7978

ԱԼԻԿԻԷՐԻ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԴԺՈԽՔ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Հ. ԱՐՍԷՆ ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՉԷՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒԱԾ

ՎԵՆԵՏԻԿ – Ս. ՂԱԶԱՐ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1910

H. KASHMANIAN

85
Դ-18

ՏԱՆԴԷ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԴԺՈԽՔ

H. KASHMANIAN

ՔԵՐԹՈՂԱԿԱՆ
ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ
Ե

Դ - 18

ՏԱՆԴԷ ԱԼԻԿԻԷՐԻ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Դ Ժ Ո Խ Ք

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ
Հ. ԱՐՍԷՆ ՂԱԶԻԿԵԱՆ
ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԹԱՐԳՄԱՆՉԷՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒԱԾ

ՎԵՆԵՏԻԿ – Ս. ՂԱԶԱՐ
ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
1910

2 8 MAR 2013

1978

2669 -2011

ՏԱՆԴԷ ԱԼԻԿԻԷՐԻ

ՏԱՆԴԷ*

Իտալական քերթուածիւնը՝ յունականին սկիզբն ունեցած է գերագոյն գրուածքով մը ծանօթանալով ուսումնական աշխարհի։ Տանդէի Աստուածային կատակերգութիւնը (*Divina Commedia*) այնպէս է իտալացւոց համար՝ ինչ որ հին Յունաց Հոմերոսի Իլիականը։ Խօսքերնիս հաստատարմացընելու համար հարկ է որ քննութեան աչք մը ձգենք թէ ինչ վիճակի մէջ էին իտալական լեզուն եւ գրականութիւնը Տանդէի ժամանակները։

Իտալիա՝ Հռովմէական կայսրութեան անկմամբը՝ անժառանգ մնացած իր քաղաքական մեծութենէն ու գրաւորական փառքէն, գրեթէ բոլորովին աննշան պիտի մնար Եւրոպիոյ մէջ առանց քրիստոնէութեան, որուն մայրաքաղաք եղաւ Հռովմ։

---

* Մատենագր. միջին եւ նոր դարուց. Հ. Գ. Զարբհանեանց։

Իտալական ազգը՝ մերթ պզտիկ իշխանութիւններու եւ մերթ մանր հասարակապետութեանց բաժնուած, երկար ատեն դադրեր էր այն համազգութիւնը երեւցընելէն, որով կը զանազանուին մեծամեծ ժողովուրդները: Այս իշխանութիւններն ու հասարակապետութիւնները գրեթէ միշտ իրարու հետ կռուով, եւ երբեմն նաեւ ընտանի պատերազմներով նեղուած, բոլորովին իրենց քաղաքական շահուցը զբաղած՝ ուսումնական վաստքերնուն վրայ մտածելու ժամանակ չունէին: Նորմանտացի ասպետաց յԱպուլիա ըրած արշաւանքէն ետքը, եւ Սիկիլիոյ Թագաւորաց Արաբացւոց ըրած հիւրընկալ մեծարանքովը՝ դպրութիւնք եւ արուեստք կրկին երեւցան այս երկրին մէջ՝ զորս օտար ձեռք մը նորէն իրենց հայրենի երկիրը կ'առաջնորդէ: Յարակինոսք, հարկ է խոստովանիլ, այն ատեն Եւրոպայի ամենէն աւելի լուսաւորեալ եւ ուսումնական ժողովուրդն էին: Երբոր Փրեդերիկոս Բ կայսրը՝ նորմանտացի Թագաւորաց յաջորդեց, ոչ միայն իր զինուորներն, այլ նաեւ դատաւորներն, քաղաքապետներն ու տէրութեան պաշտօնեայքն անոնցմէ ընտրեց առաւ. եւ սիկիլիացի ժողովուրդը, իր նոր

վեհապետին օրինակին հետեւելով, մասնաւոր սէր մը ձգեց անոնց արուեստիցը, գիտութեանց եւ քաղաքականութեան ու բանաստեղծութեան, որոնք իրեն նորանոր հաճոյից պատճառ կընային ըլլալ:

Երկար ատենէ՝ի վեր լատին բարբառը Իտալիա սովորական ըլլալէն զադրած էր: Նոր աշխարհիկ լեզու մը ձեւացած էր, եւ որովհետեւ ընդհանրապէս կանայք կը գործածէին այն լեզուն, հարկ էր որ էրիկ մարդիկ ալ անոնց իմանալի ըլլալու համար անոր կիրառութեամբը վարուէին: Բայց այս նոր բարբառը՝ ոչ մանաւանդ սկզբունք եւ ոչ ալ հաստատուն կանոն մը ունենալով ամէն քաղքի մէջ զանազան կերպարանք ընդունած էր, եւ անկարելի էր գրաւորական լեզու մը ընել զայն: Ուստի իտալացի գրագէտք դեռ լատին լեզուն կը գործածէին. եւ Պրունէթթոյ Լաթինի, որ Տանդէի ուսուցիչն եղաւ, ուզելով աշխարհիկ լեզուով գրել, աւելի յանձն առաւ գաղղիականը գործածել, քան թէ իր երկրին խոշոր եւ անկանոն բարբառը:

Սակայն այս լեզուն սկսեր էր մաքրուիլ ու կանոնի տակ մտնել. եւ Իտալիոյ այլ եւ այլ գաւառական բարբառներուն մէջէն ըն-

տրելագոյն մը կ'երեւնար, արքունական լեզու մը՝ ինչպէս իրենք կը կոչէին, որ եւրոպական ընդհանուր մատենագրութեանց մէջ նշանաւոր տեղ մը պիտի գրաւէր։ Բայց ինչուան այն ատենը գաղղիական լեզուն նախամեծար սեպուած էր «Իր հաճոյական եւ դիւրին ըլլալուն համար — ինչպէս կ'ըսէ Տանդէ, — եւ որովհետեւ աշխարհիկ լեզուով գրուած շատ բան կը բովանդակէ, Յունաց եւ Հռովմայեցւոց քաջագործութեամբք լեցուն գրքեր, Արտոսի երկար գրուածները եւ ուրիշ այլ եւ այլ պատմական եւ ուսումնական երկասիրութիւններ»։

Բայց եթէ նոյն իսկ Տանդէի վկայութեանն համեմատ՝ գաղղիական բարբառը այնչափ նախամեծար էր յիտալիա երեքտասաներորդ դարուն մէջ, սակայն քերթող մը պիտի անհետ ընէր զայն՝ նոր լեզու մը ձեւացնելով. եւ այս քերթողն էր նա ինքն Տանդէ։

1304ին ատեն Հռովմայ քահանայապետական իշխանութեան ու կայսրութեան մէջ տրուած արիւնռուշտ պատերազմաց ժամանակ զոր կարգէ դուրս կորճութեամբ կը պաշտպանէին Իտալիոյ ժողովուրդը՝ Կուելփեանց ու Կիպելեանց դրօշուն տակ,

կայսերական կառավարութեան ամէն կուսակիցքը վտնտուեր էին 'ի Փլորենտիոյ։ Աքսորեալ Կիպելին մը, երկար ժամանակ Իտալիոյ այլ եւ այլ քաղաքները թափառելէն ետքը, եկաւ 'ի Փարիզ։ Երիտասարդութեանը ժամանակ իմաստասիրական ու աստուածաբանական գիտութեանց ետեւէ կ'ըլլար։ Հետաքննութեան համար օր մը Սորբոնի վարդապետաց համախմբութեան կաճառը կը մտնէ, եւ կը տեսնէ զանոնք ԺԳ դարուն դպրոցական ու իմաստասիրական գիտութեանց՝ շատ անգամ ընդունայն ու բուռն հակաճառութեամբք զբաղած։ Երիտասարդ օտարականը փափաք մը կ'իմանայ սրտէն անոնց հետ վէճի մտնել, որո՛ւն հետ կամ ինչ նիւթի վրայ ալ ըլլայ։ Մէկէն անոնցմէ տասնըչորս հոգի նախայարձակ կ'ըլլան՝ անոր յանդուգն առաջարկութիւնը պատուհասելու։ Կռուին դատաւորները՝ նիւթերը կ'որոշեն։ Օտարականը թող կուտայ որ իր տասնուչորս հակառակորդքը խօսին նախ. ու երբ անոնց ճարտարախօսութիւնը կը սպառի, նախ ամենուն մէկէն պատասխան կու տայ. ետքը առանձինն անոնց առարկութեանցը պատասխանելով, չէ թէ միայն իր ձեռնարկութեանց թուոյն

եւ ուժով զանոնք կը յաղթահարէ, այլ նա-
եւ իր զօրաւոր խօսքերովն: Ամէնքն միա-
ձայն կը դրուատեն զերիտասարդ իտալա-
ցին, որուն բուռն եւ միանգամայն տխուր
կերպարանքը ամէնուն սիրտը կը գորովէ,
ու հետաքրքրութիւննին կը շարժէ: Վարդա-
պետաց մէջ ամենէն նշանաւորը՝ Սկիւէ կո-
չուած, կու գայ կը համբուրէ զինքը. եւ կը
խնդրէ որ ինքզինքը ճանչցնէ իրմէ յաղթը-
ւողներուն, որպէս զի, կ'ըսէ, իրենց պար-
տութեանը վրայ կարենան մխիթարուիլ:

Օտարականը՝ որ արդէն իր երիտասար-
դութեան կեանքը սորագրեր էր Նոր կեանք
(*Vita nuova*) կոչուած գրուածին մէջ,
ժուռարուիւն մը չունէր մէկէն իր ունկն-
դիրքը գոհ ընելու: Ուստի այսպէս սկսաւ
պատմել իր վարքը:

«Տուրանդէ Ալիկիէռի է իմ անունս, բայց
Իտալիոյ մէջ սովորական եղած համառօ-
տագրութեամբը՝ Տանդէ կը կոչեն զիս: Փը-
լորենտիոյ ազնուական ընտանեաց մը սե-
րունդ եմ. եւ երկինք որուն հրամանաւ ծը-
նած եմ ի 1265, դատապարտած է զիս կու-
սակցութեան գերի ժողովրդոց յուզեալ
կեանքին: Ջեր Գաղղիոյ երկրին մէջ՝ կու-
սակցութիւնք իրարու հետ կը կռուին՝ բայց

առանց մէկզմէկ ատելու. իսկ առ մեզ՝ թէ
կ'ատեն զիրար եւ թէ կը սպաննեն: Ազա-
քինութիւններէ աւելի ատելութիւնը խը-
նամքով կը շարունակուին ընտանեաց մէջ:
Կուսակցութեան հոգին՝ միշտ եղերանց կ'ա-
ռաջնորդէ. միայն հայրենասիրութիւնն է
մեծամեծ քաղաքացիներ կազմողը: Քաղա-
քականութեան մէջ՝ մարդս հազիւ երբէք
ազատ է՝ իր խղճին թելադրութեանցը ան-
սալու. այլ միշտ՝ կամ գերի է իր կրից
կամ խաղալիկ դիպուածոց: Եւ ահա անոր
մէկ օրինակն ալ ես եմ: Կուելփեան ծնած,
պարագաները զիս Կիպելեան ըրին: Իմ եր-
կրիս ծառայելու փափաքը՝ յորդորամիտ
ըրաւ զիս այնպիսի պաշտաման մը եռեւէ
ըլլալ, զոր պահանջելու իրաւունք կու տայ
իմ հասակս ու եռանդս: Ջինուոր, դեսպան
ու Փլորենտիոյ գլխաւոր դատաւորաց մէկը
ըլլալէս եառքը, տեսայ որ իմ կուսակցու-
թիւնս ապերախտութեամբ փոխարինեց իմ
ծառայութիւններս. վասն զի կուսակցու-
թիւնք ապերախտ են անոնց դէմ որ ամէն
բանէ առաջ իրենց հայրենիքը կը սիրեն:
Կիպելեանք՝ որոնց հետ միաբան պատե-
րազմեր էի, մոռցան իմ ծառայութիւններս՝
երբ անոնց յիշեցուցի թէ անկարելի էր որ

Փլորենթիա օտար տիրոջ մը ծառայէ. ուս-
տի նախ աքսորուեցայ, ու ետքը ողջ ողջ
այրուելու դատապարտուեցայ՝ եթէ երբէք
յաղթական կուսակցութեան ձեռքն իյնա-
լու ըլլայի: Մերժուած իմ բարեկամներէս,
հարկ եղաւ որ թշնամեացս քով ապաւինիմ:
Բայց վերջը ետ կեցայ այս վտառասիրու-
թենէն որ իմ ամէն աղէտից պատճառ ե-
ղած էր, եւ ասկէ ետքը ուրիշ բան մը չեմ
բայց եթէ աքսորեալ մը: Ասանկ եղած է
իմ քաղաքական կեանքս, որ ինծի ցաւալի
օգուտ մը ըրած է՝ զմարդիկ ճանչնալու:
Սակայն այսպիսի դպրութեանց սրբավայ-
րի մը մէջ՝ միայն իմ մտաենագրական կե-
նացս վրայ հարկ է որ խօսիմ ձեզի հետ. թեր-
եւս անով միայն Տանդէի անունն իրեն հետ
չմեռնի:

«Իմ երիտասարդութեանս առաջին պա-
րապմունքն եղան՝ բանաստեղծական, պատ-
մական ու աստուածաբանական ուսմունք:
Բայց եթէ եկեղեցւոյ Հարց ու մեր ժամա-
նակի վարդապետներու մէջ կարող եղայ
գտնել ճարտար ուսուցիչներ՝ աստուածա-
բանականին վտանգաւոր ու դժուարին ճամ-
բաներուն մէջ առաջնորդելու, սակայն
երեւցաւ ինծի որ պատմութեան, եւ մա-

նաւանդ բանաստեղծութեան մէջ՝ հնու-
թիւնը միայն կրնար նմանողութեան գաղա-
փարներ եւ հետեւելու օրինակներ ընծա-
յել ինծի: Այնչափ աւելի շլացոյց վիս այս
լոյսը, որչափ ծանր էր այն խաւարը՝ որուն
մէջ կ'ապրէի: Տարակոյս չկայ որ կը
զուարթացնէին վիս տրուվերք եւ հագներ-
գուք՝ իրենց երգոցը անուշութեամբն եւ
փափկութեամբ. բայց երբոր անոնք մէկդի
թողլով ձեռքս կ'առնուի զՀոմեր եւ զՎիր-
գիլ, Պինդարոսի եւ Որատիոսի տաղերը, ու
բանաստեղծութեան այն ամէն գանձերը՝
զոր յոյն եւ լատինական հնութիւնը մեզի
աւանդ ձգած է, կը խոստովանիմ թէ իմ միտ-
քըս ուրիշ լուսով մը կը լուսաւորէր, ու
սիրտս ուրիշ եռանդեամբ կը բորբոքէր:
Իմ խորհուրդքս կ'ախորժէին այն մեծ մարդ-
կանց հետեւող ըլլալ. մերթ այն բարձր
գաւառներն՝ ուր կը հանգչի իրենց հանճարը,
եւ մերթ այն երկրին վրայ՝ ուր երբեմն
յանձն կ'առնուն իջնել, մարդկութեան
գաղտնիքը մեզի իմացընելու համար: կը
բաղդատէի իմ խօսած լեզուիս անստուգու-
թիւնն ու աղքատութիւնը՝ Կիկերոնի ու Դե-
մոսթենի խօսած լեզուներուն հարստու-
թեան ու վսեմութեանը հետ, եւ այսպէս վեր

ելլելով՝ մինչեւ այն աստուածային լեզուն՝ զոր յայտնեց Աստուած մարդուն, եւ որ Մովսիսի եւ Դաւթի լեզուն եղաւ, մինչոց կը փնտռէի մէկի ձուլել բոլոր իտալական բարբառները, որպէս զի կարող ըլլամ հաստատուն եւ տեւական հիման մը վրայ դնել գայն: Միտքս դրած էի ցուցընել Պրունէթթոյ Լաթինիի՝ իմ գիտնական վարդապետիս, թէ գաղղիական լեզուն կրնար իրեն նախանձորդ մը գտնել այն երկրին մէջ՝ ուր Վիրգիլիոս երգած էր. եւ կը փնտռէի թէ ինչ կերպով կրնամ այս մեծ փոփոխութիւնն ընելով՝ օրէնսդիր ըլլալ ամբողջ ազգի մը լեզուին: Դարուց ձայնը ինծի պատասխան տուաւ՝ թէ լեզուք բանաստեղծութեամբ կը ձեւանան. ուստի միտքս դրի այնպիսի գործոյ մը ձեռք զարնել, որուն նոյն իսկ դժուարութիւնը ինծի քաջալերէ կ'ըլլար: Եւ ինչո՞ւ չխոստովանիմ. փառաց ընդունայն փափաք մը չէր իմ սրտիս վրայ ազդեցութիւն ունեցողը. քերթողութեան արուեստին դեռ անծանօթ էի՝ երբ սէրը զիս քերթող ըրաւ:

«Դեռ երիտասարդ էի՝ երբ առաջի անգամ տեսայ Փլորենտիոյ քաղաքացւոյն՝ Յո՛ւիոյ Փորթինարոյի դուստրը: Թող տուէք

ինծի ըսել թէ որպիսի՛ տագնապ կրեց իմ երիտասարդ հասակս անոր առաջի մէկ նայուածքովը: Այդ ակնարկիքը՝ ինծի երջանկութեան վերջին ծայր մը սեպուեցաւ: Բազդը զգացումներ գրաւեր էին սիրտս... ցաւալի ու տխուր բան մը չէր կրնար մըտնել հոն՝ երբ իր աչքը մէկ հայեցուածք մը կը ձգէր: Այս սէրը՝ զոր ինչպէս ագահ մը իր գանձը, անանկ կը պահէի սրտիս մէջ, տակնուվրայ ըրաւ իմ առողջութիւնս: Բաբեկամներս տեսան դէմքիս վրայ այլայլութիւն մը, ու եռեւէ եղան պատճառը հասկըննալու: Բայց ես լռեցի, գաղտնիքը պատուականագոյն կ'ընէ գայն. եւ անոնց կասկածը փարատելու համար՝ ուրիշ պատճառաններ մէջ կը բերէի: Բայց գիտէք ինչ հանդիպեցաւ: Պէաթրիչէ, – վասն զի կրնամ հիմա անոր անունը տալ, – իմ այդ չափաւոր ու յարգական սիրոյս խիստ տակաւ կերպով փոխարինեց. հասկըցաւ իմ տագնապս ու արհամարհեց... Բոլորովին վշտացած՝ մտայ իմ տունս, եւ քիչ մը առենէն՝ պատուհաս ընդունող տղու մը պէս արտասուելով քունս տարաւ:

«Դիտած ժպիտ մը կը տեսնեմ երեսներիդ, վարդապետք իմաստունք. բայց դեռ ամբող-

ջը չլսեցիք ինչ որ հանդիպեցաւ, ու պիտի տեսնէք իմ աւելի տկարութիւնս։ Քանի մը օրէն եաքը հիւանդ ընկայ, եւ իմ երեւակայութեանս բռնկելէն ինծի անանկ երեւցաւ որ հերարձակ կանայք չորս կողմս առեր էին։ Անոնցմէ ոմանք կ՚ըսէին թէ Դու պիտի մեռնիս։ Իսկ ուրիշներ՝ որ ցաւագին ձայնով մը կ՚աղաղակէին. Աբգէն մեռած ես։ Մէկէնիմէկ կարծեցի թէ արեւը կը խաւարէր, եւ երկիրը ոտքիս տակ կը դողդողար։ Բարեկամ մը մօտեցաւ ինծի եւ ըսաւ. Դեռ չես գիտեր թէ մեռաւ Պէաթրիչէ։ Այս խօսքերը լսելուս, արցունքը սկսաւ յորդառատ վազել աչքէս, եւ կարծես թէ հրեշտակներ կը տեսնէի որ զինքը երկինք կը տանէին, եւ ձայն մը կու գար ինծի թէ Դերագոյն խաղաղութեան պատճառը կը տեսնեմ։ Իսկ ես ցաւոցս մէջ ընկղմած՝ կ՚աղաղակէի. Ո՛վ Պէաթրիչէ՝ երանի՛ զքեզ տեսնողին։ Այս ձայնին՝ իմ չորս կողմս եղող կանայքը վազեցին. եւ ես ալ աչքերս բացի, եւ իմացայ թէ երազ տեսեր եմ, եւ կը կարծէի թէ իմ հառաչանքներս ու արցունքս արգելք եղած էին Պէաթրիչէի անունը լսելու։

«Այս երազը ամենեւին մաքէս չելաւ. ինծի անանկ կու գար թէ գեղեցիկ լուսոյ

պայծառութեան մը մէջ Պէաթրիչէի երկինք ելլելը կը տեսնէի։ Այս տխուր նախազգեցութիւնը քիչ առենէն կարծես թէ իրականութիւն եղաւ։ Երբ քերթողին փառքը՝ սիրելւոյն բարերաստութիւնը կ՚ապահովցնէր, մեռաւ Պէաթրիչէ. այն առենէն եաքը ուրիշ բան չէի մտածեր՝ այլ միայն զմահ. բուռն ու միանգամայն քաղցր փափաք մը կը զգայի, եւ չուզելովս ալ երեսիս վրայ յայտնի կը տեսնուէր սրտիս տագնապը։

«Զիս մխիթարելու համար՝ ամուսնացուցին։ Դժբաղդաբար Սոկրատայ համբերութիւնը չունէի... եւ տեսայ որ բանաստեղծութիւնը միայն կրնայ ինծի պարգեւել զՊէաթրիչէ։ Զկարենալով զինքը գտնել, բայց եթէ այն երանական կենաց մէջ՝ որ պիտի յաջորդէ մեր համառօտ կենացը, անդադար այս աշխարհիս մէջ պատուհասի ու վարձուց առարկաներ կը փնտռէին աչքերս։ Մուրը գրոց մէկ խօսքին տարակուսական մեկնութիւնը գուշակեր էր թէ Քրիստոսի 1000 թուականին պիտի հանդիպէր աշխարհիս կատարածը, ուստի ամենուն մտքին մէջ մեծ վախ ու տագնապ մը ձգած էր. եւ թէպէտ այն սահմանեալ թուականը շատոնց անցած էր, բայց դեռ բոլորովին ապահո-

վութեան մէջ չէին ամէնքը։ Ուստի ամպիոններու վրայէն, վանքերու, դպրոցաց, պալատներու եւ հիւղերու մէջ անդադար խօսք կ'ըլլար դժոխոց տանջանքներու վրայ, քաւարանին մէջ եղող զղջացելոց քաղցր յուսոյն, եւ առաքինութեան համար պահուած արքայութեան ստոյգ բարեբաստութեան վրայ։ Ուզեցի նկարագրել, իմ երեւակայութեանս համեմատ, այս անծանօթ աշխարհը, այն աներեւոյթ գաւառը՝ որ օր մը ամենուս բնակութիւնը պիտի ըլլայ։ Այն ատենէն այս մտածութիւնը ոչ երբէք թողուցի. այլ անբաժան էր այն ինծմէ գիշեր ցորեկ, եւ իմ մտացս ամէն կարողութիւնները կը գրաւէր։ Օր մը հրապարակին մէջ գիրք մը ձեռքս ինկաւ, եւ անոր մէջ այլ եւ այլ նիւթեր կային իմ մտածած բանաստեղծութեանս յարմար։ Սկսայ կարդալ, եւ գիշերը վրաս հասաւ նոյն տեղը, մինչդեռ ես ընթերցումս կը շարունակէի։ Ետքը ինծի ըսին թէ նոյն հրապարակին մէջ՝ ուր ես կարդալու զբաղեցայ, քաղաքական մեծ հանդէս մը կատարուեր է. այլ եւ այլ գինուց եւ նուագարանաց ձայներ, ամենազգի պարեր ու խաղեր՝ հոն խռներ էին զանհամար բազմութիւն ժողովրդեան, ես միայն

ոչ բան մը լսեր էի եւ ոչ բան մը տեսեր. ու տունս դարձեր՝ միտքս դրած ըլլալով թէ հանգիստ ու խաղաղ օր մը անցուցի յառանձնութեան։

«Արգասաւոր էր մտածութիւնս, բայց ձեռնարկս ընդարձակ եւ յանդուգն։ Մահուան գաւառներուն մէջ ետեւէ ետեւ քալել, այն տխուր անդունդներէն՝ ուր մեղքը յաւիտենական պատիժներով կը պատուհասի, մինչեւ երկնային գաւառները՝ յորս առաքինութիւնը իր անսահման վարձքը կ'ընդունի, լեցնել զերկինս, զդժոխս եւ քաւութեան եւ յուսոյ գաւառները այն անուանի մարդիկներով՝ որոնց յիշատակը կարծես թէ անկորուստ է մարդկանց մէջ. նշանակել անոնց ամէն մէկուն արժանաւոր պատուհասը, քաւութիւնն ու վարձքը. հարցնել անոնց ու ստիպել որ խոստովանին ինծի ինչ որ թերեւս կը մտածէին ծածկել յաշխարհի, եւ այսպէս մարդկային սրտին գաղտնեացը թափանցել, — ասոնք ամէնքը իմ յանձն առած աշխատանքիս մէկ կէսն էին. այլ հարկ էր՝ երկար դարերէ 'ի վեր աշխարհիս մէջէն տարագիր եղող բանաստեղծութեան ձեռքով, ու ինչուան այն ատեն անկերպարան եւ անստոյգ լեզուով մը՝ ա-

մենուն աչքին երեւելի ընել իմ չտեսած, ու ամէն սրտերու զգալի՝ ինչ որ ես չէի զգացած, հարկ էր որ ամբարիշտ ու անմիտ մարդու անուն չժառանգելու համար ջանալ որ իմ նկարներուս ճշմարտութիւնը, սուրբգրութեանցս սուտգուխիւնը եւ դատաստանացս խիստ արդարութիւնը անանկ ըլլան՝ որ իմ մեռելոց թագաւորութեան մէջ ըրած ճանապարհորդութիւնս անհատատալի չըլլայ։ Մեծ եղաւ սրտիս ուրախութիւնը՝ երբ օր մը վերոնա քաղաքին փողոցներուն մէկուն մէջէ անցնելու ատենս՝ կնիկներ տեսայ որոնք իրարու գիս մատնանիշ ցուցընելով «Նայեցէք, կ՚ըսէին, տեսէք այն մարդը որ ժժոխք իջնելով ետ դարձեր է ու անկէ մեզի լուրեր բերած։— Իր երեսը, մազերն ու մօրուքը ուրիշ գոյն մը առած են, վրայ կը բերէր ուրիշ մը, ու ժժոխոց ծուխէն սեւցած»։ Շնորհակալ ըլլալով բարեւով մը իրենց այս ակամայ գովութեանը համար, ուրախ եղայ որ իմ քերթուածս գրելու համար լատին լեզուէն աւելի նախամեծար սեպեր էի իմ երկրիս արդի բարբառը»։

Ընթերցողք Տանդէի բուն իսկ իր խօսքերով խելամուտ եղան իտալական դպրու-

թեանց հայր այս մեծ քերթողին վարուցը։ Ինքն ալ խոստովանեցաւ թէ բարեբաստիկ կեանք մը չէր անցուցածը։ Իր հայրենեաց ընտանի կռիւները, քաղաքակցաց ապերախտութիւնը եւ հայրենասիրութեանը համար կրած աքսորը, քերթողին սիրելի ու տխուր սրտին վրայ՝ ատելութեան ու վրէժխնդրութեան զգացմունքներ տպաւորեր էին, եւ զորս ահաւոր կերպով գոհ ընելու օգնական առաւ իր հանճարը։ Զինքը տարագիր ընողներուն դէմ՝ արտասահմանութենէ շատ աւելի ուժով զէնք մը ունէր իր ձեռքը, եւ զոր առանց խնայելու գործածեց։ Բանաստեղծութիւնը՝ հրեշտակապետին շողացող սուրն եղաւ իրեն, մանաւանդ թէ կերպով մը՝ Աստուծոյ բաժինը յափշտակեց, եւ ուզածին պէս պատուհասներ ու վարձք բաշխեց ամենուն, եւ իր ձայնովը լցուց գյաւիտենականութիւն։

Սակայն փոխարինուած վրէժխնդրութեան հաճոյքն ալ՝ չէր կրնար պարգեւել իրեն սրտին ուրախութիւնը, քանի որ հեռի էր իր այնչափ սիրով սիրած հայրենիքէն։ Փլորենտիա՝ ոչ այնչափ շարժած իրեն վշտերէն, որչափ անոր փառաց պարծանքովը, խոստացաւ դրամական հատուցմամբ

իրեն թողութիւն եւ ներում շնորհել։ Յանդէ այն նուաստ առաջարկութեանը այսպիսի պատասխան մը տուաւ։ Իր բարեկամացը մէկուն գրելով՝ կը զրուցէր.

«Ասիկա՞յ է այն փառաւոր հրաւէրքը՝ որով հնգետասանամեայ բացակայութենէ ետքը իր հայրենիքը պիտի մտնէ Յանդէ։ Ասո՞ր արժանի է իր բոլոր աշխարհի առջեւ յայտնի եղած անմեղութիւնը. ասիկա՞յ իր քրտանցը եւ անխոնջ ուսմանց վարձքը։ Հեռի՛ ինծմէ, հեռի իմաստասիրութեան ծառայէ մը՝ բոլորովին մարմնական սրտի արժանաւոր ցածութիւն մը, որով ինքզինքս առակ նշաւակի պիտի ընեմ։

«Հայրենիքս մտնելու համար՝ ասիկայ չէ իմ ճանապարհս. բայց եթէ քու կամ ուրիշի մը ձեռքով կարող ըլլանք գտնել ճամբայ մը՝ որ Յանդէի փառացն ու պատուոյն չհակառակի, սիրով կ՚ընդունիմ. ապա թէ ոչ, երբեք Փլորենտիա չեմ մտներ։ Եւ մինչ ամէն տեղէն՝ արեւուն եւ աստեղաց լոյսը չեմ կրնար տեսնել, եւ ամէն երկնից տակ՝ յափշտակիչ ճշմարտութիւնները մտածել։ Եւ վերջապէս տեղ մը չկայ՝ ուր ինծի համար հաց պակսի»։

Փլորենտիա՝ որ մեծ քերթողին որբանն

եղեր էր, անոր շիրիմն ըլլալու փառացը արժանի չեղաւ։ Վասն զի յիսունըվեց տարուան հասակին՝ Հռաւեննա քաղաքին մէջ մեռաւ, ուր Կուիտոյ տա Փոլենթա իշխանին բարեկամութիւնը՝ չէր կրցած մոռցընել Յանդէի իր ապաշնորհ հայրենիքը։

Քերթողին վարուցը այս համառօտ ուրուագիծէն ետքը՝ տեսնենք նաեւ իր քերթութիւնը։

Յանդէ առաջին չէ որ կենդանի մարդ մը դժոխք իջեցընելու գաղափարը ունեցած ըլլայ։ Առանց Հոմերի ու Վիրգիլի ստեղծաբանութեանց յիշատակութեանը ելլալու, գաղղիերէն գրքի մը՝ սրբոյն Դիոնեսիոսի հին յիշատակարանին մէջ այսպիսի դիպուած մը կը գտնենք։

Կարոլոս՝ որ Գերմանիոյ թագաւոր, պատրիկ եւ կայսր Գաղղիոյ կը կոչուէր, ծնընդեան օր մը գիշերապաշտամանէն ետքը՝ քիչ մը հանգչելու համար պառկելով՝ քունը տարաւ։ Ինոյն մէջ ձայն մը լսելի եղաւ իրեն. «Հոգիդ մարմնէդ պիտի զատուի, ու պիտի երթայ այնպիսի տեղ մը՝ ուր փըրկչին դատաստաններըը պիտի տեսնէ. ու երբ ապագայք իրեն յայտնուին՝ կրկին պիտի

դառնայ իր մահկանացու մարմնոյն մէջ բնակելու համար»։ Եւ ահա մէկէնիմէկ լուսաւոր պայծառութեամբ անձ մը կը յափշըշտակէ անոր հոգին, ու գիսաւորի նման պայծառ թելէ ծրարի մը մէջ գինքը դնելով, «այս թելին ծայրը բռնէ, կ'ըսէ տեսիլը, եւ ուժով մը մտիդ կապէ, վասն զի պիտի առաջնորդեմ քեզի 'ի դժոխս»։ Մէկէն ի մէկ կարծես փոխադրուած կը տեսնէ ինքզինքը հրեղէն խորունկ ձորերու մէջ, ուր կպրով, ծծմբով եւ կապարով բորբոքուած հորերու մէջ կ'այրին այն ամէն հոգեւոր աւագութիւններն՝ որ իր հօրը եւ նախնեաց ծառայեր էին։ Զարհուրած այն տեսարանէն, կը հարցընէ կ'իմանայ թէ պատուհասեր էին անոնք ժողովրդեան եւ իշխանաց մէջ կռիւ եւ անմիաբանութիւն սերմանելնուն համար, մինչդեռ պարտքերնին էր քարոզել զսէր եւ զիսաղաղութիւն։ Երբ ինքն անոնց հետ կը խօսի, սեւադէմ սատանաները ամէն ջանք կ'ընեն ձեռքի եղած թելը իրմէ յափշտակել. բայց անոր մէջ եղած աստուածային լոյսը զիրենք փախստական կը հալածէ։ Եօքը հրեշտակը կը տանի զինքը բարձր լերան մը վրայ, ուստի բոցեղէն գետեր կը վազեն. եւ կը տեսնէ իր հօր արքունեաց իշխանները այն հրեղէն գետերուն մէջ ինկած, ու կատաղութեան եւ ցաւոց ապաղաղակներով ու հեծութեամբք կը յայտնեն թէ գործած սպանութեանց եւ յափշտակութեանց համար է կրած պատիժնին. մինչդեռ ահաւոր ձայն մը պատասխան կու տայ իրենց թէ Հզօրք՝ հզօրագոյնս պիտի պահանջին... կը դառնայ ու բոցակեզ վտակներու մէջ, ուր վիշապներ եւ օձեր կը խաղան, կը տեսնէ իր եղբայրներն ու քոյրերը որ կ'աղաղակէին. «Ցեսս, թէ ինչ պատիժներ կը քաշենք մեր չարութիւնը, հպարտութիւնն եւ քեզի տուած նենգաւոր խորհուրդնիս քաւելու համար»։ Կարծես չի կրնար արցունքը բռնել։ Մէկէն բերանէն կրակ թափող մեծ վիշապներ կը վազեն վրան, եւ կ'ուզէին գիշատել զինքը, եթէ իրեն առաջնորդը չտանէր զինքը ձորի մը մէջ, ուր տեսաւ երկու աղբիւր, մէկը եռացեալ եւ միւսը ցուրտ ջրոյ։ Անջինին մէջ էր իր Լուդովիկոս հայրը, որ իր ցաւոցը եւ տագնապներուն մէջ խօսեցաւ իր որդւոյն հետ. «Մի՛ վախնար ըսաւ, որդեակ իմ. գիտեմ որ հոգիդ կրկին պիտի դառնայ քու մարմինդ. Աստուած է զքեզ հոս խրկողը՝ որպէս զի աչքովդ տեսնես թէ ինչ տանջանքներ կը

քաշենք մեր մեղքերը քաւելու համար։ Նման պատուհասներ քեզի ալ պահուած են՝ եթէ մեր օրինակին հետեւող ըլլաս»։

Տարակոյս չկայ որ մեր առաջ բերած հատուածը, ուրուագիծ մըն է ինչպէս ըսինք, բայց անկերպարան եւ անհարթ ուրուագիծ մը Տանդէի քերթուածեան, որ իր աստուածային մակդիրը ամէն կերպով կ՚արդարացնէ. Հոմերի գրուածքէն եաքը՝ մարդկային հանճարոյ ամենէն ազնիւ ընդարձակ եւ սկզբնատիպ արտադրութիւնը. յորում այլ եւ այլ եւ զանազանեալ գործերով քերթողական արուեստին ամէն տեսածները, վիպասանական, ողբերգական, պատմական, եղերերգական եւ երգիծաբանական, գեղեցիկ կերպով կը վայլին։

Տանդէի քերթուածը յաճախ այնպիսի բաղդատութիւններ կը ներկայացնէ, որոնք՝ ինչպէս հիմա ալ նկատեցինք, դաշտային կենաց տեսարաններէն փոխ առնուած են։ Հոմերոսէն եաքը ինքն եղած է՝ ամենէն ազնիւ ուշի ուշով քննողը բանաստեղծութեան ունեցած յարաբերութիւնները ընդ բնութեան։ Իրական ու գաղափարական աշխարհներու մէջ եղած մերձաւորութիւն-

ները՝ գեղեցիկ եւ ընտրելագոյն միջոցներ են զոր քերթողութիւնը կը գործածէ ճշմարտութիւնը հոչակելու համար, եւ իրեն յօրինուածին քիչ շատ միաձեւութիւնը կոտրելու։ Եւ որպիսի՛ զօրաւոր երեւակայութեան կարօտ էր Տանդէ՝ որպէս զի առանց տաղտուկ մը բերելու՝ զուարճութեամբ զբաղեցընէ իր ընթերցողին միտքը՝ դժոխոց, քաւարանի եւ արքայութեան մէջ տեսած հոգիներուն հետ ըրած տեսութեամբ եւ խօսակցութեամբ։

Կարծես թէ որչափ որ իր նիւթին մէջ կ՚ընկղմի, այնչափ աւելի իր հանճարը կը մեծնայ։ Բայց ասիկայ ամենուն կարծիքը չէ։ Բանաղատներէն ոմանք, քանի առաջ երթայ՝ քերթուածին գեղեցկութիւնը պակասած կը տեսնեն. եւ թէ քաւարանին մասը՝ դժոխոց տեսարանին գեղեցկութիւնը չունի, իսկ արքայութեան երգը ամենէն նուազ կը սեպեն։ Իսկ այլք այս կարծիքէն չեն. Հոմերոսի ու Վիրգիլիոսի գրոց մէջ գտնուած դժոխոց նկարագրութիւնները՝ կրնան համեմատուիլ Տանդէի սոորագրածին հետ. բայց Ենէականին Ելիւսեան դաշտերը՝ շատ հեռու կը մնան աստուածային կատակերգութեան նկարագրած արքայութենէն։ Վիր-

գիւ գրեթէ միայն քանի մը տող կը նուիրէ արդարոց բնակութեան ստորագրութեանը. իր երեւակայութիւնը կարծես թէ կը սպառի կը լռիներ՝ քանի մը երկրաւոր անմեղ հաճոյք անոնց վարձք տալովը, ինչպէս ըմբշական խաղեր, երգեր՝ պարեր: Բայց վարձատրութեան եւ հատուցմանց տեղ մը՝ ուր միայն երկրաւոր ուրախութիւններ կ՚ընծայուին ընտրելոց, քրիստոնեայ Ելիւս մը չի կրնար ըլլալ. եւ Տանդէ ուզած է քրիստոնեայ ըլլալ իր քերթուածին մէջ՝ ինչպէս է սրտովը:

Տանդէի քերթութեան մէջ տեղ տեղ անխմանալի ճնացած են նաեւ Իտալացւոց: Պատճառը յայտնի է: Յաճախ իր ժամանակին դէպքերն ու մարդիկը կ՚ակնարկէ. հիմա որ անոնք անհետացած եղած են, առանց իրենց հետքը ձգելու, մեկնիչք ընդունայն տեղ կը յոգնին. եւ փոխանակ քերթուածին մութ տեղուանքը լուսաբանելու, ալ աւելի կը մթագնեն:

Միլթին դարուց ամենէն մեծ քերթողն է Տանդէ. արդի ժամանակաց Հոմերոսն է: Կրնանք ըսել թէ կրկին յարութիւն տուաւ քերթութեան, զոր եկեղեցի հանճարը ըս-

տեղծեր էր, առջինը՝ անդունդէն հանեց, իսկ սա բարբարոսութեան մահճանգոյն խաւարէն: Երկու հանճարներու մէջ խիստ կարճ է հեռաւորութիւնը. ստեղծող զօրութիւնը՝ կենդանութիւն տուող զօրութենէն բաժնող միջոցը:

ՏԱՆԳԻ ԱԼԻԿԻԷՐԻ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԴԺՈԽՔ

ՏԱՆԴԷ ԱԼԻԳԻԵՐԻ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԳ

ՄՈԼՈՐԻԼԸ, ՍԻՒԱ, ՀԱՄԲԱՆ ԵՒ ՍՏՈՑԳ ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ

Ես ճամբան[1] մեր մարդկային այս կենցաղին՝
Մութ անտառի[2] մը մէջ գըտայ ինքըզինքս,
Որովհետեւ ուղիղ ճամբան կորսուած էր։

Ըսել թէ ինչպէս էր այն թաւ, վայրենի
Ու դըժըբնդակ անտառն, ո՜հ, չատ դըժուար է,
Եւ մըտքիս մէջ կը նորոգէ իմ երկիւղս։

Դառն ու դըժնէ՛ գրեթէ մահուան հաւասար.
Բայց պատմելու համար գըտած բարիս հոն,
Պիտի ըսեմ ուրիշ բաներ որ տեսայ։

Ձեմ կըընար[3] ես զուրցել թէ ինչպէս մըտայ,
Ան՚նգան էի քընաթաթախ այն կէտին՝
Երբ ճըշմարիտ ճամբէն ելայ զաբտուղի։

Բայց երբոր ես հասայ բըլրան[4] մը ստորոտն
Հոն տեղը ուր կը լըմընար այն հովիտն[5]
Որ սոսկումով սըրտիս տագնապ էր տըւեր,

Վէր նայեցայ եւ իր ուսերը տեսայ
Հագած արդէն ճաճանչներն այն մոլ՚րակին՚[6]
Որ մարդն ամէն ճամբէ ուղիղ կը տանի։

Հանդարտեցաւ այն ատեն քիչ մը երկիւղս,
Որ էր սըրտիս խոռոչին մէջ լըճացած,
Տագնապալից այն գիշերին[7] մէջ ահեղ։

Եւ ինչպէս ան՚[8] որ ոգեսպառ ու թաստն
Ծովէն ափունքը դուրս ցամաք ելլելով
Վ՚րտանգաւոր ջրին դառնալով կը նայի,

Ան՚նպէս հոգիս՝ որ տակաւին կը փախչէր,
Ետեւ դարձաւ նայելու դէպ ի այն անցքն[9],
Որ եւ ոչ մէկը երբեք ողջ չըթողուց։

Փըչիկ մ՚հանգիստ տալով յոգնած իմ մարմ՚
Սկըսայ՝մայի զառիվերէն ելլել վեր, [նոյս՝
Ան՚նպէս որ միշտ աւելի վար էր աջ ոտքս։

Եւ ահա սկիզբը գըրեթէ վերելքիս
Յովազ մը խիստ թեթեւընթաց եւ աշխոյժ,
Որ ծածկըւած էր խայտաբղէտ մազերով։

Եւ առջեւէս երբեք անդին չէր երթար,
Այլ մանաւանդ այնչափ ճամբաս կ՚արգիլէր,
Որ շատ անգամ դարձայ որ ալ ետ դառնամ։

Առաջին ժամն[10] էր առտուան, եւ արփին
Կը բարձրանար ընկերացած աստղերուն՚[11]
Որոնք իր հետ էին՝ երբ սէրն աստուածեան

Նախ եւ առաջ շարժեց[12] զքանաղ այն իրերն[13],
Ան՚նպէս որ ժամը եւ քաղցրիկ եղանակն
Ինծի բարի բաներ յուսալ կու տային

Ան՚ն խատուտիկ զըւարթ մորթով գազանէն։
Բայց ոչ այնքան[14] որ ինձ չազդէր ահափետ
Դէմքն առիւծի մը որ ինծի երեւցաւ։

Շիտակ ինծի դէմ կը թըւէր ան՚պ գալ.
Գըլուխը վեր բըռնած՝ քաղցով մ՚ահաւոր,
Ան՚նպէս որ օդն անգամ կարծես կը սոսկար։

Եւ էգ գայլու մը՚[15] որ ամէն ախորժով
Կը թըւէր լի՝ նիհարութեան մէջ իրեն,
Եւ որ արդէն թըշուառացուց չատ մարդիկ։

Ան՚սիկա ինձ այնչափ տագնապ պատճառեց
Ան՚ն սարսափով որ կը մեկնէր իր դէմքէն՝
Որ վերելքին յոյսը կըտրել տըւաւ ինձ։

Եւ ինչպէս ան[16] որ փափաքով կը դիզէ,
Եւ երբ հասնի կորուստի ժամը կու լայ
Եւ կը տըխրի մտածումներուն իր բոլոր,

Ա՛յսպէս ըրաւ ինձ անհանդարտ այն գազանն
Որ ընդ առաջ գալով ինծի՝ քիչ քիչ գիս
Կը մղէր հո՛ն[17] ուր կը լըռէ արեգակ։

Դէպ ի հովիտն ըլտապելու ժամանակս,
Աչքերուս մէկը երեւցաւ, որ երկար
Լըռութենէն տրկարացած կը թըւէր։

Երբոր զայն մեծ անապատին մէջ տեսայ,
Գոչեցի ես անոր. «Վ՛ըրաս ողորմէ՛,
Ո՛վ ալ ըլլաս, ըստուեր եւ կամ ըստոյգ մարդ»։

Պատասխանեց. «Մարդ չեմ, եղայ մարդ երբեմն
Եւ իմ ծընողքս էին ազգով Լոմպարտներ,
Եւ երկուքն ալ հայրենիքով Մանտուացի։

Յուլիոսի[18] օրով ծընայ՝ թէեւ ուշ,
Լաւ Աւգոստին օրով Հըռոմ ապրեցայ,
Ատ, սըտախօս աստուածներու ժամանակ։

Քերթող եղայ եւ երգեցի Անքիսեայ
Արդար զաւակը[19] որ եկաւ Տրովայէն՝
Երբ այրեցաւ ամբարտաւանն Իլիոն։

Բայց դուն ինչո՞ւ կը դառնաս այդ տանջան-
Ինչո՞ւ համար չես հեշտական լեռն ելլեր, [քին[20].
Որ է պատճառ, ըսկիզբն ամէն բերկրութեան»։

«Արդ այն վիրգիլն ես դուն, եւ այն ազբե-
Որ լայն գետի պէս կը զեղու պերճ խօսքեր, [րանկն
Շառագունած դէմքով տըւի պատասխան։

Ո՛վ դուն ուրիշ քերթողաց լոյս ու պատիւ,
Բարեխօսե՛ն երկայն ուսումն ու մեծ սէրն
Որ ինծի քու հատորդ տըւին որոնել։

Վարպետըս դո՛ւ, իմ հեղինակըս դո՛ւ ես,
Մի միայն դո՛ւն ես՝ որմէ ես ըստացայ
Գեղեցիկ ոճը[21] որ պատիւ ըրաւ ինձ։

Տես այն գազանն՝[22] որուն համար ետ դարձայ։
Օգնէ՛ ինձ, ո՛վ հընչակաւոր իմաստուն,
Ջի երակներս կը դողացնէ ան բոլոր»։

«Հարկ է որ դուն ուրիշ ճամբայ մը բըռնես,
Պատասխանեց երբոր իմ լալըս տեսաւ,
Եթէ կ՛ուզես պըրծիլ վայրագ այս տեղէն.

Ջի այն գազանն՝ որուն համար կը ճըչաս,
Ուրիշին չի՛ թողուր անցնիլ իր ճամբէն,
Այլ կ՛արգիլէ այնչափ որ զայն կը սպաննէ։

Բընութիւնն այնքան ապիրատ է ւանգուիճ,
Որ սովատանջ քաղցն երբեք չի յագենար,
Եւ ուտելով՝ կ՛անօթենայ աւելի։

Կը զուգուի հետը բազմաթիւ կենդանեաց,
Եւ աւելի՛ պիտի զուգուի, մինչեւ գայ
Քերծէն՝ որ զինք պիտի ցաւէն մեռցընէ։

Պիտի չուտէ ոչ մետաղ, ոչ հող, այլ սէր,
Իմաստութիւն եւ քաջութիւն, եւ ազգն իր
Ֆելտրոյի եւ Ֆելտրոյի[23] մէջ պիտ՝ ըլլայ։

Եւ պիտ՝ ըլլայ փըրկիչ խոնարհ Իտալեոյ,
Որուն համար Կամիլլա[24] կոչուն, Եւրիալ[25],
Տուռնոս[26], Նիսոս[27] ինկան մեռան կարեվէր։

Ամէն քաղքէ պիտի վանէ զանիկա
Մինչեւ տանի դըժոխքին գոգը սուզէ,
Չոն՝ ուրկէ նախ հաներ էր զինքը նախանձն։

Օգտիդ համար արդ կը խորհիմ, կ'որոշեմ
Որ եաեւէս գաս, եւ ես քեզ առաջնորդ՝
Հանեմ հոսկէ՝ յաւէրժ տեղէն[28] անցնելով,

Ուր պիտի լսուն լըսես ճիչեր յուսահատ,
Պիտի տեսնես հին հոգիները թաղծոտ՝
Որոնք ամէնքն երկրորդ մահուան կը տենչան[29]։

Պիտի տեսնես յետոյ զանոնք[30] որ գոհ են
Կըրակին մէջ. զի յոյս ունին ելլելու
Երբ ալ ըլլայ՝ երանելի հոգւոց քով.

Անոնց ելլել եթէ ուզես՝ պիտի գայ
Աւժանաւոր քան զիս հոգի[31] մը, որուն
Պիտի յանձնեմ ըզքեզ ես իմ մեկնելուս[32]։

Վասն զի այն Կայսրը[33] որ վերը կ'իշխէ,
Չի եղայ իր օրէնքներուն ապըստամբ[34],
Չ'ուզեր որ իր քաղքին մէջ մարդ տանիմ ես։

Կը հրամայէ ամէն կողմ, հոն կը տիրէ[35],
Չոն է քաղաքն ու վեհ աթոռն. երանի՛
Անոր՝ զոր այն տեղւոյն[36] համար կ'ընտրէ ան»։

Եւ ես. «Բերթող, քեզ անծանօթ Աստուծոյն
Համար ըլլայ, կ'աղաչեմ քեզ, հեռացո՛ւր
Այս չարիքէն[37] եւ աւելի մեծէն զիս,

Եւ տար դու զիս հոն որուն վրայ խօսեցար.
Այնպէս որ սուրբ Պետրոսի դուռը տեսնեմ,
Եւ զանոնք որ այնքան թըշուառ են կ'ըսես»։

Ըսկըսաւ ան քալել, եւ ես՝ետեւէն։

ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՐԳ

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ ԴԱՐՈՒՆ

ՍԱՐՍԱՓ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԵՒ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ

ԵՐԵՔ ՕՐՀՆԵԱԼ ՏԻԿԻՆՆԵՐ

Օրը կ՚անցնէր, եւ օդը մութ կը կորզէր
Երկրաբընակ կենդանիները՝ իրենց
Աշխատանքէն. եւ ես միայն կ՚ըլլայի

Պատրաստ՝ որ դէմ դընեմ մարտին[1] թէ՛ ըլլայ
Ձամբուն եւ թէ՛ կարեկցութեան, զոր պիտի
Նըկարագրէ միտքըս որ չի մոլորիր։

Մուսանե՛ր, վե՛հ հանճար[2], արդ ինձ օգնեցէք.
Ո՛վ միտք որ գրի առիր ինչ որ ես տեսայ,
Հոս պիտի քու ազնըւութիւնդ երեւի։

Ըսկըսայ ես. «Ո՛վ իմ քերթող առաջնորդս,
Քննէ նայէ թէ բաւակա՞ն է իմ ուժս՝
Այդ դըժուարին անցքին դեռ զիս չըլսանձնած։

Սիլուիոսին հօրը համար կ՚ըսես[3] դուն
Որ մինչդեռ ողջ էր տակաւին մահացու՝
Անմահական աշխարհը գնաց մարմնապէս։

Բայց թէ Աստուած[4] ըրաւ այդ չնորհքը անոր,
Մըտածելով արդիւնքը վեհ՝ որ անկէ
Պիտ՝ առաջ գար, ինչ մարդիկ, ինչ պետութիւն,

Մտացի մարդուն բնաւ անպատեհ չի թըւիր.
Չի անի վեհ Հռոմայ եւ իր տէրութեան
Ընտրըւեցաւ հայր երկընքին մէջ հրեղէն.

Եւ ստոյգն ըսել թէ՝ Հռոմ, թէ իր տէրութիւնն
Հաստատուեցան տեղւոյն համար սըրբազան՝
Ուր կը նըստի յաջորդը վեհ Պետրոսի:

Այս քու գոված ճամբորդութեամբդ[5] իմացաւ[6]
Բաներ՝ որոնք պատճառ եղան, թէ՛ անոր
Ցաղթանակին, թէ պապական ծիրանւոյն:

Եւ յետոյ հոն[7] գընաց Անօթն ընտրութեան,
Որ խըրախոյս մը բերէ[8] այն հաւատքին՝
Որ փրկութեան ճանապարհին ըսկիզբն[9] է:

Բայց ես ինչո՞ւ գամ հոն, կամ ո՞վ թոյլ կու
Ձեմ ենէաս, Պօղոս. ոչ ես, ոչ ուրիշն [տայ,
Արժանի չի համարիր զիս այդ պատուին:

Չի թէ գալու զիջանիմ ես՝ կը վախնամ,
Մի գուցէ գործ մ'ընեմ յիմար, մտացի ես,
Աւելի լաւ կ'ըմբըռնես քան ես խօսիմ»:

Նըման անոր որ ալ ուզածը չ'ուզեր,
Եւ միտքը նոր մտածումներով փոխելով
Եւ կը կենայ բոլորովին սկըսածէն,

Այսպէս ըրի զառիվերին վըրայ մութ.
Չի մտածելով եւ կեցայ այն ձեռնարկէն
Զոր ի սկըզբան յանձն առի այնքան փութով:

«Եթէ ես քու խօսքերըդ լաւ հասկըցայ,
Պատասխանեց ըստուերը վեհ քերթողին,
Վատ երկիւղէ մը սահմըռկած է հոգիդ.

Որ խոչընդոտ կ'ըլլայ մարդուն ստէպ, ու զայն
Կը հեռացնէ ազնիւ գործէ, ճիշդ ինչպէս
Պատկեր մը սուտ կը խըրտեցնէ կենդանին:

Որպէս զի այս վախը քեզմէ փարատես
Պիտ՝ ըսեմ քեզ գալուս պատճառն ու լըսածս
Այն առաջին պահուն երբ վրադ ցաւեցայ:

Առկախ[10] կեցող ըստուերներուն մէջ էի,
Եւ զիս կանչեց կին[11] մ'երանիկ ու չքնաղ.
Որուն ըսի որ ինձ իր կամքը յայտնէ:

Կը փայլէին աչքերն աստղէ[12] աւելի,
Եւ ըսկըսաւ ըսել ինձ քաղցր ու հանդարտ՝
Հրեշտակային ձայնով խօսքերն հետեւեալ.

«Ո՞վ մանտուացի ազնըւաշուք դու հոգեակ,
Որու համբաւն երկրի մէջ դեռ կը տեւէ,
Եւ պիտ՝ տեւէ որչափ աշխարհը տեւէ.

Ի՛մ բարեկամս[13], եւ ոչ բախտին՝ ամայի
Ձառիվերին վրան արգիլուած իր ճամբէն՝
Ադէն իսկ իր սարսափէն ետ է դարձեր.

Եւ կը վախեմ որ մոլորած իսկ ըլլայ,
Եւ ես չատ ուշ եկած ըլլամ օգնութեան,
Երկինքը իր վրայ լըսածէս դատելով։

Գընա՛ ուրեմն, եւ զարդարուն քու լեզուով
Ուամէն բանով որ զայն կըրնայ ազատել,
Այնպէս օգնէ որ ըսփոփանք մ՚ինձ ըլլայ։

Երանուհին[14] եմ ես, որ զքեզ կ՚ուղարկեմ,
Կու գամ տեղէ մը ուր դառնալ կը ցանկամ.
Սէրն հոս բերաւ զիս, ան կու տայ ինձ խօսել։

Երբոր ըլլամ ես իմ Տիրոջըս առջեւ՝
Անոր դիմաց պիտի գովեմ քեզ յաճախ»։
Այն ատեն նէ լըռեց, եւ ես ըսկըսայ.

«Առաքինի տիկին, որով միայն մարդ
Կը գլէ ամէն էակներն այն երկընքին[15]
Տակ՝ որ ունի չըրջանակներ փոքրագոյն,

Այն աստիճան ինձ հաճելի է հրամանդ,
Որ հնազանդած իսկ ըլլայի՝ դեռ ուշ էր.
Չարկ չէ որ այլ եւըս կամքդ ինձ բացատրես։

Բայց ըսէ ինձ պատճառն, ինչո՞ւ չես վախնար
Հոս վարը այս զընդանին[16] մէջ իջնելու
Անծայր տեղէն՝ ուր արդ դառնալ կը ցանկաս»։

«Քանի որ այդչափ քեզ հաճոյ է գիտնալ,
Պատասխանեց ինձ՝ կարճ կերպով պիտ՝ ըսեմ
Թէ ինչո՛ւ չեմ վախնար իջնել մինչեւ հոս։

Պէտք է վախնալ մի միայն այն բաներէն,
Որոնք կըրնան ուրիշներուն վընասել,
Միւսներէն ոչ, վասըն զի չեն ահարկու։

Ես Աստուծոյ շնորհիւ այնպէս եղած եմ,
Որ ինծի չի մօտենար ձեր եղկութիւնն,
Եւ չի խուժեր վըրաս բոց այդ հըրդեհէն[17]։

Երկինքն ազնիւ տիկին[18] մը կայ, որ այնքան
Կը ցաւի քեզ հանդիպելիք նեղութեանց,
Որ կ՚ամոքէ հոն վերը խիստ դատաստանն։

Աս դիմելով Լուչիայի[19] աղաչեց.
«Ռուս չերեւեալդդ[20] քեզի պէտք ունի արդ,
Եւ ես ահա քեզ կը յանձնեմ զանիկա։

Ամէն անգութ սըրտի ոսոխ Լուչիան
Ելաւ եւ իմ գըտնըւած տեղըս եկաւ,
Ուր ես նըստեր էի՝ քովս ալ հին Հռաքելն[21]։

Երանուհի, ըստոյգ գովեստ[22] Աստուծոյ,
Ըսաւ, քեզ այնքան սիրողին չըն օգներ,
Որ քեզ համար ելաւ[23] ռամիկ ամբոխեն։

Չըն աղեխարչ իր ողբուկոծը լըսեր,
Չեւ տեսներ տևանի[24] որ ամոր դէմ կը կըռուի
Հեղեղիի[25] վրայ՝ ուր չի կրնար պարծիլ ծովն։

Աչխարհի մէջ երբեք մարդ այնչափ արագ
Չըվազեց իր շահուն, փնասէն չըփախաւ,
Ինչպէս որ ես՝ երբ այդ խօսքերն ըսուեցան՝

Ինչայ հոս վարն երանական գահոյքէս,
Վըստահացած չընորհալի լեզուիդ վրայ,
Որ պատիւ է քեզի եւ զայն լըսողին»։

Եւ երբոր նէ ինձ հետ խօսիլն աւարտեց,
Արտասուաթոր լուսեղ աչքերը դարձուց,
Եւ անով իմ գալս աւելի փութացուց։

Եւ եկայ քեզ այնպէս ինչպէս ինքն ուզեց,
Այն գազանին ձեռքէն ըզքեզ փըրկեցի,
Որ քեզ փակէց չըքնաղ լերան կարճ ճամբան[26]։

Ի՞նչ է ուրեմն, ինչո՞ւ կեցեր ես, ինչո՞ւ
Սըրտիդ մէջ այդքան վատութիւն կը տածես,
Ինչո՞ւ չունիս արիութիւն ու կորով,

Երբոր երեք երանելի տիկիններ
Արքայութեան մէջ քու վըրադ կը հոգան,
Եւ իմ խօսքերս քեզ չատ բարիք կ՚աւետեն[27]»։

Ինչպէս ցայգին սառէն[28] կըքած ու փակուած
Ծաղիկներն՝ երբ արփին զիրենք ճերմըկցնէ՝
Բոլոր բացուած՝ կը շըտկըւին ցօղունով.

Այսպէս ըրի ես վըհատած իմ հոգւոյս,
Եւ սիրտս այնքան բարի եռանդ մը յորդեց,
Որ ըսկըսայ անձի մը պէս անվեհեր.

«Գըթած է նէ՚[29] որ ինձ հասաւ օգնութեան,
Դուն ալ ազնիւ՝ որ քեզ ուղղած ճըշմարիտ
Իր խօսքերուն[30] հնազանդեցար փութապէս։

Դու խօսքերովդ այնպէս իմ սիրտս յանկուցիր,
Որ դառնալով իմ առաջին մըտքիս ես
Փափաքանօք պիտի քեզի հետեւիմ։

Գալէ՛ ուրեմն, երկուքնիս նոյն կամքն ունինք,
Դու առաջնորդ, դու տէր եւ դու վարժապետ»։
Այսպէս ըսի ես. երբ քալել ըսկըսաւ

Մըտայ դըժնէ ու վայրենի ճամբուն մէջ։

ԵՐՐՈՐԴ ԵՐԳ

ԴԺՈԽՔԻՆ ԴՈՒՌԸ, ՎԱՏԵՐՈՒՆ ԳԱՒԻԹԸ
ԵՒ ԱԽԵՐՈՆԻ ԱՆՑՔԸ

ԱՂԵՏԱՒՈՐ քաղաքն ինծմէ[1] կ'երթըցուի,
Յաւերժական ցաւերն ինծմէ կ'երթըցուի,
Դատապարտուած հոգւոց ինծմէ կ'երթըցուի:

Արդարութիւնը[2] դրդեց վեհ Արարիչս,
Զիս ըստեղծեց աստուածեղէն զօրութիւնն,
Իմաստութիւնը վըսեմ՝ սէրն առաջին:

Ինէ առաջ ըստեղծուեցան լոկ յաւէրժ
Արարածներն[3], եւ կը մընամ ես յաւէտ.
Դուք մըտնողներ, մէկդի թողէք ամէն յոյս:

Տեսնելով այս խօսքերը մութ երանգով
Գըրուած[4] դըրան մը վերեւ, ես գոչեցի.
«Անոնց իմաստն ինձ խիստ է, ով վարժապետ»:

Եւ ան ինծի անձի մը պէս կըռահող.
«Հարկ է ամէն կասկած մէկդի թողուլ հոս,
Հարկ է որ հոս մեռնի ամէն վատութիւն:

Եկած հասած ենք հոն ուր ինչպէս ըսի[5]
Պիտի տեսնես դու ցաւատանջ ամբոխներ,
Որոնք մըտաց կորսընցուցած են բարին[6]»։

Եւ ապա ձեռքը ձեռքիս մէջ դընելով,
Զըւարթ դէմքով մը որմէ սիրտ առի ես,
Ներեւոյթ իւրերուն մէջ զիս մըտցուց։

Հոն հառաչներ, ողբեր, ճիչեր բարձրագոչ
Կը թընդային աստեղազուրկ[7] օդն ի վեր,
Այնպէս որ ինձ իսկոյն սըրտին արտասուել։

Կերպ կերպ լեզուք ու քըստմնելի բարբառներ,
Վըշտի մռունչներ, կատաղութեան սուր չեչտեր,
Բարձր ու կերկեր ձայներ, ձեռքի չառաչներ

Կը հանէին աղմուկ մ'որ միշտ կը պտուտքի
Յաւէժաբար այն խաւարչուտ օդին մէջ,
Ինչպէս աւազն երբ փոթորիկը մրըրկէ։

Եւ ես՝ գըլուխըս սոսկումով[8] պաշարուած,
Ըսի. «Վարպետ, ի՞նչ կը լըսեմ, ի՞նչ է այդ
Ամբոխն որ ինձ ցաւէն նըկուն կը թըւի»։

Եւ ան ինծի. «Ողորմելի այս վիճակն
Ունին տըխուր հոգիներն այն մարդերուն՝
Որոնք անգով եւ անպարսաւ[9] ապրեցան։

Խառնըւած են հրեշտակաց այն վատ դասին,
Որ չեղաւ ոչ ըմբոստ եւ ոչ ուխտապահ
Աստուածութեան, այլ ինքըզինքը մտածեց[10]։

Երկինք[11] մերժեց զանոնք, որպէս զի չըլլայ
Նըւազ չըքնաղ. չ'ընդունիր խոր դըժոխքն ալ,
Չի յանցաւորք պիտ' անոնցմով[12] պարծէին»։

Եւ ես. «Վարպետ, ուրեմն ի՞նչ ցաւ դըժընդակ
Անոնց ա՞յնքան ճըչալ կու տայ ուժգնապէս»։
Պատասխանեց. «Համառօտիւ պիտ' ըսեմ։

Անոնք չունին[13] ամենեւին մահուան յոյս,
Եւ է իրենց կոյր[14] կեանքն այնքան արհամարհ,
Որ կը խանդան ուրիշ[15] ամէն վիճակի։

Աշխարհի մէջ չունին բընաւ յիշատակ,
Արդարութիւն, գթութիւն[16] զիրենք կ'անարգէ.
Ա՛ւ չըխօսի՛նք վրանին, նայէ ու անցիր»։

Եւ նայելու աւեներս դրօշ մը տեսայ,
Որ հիւ գալով այնքան արագ կը վազէր՝
Որ բարկացող կը թուէր ամէն դադարի։

Ու եռեւէն կու գար գունդ մ'այնքան երկար,
Որ կարելի պիտի չըլլար ինձ հաւատալ
Թէ այնքան մարդ լափած եղած ըլլայ մահ։

Եւ երբ ճանչցայ ես անոնցմէ մէկ քանին
Ու նայեցայ, տեսայ ըստուերը անոր
Որ վատութեամբ մեծ հրաժարումը գործեց[17]։

Անմիջապէս ըստուգութեամբ իմացայ
Որ վատերու էր այն չոլիրն, որ հաճոյ
Չէն Աստուծոյ, եւ ոչ ալ իր թըշնամեաց[18]։

Ահս չըւառներն որ կենդանի չեղան[19] բնաւ,
Մերկ ըլլալով կը խայթուէին չարաչար
Գոռեխներէն, պիծակներէն հոնտեղի։

Կ'ողողէին անոնց դէմքերն արիւնով,
Որ իջնելով արտասուախառն իրենց ունքն,
Հոն կը ծըծուէր զազրատեսիլ որդերէն։

Եւ նայելով քիչ մ'աւելի դեռ հեռուն,
Տեսայ ամբոխ մը՝ մեծ գետի[20] մ'ափին վրայ.
Ուստի ըսի. «Խընդրեմ, գիտցուր ինձ, վարպետ,

Ո՞վ են անոնք, ինչ օրէնք այնքան սաստիկ
Կը չտապեցնէ զանոնք գետէն անցնելու,
Որչափ կըրնամ աղօտ լուսով նըշմարել»։

Եւ ան ինծի. «Պիտի պարզուին քեզ իրերն՝
Երբ ոտքերնուս քայլերը մենք կասեցնենք
Աքերոնեան ափին վըրայ տըխրազգած[21]»։

Այն ատեն ես՝ աչքերըս վար՝ ամըչկոտ,
Ձի մի՛ գուցէ խօսիլս տաղտուկ պատճառէ՝
Լուռ մունջ կեցայ մինչեւ որ գետը հասանք։

Եւ նաւակով ահա կու գար դէպ ի մեզ
Ծեր մը ճերմակ իր հինաւուրց մազերով[22],
Գոչելով. «Վա՛յ ձեզ, ապիրատ հոգիներ.

Երկինք տեսնել ամենեւին մի՛ յուսաք,
Կու գամ ահա ձեզ միւս ափունքը տանիլ,
Անանցական մութին, տաքին, ցուրտին մէջ։

Եւ դուս որ հոս ես, կենդանի[23] հոգի դուս,
Հեռացիր այդ մեռածներէն[24], բաժնըւէ՛»։
Բայց երբ տեսաւ որ անոնցմէ չեմ զատուիր,

Ըսաւ. «Ուրիշ նաւակալքէ ու ճամբէ[25]
Պէտք է անցնիս ու ափն ելլես, ոչ ասկէ.
Քեզ աւելի թեթեւ նաւ մ'հարկ է տանի»։

Եւ առաջնորդս անոր. «Քարոն, մի՛ ցասնուր,
Այսպէս կ'ուզուի հոն՝ ուր որ է կարելի՝
Ինչ որ ուզուի, աւելի բան մի հարցներ»։

Ի լուր ասոնց՝ բըրդոտ այտերն հանգչեցան
Այն կապուտակ ճախճախուտին նաւուղղին,
Որ աչքերուն չուրջն անիւներ ունէր բոց։

Բայց հոգիներն այն որ էին խոնջ[26] ու մերկ,
Տըժգունեցան[27] եւ կըրճտեցին ակռանին,
Ի լուր անգութ՝ անողորմ այն խօսքերուն։

Կ'հայհոյէին Աստուած[28], իրենց ծընողներն,
Մարդկային ազգը, ժամանակը եւ տեղն
Ու սերմն իրենց սերմին, իրենց ծընունդին։

Ամփոփուեցան յետոյ ամէնքը մէկանց[29]
Արտասուելով ուժգին ըղժէք ափին վրայ,
Որ աստուածմէ չըվախցողին կը սպասէ[30]։

Դեւը Քարոն՝ իր կայծակէ աչքերով
Ակնարկելով անոնց՝ բոլոր կը ժողվէ,
Եւ կը զարնէ թիով՝ թէ մին դանդաղի։

Ինչպէս աշնան կը թափթըփին տերեւներն
Մէկը միւսին քով՝ մինչեւ ոստը յանձնէ
Հողին բոլոր իր ըզգեստներն ու աւարն.

Ապիրատ սերմն Ադամայ նոյն նըմանակ[32]
Մէկիկ մէկիկ կը թափթըփէր այն ափէն[32]
Ակնարկելով՝ զերդ թռչունն[33] իր հրաւէրին։

Այսպէս կ'երթան թուխ ալիքին վըրայէն,
Եւ դիմացի ափունքը դեռ չըհասած՝
Կը հաւաքուի ասդին ուրիշ մի նոր խումբ[34]։

«Որդեակ ըսաւ, ազնըւական վարժապետս,
Աստուածային բարկութեան մէջ մեռնողներն
Ամէն երկրէ բոլորն ալ հոս կը հասնին։

Եւ կը չտապեն գետէն փութով անցնելու,
Զի կը խըթէ արդարութիւնն Աստուծոյ,
Այնպէս որ վախը փափագի կը փոխուի։

Ասկից բընաւ բարի[35] հոգի մը չ'անցնիր,
Եւ թէ Քարոն կը մըրմըռայ քեզի դէմ,
Կըրնաս արդ իր խօսքերուն միտքն իմանալ։

Երբ լըմընցաւ[36] ան՝ խաւարչուտ դաշտավայրն
Այնպէս ուժգին ցընցըւեցաւ, որ դեռ միտքս
Ան սարսափէն վըրաս քըրտինք կը բերէ։

Արտասուալից գաւառէն հով մ'է փըրթաւ,
Փայլակելով կարմրաչող լոյս մը սաստիկ,
Եւ թըմրեցուց ըզգացուքներըս բոլոր,

Ու ինկայ[38] վար քունը կոխած մարդու պէս։

ՋՈՐՐՈՐԴ ԵՐԳ

ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ԼԻՄՊՈՍ

ԱՆՄԵՂՔ, ՆԱՀԱՊԵՏՔ ԵՒ ՆՇԱՆԱՒՈՐ ՄԱՐԴԻԿ

Ալիգիին որուտ[1] մը խորին քունըս գըլխէս
Փախցուց, ու ես ցընցուելով վեր ցատկեցի
Նըման անոր՝ զոր բըռնութեամբ կ'արթընցնեն։

Ուռքի ելայ[2], եւ իմ յոգնած աչուըներս
Դարձուցի չուրջս, ու նայեցայ սեւեռուն՝
Իմանալու համար թ'արդեօք ուր էի։

Եւ ինքըզինքս եզերքն ահա կը գըտնեմ
Տարտարոսին աղետաւոր հովիտին
Ուր կը հընչէ որոտն անհուն ճիչերու։

Այնքան մըթին, մառախլապատ էր ու խոր,
Որ որչափ ալ աչքերս յատակն յառէի՝
Չէի կարող զանազանել ոչ մի բան։

«Արդ իջնենք վար դէպ ի աչխարհը մըթին,
Սկըսաւ Վերթոն բոլորովին գունաթափ,
«Ես պիտ' ըլլամ առաջին, դուն ալ երկրորդ»։

Ես տեսնելով անոր դէմքին տըժգունիլն՝
Ըսի. «Ես ինչպէս գամ, երբ դուն կը սոսկաս,
Դուն որ սովոր ես[3] իմ երկիւղըս վանել»։

Եւ ան ինծի. «Վարի մարդոց տագնապներն,
Անձկութիւններն իմ դէմքիս վրայ կը գըծեն
Կարեկցութիւն[4] մը զոր դուն վախ կը կարծես։

Երթանք, երկայն ուղին ըզմեզ կը ստիպէ[5]»։
Այսպէս մըտաւ եւ այսպէս զիս՝ առաջին
Անդընդապատ պարունակին մէջ մըտցուց։

Չոն ըստ որում կըրցայ դատել լըսածէս[6],
Ձըկային ողբ ու լաց, այլ լոկ հառաչանք,
Որ անվախճան օդին դողալ կու տային։

Եւ աս առաջ կու գար անցաւ վիշտերէն
Ձոր կը կըրէր ամբոխը մեծ եւ ըստուար
Մանուկներու եւ կիներու եւ մարդոց։

Բարի վարպետն ինծի. «Դուն չե՞ս հարցներ,
Այս տեսածներդ ինչ հոգիներ են արդեօք.
Կ'ուզեմ որ արդ գիտնաս առաջ չըգացած։

Որ անմեղ են անոնք, թէ վարձք ալ ունին,
Ձէ բաւական, զի չըստացան մկըրտութիւն
Որ դուռն[3] է քու խոստովանած հաւատքիդ։

Եւ անոնք ալ որ Քրիստոսէ առաջ են,
Ձըպաշտեցին զԱստուած ինչպէս որ պէտք էր[8]։
Եւ ես ինքս այս վերջիններուն թիւէն եմ։

Այս պատճառաւ՝ եւ ոչ ուրիշ մեղքերու
Կորսըւած ենք, եւ այս տանջանքն ունինք լոկ
Որ փափաքով կ'ապրինք առանց յուսալու[9]»։

Երբ իմացայ՝ մեծ ցաւ մը սիրտըս պատեց,
Ձի ես տեսայ առաքինի շատ մարդիկ
Որ լիմպոսին մէջ առկախ դիրք մ'ունէին.

«Ըսէ՛, ինձ, ով վարպետ, ով տէր իմ, ըսէ՛»,
Ըսկըսայ ես, որպէս զի 'լլամ ապահով
Այն հաւատքին որ կը յաղթէ խոտորմանց,

«Ելա՞ւ ասկից մէկն, իր եւ կամ ուրիշին
Արդեամբ, որ վերջն հասած ըլլայ փառքերու»։
Իմանալով ան քօղարկեալ[10] իմ խօսքերս,

Պատասխանեց. «Դեռ նոր[11] եկեր էի հոս,
Երբ զօրաւոր[12] մէկուն մեզ գալը տեսայ,
Պսակաւորուած յաղթանակի նըշանով։

Կորզեց ասկէ ստուերն առաջին ծընողին,
Անոր Աբէլ որդւոյն, եւ Նոյնպէս Նոյի,
Օրէնըսդիր եւ հընազանդ[13] Մովսէսին։

Դաւիթ արքան եւ Աբրահամ նահապետն,
Իսրայէլն[14] իր հօրն ու որդւոց հետ, Հռաքէլն՝
Որուն համար տառապեցաւ ընդերկար[15]։

Եւ դեռ շատեր, զորըս փառքի հասցուց ան.
Կ'ուզեմ գիտնաս նաեւ որ նախ քան զանոնք՝
Մարդկային ոչ մի հոգի չէր փըրկըւած[16]»։

Մենք կանգ չէինք առներ՝ թէեւ կը խօսէր,
Այլ կ՝անցնէինք, կը կըտրէինք միշտ անտառն,
Հոգիներու հոծ, խիտ անտառը կ՝ըսեմ։

Պարունակին եզրէն չէին հեռացած
Դեռ մեր քայլերն՝ երբ ես կըրակ մը տեսայ,
Որ խաւարի կիսագունտին կը յաղթէր։

Դեռ քիչ մ՝հեռու էինք, սակայն եւ այնպէս
Կարող էի զանազանել գէթ մասամբ
Հոն բընակող պատկառելի այն մարդիկն։

«Ո՞վ դու պատուողդ գիտութեան ՝ւարուեստի,
Ո՞վ են ասոնք որ ունին այդքան պատիւ,
Որ կը զատէ գիրենք այլոց վիճակէն[17]»։

Եւ ան ինծի. «Բարեհըռչակ պերճ անունն,
Որ կը հընչէ անոնց մասին կեանքիդ մէջ,
Երկընքէն այս չընորհն[18] անոնց կը ստանայ»։

Նոյն ժամանակ ձայն[19] մը հասաւ ականջիս.
«Պատիւ ըրէք վըսեմական քերթողին.
Մեզ կը դառնայ մենէ մեկնած[20] իր ըստուերն»։

Եւ երբոր ձայնը խօսելէ դադրեցաւ,
Տեսայ՝ չորս մեծ ըստուեր[21] մեզի կու գային,
Դէմքերնին չէր ո՛չ տըխուր[22], ո՛չ ալ զըւարթ։

Բարի վարպետն ինծի խօսիլ ըսկըսաւ.
«Նայէ անոր՝ որ սուր[23] մ՝ափին մէջ բըռնած
Կու գայ իբրեւ տէր երեքին առջեւէն.

Ան Հոմերոսն է վեհագոյն բանաստեղծն.
Երգիծաբան Որատիոսն[24] է երկրորդն,
Ովիդիոս[25] երրորդ, վերջինն է Լուկան[26]։

Զի այն անունն՝ որ միաբան ձայնն հընչեց՝
Հասարակաց[27] է թէ՛ անոնց, թէ՛ ինծի,
Զիս կը պատուեն եւ ըրածնին աղէկ[28] է»։

Տեսայ որ այսպէս կը խըմբուէր պերճ դպրոցն
Իշխանին[29] վեհ, բարձր ու վըսեմ երգերուն՝
Որ միւսներուն վրայ կը թըռչին՝ իբր արծիւ։

Ցետ քիչ մ՝առեն ի միասին խօսելու[30],
Ողջունաբեր ակնարկներով ինձ դարձան,
Որուն վըրայ ժըպտեցաւ իմ վարժապետս։

Եւ անոնք զիս պատուեցին դեռ աւելի,
Վասըն զի զիս իրենց խումբին մէջ առին,
Եւ վեցերորդն[31] եղայ ես այն իմաստնոց։

Այսպէս մինչեւ լոյսը[32] մէկտեղ գացինք մենք
Խօսակցելով բաներ՝ զոր լաւ է լըռել[33],
Ինչպէս որ լաւ էր խօսիլն հոն՝ ուր էի։

Ազնըւական դըղեակի մ՝ուղը հասանք,
Եօթն անգամ բարձրը պատերով պարըսպուած
Ու պաշտպանուած չուրջ վըտակով մը չըքնաղ։

Անկէ իբրեւ ցամաք երկրէ անցնելով,
Այն իմաստնոց հետ մըտայ եօթ դըռներէ[34],
Ու մարգ մ՝հասանք նորափըթիթ ու գալար։

Մարդիկ կային հոն ծանր ու լուրջ աչքերով,
Դէմքերնէն մեծ վայելչութիւն կը կաթէր,
Կը խօսէին քիչ անգամ՝ քաղցրը ձայնով։

Այն խորշերէն մէկէն այսպէս եկանք մենք
Բացօթեայ տեղ մը լուսաւոր, բարձրլեռնկ,
Ուրկէ ամէնքը կարելի էր տեսնել։

Կանաչազարդ մարգին վրայ հոն կանգուն
Ցոյց տըրուեցան ինձ մեծամեծ հոգիներն,
Եւ կը հըրճուիմ զանոնք տեսած ըլլալուս։

Տեսայ հոն շատ ընկերներով Էլէկտրան[35],
Որոնց մէջէն ճանչցայ Հեկտորն, Ենէաս,
Կեսար՝ զինուած իր ճուռակի աչքերով։

Եւ ուրիշ կողմ մը Կամիլլան[36] տեսայ ես,
Պենթեսիլէ[37], տեսայ արքան Լատինոս[38]
Որ կը նըստէր իր Լաւինեա[39] դըստեր հետ։

Տեսայ Բրուտոսն[40], այն որ Տարկուինը մերժեց,
Լուկրետիան, Ցուլեան, Մարկեան, Կուռնելեան,
Եւ Սալատինը[41] միս մինակ առանձին։

Ցետոյ աչքերըս քիչ մը վեր վերցնելով,
Տեսայ վարպետը[42] մեծ անոնց որ գիտեն
Իմաստասէր ընտանեաց մէջ նըստիլ։

Ամէնքը վրան կը հիանան, կը պատուեն.
Տեսայ ես հոն եւ Սոկրատէս եւ Պղատոն,
Ուրիշներէն աւելի մօտ անոր քով[43]։

Դիմոկրիտէս[44], որ դիպուածին տուաւ զաշ-
Դիոգինէս[45], Անագսագոր[46] եւ Թաղէս, [խարհ,
Եմպեդոկլէս[47], Հերակլիտոս եւ Զենոն,

Եւ յատկութեանց տեսայ ճարտար հաւաքող
Դիոսկորիտն[48], եւ Որփէոս[49], Տուլլիոս,
Տեսայ Լինոս, բարոյագէտ Սենեկան.

Պըտղոմէոս[50] եւ երկրաչափն Եւկլիդէս,
Հիպոկրատէս[51], Աւիկեննա, Գալենոս,
Ապերրուէն[52] որ ըրաւ մեծ մեկնութիւնն։

Բոլոր տեսածըս չեմ կարող զուրցել ես,
Վասըն զի գիս կը մղէ [53] նիւթըս երկայն,
Եւ շատ անգամ խօսքերն իրին չեն հասնիր։

Երկու հոգւոյ վերածուելով վեց[54] հոգին,
Ուրիշ ճամբով գիս առաջնորդս իմաստուն
Խաղաղ օդէն դողացողին[55] կը տանի.

Եւ կու գամ տեղ մ'ուր լուսատու բան չըկայ։

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ԲՂՋԱԽՈՂՔ

ՄԻՆՈՎՍ, ՀԵՇՏԱՍՏԷՐ ՄԵՂԱՒՈՐՔ,

ՖՐԱՆՉԷՍԿԱ ՌԻՄԻՆԻՑԻ

Ա՛ՅՍՊԷՍ նախկին պարունակէն իջայ վար
Երկրորդին մէջ, որ ո՛րչափ նեղ[1] միջոցով,
Այնքան ցաւով ճոխ՝ որ ճիչեր կը կորզեն։

Ահեղ Մինովսն[2] հոն մուտքն ակռայ կը կըրճտէ
Եւ յանցանքները կը քննէ, կը դատէ
Եւ կը ղըրկէ պատուածքներուն համեմատ։

Այսինքն է՝ ժանտ հոգի մ՛առջեւն երբոր գայ
Եւ իր մեղքերն յայտնէ բոլոր բովանդակ,
Մեղքերու այն մեծ խուզարկուն կը տեսնէ

Թէ դժոխքին ո՛ր կողմն է անոր պատշաճ տեղն.
Ինքզինք պոչով կը պատէ այնքան՝ որքան
Աստիճաններ կ՛ուզէ որ վար երթայ ան։

Անոր առջեւը միշտ կեցած են շատեր.
Մէկիկ մէկիկ կարգաւ կ՛երթան դատուելու,
Յետ ըսելնուն, լըսելնուն[3] վար կը մըղուին։

«Ո՜վ որ կու գաս աղիտաւոր հիւրանոցն»,
Ըսաւ Մինովս ինծի երբոր զիս տեսաւ,
Իր ահաւոր պաշտօնն առկախ ձգելով,

«Նայէ թէ ինչպէս կը մըտնես, եւ որու[4]
Կը վըստահիս, լայն մուտքը քեզ չըխաբէ»։
Եւ առաջնորդս անոր. «Դուն ինչ կը մըտնչես.

Ձակատագրէն ուզուած ուղին մ'ա՛րգիլեր.
Այսպէս կ'ուզուի հոն՝ ուր որ է՛ կարելի ·
Ինչ որ ուզուի, աւելի բան մի՛ հարցներ»։

Եւ ողորմուկ ձայներն ահա կը սկըսին
Ինծի հասնիլ. եկած հասած եմ հոն տեղ՝
Ուր ողբերու գոյժերն ինծի կը բախին.

Չասայ ես տեղ մ'ուր կը լըռէ[5] ամէն լոյս,
Որ կը մռընչէ մրըրկուտ ծովու մը նըման
Երբոր ծեծուի հակառակորդ հովերէ։

Դըժոխային մրըրիկն որ բնաւ չի դադրիր[6],
Հոգիներն իր մոլեգնութեամբ կը քըշէ,
Եւ կը տանջէ չըրջչըրջելով բախելով։

Աւերակին[7] առջեւ երբոր կը հասնին,
Կը կըրճտեն, կը հառաչեն, կը ճըչան,
Կը հայհոյեն աստուածային զօրութիւնն։

Տեղեկացայ որ այսպիսի տանջանաց
Դատապարտուած են մարմնասէր մեղաւորք,
Որ կ'ընեն բանն ըզգայութեանց հըպատակ։

Եւ զերդ տարմերը կը քըշուին թեւերնէն
Ցուրտ ժամանակ լայն ու լեցուն գունդերով,
Այսպէս եւ այն մըրըրկէն չար հոգիներն։

Ասկէ, անկէ, վարէն վերէն կը վարէ,
Ոչ մեկ՛յոյս չի՛ սփոփեր զանոնք՝ հանգըստի
Թող, եւ ոչ նոյն իսկ տանջանաց ամոքման։

Եւ զերդ կռունկները կըռչելով իրենց ոդըն
Օդին մէջէ երկայն գիծով կը թըռչին,
Այսպէս տեսայ ես ըստուերներ հառաչուն,

Որ կու գային քըշուած՝ յիշուած մրըրկէն։
Ուստի, «Վարպետ, այդ մարդիկն ո՞վ են, ըսի,
Զոր սեւ այերն այնքան սաստիկ կը պատժէ»։

«Առջինն անոնց՝ որոնց վրայօք կ'ուզես դուն
Տեղեկութիւն, ըսաւ ինծի այն ատեն,
Բազմալեզու ազգաց եղաւ կայսրուհի։

Ինքզինքն այնպէս հեշտախտութեան տըւաւ նէ,
Որ հաճելին օրինաւոր սահմանեց,
Որ իր չուայտոտ վարքը մընայ անպարսաւ։

Շամիրամն է, որու մասին կը կարդանք,
Թէ Նինոսի յաջորդ եղաւ, նաեւ կին,
Տիրեց երկրին՝ որուն Սուլդանը[8] կ'իշխէ[9]։

Միւսը[10] սիրոյ համար ինքզինքն ըսպաննեց,
Սիքէոսի աճիւններուն դըրժելով[11],
Յետոյ կու գայ Կղէոպատրան[12] վաւաշոտ.

Տես Հեղինէն[13], որուն համար այնքան ժանտ
Օրեր անցան. եւ Աքիլլէսը տես մեծ,
Որ վեր֊ջապէս մեռաւ սէրէն յաղթըւած[14]։

Տես եւ Պարիս[15], Տրեստան[16]». յետոյ ցուցուց
Մատով ուրիշ հազարաւոր ըստուերներ, [ինձ
Զորըս բոլոր սէրն հեռացուց մեր կեանքէն։

Երբ լըսեցի վարժապետէս մի առ մի
Հին կիներու ուսապետներու անուններն,
Յուզուեցաւ սիրտս ու մարելու պէս եղայ։

«Բերթող, ըսի, պիտի սիրով խօսէի
Այն երկուքին հետ որ կ'երթան միասին[17],
Եւ հովին դէմ այնքան թեթեւ[18] կը թըւին»։

Եւ ան ինծի. «Պիտի տեսնես երբ հասնին
Մեզ աւելի մօտ, այն ատեն աղաչէ
Ձիրենք վարող սիրոյն համար, եւ կու գան»։

Հազիւ թէ հովն ուղղեց զանոնք դէպ ի մեզ,
Ձըգեցի ձայնս. «Ո՛վ վըշտաբեկ հոգիներ,
Եկէք խօսիլ մեզ հետ, արգելք[19] թէ չըկայ»։

Աղաւնիներն ինչպէս[20] իղձէն կանչըւած՝
Օդին մէջէն խանդաղակաթ կը թըռչին
Դէպ ի անուշ բոյնն՝ անշարժ, բաց թեւերով,

Ելլելով այսպէս Դիդէի Ջուլիրէն
Այն ժանտ օդին մէջէ մեզի կու գային.
Սիրալիր ձայնս այնքան ազդեց անոնց վրայ։

«Ո՛վ չնորհաշուք, բարի էակ, որ կու գաս
Բոսոր օդին մէջէ մեզի այցելու,
Մեզ՝ որ աշխարհը ներկեցինք արիւնով,

Տիեզերքի արքան սիրէր եթէ մեզ[21],
Քեզ պիտ՝ իրմէ խաղաղութիւն մաղթէինք,
Զի գըթացիր մեր ժանտաժուտ պատժին վրայ։

Ինչ բանի վրայ լըսել, խօսիլ որ ուզես,
Պիտի լըսենք, պիտի խօսինք մենք ձեզի,
Քանի որ հովն ալ՝ ինչպէս արդ՝ կը լըռէ[22]։

Երկիրն[23] ուր տեղ որ ես ծընայ'[24] կը նըստի
Ծովափին այն կողմն[25] ուր Պադոսը կ'իջնէ՝
Իր հարկատու գետերուն հետ հանգչելու։

Սէրն որ ազնիւ[26] սըրտին փութով կը կըպչի,
Վառեց ասի[27] չըքնաղ մարմնոյս, զոր ինէ
Խլեցին, եւ կերպը[28] կը խոցէ զիս դեռ եւս։

Սէրն՝ որ ամէն սիրուող կ'ուզէ որ սիրէ[29],
Ինծի ասոր սիրովը զիս գինովցուց,
Որ դեռ ինչպէս կը տեսնես չի թողուր զիս։

Սէրն ինքն ըզմեզ առաջնորդեց նոյն մահուան[30].
Կը սպասէ զմեզ զըրաւողին[31] Կայէնեանն[32]»։
Ասոնք եղան անոնց[33] խօսքերը մեզի։

Երբ լըսեցի այն վըշտահար ըստուերներն,
Ծըռեցի դէմքս, եւ այնչափ կախ[34] բըռնեցի,
Որ վարժապետս ըսաւ ինծ. «Ի՞նչ կը խորհիս»։

Երբ[35] պատասխան տըւի, սկըսայ. «Ո՞հ, եղե՛ւկ,
Ո՞րչափ քաղցրիկ մըտածում, որչափ փափաք
Հասցուց զանոնք աղիտաբեր այն քայլին[36]»։

Ու դառնալով յետոյ անոնց՝ խօսեցայ.
Ըսկըսայ. «Ո՞վ Ֆրանչէսկա, քու տանջանքներդ
Ցիս կը չարժեն կարեկցութեան ու լացի։

Բայց ըսէ[37], քաղցր հառաչանաց ժամանակ
Ի՞նչ նըշանով եւ ի՞նչպէս թոյլ տըւաւ սէր, [ներն»։
Որ դուք ճանչցաք ձեր վարանոտ[38] տենչանք-

Եւ նէ ինծի. «Թըշուառութեան ժամանակ՝
Բարեբաստիկ ժամանակներն յիշելէն
Մեծագոյն ցաւ չըկայ՝ գիտէ վարպետ ալ։

Բայց թէ այդքան կը փափաքիս իմանալ
Ըսկըզբնական արմատը մեր տարփանքին,
Պիտ՝ ընեմ գերդ մէկն որ կու լայ եւ կ'ըսէ։

Կը կարդայինք մենք օր մը՝ ի բըր ժամանց՝
Լանսըլոյին[39] տարփանքներու պատմութիւնն,
Միայն էինք, անխէթ՝ առանց կասկածի։

Այն ընթերցումը շատ անգամ յորդորեց
Մեր աչուըներն, եւ գոյներնիս նետել տուաւ.
Բայց մեզ յաղթողը եղաւ կէտ մը միայն։

Երբ կարդացինք որ տարփածուն խանդակաթ
Իր սիրուհւոյն անուշ ժըպիտն է պագեր,
Աս՝ որ ինէ չըբաժնըւի պիտի բնաւ,

Պագաւ բերանս բոլորովին դողդոջուն։
Գիրքն ու գըրողը եղան մեր Կալէհոն[40]։
Նոյն օրն այլ եւս չըկարդացինք այն գըրքէն»։

Հոգիներէն մին մինչդեռ աս կը խօսէր,
Միւսը այնպէս կու լար՝ որ ես գորովէս
Նըւաղեցայ՝ իբրեւ մեռած ըլլայի,

Եւ ինկայ[41] ինչպէս որ դիակը կ'իյնայ։

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

ԵՐԲՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ՈՐԿՐԱՄՈՒՔ

ԿԵՐԲԵՐՈՍ, ՉԻԱԿՈՑ ԵՒ ԻՐ ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՐԲ միւքս ինծի դարձաւ՝ որ էր սեղմըւեր
Հանդէպ երկու ազգականաց խեղճուԹեան,
Որ զիս բոլոր վեր վար ըրաւ տըխրուԹեամբ[1],

Կը տեսնեմ չուրջըս նորանոր տանջանքներ
Եւ նորանոր տանջըւողներ, ինչպէս ալ
Շարժիմ, դառնամ, եւ ինչպէս ալ Թէ նայիմ։

Պարունակին մէջն եմ երրորդ՝ անվախճան
Անիծեալ, ցուրտ, անտանելի անձրեւին.
Կերպն, յատկուԹիւնը միեւնոյնն է յաւէժ։

Խոշոր կարկուտ, սեւաԹորմի ջուր եւ ձիւն
Խաւարակուռ օդին մէջէ կը տեղան,
Հոտեցնելով սաստիկ Թափուած տեղերնին։

Կերբեր[2], գազան անագորոյն, այլանդակ,
Շան պէս երեք որկորներով կը հաչէ
Խուռն ամբոխին վրայ որ հոն է սուզուած։

Աչքեր ունի կարմիր, մօրուք ճարպոտ՝ սեւ
Փոր՝ լայն, ձեռքեր՝ եղընգնաւոր. հոգիներն
Կը ճանկըռտէ, կը քերթէ, չորս կը ճեղքէ.

Շան պէս ոռնալ կու տայ անձրեւը անոնց։
Կողմերնէն մին միւսին պատնէշ[3] ընելով՝
Սոսկ կը դառնան մեղաւորները[4] չըւառ։

Երբ մեզ տեսաւ կերբեր՝ մեծ որդը՝[5] բացաւ
Իր բերաններն ու ժանիքները ցուցուց.
Անշարժ[6] անդամ չունէր բոլոր մարմնոյն մէջ։

Եւ առաջնորդս երկու ձեռքերը բացած
Առաւ գետնէն հող, եւ լեցուն ափերով
Սովալըլուկ որկորներուն մէջ նետեց[7]։

Ողիկ ողիկ եկող՝ հաչող չան նըման[8]
Որ երբ խածնէ անգամ մը կերն՝ հանդարտած
Գըզուըտելով[9] լոկ մոըզգայլիլ կը նայի.

Չազրաթորմի կընճիթներն այսպէս ըրին
Կերբեր դեւին՝ որուն հաչիւնն ահաւոր
Հոգիներուն ցանկալ կու տայ խուլ ըլլալ։

Ցանր անձրեւէն նըկուն ստուերաց վըրայէն
Կ'անցնէինք մենք՝ գարշապարնիս դընելով
Ուրուներնուն վրայ որ մարմին կը թըւին։

Գետնի վըրայ պառկած էին ամէնքն ալ,
Բաց ի մէկէն[10] որ ելաւ չուտ մը նըստաւ,
Հազիւ տեսաւ որ կ'անցնէինք առջեւէն։

«Ո՜վ դու, որ դէպ ի այս դըժոխքն ես բերուեր,
Ըսաւ ինծի, եթէ կըրնաս՝ ճանչցիր զիս,
Իմ մեռնելէս առաջ ծընած էիր[11] դու»։

Եւ ես անոր. «Տառապանքներդ՝ որ ունիս[12],
Ըզքեզ գուցէ իմ մըտքէս դուրս կը կորզեն,
Եւ ինձ կը թուի որ քեզ երբեք չեմ տեսած։

Բայց ըսէ՛, ո՞վ ես դուն որ այս թաղծալից
Տեղն ես ձըգուեր, եւ այնպիսի՜ տանջանքի,
Թան զոր կրնայ մեծ գտնըւիլ, բայց ոչ ժանտ»։

Եւ ան. «Քաղաքըդ[13] որ այնքան նախանձով
Լի է, որ վաղ իսկ պարկէն դուրս կը պոռթկայ,
Պայծառ[14] կեանքին մէջ զիս իր հետը բընեց։

Քաղաքացիքըդ զիս Ճիակկոյ կոչեցիք.
Վընասակար[15] մեղքին համար որկորի,
Տեսածիդ պէս անձրեւին տակ կը ծեծուիմ։

Ու ես չըւառ հոգիս հոս չեմ միայնակ.
Ասոնք բոլոր են նոյն պատժին ենթակայ
Նոյն այն մեղքին համար». եւ ալ չխօսեցաւ։

Եւ ես անոր. «Ճիակկոյ, քու այդ չարչարանքդ
Իս կը յուզէ, կը յորդորէ արցունքի.
Բայց թէ գիտես՝ ըսէ ինձ ո՞ւր պիտ՝ յանգին

Քաղաքացիքը երկփեղկուած[16] քաղաքին.
Կա՞յ մէջերնին արդար, պատճառն ըսէ ինձ,
Էր՞ զանի այնքան ողողեց գըժտութիւնն»։

Եւ ան ինձ. «Ցետ երկայն կագի ու վէճի
Պիտի արիւն թափեն, ու կողմը վայրագ
Պիտի վանէ միւս կողմը մեծ վընասով։

Հարկ պիտ՝ ըլլայ յետոյ որ աս ալ խնայ
Երեք տարուան մէջ, եւ միւս կողմը յաղթէ,
Շնորհիւ անոր՝ որ կը չընթէ արդ սըտուկ[17]։

Երկայն ատեն պիտի պարծի[18] բարձրիգլուխ,
Միւս կողմը[19] ծանըր բեռան տակ ճընշելով,
Թէեւ ասոր համար ան լայ, ամըչնայ։

Երկու[20] արդար կայ, բայց չեղան լըսելի.
Հըպարտութիւն, ագահութիւն եւ նախանձ
Բըռընկցուցին սըրտերն իրենց կայծերով»։

Հոս վերջ տըւաւ սըրտաճըմլիկ խօսքերուն։
Եւ ես անոր. «Տեղեկացո՛ւր գիս խընդրեմ,
Եւ չնորհ ըրէ ինձ հետ կըրկին խօսելու։

Արժանաւոր Ֆարինատան[21], Թէկիայոն[22]
Ռուտոլիգուչչի[23] Յակոբն, Արրիկն[24] ու Մոսկան[25]
Եւ հանճարեղ ուրիշ անձեր բարեգործ[26],

Ըսէ՛ ուր են, ծանօթացո՛ւր ինձ զանոնք,
Զի կը դըրդէ գիս իղձ մը մեծ գիտնալու՝
Երկի՞նք զիրենք զըգուէ, թէ դժոխք կը լըլկէ»։

Եւ նա. «Ի՛ւելի սեւ հոգւոց մէջ են անոնք.
Ուրիշ յանցանք կը քաշէ խորը զանոնք.
Եթէ իջնես այնչափ՝ զանոնք կը տեսնես։

Բայց երբոր դուն քաղցրիկ[27] աչխարհը երթաս,
Կ՝աղաչեմ զիս ուրիշներուն յիշեցուր[28]։
Ա՛լ չեմ խօսիր եւ չեմ ի տար պատասխան»։

Շըրջեց խոժոռ կերպով աչուին սեւեռուն.
Ինձ նայեցաւ քիչ մը, եւ գլուխը ծըռեց,
Ինկաւ անոր[29] հետ նըման միւս կոյրերուն։

Եւ առաջնորդս ըսաւ ինձ. «Ա՛լ չ՝արթըննար
Հրեշտակագոչ փողը մինչեւ որ հընչէ։
Երբոր հասնի գայ զօրութիւնն ոխերիմ,

Պիտի գըտնէ տըխուր տապանն ամէն ոք,
Պիտի առնէ իր միսն ու իր կերպարանքն,
Ու լըսէ զայն՝ որ յաւիտեան կ՝որոտայ»։

Այսպէս անցանք այն գարշելի խառնուրդէն
Ըստուերներու եւ անձրեւի՝ յամրաքայլ,
Քիչ մ՝հանդերձեալ կենաց վըրայ խօսելով։

«Սակայն, վարպետ, այս տանջանքներն ըսի ես
Մեծ վըճռէն եառ պիտի չատնա՞ն թէ նուազին,
Կամ թէ արդեօք այսպէս սաստի՞կ պիտ՝ ըլլան»։

Եւ ան. «Դիմէ՛ քու գիտութեանդ՝ որ կ՝ըսէ,
Թէ իր մ՝ուրչափ աւելի ՚ւլայ կատարեալ՝
Ան՛քան կը զգայ բարին, նոյնպէս եւ տանջանքն։

Եւ թէպէտ այս անիծեալ ցեղը բընաւ
Ստոյգ կատարման չի ժամաներ, բայց ունի
Յոյս՝ հասնելու՝ վըճռէն յետոյ քան առաջ»։

Պարունակին չորս կողմը ժուռ եկանք մենք
խօսելով շատ բաներ՝ զոր հոս կը լըռեմ,
Եւ եկանք այն կէտն՝ ուսկից վար կ՝իջնըւի.

Եւ հոն գըտանք Պղուտոնը՝ մեծ թըշնամին։

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

ԶՈՐՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ԱԴԱՀՆԵՐ ԵՒ ՇՌԱՅԻՆԵՐ
ՊՂՈՒՏՈՆ. ՊԱՏԻԺ ԱԴԱՀՆԵՐՈՒ ԵՒ ՇՌԱՅԻՆԵՐՈՒ.
ԲԱԽՏ. ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ԲԱՐԿԱՅՈՏՔ

ԲԱԲԻ[1] Սատան, բաբէ Սատան ալեբբէ,
Մըընչեց խըռպոտ խըղուըրտիւնով մը Պղուտոն։
Եւ այն ազնիւ ամենագէտ[2] իմաստունն

Ըսաւ ինձ զիս խրախուսելով. «Մի՛ վախնար,
Ի՛նչ զօրութիւն ալ ունենայ, չէ կարող
Քեզ արգիլել այս ժայռէն վար իջնելու»։

Յետոյ անոր փըքոցուռոյց երեսին
Դարձած՝ ըսաւ. «Անիծած գայլ[3], լուռ կեցիր.
Բարկութենէդ ինքզինքըդ կե՛ր, ըսպառէ՛։

Անպատճառ չէ՛ խորանդունդ վիհն երթալնիս.
Այսպէս կ՝ուզուի հոն վերը՝ ուր Միքայէլ
Բըռնաբարող գոռոզ վիրագը պատժեց»։

Առագաստներն ինչպէս հովէն ուռուցիկ
Խառնափընդոր կ՝իյնան՝ երբ կայմը կոտրի,
Այնպէս ինկաւ անգութ գազանը գետին։

Այսպէս չորրորդ խոռոչին մէջ իջանք մենք,
Յառաջելով միշտ ցաւալի ժայռէն վար՝
Որ կ՚ընդգոգէ բոլոր մեղքերն աչխարհի։

Աստուածային արդարութիւն, ո՛վ այսքան
Պատիժ, եւ այսքան նոր տանջանք կը դիզէ,
Եւ մեր մեղքերն է՞ր այսչափ մեզ կը տոչկեն։

Ինչպէս կոհակը[4] Քարիբդի վըրան հոն՝
Կը փըշրի հետն անոր՝ որուն կը բախի,
Հարկ է որ այսպէս պարեն հոս եղողներն։

Հոս քան ուրիշ տեղ խուռն[5] ամբոխ մը տեսայ,
Որոնք ասկէ[6] անկէ գոռում գոչումով
Կը գլորէին կուրծքով բեռներ ահագին,

Կը բախէին իրար, եւ եւքն ամէն ոք
Կը նահանջէր այն միեւնոյն կէտէն ետ՝
Գոչելով. «Ի՞նչ կը բռնես[7]», «Ի՞նչ կը վատնես»։

Այսպէս երկու կողմերէն մութ վիրապին
Կը դառնային հանդիպակաց կէտը ճիշդ,
Նախատական խօսքն իրարու պոռալով։

Ցետոյ ամէն մին կը դառնար՝ հասնելով
Խոռոչին կէսը՝ դէպ ի միւս բախման կէտն[8]։
Եւ ես սըրտիս մէջ խորին ցաւ մ՚ըզգալով,

Ըսի. «Վարպետ, տեղեկացուր ինձ խընդրեմ
Ո՞վ են ասոնք. կըղերակա՞ն են բոլոր
Այս խուզուածներն՝ որ կը տեսնեմ ձախակողմս»։

Եւ ան ինծի. «Իրենց նախկին կենաց մէջ
Ասոնք ամէնքն այնպէս եղան չըլամիտ,
Որ ծախքերնուն մէջ բընաւ չափ չունեցան։

Յըստակ կերպով զայն իրենց ձայնն իսկ կ՚ոռ-
Երբ կը հասնին վիրապին զոյգ կէտերուն, [նայ[9]
Ուր հակառակ մեղքեր զիրենք կը զատեն։

Կըղերական էին ասոնք, որ գլուխնին
Մազէ ծածկոյթ չունին, պապեր, կարդինալք,
Որոնց վըրայ ագահութիւնը կ՚իշխէ»։

Եւ ես. «Վարպետ, անտարակոյս պէտք է ես
Ճանչնամ ասոնց մէջէն քանի մը հոգի,
Որոնք զիրենք պըղծեցին այդ ախտերով»։

Եւ ան ինծի. «Մըտքէդ հանէ այդ խորհուրդն.
Այն մախիզ կեանքը որ զիրենք տըգեղցուց,
Անճանչելի կ՚ընէ զանոնք ամէնուն։

Այն բախումներն յաւէժաբար պիտ՝ ընեն։
Գերեզմանէն ասոնք ելլեն պիտի դուրս
Ափերնին գոց[10], անոնք խուզուած մազերով։

Ագահութիւն եւ չռայլութիւն երկընքէն
Շոպեր զանոնք՝ մատներ են այս կըռիւին,
Զոր պաճուճել չեմ ուզեր իմ բառերով։

Այդ դուն որդեակ, կըրնաս կարճ չունչը տես-
Բարիքներուն՝ որ յանձնըւած են բախտին, [նել
Որոնց համար կը ծեծկըւի մարդուն զարմն։

Չի այն բոլոր ոսկին որ կայ լուսնի տակ
Եւ որ երբեմն եղաւ, երբեք կարող չէ
Ո՛չ մին այս խոնջ հոգիներէն հանգչեցնել։

«Վարպետ, ըսի անոր, ըսէ ինձ դարձեալ,
Այս բախտ կոչածդ ինչ բան է, որ ունի
Իր ճանկերուն մէջ աշխարհի բարիքներն»։

Եւ ան ինծի. «Արարածներ անիմաստ,
Ինչպիսի՜ մեծ տգիտութեան մէջ էք դուք.
Արդ ես կ'ուզեմ քեզ իմ կարծիքըս չամբել։

Ան որ կը գէէ իր գիտութեամբն ամէն բան,
Ցետ երկինքներն ըստեղծելու՝ տուաւ անոնց[11]
Վարիչ մ', այնպէս որ մէն մի մաս նըշուէէ

Մէն մի մասի, լոյսն հաւասար[12] բաժնելով։
Նըմանապէս եւ երկրաւոր լոյսերուն
Կարգեց վարիչ[13] մ', հոգաբարձու մ'ընդհանուր,

Որ մերթ ընդ մերթ փոխէ սնոտի բարիքներն
Ընտանիքէ 'նտանիք, տոհմէ մ'ուրիշ տոհմ,
Մարդկային խելքն առանց արգելք ըլլալու։

Եւ այսպէս ազգ մը կը տիրէ, կը հիւծի
Ուրիշ մ'անոր դատաստանին համեմատ,
Որ ծածկըւած է՝ օձն ինչպէս խոտին մէջ։

Անարգել ձեր գիտութենէն՝ կը խնամէ
Կ'դատի, առաջ կը վարէ իր տէրութիւնն,
Ինչպէս որ միւս աստուածութիւնք իրենցներն։

Անդուլ են իր փոփոխումներն՝ անհանգիստ,
Անհրաժեշտ հարկն անոր կու տայ երագել,
Այս պատճառաւ կ'ըլլան ըստէպ փոփոխմունք։

Ասի այն է՝ զոր այնքան խաչ կը հանեն
Նոյն իսկ անոնք՝[14] որ պէտք է զայն գովէին՝
Յանիրաւի նախատելով, բասրելով։

Բայց երջանիկ է ան, զանոնք չի լըսեր,
Միւս առաջին արարածոց[15] հետ զըւարթ
Կը դարձնէ գունտն՝ երանութեամբ ըզմայլեալ։

Դէպ աւելի մեծ տանջանքներն իջնենք արդ։
Կը խոնարհի[16] վազ մէն մի աստղ՝ որ կ'ելլէր
Երբ մեկնեցայ. հրաման չունինք յամելու»։

Պարունակին հանդիպակաց ափն անցանք,
Ուր որ աղբիւր մ'եռանդնապատոյտ կը թաւիի
Փոսէ մը վար, զոր ինքն աղբիւրն է փորեր։

Ջուրն աւելի թըխորակ էր քան կապոյտ.
Եւ մենք նըսեմ ալիքներուն հետ մեկտեղ
Սարսափելի ճամբէ մը վար սողեցանք։

Այն տըխրադէմ գետակն՝ երբ այն դըժընդակ
Ու գորշորակ ափերուն ոտքը հասնի,
Կը ձեւացնէ ճահիճ մ'ըստիքս[17] անունով։

Եւ մինչ կեցած կը նայէի ուշադիր,
Ցեխոտ մարդիկ տեսայ ես այն ճահճին մէջ,
Ամէնքն ալ մերկ եւ զայրագին դէմքերով։

Կը ծեծէին զիրար ո՛չ լոկ ձեռքերով,
Այլ թէ՛ գլխով, թէ՛ կուրծքով, թէ՛ ոտքերով,
Ակռաներով պատըռտելով մէկըզմէկ։

Բարի վարպետն ըսաւ ինձ. «Արդ, տես, որդեակ
Բարկութենէ նըկուն մարդոց հոգիներն։
Եւ ես կ'ուզեմ նաեւ որ ստոյգ հաւատաս,

Թէ ջըրին տակն ալ հառաչող մարդիկ կան
Որ այս ջուրին պղպըջակել կու տան վեր,
Ինչպէս կ'ըսէ քեզ աչքըդ ո՛ւր ալ դառնայ։

Կ'ըսեն տղմին մէջ խրուած. «Քաղցր օդին մէջ,
Որ արեւով զուարթ է՝ տըխուր եղանք մենք,
Դառնամաղձ ծուխ մը կըրելով ներսերնիս։

Արդ սեւ մօրին մէջ կը տըխրինք չարաչար»։
Այս երգն ահա կը կարկաչէ կոկորդնին,
Զի չեն կարող արտաբերել ամբողջ խօսք։

Այսպէս տըղմին ու չոր ափին միջեւ մենք
Կազմեցինք մեծ աղեղ մ'աղտոտ ճահճին շուրջն
Ակընկառոյց՝ հոգիներուն ցեխակուլ։

Եւ ի վերջոյ աշտարակի մ'ոտքն եկանք։

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ԲԱՐԿԱՑՈՏՔ,
ՓԼԵԳԻԱՍ, ՓԻԼԻՊՊՈՍ ԱՐՃԵՆԴԻ, ՊՂՈՒՏՈՆԻ ՔԱՂԱՔԸ,
ԴԻՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԴԵՒԵՐՈՒ

Կ'ԸՍԵՄ առաջ տանելով[1], մեր բարձրաբերձ
Աշտարակին ոտքն հասնելէն շատ առաջ,
Դէպ ի անոր ծայրը սլացան մեր աչքերն,

Հոն զետեղուած զոյգ բոցերուն պատճառաւ.
Եւ ուրիշ մ'ալ[2] անոնց կու տար պատասխան
Այնքան հեռուանց՝ որ աչքն հազիւ կը տեսնէր։

Եւ ես դարձայ ծովուն[3] ամէն գիտութեանց.
«Ի՞նչ կ'ըսէ այս, եւ միւս բոցն ի՞նչ պատասխան՝
Ըսի, կու տայ, որո՞նք են զայն ընողներն»։

Եւ ան. «Արդէն աղտոտ ջրերուն վըրայ դուն
Կըրնաս տեսնել ինչ բանի որ կը սպասուի,
Եթէ ճահճին ծուխն աչքէդ զայն չի ծածկեր»։

Զըթըրոցուց լարն երբեք սըլաք մ'իր ծոցէն
Որ ա՛յնքան շուտ օդին մէջէն սըլանայ,
Ինչպէս որ ես տեսայ մակոյկ մը փոքրիկ,

Որ նոյն պահուն մեզ կու գար Ջրին վըրայէն,
Ղեկավարուած նաւավարէ մը միայն՝
Որ կը գոչէր. «Հասա՜ր ահա, չա՜ր հոգի[4]»։

— «Փլեգիաս[5], ո՛վ Փլեգիաս, այս անգամ զո՛ւր
Կը մըրընչես մեր դէմ, ըսաւ անոր տէրս,
Պուկղ ենք միայն ճահճէն անցած աւեննիս»։

Նըման անոր՝ որ կը ցաւի լըսելով
Իր դէմ եղած խաբէութիւն մը նենգաժուտ,
Այնպէս ըրաւ Փլեգիաս՝ զո՛ւսպ բարկութեամբ[6]։

Իմ առաջնորդըս նաւակին մէջ իջաւ
Եւ յետոյ զիս ալ իրեն քովը մըտցուց,
Եւ միայն իմ մտնելուս՝ բեռ ըզգաց նաւն[7]։

Հազիւ թէ ես ու ան մըտանք նաւին մէջ,
Ըսկըսաւ հին ցըռուկը[8] Ջուրը ճեղքել
Աւելի խոր՝ քան թէ ուրիշ հոգւոց հետ[9]։

Մեռած ճահճին վրայէն վազած աւեննիս
Տըղմաթաթաւ հոգի[10] մ'առջեւըս ելաւ,
Ու ՚սաւ. «Ո՞վ ես դուն՝ որ կու գաս տարաժամ[11]»։

Եւ ես անոր. «Եթէ կու գամ, չեմ մընար։
Բայց դո՛ւն ո՛վ ես՝ որ տըգեղցեր ես այդքան»։
— «Կը տեսնես մէկն եմ անոնցմէ որ կու լան»։

Եւ ես անոր. «Արցունքներու, սուգի մէջ
Կեցիր մնացիր, ո՛վ անիծեալ դու հոգի,
Քեզ կը ճանչնամ թէեւ ցեխոտ ես բոլոր»։

Այն ատեն ան դէպ ի նաւակն երկընցուց[12]
Երկու ձեռուին՝ զոր զգօն վարպետը հըրեց՝
Ըսելով. «Գնա՛ կորսուէ ուրիշ չներուն հետ»։

Յետոյ վըզիս փարեցաւ իր թեւերով,
Պագաւ երեսս ու ՚սաւ. «Ցասկոտ դու հոգի[13],
Օրհնեալ ըլլայ այն որ ըզքեզ յըղացաւ։

Ան՚[14] աշխարհի մէջ գոռոզ մէկը եղաւ.
Ձունի բարի գործ մ'որ անունը պըճնէ.
Այս պատճառաւ կատղած ըստուերը հոս է։

Քանինե՜ր վերն հիմա արքայ համարուած՝
Պիտ՝ հոս խոզի պէս թաւալին տըղմի մէջ,
Թողլով իրենց վրայօք զազիր անարգանք»։

Եւ ես. «Վարպետ, չա՜տ պիտի գոհ մընայի,
Եթէ լիճէն մենք տակաւին դուրս չելած,
Ձայն հոս տըղմին մէջ ես սուզուած տեսնէի»։

Եւ ան ինծի. «Ափունքը դեռ չըտըրուած
Տեսնել քեզի, պիտի հասնիս փափաքիդ,
Հարկ է որ այդ փափաքըդ դուն վայելես»։

Փիչ վերջ տեսայ որ այն մարգիկը տըղմոտ
Այնպէս զանի կը տանջէին, որ զԱստուած
Դեռ կը գովեմ եւ դեռ կ'ըլլամ չնորհակալ։

Կը գոչէին. «Ա՛ռ Փլիպպոս Արճենդի»։
Եւ մոլեգնոտ փլորենտացի այն հոգին
Կը դարձընէր ակռաներն իր անձին դէմ[15]։

Զայն հոն ձգեցինք, եւ ալ վըրան չեմ խօսիր.
Բայց ականջիս ողբերու ճիչ մը հասաւ.
Ուստի բացի աչքերըս լայն մ'՝ ուշադիր։

Բարի վարպետս ըսաւ. «Ահա արդ որդեակ,
Կը մօտենանք Պըղուտոնի քաղաքին[16],
Ուր ծանրամեղ քաղաքացիք կան անբաւ»։

Եւ ես. «Վարպետ, արդէն անոր մըզկիթներն
Որոշակի կը նըշմարեմ հովտին[17] մէջ,
Կարմիր՝ կարծես կրակէ ելած ըլլային»։

Եւ ան ինծի. «Ցաւէրժ կըրակը՝ որ ներսն
Հոն կը վառի՝ զանոնք կարմիր կը ցուցնէ,
Ինչպէս այս ցած գըժոխքին[18] մէջ կը տեսնես»։

Մենք վերջապէս խոր փոսերուն քով հասանք,
Որ կը պատեն անմըխիթար այն երկիրն,
Այր պարիսպներն ինձ երկաթէ կը թուէին։

Հասանք՝ բայց ոչ առանց երկայն չըրջանի՝
Տեղ մ'ուր ուժգին կերպով գոչեց նաւավարն.
«Ելէք, ահա քաղաքին մուտքը հոս է»։

Դըռներուն վրայ տեսայ անթիւ հոգիներ
Երկընքէն վար թափուած, որոնք գայրագին
Կ'ըսէին. «Ո՞վ է աս՝ որ դեռ չըմեռած

Մեռած մարդոց տէրութեան մէջ կը չըրջի»։
Ընշան ըրաւ անոնց վարպետս իմաստուն՝
Թէ հետերնին կ'ուզէ խօսիլ ի ծածուկ։

Փիչ մ'այն ատեն մեծ ցասումին զըսպելով,
Ըսին. «Եկուր դուն մինակ, ան թող երթայ,
Որ ժըպրհեցաւ այս տէրութեան մէջ մըտնել։

Ձիմար ճամբէն[19] մինակ թող ետ դառնայ, թող
Եթէ կըրնայ փորձէ. դուն հոս պիտի մնաս,
Դուն որ բերիր զինքն այս մըթին երկրին մէջ»։

Դատէ՛ նթերցող, թէ ես ի լուր անիծեալ
Այն խօսքերուն վըհատեցայ. կարծեցի
Որ պիտի բնաւ երբեք ես հոն չըդառնամ։

«Ո՜վ սիրելի առաջնորդ իմ, որ ինձ եօթն[20]
Եւ աւելի անգամ խրախոյս չընչեցիր,
Ու փըրկեցիր գէմըս ցըցուած մեծ վտանգէն,

Ձիս մի՛ թողուր, ըսի, այսպէս սըրտաբեկ.
Եւ եթէ մեզ առաջ երթալ չեն թողուր,
Ի միասին գըտնենք չուտով մեր հետքերն»։

Եւ այն իմ տէրըս՝ որ զիս հոն էր բերեր՝
«Մի՛ վախնար, մարդ, ըսաւ, փակել չի կըրնար
Մեզ մեր ճամբան, այնպիսի՛ մէկն է բացողն։

Բայց ըսպասէ ինձ հոս, եւ խոնջ քու հոգին
Սփոփէ, ու զայն բարի յուսով կերակրէ,
Ձի քեզ պիտի չթողում ստորին երկրին մէջ»։

Այսպէս կ'երթայ եւ զիս հոն տեղ կը ձըգէ
Քաղցր հայրն ու ես թերևսին մէջ կը մընամ,
Ձի գըլխուս մէջ կը կըռուին ոչն ու այոն[21]։

Ինչ որ ըսաւ անոնց՝ լըսել չըկըրցայ,
Բայց անոնց քով երկար ատեն չըմընաց.
Զի ամէն ոք փութով վազեց դէպ ի ներս։

Ու փակեցին դըռները մեր թըշնամիք
Իմ վարպետիս կուրծքին որ դուրս մընալով,
Ինծի դարձաւ տարտամ, դանդաղ քայլերով։

Աչքը գետին, դէմքն ածիլուած ամէն զուարթ
խրոխտութենէ, կը հառաչէր այս խօսքերն.
«Ո՞վ ինծի դէմ ցաւոց որջերը փակեց»։

Եւ ինձ ըսաւ. «Դու տեսնելով բարկութիւնս՝
Մի սահմըռկիր, պատերազմին պիտ՝ յաղթեմ՝
Պաշտպանութեան համար ներսն ինչ ալ ընեն։

Անոնց այս լիրբ գոռոզութիւնը նոր չէ.
Նոյն բանն ուրիշ նուազ ծածուկ դրան մ' ալ
Որ դեռ առանց փականքներու կը մընայ։ [ըրին[22],

Մահագոյժ գիրն անոր վըրայ տեսար դուն։
Ահա անցած անկէ կ'իջնէ զառիվայրն՝
Անառաջնորդ՝ պարունակներն անցնելով

Մէկ մը՝[23] որ մեզ պիտի բանայ այս երկիրն»։

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

ՊՂՈՒՏՈՆԻ ԲԱՂԱՔԻՆ ԴՐԱՆ ԱՌՋԵՒ
ՍԱՐՍԱՓԸ. ԵՐԵՔ ԿԱՏԱՂԻՆԵՐԸ ԵՒ ԵՐԿՆՔԻ ՀՐԵՇՏԱԿԸ
ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ՀԵՐԵՏԻԿՈՍՔ,
ՀԵՐԵՏԻԿՈՍԱՊԵՏՆԵՐՈՒ ԴԱՒԱՌԸ

ԳՈՅՆՆ՝[1] որով զիս նկարեց դուրսէն վատու-
Առաջնորդիս երբ ետ դառնալը տեսայ, [թիւնն,
իսկոյն փոխել տըւաւ անոր իր նոր գոյնն։

Կեցաւ մտադիր՝ մըտիկ ընող մէկուն պէս.
Վասըն զի չէր կըրնար հեռուն տանիլ աչքն
Աղջամուղջին, մառախուղին մէջէն խիտ։

«Եւ սակայն պէ՛տք է որ յաղթենք մենք կռուին,
Սկըսաւ, թէ ոչ...[2] Հըզօ՛ր է մեր զօրավիգն...
Ա՜խ, կ'ուզէի որ շուտ հասնէր անիկա»։

Լաւ տեսայ ես թէ ինչպէս ան պարտըկեց[3]
Առջի ըսածը՝ իր վերջին խօսքերով,
Որոնք տարբեր էին առջի՝ 'սածներէն։

Այսու հանդերձ իր լեզուն վախ ազդեց ինձ.
Զի գուցէ գէշ մեկնեցի 'նդհատ խօսքը[4] ես
Վարժապետիս միտքը դրածէն աւելի։

«Այս տըխրագգած խոռոչին խորքը արդեօք
Մէկն առաջին աստիճանէն[5] իջա՞ւ բնաւ,
Որ լոկ իբրեւ պատիժ կըրճատ յոյսն[6] ունի»։

Ես այս հարցումն ըրի։ Եւ ան. «Քիչ անգամ
Կը պատահի, պատասխանեց, որ մենէ
Մէկն ընէ այս ճամբան՝ զոր արդ կ'ընեմ ես։

Ճիշդ է որ ես ուրիշ անգամ իջայ հոս,
Բռնադատուած Երիքթոնէն[7] այն դաժան՝
Որ ըստուերներն իրենց մարմնոց կը կոչէր։

Դեռ քիչ առեն մարմինըս մերկ էր ինէ,
Երբ ան զիս այն պարիսպին մէջը մըտցուց
Որ Յուդայի խորչէն հոգի մը[8] կորզեմ։

Ան՝ ամէնէն խոր, ամենէն մութ տեղն է
Եւ հեռագոյնն ամենապատ երկընքէն[9].
Ճամբան ես լաւ գիտեմ, հանգիստ եղիր դուն։

Այս ճախճախուտն՝ որ կը բուրէ մեծ գարշ հոտն,
Աղիտաւոր քաղաքը չուրջ կը պատէ,
Ուր ալ մըտնել չէ հնար առանց բարկութեան[10]»։

Եւ ուրիշ ալ ըսաւ, բայց իմ միտքըս չէ[11],
Ձի աչքս առեր տարեր էր զիս բովանդակ
Դէպ ի հրաշէկ կատարը բարձըր բուրգին,

Ուր տընկուեցան յանկարծ կէտի մը վըրայ
Դժոխքին երեք արիւնաներկ կատաղիք,
Որ կանացի անդամ ու կերպ ունէին։

Կը պատէին զիրենք կանաչ հիդրաններ,
Մազերու տեղ՝ եղջերիկներ, փոքր օձեր
Կը պըրկէին անոնց քունքերը վայրագ։

Եւ անիկա որ լաւ ճանչցաւ նաժիշտներն
Յաւերժական արցունքներու թագուհւոյն[12],
«Ահա, ըսաւ ինձ, կատաղի Երիննեայք[13]։

Ձախակողմինը Մեգերան է, եւ ան
Որ աջակողմն է եւ կու լայ՝ Ալեկտով,
Իսկ մէջտեղինն է Տիսիփոնն», ու լըռեց։

Կը ցըտէր կուրծքն ամէն մէկն իր եղունգով,
Կ'ծեծէր բռունցքով ինքզինք, լանջնկ կը պոռար,
Որ ես վախէս գացի կըպայ քերթողին։

«Թող Մեդուսան[14] գայ եւ զանի քարացնենք,
Կը գոչէին ամէնքը վար նայելով,
Թեսէոսէն վրէժնիս չառինք՝ գէշ ըրինք[15]»։

«Նետեւ դարձիր չուտ ու երեսըդ ծածկէ,
Ձի թէ Գորգոնը երեւայ ու տեսնես,
Անիւնհետեւ յոյս չըկայ վեր[16] դառնալու»։

Այսպէս ըսաւ վարպետս, եւ ինք անձամբ զիս
Դարձուց, եւ իմ ձեռքերուս վրայ անվըստահ՝
Իր ձեռքերովն ալ ծածկեց իմ աչուըներս։

Դուք որ առողջ իմացութիւն, միտք ունիք[17]
Ուշ դըրէք այն ուսման, որ է ծածկըւած
Արտասովոր այս տողերուն քօղին տակ։

Եւ արդէն իսկ կու գար պըղտոր Ջուրերէն
Ջարհուրելի ձայնի մը սուր չառաչիւնն,
Որմէ կըրկին ափերն առեր էին դողն։

Ուրիշ կերպով պիտի չըլլար՝ բարկ մըրրիկն
Երբ զայրացած հակառակորդ տապերէ[18]
Կ'ծեծէ անտառն, եւ անարգել կը ճեղքէ,

Կը տապալէ եւ կը քըշէ դուրս[19] ոստերն,
Ու կ'երթայ սեգ փոշին ձըգած առջեւէն,
Փախցընելով անասուններն, հովիւներն։

Աչուիս բացաւ եւ ըսաւ ինձ. «Պարձուր արդ
Տեսութեան ջիղդ այն լըճացած փըրփուրին՝
Այն կողմէն՝ ուր ծուխն աւելի է դըժնէ»։

Ինչպէս գորտերն ոսոխ օձին առջեւէն
Կ'անհետանան ջըրին մէջէ ամէնքն ալ,
Մինչեւ կ'երթան գետնի վըրայ կը կըծկին.

Բիւր հոգիներ տեսայ չըլմոր՝ որ բոլոր
Կը փախչէին այսպէս մէկու մ'առջեւէն,
Որ քալելով կ'անցնէր Ստիքսէն չոր ոտքով։

Այն թաղուն օդը կը վանէր իր դէմքէն՝
Ձախ ձեռքն յաճախ դէպ ի առաջ պարզելով,
Եւ միայն նոյն նեղութեամբ խոնջ կը թըւէր։

Ըստոյգ գիտցայ որ երկընքի դեսպանն[20] էր,
Ու վարպետին դարձայ. եւ ան նշան ըրաւ
Ինձ որ հանդարտ կենամ, ուառջեւը ծըռիմ։

Ո՜հ, որչափ ինձ բարկութեամբ լի կը թըւէր.
Դուռը եկաւ, ու զայն բացաւ իր փոքրիկ
Գաւազանով, առանց բընաւ արգելքի։

«Ո՜վ երկընքէն մերժըւածներ, ազգ անարգ,
Ըսկըսաւ ան, զարհուրելի չեմքին վրայ,
Ուսկի՞ց ձեր մէջ կ'որջանայ այս ժըպտրհութիւնն.

Ինչո՞ւ համար կ'աքացէք այն կամքին դէմ
Որ երբեք իր նըպատակէն չի վրիպիր,
Եւ չատ անգամ ձեր տանջանքներն աւելցուց[21]։

Ձակատագրին դէմ ի՞նչ օգուտ է խելթկել,
Ձեր Կերբերոսը՝ եթէ լաւ կը յիշէք
Կըզակն ու վիզը դեռ գերծուած[22] կը կըրէ»։

Եւ ապա ետ դարձաւ ճամբէն անտեղի
Առանց մեզի հետ խօսելու[23]. նման մարդուն
Զոր կը մըղէ ու կը ստիպէ ուրիշ հոգ

Քան այն անձինը՝ որ կեցած է առջեւն։
Դէպ ի քաղաքը քայլերնիս ուղղեցինք,
Ապահովցած այն սըրբազան խօսքերով։

Առանց բընաւ ընդդիմութեան մըտանք ներս.
Ես՝ որ փափաք մը ունէի գիտնալու
Վիճակն[24] անոնց՝ զոր կ'ընդգոգէր այն ամրոցն,

Չազիւ մըտած՝ աչքերըս չուրջ կը դարձնեմ
Եւ կը տեսնեմ ընդարձակ դաշտ ամէն կողմ
Լի ցաւերով, տանջանքներով ահաւոր։

Ջերդ Ալի[25] մօտ՝ ուր Հռոդանոս մօր կ'ըլլայ,
Ջերդ ի Բոլա՝ Գառներոյի ծոցին մօտ
Որ կը թըրջէ հուսկ սահմաններն իտալեան,

Երկիրն անհարթ կ'ընեն բոլոր գերեզմանք[26],
Հոս ալ ամէն կողմէ այնպէս կ'ընէին,
Բայց աւելի սարսափելի կերպով մ'հոս։

Կը սողային չիրիմներուն մէջ բոցեր,
Որոնք այնպէս զանոնք հրաչէկ կ'ընէին
Քան զոր երկաթ[27] չի խընդրեր ոչ մէկ արհեստ։

Վեր վերցըւած էին բոլոր կափարիչք,
Որոնցմէ այնպէս սուր ճիչեր կ'ելլէին,
Որ ստուգիւ հէք տանջուողներու կը թուէին։

Եւ ես. «Վարպետ, որո՞նք են այդ դըժբախտ-
Որ բոցեղէն դագաղներու մէջ թաղուած՝ [ներն,
Գառնակուռչ հառաչանքներ կ'արձակեն»։

Եւ ան ինծի. «Հերձուածապետ են անոնք,
Աչկերտներով իրենց՝ ամէն ազանդէ.
Եւ չիրիմները կարծիքէդ վեր լի են։

Թաղուած է հոս նըմանը իր նմանին հետ[28],
Եւ հողաբլուրք տաք են՝ որ քիչ եւ որ շատ»։
Եւ ապա դէպ ի աջակողմ[29] դառնալով

Բարձր որմերուն եւ տանջանաց մէջէն[30] անցանք։

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԳԱՐՈՒՆԱԿ. ՀԵՐԵՏԻԿՈՍՔ

ՖԱՐԻՆԱԴԱ ՈՒԳԵՐԴԵԱՆ, ԳԱՒԱԼԳԱՆԴԷ ԳԱՒԱԼԳԱՆԴԻ

ԵԻ ՓՐԵՏԵՐԻԿՈՍ Բ. ԿԱՅՍՐ

Ա՛ՐԴ նեղ ճամբէ մը կ'երթայ իմ վարժապետս
Տանջանքներուն[1] ու քաղաքին պարըսպին
Մէջէն, եւ ես իր ուսերուն եւեւէն։

«Վե՜հ զօրութիւն, որ ուզածիդ պէս ինծի
Շըրջիլ կու տաս պարունակներն ամպարիշտ,
Ըսի, խօսէ՛ ինձ, եւ իղձերս գոհացուր։

Շիրիմներուն մէջ պառկողները արդեօք
Կարելի՞ է տեսնել։ Արդէն վերցուած են
Կափարիչներն ու պահապան ալ չըկայ»։

Եւ ան ինծի. «Անոնք բոլոր պիտ՝ գոցուին
Յովսափաթու ձորէն[2] երբոր հոս դառնան
Մարմիններով՝ զոր վերը հոն թողուցին։

Այս կողմն ունին գերեզմանները իրենց՝
Եպիկուրի[3] հետ բոլոր իր հետեւողք,
Որոնք հոգին կը մեռցընեն մարմնոյն հետ։

Սակայն ինձի ըրած հարցմանըդ մասին
Հոս ներսը քիչ աւելէն գոհ պիտ՝ ըլլաս,
Եւ ինձ լըռած իզձդ[4] ալ պիտի կատարուի»։

Եւ ես. «Եթէ սիրտըս, բարի առաջնորդ,
Քեզ չեմ բանար, քիչ խօսելու համար է[5],
Եւ զիս՝ ոչ լոկ հիմակ՝ առ այն ըլըդեցիր»։

«Ո՜վ դու Տոսկեանդ, որ ողջ՝ կրակէ քաղաքէն
Կ'անցնիս կ'երթաս խօսելով այդպէս համեստ,
Բարեհաճէ այս տեղը կանգ առնելու։

Ձայնի կերպով կը ցուցընեն քու խօսքերդ
Որ դուն ծընած ես այն ազնիւ հայրենիքն[6]
Որուն գուցէ չատ վնասաբեր[7] եղայ ես»։

Դամբաններէն մէկէն այս ձայնը ելաւ
Ցանկարծակի. որուն վըրայ վախնալով
Քիչ մ'աւելի առաջնորդիս մօտեցայ։

Եւ ան ըսաւ ինծի. «Դարձիր, ինչ կ'ընես,
Ֆարինատան[8] տես հոն՝ որ ոտք է ելեր.
Պիտի տեսնես մէջքէն վեր գինքը ամբողջ»։

Ցառեր էի աչքս արդէն իր աչքերուն.
Եւ ան կուրծքով ու ճակատով կը տրընկուէր,
Կարծես դժոխքին դէմ քամահանք մ'ունէր մեծ։

Եւ առաջնորդս իր ժիր, արի ձեռքերով
Շիրիմներուն մէջ զիս վարեց՝ դէպ ի ան,
Ըսելով ինձ. «Խօսքերդ ըլլան պարզ՝ կըտրուկ»։

Երբ ես անոր դամբանին ոտքը հասայ,
Ինձ նայեցաւ քիչ մ', ու գրեթէ զայրագին
Հարցուց ինծի. «Որո՞նք էին քու նախնիք»։

Ես որ էի հնազանդելու[9] փափաքող,
Անպատըրուակ ըսի անոր ամէն բան.
Այն ատեն քիչ մ'յօնքերը վեր քաշտելով,

Ըսաւ. «Անգութ կերպով եղան հակառակ
Անոնք ինծի եւ իմ նախնեաց ու կողմիս,
Ուստի զիրենք աքսորեցի երկու հեղ[10]»։

«Այո՛, սակայն երկու անգամն ալ անոնք,
Ըսի իրեն, դարձան ամէն կողմերէ[11],
Բայց ձերոնք լաւ չըսորվեցան այն արուեստն[12]»։

Այն ատեն բաց չիրմին բերնէն դուրս ելաւ
Ըստուեր[13] մ'ասոր քովէն՝ ծընօտը մինչեւ։
Կարծեմ թէ ան ծունկի վըրայ էր եկած։

Նայեցաւ չուրջըս, կարծես իզձ մ'ունենար
Իմանալու՝ թէ հետըս կայ ուրիշ մարդ.
Ու երբոր իր կասկածն ի սպառ ցընդեցաւ,

Լալով ըսաւ. «Թէ հանճարիդ բարձրութեամբ
Կը ճամբորդես այս կոյր բանտին մէջէն դուն,
Ո՞ւր է որդիս, ինչո՞ւ համար հետդ չէ[14]»։

Եւ ես անոր. «Ես ինքնիրենըս չեմ գար,
Հոն ըսպասողն ինքը զիս հոս կը բերէ,
Զոր գուցէ քու Կուիտոյ[15] որդիդ անգոսնեց»։

Անոր խօսքերն եւ տեսակն իր պատիժին[16]
Արդէն տըւած էին անոր անունն ինծ,
Որով եղաւ իմ պատասխանս անթերի:՝

Անմիջապէս շըտկըւելով գոչեց ան.
ինչո՞ւ ըսիր անցունէց[17]. ա՛ն չ'ա՞պրիր դեռ.
Չե՞ն տեսներ իր աչքերը՝ լոյսն անուշակ»:

Եւ տեսնելով որ կ'ուշանամ[18] քիչ մը ես
Տալու իրեն ըրած հարցման պատասխանն,
Ինկաւ յորսայս ու չերեւցաւ այլ եւս դուրս:

Բայց միւս մեծանձն ըստուերն[19] որու խնդրան-
կեցած էր՝ չըփոխեց իր կերպարանքն, [քով
Եւ չըդարձուց վիզն եւ ոչ կողը ծըռեց:

«Եւ եթէ 'սաւ, առջի 'սածին յարելով[20],
Եթէ անոնք չըսորվեցան այն արուեստն,
Այդ կը լըլկէ զիս այս մահճէն[21] աւելի:

Սակայն երեսը դեռ յիսուն անգամներ
Չըվառուած հոս թագաւորող թագուհւոյն[22],
Պիտ' իմանաս՝ թէ ի՛նչ ծանր է այն արուեստն:

Ո՜հ, դուն քաղցրիկ աշխարհն իցի՛ւ դառնայիր,
Բայց ըսէ, է՞ր այդքան անգութ է այդ ազգն[23]
Իմիններուս[24] դէմ՝ իր ամէն օրէնքով»:

Եւ ես անոր. «Կոտորածներն ու նախճիրք
Որ ներկեցին կարմիր՝ Արպեայ[25] ալիքներն,
Այդպէս հրաման տալ կու տան մեր տաճարին»:

Հառաչելով գլուխը շարժեց եւ ըսաւ.
«Այն կըռուին մէջ միայն չէի, եւ եթէ
Պատճառ չըլլար, չէի շարժիր այլոց հետ:

Բայց ես միա՛յն էի հոն, ուր ամէն ոք
Հաւանեցաւ որ կործանուի Ֆիրէնցէն
Ու միայն ես ճակատաբաց դէմ կեցայ[26]»:

«Իցի՛ւ սերունդդ օր մը հանգիստ վայելէր:
Բայց կ'աղաչեմ, ըսի, լուծէ այն հանգոյցն,
Որ հոս անա միտքըս պատեց պաշարեց:

Թէ չեմ սխալիր, կարծեմ կանխաւ կը տեսնէք
Դո՛ւք՝ ինչ որ հետը կը բերէ ժամանակն,
Եւ ներկային մէջ ուրիշ կերպ կը բռնէք»:

«Մենք կը տեսնենք, ըսաւ, իրե՛րն ապագայ
Նըման անոնց՝ որոնք տըկար աչք[27] ունին:
Գերագոյն Տէրն այդքան լոյս դեռ կը շնորհէ:

Երբ մօտենան[28] կամ կատարուին, կը մըթնէ
Մեր միտքն, ու այլք[29] եթէ չբերեն մեզի լուր՝
Ձեր վիճակին վրայօք ոչինչ չենք գիտեր:

Ուստի կրնաս հասկընալ դուն՝ որ բոլոր
Պիտի մեռնի մեր գիտութիւնն այն կէտէն[30]
Երբոր դըռնակն ապագային ա՛լ գոցուի»:

Սըխալումիս վըրայ իբրեւ զըղջացած[31]
Ըսի ես ա՛յնատեն. «Ուրեմն ըսէք դուք
Այն ինկածին՝[32] որ իր որդին կ'ապրի դեռ:

Եւ եթէ քիչ մ'առաջ լուռ մունջ մընացի[33],
Ըսէք իրեն՝ որ զայն ըրի, զի էի
Տարակոյսի[34] մէջ զոր ինծ դուք լուծեցիք»։

Եւ իմ վարպետս արդէն իսկ զիս կը կանչէր,
Ուստի հոգին աղաչեցի ես փութով
Որ ինծ ըսէ թէ ո՛վ կար հոն իրեն հետ։

«Մենք կը պառկինք հոս հազարէ աւելի,
Ըսաւ, Երկրորդ Փրեդերիկոսն[35] հոս ներսն է,
Եւ Կարդինալն[36], եւ կը լռեմ ուրիշներն»։

Ու ծածկուեցաւ. եւ ես քայլերս ուղղեցի
Դէպ հին քերթողն, որոճելով մըտքիս մէջ
Խօսքերն՝ որ ինծ եղեռնաւոր կը թուէին[37]։

Սկըսաւ քալել, ու մէկ կողմէն քալելով
Ըսաւ. «Ինչո՞ւ սարսափած ես այդպէս դուն»։
Եւ ես անոր գոհացուցի այն հարցումին։

«Ինչ որ քեզի դէմ լըսեցիր դուն՝ պահէ
Միտքըդ», ինծի հրամայեց այն իմաստունն,
«Եւ հիմայ ուշ դիր հոս», ու մատը վերցուց։

«Երբ գըտնըւիս հանդէպ քաղցրիկ ճաճանչին
Նէրա[38] չըքնաղ ուամենատես աչքերուն,
Իրմէ պիտի սորվիս կեանքիդ ճանապարհն»։

Յետոյ իր ոտքը ձախակողմ դարձուց ան.
Ուրը թողլով դէպ ի կեդրոնը[39] եկանք
Ճանապարհէ մ'որ կը տանէր դէպ հովիտ մ',

Որուն գարշ հոտը մինչեւ վեր կը հասնէր։

ԺԱ. ԵՐԳ

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ՀԵՐԵՏԻԿՈՍՔ
ԳԵՐԵԶՄԱՆ ԱՆԱՍՏԱՍ ՊԱՊԻՆ
ԲԱԺԱՆՈՒՄՆ ԴԺՈԽԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԻՆ

ՀԱՍԱՆՔ խոշոր ու ջախջախուած ժայռերէ
Կազմըւած կլոր ափի մը ծայրը՝ կախուած՝
Դեռ աւելի անգութ կոյտի[1] մը վըրայ։

Եւ հոն՝ սաստիկ զազիր հոտին պատճառաւ
Զոր խորափիտ անդունդը վեր կը բուրէ,
Ամրացանք մեծ մի տապանի կափարչին[2]

Ետեւ, ուր ես տեսայ գըրուած մ'որ կ'ըսէր.
Անաստաս պապը կը պահեմ, զոր ուղիղ
Ճանապարհէն մոլորեցուց Փոտինոս[3]։

«Պէտք է որ մենք դանդաղօրէն իջնենք վար,
Որպէս զի նախ ըզգայարանքը վարժի
Ժահահոտին, ու ետքն ալ չենք զգուշանար»։

Այսպէս վարպետն։ Եւ ես. «Հընարք մը գըտիր,
Ըսի անոր, որ զուր չանցնի ժամանակն»։
Եւ ան. «Ե՛ս ալատոր վըրայ կը մտածեմ։

Որդեակ իմ, կան այս ժայռերուն ըստորեւ,
Սկըսաւ ըսել, երեք փոքրիկ պարունակք[4],
Որ երթալով կ'նեղնան, նըման միւսներուն[5]։

Ամէնքն ալ լի են անիծեալ ստուերներով։
Բայց զի միայն տեսնելով գոհ ըլլաս եղբն[6],
Ուշ դիր թէ ի՞նչպէս եւ ինչո՞ւ խըռնուած են։

Ամէն չարեաց[7] որք աւելի են երկնից՝
Ջըրկահարանքն է նըզատակ, որ այլոց
Կամ բըռնութեամբ, կամ նենգութեամբ կը վնասէ։

Եւ զի յատուկ չարն է մարդուս՝ նենգութիւնն,
Աւելի եւս է անհաճոյ Աստուծոյ,
Ուստի նենգողք վարն են՝ սաստիկ ցաւոց մէջ։

Բըռնաւորաց է առաջին պարունակն.
Այլ զի երեք[8] անձի կ'ըլլայ բըռնութիւն,
Կը բաժնըւի երեք զատ զատ յարկերու։

Աստուծոյ, իր անձին եւ իր ընկերոջ
Կ'ըլլըւի այն յանձին անոնց եւ իրաց,
Ինչպէս լըսես պիտի յայտնի խօսքերով։

Բըռնի մահեր, եւ ցաւագին խոցուածներ
Կըրնան տըրուիլ յանձն ընկերին, ինչքերուն՝
Կորուստ, հըրդեհ եւ վնասաբեր գողոններ.

Ուստի սպանողք եւ նենգութեամբ խոցողներն,
Աւարառուք եւ աւազակք ամէնքն ալ
Կը տանջըւին խումբ խումբ առջի յարկին մէջ։

Կըրնայ ընել մարդ բըռնութիւն իր անձին[9]
Կամ իր ինչքին[10]. ուստի հարկ է որ երկրորդ
Յարկին մէջ լայ զըղջայ առանց օգուտի

Ով որ ինքզինքը ձեր երկրէն կը զըրկէ[11],
Ժառանգութիւնը կը վատնէ խաղալով.
Եւ կու լայ հոն՝[12] ուր զըւարթ պէտք էր ըլլալ։

Աստուծոյ դէմ ալ բըռնութիւն կ'ըլլըւի,
Ուրանալով, հայհոյելով զայն սըրտով[13],
Անարգելով բնութիւնն եւ իր բարութիւնն.

Եւ փոքրագոյն յարկը[14] ասոր իսկ համար
Կը կընքէ իր կընքով Սոդոմն[15] ու Գահոր,
Եւ որ զԱստուած սըրտով, խօսքով կ'անարգեն։

Նենգը՝ որմէ կը խայթըւի ամէն խիղճ՝
Կըրնայ մարդ գործ դընել անոնց դէմ՝ որոնք
Կը վըստահին իրեն կամ չեն վըստահիր։

Նենգութեան այս կերպը[16] խըզել կը թըւի
Բընութենէ ստեղծուած սիրոյ կապը լոկ,
Որով երկրորդ խոռոչին մէջ կ'որջանան

Կեղծաւորներ, չողոքորթներ, կախարդներ,
Խարդախողներ, սիմոնականք եւ գողեր,
Խաբեբաներ, կաւատք եւ այլ գարշութիւնք։

Իսկ միւս կերպով[17] կը մոռցըւի բնական սէրն,
Նոյնպէս նաեւ այն՝ որ վերջէն կ'աւելնայ,
Որմէ կը ծնի վըստահութիւն մ'առանձին.

Աստի վերջին պարունակին մէջ՝ ուր է
Երկրիս կեդրոնն, ուր կը նըստի Պըղուտոն՝
Որ եւ իցէ մատնիչ ի սպառ կը տանջուի»։

Եւ ես. «Վարպետ, բացատրութիւնդ շատ յստակ
Առաջ կ'երթայ, եւ խիստ ադէկ կը բաժնէ
Այս խորանդունդ վիրապն ու իր բնակիչներն։

Բայց ըսէ ինձ, ինչո՞ւ տըղմուտ ճահճիններն[18],
Հովէն քըշուողք[19] եւ անձրեւէն հարուածուողք[20],
Եւ այնպէս խիստ լեզուով միմեանց հանդիպողք[21]

Չեն հրաբորբոք քաղաքին մէջ պատժըւիր,
Եթէ գըրգռած են Աստուծոյ բարկութիւնն.
Եւ եթէ ոչ այդքան ինչո՞ւ կը տանջուին»։

Եւ ան ինծի. «Այդչափ ինչո՞ւ կը չեզի
Հանճարդ, ըսաւ, սովորական ընթացքէն.
Կամ միտքդ արդեօք ուրիշ ո՞ւր տեղ կը նայի։

Չե՞ս յիշեր այն խօսքերը զուն՝ որոնցմով
Բարոյականդ[22] կը ճառէ ճոխաբար
Այն երեքին վրայ զոր երկինքը չ'ուզեր.

Անժուժութիւն, չարութիւն, խօլ գրաստութիւն.
Եւ թէ ինչպէս անժուժութիւնը զԱստուած
Քիչ կ'անարգէ, եւ քիչ պարսաւ կ'ընդունի։

Այս առածին եթէ զուն լաւ ուշ դընես
Եւ եթէ լաւ միտքդ բերես՝ թէ ո՛վ են
Անոնք որ վերը քաղքէս դուրս[23] կը տանջուին,

Պիտի տեսնես լաւ թէ ինչո՞ւ զատուած են
Այս չարերէն, եւ էր զանոնք կը պատժէ
Նըւազ ցասկոտ արդարութիւնն Աստուծոյ»։

«Արիփիդ[24], որ բիժն ամէն աչքէ կը պարզես,
Ասկէս զիս գոհ կ'ընես երբ ինձ կը լուծես,
Որ գիտնալու չափ կ'ախորժիմ երկբայիլ։

Քըչիկ մը դեռ ետեւ դարձիր, ըսի ես,
Հոն ուր ըսիր[25] թէ կ'անարգէ զբարութիւնն
Աստուծոյ՝ վաչխը, եւ հանգոյցը քակէ»։

«Իմաստից սէրն[26], ըսաւ յայտնի կը ցուցնէ
Հասկըցողին զայն, ոչ լոկ մէկ մասին մէջ,
Թէ բնութիւնն ինչպէս իր ընթացքը կ'առնէ

Աստուածային մըտքէն եւ իր արուեստէն։
Եւ եթէ լաւ Բնաբանութեանդ[27] նայիս,
Պիտի գըտնես, առանց չատ թուղթ դարձնելու

Որ բընութեան կը հետեւի ձեր արուեստն
Որչափ կըրնայ, աշկերտն ինչպէս վարպետին.
Որով գոգ թոռն[28] է Աստուծոյ ձեր արուեստն։

Այս երկուքէն[29] եթէ զուն լաւ կը յիշես
Ծընընդոց գըրքին առջի գլուխներն, հարկ է որ
Մարդիկ իրենց կեանքն առնելով՝ զարգանան։

Եւ զի ուրիշ ճամբայ կ'բռնէ վաչխառուն[30],
Կ'արհամարհէ բնութիւնն յինքեան եւ յարուեստն,
Իր յոյսն ուրիշ բանի վրայ դընելով։

ԺԲ ԵՐԳ

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ
ԲՈՆԱՒՈՐՔ՝ ԸՆԴԴԻՄ ԸՆԿԵՐԻՆ
ՄԻՆՈՏԱՒՐՈՍ, ԴԱՀՈՒՔԻՆ ԱՒԵՐԱԿՆԵՐՔ, ՓԼԵԳԵԹՈՆ
ԵՒ ԿԵՆՏԱՒՐՈՍ, ՋԱՆԱՋԱՆ ԲՈՆԱՒՈՐՔ։

Վ ԱՅՐԵՆԻ էր տեղն՝ ուր եկանք իջնելու
Ափէն, եւ հոն գըտնըւողին պատճառաւ[1]
Էր այնպիսի, որմէ կ՚սոսկար ամէն աչք։

Նըման փլածին՝[2] որ Դրենդոյի այս կողմէն
Ատիճէի կողերուն վրայ գլորեցաւ
Երկրաշարժէն, կամ աննեցուկ ըլլալէն,

Ու գագաթէն լերան՝ ուրկէ հոսեցաւ՝
Դաշտը մինչեւ՝ է ժայռն այնպէս սեպացեալ,
Որ անցք մ՚հազիւ[3] կու տայ գագաթն եղողին.

Այսպէս էր էջքն այն գահավէժ անդունդին։
Ու պատառուած վըհին գագաթն՝ հոն վըրան,
Էր տարածուած կրետէ[4] կղզւոյն նախատինքն,

Որ կեղծըւած երինջին մէջ յըղացաւ։
Երբոր տեսաւ ըզմեզ ինքզինքը խածաւ,
Բարկութենէն ինքզինքն ուտող մէկուն պէս։

Ա՛լ[31] հետեւէ ինծի, քալել կ՚ախորժիմ,
Չի կը կայտռեն հորիզոնին վրայ Ջըկունք[32],
Ու Արգեստեսի վրայ կը պառկի բոլոր Սայլն,

Եւ ասկից շատ հեռուն ժայռէն պիտ՝ իջնենք»։

Իմ իմաստունս աղաղակեց դէպ ի ան.
«Չո՞ս կը կարծես արդեօք իշխանն Ամենքի[5],
Որ աշխարհի մէջ՝ վերը՝ մահ տըւաւ քեզ։

Կորսըւէ, ցած կենդանի, չի գար ասի
Հըրահանգուած քու քըրոջմէդ, այլ կ'երթայ
Այցելելու, տեսնելու ձեր տանջանքներն»։

Նըման ցուլին՝ որ կը խըզէ իր կապերն
Երբ մահացու հարուածն անգամ մ'ընդունի,
Ու չի կըրնար քալել, այլ հոս հոն կ'ոստնու.

Տեսայ ես այս դիրքին մէջ այն մարդացուլն։
Ուշիմ վարպետըս պոռաց. «Անցքը[6] վազէ,
Լաւ է իջնես դուն՝ մինչդեռ ան կատղած է»։

Այսպէս առաջ գացինք կոյտին մէջէն մենք
Այն քարերուն՝ որ նոր բեռան պատճառաւ[7]
Կը չարժէին իմ ոտքերուս տակ ըստէպ։

Կ'երթայի ես խոհուն։ Եւ ան ըսաւ ինձ.
«Այս փլածի՞ն վրան կը մըտածես՝ որ իմ ա՛րդ
Մարած գազան բարկութենէն[8] կը պահուի։

Կ'ուզեմ գիտնաս դուն արդ որ ես ուրիշ հեղ[9]
Երբ ասկէց վար ստորին գըժոխքը իջայ,
Դեռ տակաւին այս ժայռը չէր կործանած[10]։

Այլ եթէ չեմ սըխալիր՝ քիչ մը առաջ
Գալէն Անոր'[11] որ Պղուտոնէն վերագո՛յն
Պարունակին մեծ կողոպուտը կորզեց,

Ամէն կողմէն հովիտը խոր՝ գարշելի
Անյնպէս դողաց, որ մտածեցի թէ ըզգաց
Աէր՝ Տիեզերքն, որուն համար կարծեց մէկն

Աշխարհը շատ անգամ դարձած թոխբոխին[12]։
Եւ այն կէտին'[13] այս քարաժայռն հինաւուրց
Հոս եւ ուրիչ տեղեր[14] փըլաւ այս կերպով։

Բայց սեւեռէ աչքըդ հովտին, զի ահա
Կը մօտենայ արեան գետակն[15] որուն մէջ
Կ'եռան այլոց վընաս տըւողք բըռնութեամբ»։

Ո՜հ, զաչացու ցանկութիւն, ո՜հ, խօլ զայրոյթ,
Որ կարճ կեանքին մէջ այդքան մեզ կը խըթես,
Ուանանցին մէջ եւքն այսպէս գէշ կ'ընկըղմես։

Բոլորաձեւ ընդարձակ փոս մը տեսայ
Նըման անոր՝ որ կ'ընդգըրկէ ամբողջ դաշտն,
Ինչպէս որ ինձ ըսած էր իմ առաջնորդս[16]։

Ժայռին ոտքին ուանոր[17] միջեւ՝ կենտաւրոսք[18]
Կը վազէին կարգաւ՝ զինուած նետերով,
Աշխարհի մէջ ինչպէս որսի կ'երթային։

Եւ տեսնելով մեր էջքն՝ ամէն ոք կեցաւ,
Եւ չորսէն երեք հոգի զատուեցան
Ընտիր ընտիր ազեղներով, նետերով։

Եւ պոռաց մէկն[19] հեռուէն. «Ի՞նչ տանջանքի
Համար կ'իջնէք դուք ժայռդ ի վար, ըսէք չուտ
Ատկէ, թէ ոչ՝ աղեղս ահա կը քաշեմ»։

Վարպետս ըսաւ. «Պատասխանենք պիտի մենք
Քիրոնին[20] երբ հոս ձեզի մօտ գանք հասնինք,
Բե՛զ ի վընաս, իղձերդ յանդուգն եղան միշտ»։

Ետքն ինձ դըպաւ ու ՚սաւ. «Նեսոս է անի,
Որ գեղեցիկ Դէանիրին պատճառաւ
Մեռաւ, եւ ինքն իսկ իր վըրէժը լուծեց։

Եւ մէջտեղինն՝ որ իր կուրծքին կը նայի,
Մեծ Քիրոնն է, դաստիարակն Աքիլլի,
Միւսն է Փողոս[21], որ եղաւ այնքան ցասկոտ։

Հազար հազար կը պըտըտին փոսին չուրջն,
Ու կը խոցեն ամէն հոգի՝ որ ելլէ
Արիւնէն՝ իր մեղքին գըծուած չափէն վեր»։

Մենք մօտեցանք թեթեւաշարժ հրէշներուն։
Նետ մ՚առնելով Քիրոն, անոր պայտիքով
Ծամելիքին ետեւն հըրեց իր մօրուքն,

Ու երբ մէջտեղ ելաւ բերանն ահագին,
Ընկերներուն ըսաւ. «Արդեօք դիտեցի՞ք
Որ ետեւինը կը շարժէ դըպած բանն։

Մեռելներուն ոտքերն այդպէս չեն ըներ»։
Եւ առաջնորդս՝ որ կը հասնէր անոր կուրծքն[22],
Ուր որ երկու կը միանան բնութիւններն,

Ըսաւ. «Այո՛, ողջ է, եւ ես միս մինակ
Պիտի ցուցնեմ անոր[23] հովիտը մըթին,
Չարկն[24] է որ զինքն հոս կը բերէ, ոչ հաճոյք։

Դադրեցնելով մէկն[25] իր երգերն երկնային,
Եկաւ այս նոր պաշտօնը ինձ յանձնելու.
Ինքը[26] գող չէ, ոչ ես հոգի մ՚աւազակ։

Սակայն յանուն այն Ջօրութեան՝ որ կ՚ուղղէ
Այս վայրենի ճամբուն մէջէն իմ քայլերս,
Բուկինները մին տո՛ւր մեզի առաջնորդ.

Որ մեզ ցուցնէ թէ որ տեղէն կ՚անցնըւի.
Եւ ասիկա չալակն առնէ, զի հոգի
Չէ որ օդին մէջէն երթալ կարենայ»։

Դէպ աջակողմ դարձաւ Քիրոն եւ ըսաւ.
«Նեսոս, դարձի՛ր, եղիր ասոնց առաջնորդ,
Եւ թէ ուրիշ գունդ հանդիպի, հեռացո՛ւր»։

Հաւատարիմ առաջնորդով միասին
Սկըսանք քալել կարմիր եռքին եզերքէն,
Ուր եռացողք կ՚արձակէին մեծ ճիչեր։

Տեսայ մարդիկ սուզուած մինչեւ յօնքերնին.
Նեսոս ըսաւ. «Բըռնաւորներ են ատոնք,
Որոնք արիւն կողոպտեցին եւ ինչքեր։

Հոն կ՚արտասուեն իրենց անգութ վընասներն[27].
Ալէքսանդրն[28] հոն է, եւ խուժդուժ Դիոնիսն
Որ Սիկիլեան այնչափ տարի չարչարեց։

Եւ այն ճակատն՝ որ այնպէս սեւ ունի մազ,
Ածոլինոն[29] է, եւ այն միւսն որ է չէկ,
Ի Օպիծոն Էսթէ քաղքէն, զոր ստուգիւ

Վերն՝ աչխարհի մէջ իր ուրջուն ըսպաննեց»։
Դարձայ 'ն ատեն Վերթողին, ան ըսաւ ինձ.
«Արդ սա 'ռաջին թող ըլլայ քեզ, ես երկրորդ[30]»։

Քիչ մ'աւելի անդին՝ աչքերը Ղեսոս
Յառեց խումբի մը՝ որ մինչեւ կոկորդնին[31]
Թաղուած էին եռանդնապատյտ արեան մէջ։

Յուզուց ըստուեր մը մեզ կեցած առանձին[32],
Ըսելով. «Ան՝ Աստուծոյ գիրկը՝ խոցեց
Սիրտը որ դեռ Թայմըզի վրայ կը յարգուի»։

Յետոյ տեսայ ստուերներ որոնք գետէն դուրս
Կը բըռնէին իրենց գըլուխն ու անձնիքն,
Եւ անոնցմէ ճանչցայ ես չատ հոգիներ։

Աչսպէս քիչ քիչ կը ցածնար այն արեան գետն
Ու կը ծածկէր անոնց ոտքերը միայն,
Եւ այն հունով մենք ալ ելանք փոսէն դուրս[33]։

«Ինչպէս որ այս կողմէն, ըսաւ, կը տեսնես,
Ինձ կենտաւրոս, արեան գետակը որ միշտ
Կը նըւազի, կ'ուզեմ որ դուն հաւատաս

Թէ միւս կողմէն ալ երթալով կը խորնայ,
Մինչեւ կու գայ կը միանայ այն կէտին՝
Ուր բըռնաւորք հարկ է հեծեն հառաչեն։

Հոն կը ձաղկէ արդարութիւնն Աստուծոյ
Այն Ատիլասն[34] որ պատուհաս էր երկրի.
Պիւռոս, Քսեստոս. հոն է որ միշտ կը կորզէ

Եռանդնապատյտ արեան ձեռքով՝ արցունքներ
Ինիէբէն Գորնեդոյի եւ Փացեան[35],
Որք ուղիները կուիներով ծածկեցին»։

Յետոյ դարձաւ[36] եւ հունն անցաւ վերըստին։

139

ԺԳ ԵՐԳ

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ
ԵՐԿՐՈՐԴ ՇԲՋԱՆԱԿ. ԲՈՆԱԻՈՐՔ ԸՆԴԴԻՄ ԱՆՁԱՆՑ
ԱՂԵՏԱԻՈՐ ԱՆՏԱՌՔ, ԲԻԵՐ ՏԻԼԼԷ ՎԻՆՆԷ,
ԱՆՁՆԱՍՊԱՆՔ, ԼԱՆՈՍ ՍԻՆՆԱՅԻ,
ՅԱԿՈԲՈՍ Ս. ԱՆԴՐԻԱՍԵՅԻ,
ՓԼՈՐԵՆՏԱՑԻ ԱՆՁՆԱՍՊԱՆ ՄԸ

Տակաւին չէր հասած ներսես միւս եզերքն[1],
Երբոր մըտանք անտառ մը մեզ, որուն մէջ
Չէր երեւար բընաւ ճամբու ոչ մի հետք:

Տերեւք չէին կանաչ, այլ սեւ, եւ ճիւղերն՝
Չէին ողորկ՝ այլ ոստախիտ, ծուռումուռ,
Չըկար պըտուղ հոն, այլ փուշեր թունաւոր:

Չունին թուփեր ոչ այնքան փշոտ եւ ոչ խիտ
Գազանք[2] որոնց ատելի են Գորնետեայ
Եւ Չեչինա գետին միջեւ մշակուած դաշտք:

Չագիր Արպեայք[3] հոն կը շինեն բոյներնին,
Որ Տրովացիք ի Ստրոփատեանց վանեցին,
Գալիք վտանգին գուժելով բօթը տըխուր:

Թեւեր ունին լայն, վիզ՝ երես՝ մարդկային,
Ուռ ճապռաւոր, փոր ահագին՝ փետրալից,
Ծառերու վրայ կ'արձակեն կռիչ գարշելի:

Բարի վարպետս ըսաւ. «Առաջ չըգացած[4],
Գիտցիր որ դուն կը գըտնըւիս արդ երկրորդ
Շըրջանակին մէջ, ուր պիտի մընաս դուն՝

Մինչեւ տեսնէ աչքդ ահաւոր աւազուտն։
Բայց լաւ նայէ, պիտի տեսնես դուն բաներ
Որոնք պիտի արդարացնեն իմ խօսքերս[5]»։

Կը լըսէի ամէն կողմէ հառաչներ,
Բայց հառաչող մէկը չէի տեսներ բնաւ,
Ուստի կեցայ բոլորովին չըւարած։

Ինքը կարծեց՝ կարծեմ՝ որ՝ես կարծեցի[6]
Թէ կոճղերուն մէջէն անոնք կու գային
Ըստուերներէ՝ որ մեզ չէին երեւար։

Վարպետս ըսաւ սակայն. «Եթէ փըրցընես
Այս տունկերէն ոեւէ փոքըր մի ճիւղ,
Պիտի չըրուին մըտածումներըդ բոլոր[7]»։

Այն ատեն ձեռքս երկընցուցի քիչ մ՝առաջ,
Ու փշոտ ծառէ մը կըտրեցի ոստ մը փոքր.
Եւ գոչեց իր բունը. «Ձիս ի՞նչ կը փըրցնես»։

Ցետոյ երբոր սեւցաւ բոլոր արիւնով,
Սկըսաւ նորէն պոռալ. «Ձիս է՞ր կը բզըկտես.
Գութ ըսուած բանը չըկա՞յ քու սըրտիդ մէջ։

Մարդիկ էինք եւ արդ ծառի կոճղ եղանք։
Ծձերու իսկ թէ հոգիներ ըլլային ինք,
Եւ սակայն ձեռքըդ պէտք է գութ ունենար»։

Ինչպէս դալար խանձող մը՝ երբ մէկ կողմէն
Կ՝այրի, մէկալ կողմէն արցունք կը հեղու
Եւ կ՝արձակէ ճայթիւն փախչող հովին հետ,

Այսպէս եւ այն կոճղէն կ՝ելլէր միասին
Խօսք եւ արիւն. ուստի գետին ձըգելով
Ոստը փոքրիկ, կեցայ վախցող մարդու պէս։

«Եթէ կըրցած ըլլար հաւտալ առաջուց,
Պատասխանեց վարպետս, հոգի վիրաւոր,
Իմ քերթուածիս մէջ կարդացած տողերուն[8],

Անշուշտ իր ձեռքը քեզի չէր երկընցներ.
Բայց իրն այնքան խելքէ դուրս էր, որ ես իսկ
Թելադրեցի ընել՝ թէեւ ցաւելով։

Բայց թէ դու ով էիր, ըսէ, որպէս զի
Ղորոգէ քու համբաւդ՝ իբրեւ հատուցում՝
Երկրի մէջ, ուր հրաման ունի դառնալու»։

Եւ կոճղը. «Ձիս հրապոյրն անուշ խօսքերուդ
Կը յորդորէ խօսիլ, եւ դուք ներեցէք
Որ քիչ մ՝ատեն ձեզ հետ ըլլամ խօսակից։

Փրեդերիկեայ սըրտին կըրկին բանալեաց
Տէրն էի ես[9], եւ այնպէս մեղմ դարձուցի
Զանոնք՝ բացած գոցած ատենըս՝ որ իր

Մտերմութենէն զամէնքը դուրս ձըգեցի։
Հաւատարիմ մեծ պաշտօնիս մէջ յաւէտ,
Կորսընցուցի քունս ու զարկերն երակիս[10]։

Բոզը[11] որ իր յայրատ աչքերը երբեք
Ընհեռացուց արքունիքէն կեսարու,
Համաշխարհի մահ՝ 'ւարքունեաց յատուկ ախտ,

Բոցավառեց ինձ դէմ բոլոր հոգիներն.
Ու բընկոզք այնպէս բընկցուցին Օգոստոսն[12],
Որ փոխուեցաւ դառըն սուգի զուարթ պատիւն:

Հոգիս անձկոտ՝ զայրութիը դուրս պոռթկալու,
Ուանարգանքէ մահուամբ փախչիլ կարծելով,
Ինձ արդարիս դէմ զիս ըրաւ անարդար[13]:

Այս ծառին նոր[14] արմատներուն վըրայ ես
Կ'երդնում որ միշտ հաւատարիմ մընացի
Տիրոջս՝ որ էր պատուոյ այնքան արժանի[15]:

Եւ ձենէ մէկն եթէ աշխարհը դառնայ,
Մըխիթարէ թող յիշատակս[16], որ դեռեւս
Կը տառապի նախանձին տուած հարուածէն»:

Քիչ մը սպասեց քերթողն ու ետքն ըսաւ ինձ.
«Բանգի լըռեց, ժամանակ մի՛ կորսընցներ.
Խօսէ, հարցմւր եթէ կ'ուզես ուրիշ բան»:

Եւ ես անոր. «Դուն հարցուր ինչ որ գիտես
Թէ զիս կըընայ գոհացընել, վասըն զի
Պիտի չկըընամ ես, սիրտըս շատ յուզուած է»:

Ուստի սկըսաւ. «Ազատութեամբ կատարէ՞ր[17]
Այս մարդը ինչ որ կը խընդրեն քու խօսքերդ,
Բանտուած հոգի, սակայն հաճէ տակաւին

Ըսելու մեզ թ'ի՞նչպէս հոգին կը կապուի
Այս ոստերուն. ըսէ դարձեալ, թէ կըրնաս,
Կըրնա՞յ 'նոնցմէ մին պըրծիլ այս ոստերէն»:

Ուժգին կերպով այն ատեն կոճղը փըչեց.
Եւ յետոյ այն հոնչ այս ձայնին փոխուեցաւ.
«Կարճ կերպով ձեզ պիտի տըրուի պատասխան:

Երբոր գազան հոգին մարմինէն կը մեկնի,
Բաժնըւելով անկէ ազատ իր կամքով,
Կը ղրկէ զինքն եօթներորդ մուտքը[18] Մինոսս:

Կ'իյնայ 'նտառին մէջ՝ ուր տեղ չէ որոշուած.
Այլ ուր որ բախտը կը ձըգէ զինքը՝ հոն
Կը բողբոջէ՝ ինչպէս հատիկ մը ճոնի[19]:

Նախ թուփ կ'ըլլայ եւ յետոյ ծառ վայրենի.
Հարակելով Արպեայք անոնց տերեւներն,
Ցաւեր կու տան, եւ ցաւին անցք կը բանան[20]:

Այլոց[21] պէս մեր մնացորդներուն պիտի գանք.
Բայց սակայն ոչ ոք զայն կըրկին պիտ՝ հագնի,
Չի թողուցածն առնել նորէն՝ չէ արդար:

Պիտ՝ հոս քաչենք մեր մարմիններն, ու տըխուր
Անտառին մէջ պիտի կախուի ամէն մեկն
Իր ատելի ստուերին փըշոտ կոճղին վրայ»:

Մինչ մենք կեցած էինք կոճղին ուշադիր,
Համարելով որ խօսքն առաջ կը տանի,
Ցանկարծ ցընցեց ըզմեզ աղմուկ մ'անսովոր,

Նըման անոր[22] որ պահուըտած իր տեղէն
Կ'իմանայ գալը վարագին եւ չներուն,
Կ'լըսէ չառաչն էրէներուն, տերեւին.

Եւ ահա ձախ կողմէն երկու հոգիներ,
Մերկ՝ կեղեքուած, կը վազէին սուրալով,
Կոտըրտելով ամէն ճիւղերն անտառին:

Այն որ առջեւն[23] էր. «Արդ հասիր, հասիր, մահ»:
Եւ միւսն՝ որ չատ զինքն[24] ուշ մնացած կը կարծէր,
Կը կոչէր. «Ողդ այնքան թեթեւ չէր Լանոս,

Գեղարդնընկէց խաղերուն մէջ Դոբբոյի[25]»:
Եւ զի գուցէ կը պակսէր չունչն ու կորով,
Պահուըտեցաւ թաւաթուփի մը մէջ խիտ:

Անոնց ետեւն՝ անտառը լի էր բոլոր
Արիւնըռուչտ սըրաթռիչ սեւ քածերով՝
Նըման որսի չըղթայագերծ չըներու:

Պահուըտողին վրայ մըխեցին ակռանին,
Եւ զանիկա պատառ պատառ յօշելով,
Ահին տարին այն բաբախուն անդամներն:

Առաջնորդս իմ ձեռքէս բըռնեց այն տեղն
Ու թաւաթուփը զիս տարաւ, որ ի զուր
Արիւնացայտ հաստոյր վէրքերը կու լար:

Կ'ըսէր «Ո՜վ սուրբ Անդրէասցի Յակոբոս,
Քեզ ինչ օգուտ եղաւ ընելդ զիս պատսար.
Իմ ինչ յանցանքս է քրէիքուր ժըպիրդ կեանքդ»:

Անոր քով կանգ առաւ վարպետս եւ ըսաւ.
«Ո՞վ էիր դուն՝ որ այդ անթիւ վէրքերէդ
Արիւնիդ հետ տըխուր ողբեր կը փըչես»:

Եւ ան մեզի. «Ո՜վ հոգիներ, որ եկած
Լաք տեսնելու այս դըժպատեհ կոտորածն,
Որ տերեւներս այսպէս ինէ կը բաժնէ,

Տըխուր թուփին ուրքը զանոնք ժողվեցէք:
Էի ես այն քաղքէն՝[26] որ իր նախկին տէրն
Մըկըրտչին հետ փոխեց. ուստի անիկա

Միշտ զայն տըխուր պիտ՝ ընէ իր արուեստով.
Եւ Արնոսի կամուրջին վրայ եթէ դեռ
Մնացած չըլլար անկէ բընաւ ոչ մի հետք[27],

Քաղքըցիներն՝ որ կանգնեցին զայն յետոյ
Ացիւններուն վրայ զոր թողուց Ատիլաս[28],
Անօգուտ տեղ պիտ՝ աշխատած ըլլային:

Ինձ կախաղան[29] ըրի ես իմ բնակարանս»:

ԺԴ ԵՐԳ

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՇԲՋԱՆԱԿ. ԲՈՆԱՒՈՐԵ ԸՆԴԴԻՄ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

ԿԱՊԱՆԵԻՍ, ԿԲԵՏԷԻ ՏԵՐՈՒՆԻՆ, ԴԱՒԹԱՅԻՆ ԳԵՏԵՐՔ

ՀԱՅԲԵՆԱԿԱՆ երկրիս սէրէն յորդորուած
Հաւաքեցի այն ցիրուցան տերեւներն[1]
Ու յանձնեցի անոր որ ալ յոգնած էր[2]։

Եկանք երկրորդ ՀԸՐՋապատին ծայրը մենք
Ուր կը սկըսի երրորդն եւ ուր կ'երեւայ
Ահեղ արուեստն արդարութեան անաչառ։

Որպէս զի նոր բաները լաւ բացատրեմ,
Կ'ըսեմ որ մենք դաշտ մը հասանք, որ ի բաց
Կը վանէ իր անկողինէն ամէն տունկ։

Աղետաւոր անտառը զայն կը պսակէ
Շուրջանակի, գերդ տըխուր փոսն ալ անտառն։
Հոն աւազին քովընտի դրինք ոտքերնիս։

Կը ծածկէր դաշտն աւազ մը խիտ ու երաշտ,
Համանըման այն աւազին՝ զոր կոխեց
Ատիկեցին[3] երբեմըն իր ոտքերով։

Վ՚րէժխնդրութիւն Աստուծոյ, որքան պարտին
Վ՚ախնալ քենէ անոնք՝ որոնք կը կարդան
Ինչ բան որ իմ յայտնըւեցաւ աչքերուս։

Տեսայ ես մերկ հոգւոց հօտեր բազմաթիւ,
Որոնք ամէնքն ալ կու լային դառնապէս.
Կարծես տարբեր օրէնք դըրուած էր անոնց։

Կըռնակի վրայ կը պառկէին մէկ քանին,
Կը նըստէին ոմանք կըկզած կըծկըտած,
Եւ ուրիշներ կը քալէին անդադար։

Շատ աւելի էին թըւով վերջիններս,
Կը պառկէին տանջանքներու մէջ քիչեր,
Կ՚արձակէին սակայն ճիչեր ահաւոր։

Աւազին վրայ կը տեղային յամրօրէն
Լայնածաւալ բոցեր, ինչպէս Ալպեանց վրայ
Ձեան գնդակներն անհողմութեան ժամանակ։

Ինչպէս Հընդկաց գաւառներուն մէջ կիզիչ՝
Տեսաւ տեղալն Ալեքսանդր[4] իր գընդին վրայ
Բոցեր՝ որոնք չէին գետնի վրայ մարիր,

Ու հրամայեց որ զինուորները փութով
Կոխկըրտեն զայն, վասըն զի շատ աւելի
Շուտ կը մարէր չոգին՝ երբ դեռ միայն էր,

Այսպէս կ՚իջնէր յաւէժական այն կըրակն,
Ու կը բորնկէր աւազն՝ աբեթը ինչպէս
Կայծոստին տակ, պատճառելով նոր ցաւեր։

Ողորմելի ձեռքերն հանգիստ չունէին
Երբեք, որոնք ասկէ անկէ իրենցմէ
Կը վանէին բոցերը նոր տեղացած։

Ըսկըսայ ես. «Վարպետ դուն որ կը յաղթես
Ամէն բանի, բաց ի դըժնէ դեւերէն,
Որ հակառակ կեցան դըռնէն[5] մըտնելնուս.

Ո՞վ է այն մեծն[6], որ կարծես փոյթ չ՚ընէր
Ու կը պառկի արհամարհոտ ու խոժոռ, [կրակն,
Կ՚երեւայ զինքն անձրեւը չի՛ չարչարեր»։

Եւ անիկա գուշակելով որ իր վրայ
Կը հարցնէի առաջնորդիս՝ ինք պատաց.
«Ինչ որ էի ողջ[7], մեռած ալ նոյնպէս եմ։

Թող Արամազդ յոգնեցընէ իր զարբինն[8],
Որմէ՝ կատղած՝ սայրասուր չանթը առաւ
Ու հարուածեց վերջին օրուանըս մէջ զիս։

Կամ ուրիշները[9] թող կարգաւ յոգնեցնէ
Մոնգիբելի[10] զարբնոցին մէջը սեւցած.
«Բարի Հեփեստ, օգնէ՛, օգնէ՛», պոռալով,

Ինչպէս ըրաւ Փլեգրայի[11] մարտին մէջ.
Ու հարուածէ զիս բոլոր իր զօրութեամբ,
Վ՚րէժխընդրութիւն մը չունենայ պիտի զուարթ»։

Առաջնորդս այն աւուն ուժգին խօսեցաւ,
Որուն նըմանն երբեք լըսած չէի ՚րմէ.
«Ո՛վ Կապանեւս, անով որ չի՛ մարիր սէգ

Գոռոզութիւնդ[12] կը պատժըւիս աւելի։
Կըտղուցքէդ զատ չըկայ ոչ մէկ չարչարանք՝
Որ մոլուցքիդ ըլլայ յարմար պատուհաս»։

Եւ քն ինձ դարձաւ ըսաւ հանդարտ երեսով.
«Մէկն է ան եօթն արքաներէն՝ որ Թեբէն
Պաշարեցին. արհամարհեց եւ կարծես

Կ'արհամարհէ զԱստուած եւ քիչ կը յարգէ։
Բայց ինչպէս ես ըսի իրեն՝ իր կուրծքին
Պատշաճ պաճոյճն՝ իր խոթոտանքն է գոռոզ։

Արդ եռեւէս եկուր, բայց ուշ դիր դարձեալ,
Ոտքերդ կիզիչ աւազին վրայ չըդընես,
Այլ անտառին կըպած պահէ միշտ զանոնք»։

Լուռ անչըշունչ մենք երկուքնիս հասանք հոն՝
Ուր փոքըր գետ[13] մ'անտառէն դուրս կը ցայտէ,
Որուն կարմիրն արդ իսկ կ'ազդէ ինձ սարսափ։

Պուլիգամէն[14] ինչպէս վըտակը կ'ելլէ,
Ջոր կը բաժնեն յետոյ բոզերն իրենց մէջ.
Այնպէս կ'երթար աւազն ի վար այն վըտակն։

Իր անկողինն եւ իր երկու ալ կողերն
Եւ կողմնակի ափերն՝ էին քարացած.
Հասկըցայ ես որ պիտ՝ անկէց անցնէինք։

«Այն բոլորին մէջ որ քեզի ցոյց տըւի,
Անկէ ի վեր որ մենք մըտանք այն դընէն[15]
Որուն սեմերն ոչ մէկու չեն ժըխտըւիր,

Աչքերդ այնքան նըշանաւոր բան մը բնաւ
Ջըտեսան՝ ինչպէս այս գետակը ներկայ,
Որ կը մարէ իր վրայ ինկած ամէն բոց»։

Ինծի այսպէս խօսեցաւ իմ առաջնորդս։
Ուստի իրեն աղաչեցի որ սընունդ
Պարգեւէ իմ ախորժակին՝ զոր գըրգռեց[16]։

«Դովուն մէջտեղ[17] երկիր մը կայ աւերակ,
Ըսկըսաւ այն աւեն, կրետէ անունով,
Այր արքային[18] օրով անմեղ էր երկիրն։

Լեռ մը կայ հոն՝ որ էր երբեմըն զըւարթ
Ջրով, տերեւով, եւ իր անունն էր Իդա,
Արդ անապատ է իբրեւ բան մը հինցած։

Ջայն իբր անքոյթ որբոց ընտրեց իր որդւոյն
Ռէա[19], եւ լաւ պահպանելու համար զայն,
Երբոր կու լար, կու տար ճիչեր արձակել։

Կեցած է մեծ ծեր[20] մը լերան ներսի դին,
Ուսերը դէպ ի Դամիատ դարձուցած,
Եւ կը նայի Հռոմայ՝ իբր իր հայելին։

Նուրբ ոսկիով է կազմըւած իր գլուխն,
Եւ բազուկներն ու կուրծքը զուտ արծաթով,
Եւ յետոյ մինչ իր աքըռմէջը պըղինձ։

Անկէց ի վար ընտիր երկաթ է բոլոր,
Ի բաց առեալ աջ ոտքն որ է խեցեղէն.
Եւ քան միւսին՝ ասոր վըրայ է կեցած։

Ամէն մի մաս՝ ոսկիէն զատ՝ ճեղք մ՚ունի՝
Որմէ արցունք կը կաթկըթէ չիթ առ չիթ,
Որք միացած կը փորեն այն քարանձաւն.

Եւ այն հովիտն իջնելով վար՝ կը կազմեն
Ախերոն, Ստիքս եւ Փլեգեթոն, եւ ապա
Այս նեղ ջրանցքէն կը վիժեն դէպ ի խոնարհ,

Մինչեւ հոնտեղն՝[21] ուրկէ ալ վար չ՚իջնելիր.
Ու Կոկիտոնը կը կազմեն, որուն վրայ
Ձեմ խօսիր արդ, պիտի տեսնես զայն յետոյ»։

Եւ ես անոր. «Եթէ այս գետը փոքրիկ,
Ըսածիդ պէս, մեր աշխարհէն կը բըղխի,
Ինչո՞ւ համար զայն հոս միայն կը տեսնենք»։

Եւ ան ինծի. «Գիտես որ կլոր է այս տեղն.
Եւ թէպէտեւ շատ քալեցիր դէպ ի ձախ,
Դէպ ի յատակն իջնելով միշտ, սակայն դեռ

Ձըշըրջեցար դուն պարունակը ամբողջ.
Ուստի եթէ նոր բան մը մեզ երեւայ,
Դէմքիդ վրայ զարմանք պէտք չէ նըկարուի»։

Եւ եմ նորէն. «Փլեգեթոնն ու Լեթէն
Ո՞ւր են վարպետ։ Մէկուն վըրայ չես խօսիր,
Միւսն ալ կ՚ըսես այս անձրեւէն կը կազմուի»։

«Ինձ հաճելի են բոլոր քու հարցումներդ,
Յարեց, կարմիր Ջուրին եռանդը[22] սակայն
Հարցումներէդ մէկը պէտք է որ լուծէր։

Լեթէն տեսնես պիտի, բայց այս փոսէն դուրս[23],
Հոն ուր կ՚երթան լըւացուելու հոգիներն,
Երբոր յանցանքը զըղջումով քաւուած է»։

Ըսաւ յետոյ. «Արդ ժամանակ է թողլու
Անտառն, եւ դուն չանա գալու ետեւէս։
Կը ցուցնեն մեզ ճամբայ ափերն՝ որ չեն վառ[24],

Եւ որոնց վրայ ամէն չոգի կը մարի»։

ԺԵ ԵՐԳ

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԵՐՐՈՐԴ ՇՐՋԱՆԱԿ. ԲՈՆԱՒՈՐՔ՝ ԸՆԴԴԷՄ ԲՆՈՒԹԵԱՆ

ՊՐՈՒՆԵՐԴՈՑ ԼՈՊԻՆԻ, ՖՐԱՆՉԻՍԿՈՍ ԱԴՈՐՍԵԱՆ

ԱՆԴՐԻԱՍ ՄՈՑԵԱՆ

Գ[ԱՐՆՈՐ][1] ափերէն մէկն արդ ըզմեզ կը տանի,
Եւ գետակին ծուխն իր թաղուն ըստուերով
Կը պահպանէ ջուրն ու եզերքը կրակէն։

Ինչպէս Ֆլամանք՝ ընդ մէջ կանդի[2] եւ Բրուժի[3]
Իրենց վըրայ խուժող ծովէն վախնալով
Թումբ կը չինեն՝ որպէս զի ետ քաշուի ան.

Կամ Պրենդայի[4] եզերքն ինչպէս Բատուացիք՝
Որ գիւղերնին, դըղեակներնին պաշտպանեն,
Փիարէնթան[5] դեռ տաքութիւն չըզգացած.

Անոնց նըման էին չինուած այն ափերն.
Թէեւ ոչ այնքան բարձր եւ ոչ այնքան լայն՝
Վարպետն ով ալ ըլլայ չիներ է զանոնք։

Անտառէն այնչափ հեռացած էինք մենք,
Որ ես պիտի չկարենայի տեսնել զայն
Որչափ որ ալ դէպ ի ետեւ դառնայի։

Եւ ահա խումբ մ՚հոգիներու դիպեցանք
Որ կու գային ափունքն ի վեր, ուսմէն մին
Մեզ կը նայէր ինչպէս սովոր են նայիլ

Մէկը միւսին իրկունը նոր լուսնի տակ[6]։
Եւ աչքերնին կը յառէին մեր վըրայ,
Ջերդ ասեղին ծակին վըրայ ծեր դերձակն։

Երբոր անոնք կը նայէին այսպէս ինձ,
Անոնցմէ մէկը զիս ճանչցաւ ու բըռնեց
Ձգեստիս ծայրէն՝ գոչելով. «Ի՞նչ զարմանք բան»։

Եւ ես՝ երբ ան ձեռքը ինծի երկընցուց՝
Ցառեցի աչքս անոր եփած դէմքին վրայ,
Այնպէս որ իր այրած երեսը չեղաւ

Արգելք ինծի ճանչնալու իր ով ըլլալն։
Եւ ծըռելով երեսս անոր երեսին, [նեդդոյ[7]»։
Պատասխան տուի. «Դուք հոս էք, Տէր Պրու-

Եւ ան յարեց. «Զըտըհաճիս, որդեակ իմ,
Եթէ Պրունեդդոյ Լադինին քիչ մը հետդ
Նստես դառնայ, անոնց հետքէն չեղելով»։

Եւ ես անոր. «Մանաւանդ չատ կ՚ապաչեմ
Եւ թէ կ՚ուզէք որ ձեզի հետ նըստիմ հոս,
Սիրով, միայն ընկերըս ինձ հաւանի»։

«Որդեակ, ըսաւ, մէկն այս հօտէն եթէ մէկ
Վայրկեան կենայ, հարիւր տարի կը պառկի
Անպաշտպան իր վրայ տեղացող կըրակէն։

Ուստի քալէ եւ ես կու գամ քու քովէդ,
Ցետոյ կ՚երթամ կը միանամ իմ խումբիս,
Որ կ՚արտասուէ իր անվախճան տանջանքներն»։

Ես սիրտ չէի ըներ ճամբէն իջնելով
Չեռու երթալ, այլ պատկառում մէկուն պէս
Կը քալէի՝ գըլուխըս կոր բըռնելով։

Ըսկըսաւ ան. «Ի՞նչ բախտ եւ կամ ի՞նչ դիպուած
Վերջին օրէն առաջ քեզ հոս կը բերէ.
Եւ ո՞վ է աս՝ որ քեզ ճամբայ կը ցուցնէ»։

«Ձըւարթ կեանքին մէջ հոն երկրի վըրայ վերն՝
Հասակըս իր լըրումը դեռ չըգըտած[8],
Հովտի մը մէջ մոլորեցայ, ըսի ես.

Երէկ առաւ դեռ զայն եռիս թողուցի[9],
Հոն դառնալու ատենս ասի[10] երեւցաւ,
Եւ կը տանի զիս տուն[11] այս նեղ ճամբայէն»։

Եւ ան ինծի. «Եթէ աստղիդ[12] հետեւիս,
Փառապարգեւ նաւակայքէ չես վրիպիր,
Եթէ ընքնաղ կեանքին մէջ լաւ դիտեցի[13]։

Եւ եթէ ես չըմեռնէի այնքան չուտ[14],
Երկինքն այնչափ քեզ բարերար տեսնելով
Քեզի խրախոյս կու տայի ես գործելու։

Բայց ապերախտ՝ ապիրատ այն ժողովուրդն[15],
Որ հին ատեն Ֆիէզոլէն[16] սերեցաւ,
Եւ որ անկիրթ է տակաւին եւ վայրագ,

Պիտի ոսոխ կանգնի բարի գործերուդ։
Եւ յիրաւի, զի սիներուն մէջ տըւտիպ
Քաղցըր թզենին պըտուղ բերել չի կըրնար[17]։

Վէրն հին համբաւ մը զանոնք կոյր[18] կը կոչէ,
Մարդիկ ագահ եւ նախանձոտ եւ հըպարտ,
Անոնց բարքէն պահէ ինքզինքդ անշաղախ։

Բախտըդ քեզի այնչափ պատիւ կը պահէ[19],
Որ պիտի քեզ անօթենան զոյգ կողմերն,
Բայց խոտն հեռու պիտի մընայ կըտուցէն։

Ֆիէզոլեան անասունք[20] թող յարդարեն
Անկողիննին, ու չըդըպչին այն տունկին,
Եթէ դեռ հատ մ'իրենց ազբին մէջ բուսնի.

Ուր նուիրական սերմը նորէն կը կանգնի
Հռոմայեցւոց՝ որք մընացին հոն՝ երբոր
Շինուեցաւ այն բոյնը այնքան ամպարիշտ»։

«Եթէ լըսուած ըլլային իմ աղօթքներս,
Ըսի անոր ես, մարդկային բնութենէն
Դուք տակաւին չէիք ըլլար աքսորուած։

Ձի մըտքիս խորն է, եւ կու տայ արդ ինձ ցաւ[21],
Ձեր հայրական, բարի պատկերը սիրուն,
Երբոր ինծի աշխարհի մէջ մերթ ընդ մերթ

Կ'ուսցընէիք թ'ի՞նչպէս անմահ կ'ըլլայ մարդ[22]։
Եւ իմ յարգանքս առ այն՝ ցորչափ ապրիմ ես
Չարկ է որ իմ խօսքերուս մէջ տեսնըւի։

Ինչ որ կ'ըսէք բախտիս վըրայ՝ կը գըրեմ
Ու միւսին քովը[23] կը պահեմ, որ մեկնել
Տամ զայն գիտցող տիկնոջ՝ եթէ քովը հասնիմ։

Կը փափաքիմ միայն այսչափը գիտնաս.
Գիտակցութիւնըս ցորչափ զիս չի կըրծեր,
Բախտըս թող ինչ կ'ուզէ ըլլայ, պատրաստ եմ։

Այդ խոստումներն իմ ականջիս նոր բան չեն.
Սակայն թող բախտը դարձընէ իր անիւն[24]
Ուզածին պէս, եւ գիւղացին իր քերոցն»։

Իր աջ կողմէն[25] վարպետս եռեւ դառնալով
Ինձ նայեցաւ, եւ յետոյ այսպէս ըսաւ.
«Ձայն նըշանողը լաւ կերպով կ'ունկընդրէ[26]»։

Սակայն ես Տէր Պրունեդդային հետ դարձեալ
Կը խօսակցիմ, կը հարցընեմ որո՞նք են
Իր անուանի եւ վեհագոյն ընկերներն։

Եւ ան ինծի. «Լաւ է գիտնալ մէկ քանին,
Բայց միւսներուն վրայէն անցնինք լըռութեամբ,
Ձի ժամանակ չըկայ երկար խօսելու։

Գըլուխ բանիս՝ գիտնաս որ են ամէնքն ալ
Կղերականներ, մեծ, հոյանուն գրագէտներ,
Պըղծըւած մի եւ նոյն մեղքով[27] երկրի մէջ։

Պրիսկիանոս[28] եւ Ֆրանչիսգոս[29] Ագգորսեան
Կ'երթան թըշուառ այն գընդին հետ, եւ տեսնել
Եթէ 'ղձայիր մախիզ դէմքեր այգպիսի,

Կըրնայիր գալ[30], որ Ծառայից Ծառայէն
Փոփոխուեցաւ Առնոս գետէն Պաքիլեոն,
Ուր եւ իր գէշ լարուած ջիղերը թողուց։

Դեռ կ՚ըսէի, բայց չեմ կըրնար գալ խօսիլ
Երկայն ատեն, զի կը տեսնեմ ահա հոն
Ուր աւազէն կը բարձրանայ նոր շոգի։

Խումբ մը կու գայ՝ որուն հետ պէտք չեմ կենալ։
Գանձըս[31] քեզի կը յանձնեմ ես, որուն մէջ
Կ՚ապրիմ ես դեռ, եւ ուրիշ բան չեմ խընդրեր»։

Յետոյ դարձաւ, եւ թըւեցաւ անոնցմէ
Որ Վերոնա՝ Պալիունի արշաւին
Կը մասնակցին դաշտին մէջէ, եւ անի

Թուեցաւ յաղթողն ըլլալ եւ ոչ յաղթըւողն։

ԺԶ ԵՐԳ

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԵՐՐՈՐԴ ՇՐՋԱՆԱԿ. ԲՌՆԱՒՈՐՔ՝ ԸՆԴԴԷՄ ԲՆՈՒԹԵԱՆ

ԿՈՒԻՏՈՅ ԿՈՒԷՐՐԱ, ԹԷԿԻԱՅՈՅ ԱԼՏՈՊՐԱՆՏԻ

ԵՒ ՅԱԿՈԲ ՌՈՒՍՏԻԿՈՒՉՉԻ. ԳԵՐԻՈՆ

Էր լըսուէր միւս պարունակին[1] մէջ թափող
Ջուրին թոմբիւնն այն տեղէն ուր էի ես,
Մեղուներու բըզզիւններուն հանգունակ.

Երբ միասին երեք ըստուեր մեկնեցան
Վազվըզելով[2] խուռն ամբոխէ մ՚որ կ՚անցնէր
Դառնակոշկոծ հուր անձրեւին ներքեւէն։

Մեզ կու գային, եւ կը պոռար ամէն մին.
«Կանգ առ, կեցի՛ր, դուն որ զգեստէդ կը թըւիս
Մէկն ըլլալ մեր չարախտավատ քաղաքէն»։

Ո՜հ, ի՜նչ վէրքեր տեսայ անոնց մարմինոյն վրայ՝
Թարմ ու հինցած՝ կիզիչ բոցէն դրոշմըւած.
Կը կարեկցիմ դեռ երբ լոկ մի՛տքըս բերեմ։

Վարպետըս կանգ առաւ անոնց պոռալուն,
Ինծի դարձաւ եւ ըսաւ. «Արդ ըսպասէ,
Քաղաքավար պէտք է ըլլալ անոնց հետ։

Եւ հուրն եթէ իր նետերն հոս չարձակէր,
Պիտ՝ ըսէի որ աւելի քեզ կ՝իյնար
Վազել անոնց ընդ առաջ՝ քան անոնց քեզ»։

Հազիւ կեցանք, անոնք հին երգն ըսկըսան[3],
Ու երբ հասան մեզ մօտ՝ երեքը մէկանց
Ձեւացուցին իրենք զիրենք մի անիւ[4]։

Ինչպէս սովոր են մերկ, օծուած ըմբիշներն՝
Իրարու հետ դեռ կըռուելու փորձ չըրած,
Դիտել նայիլ յարձակումներն, օգուտնին,

Այսպէս ամէն մին դառնալով՝ ինձ կ՝ուղղէր
Իր դէմքն, այնպէս որ վիզն ուքին հակառակ
Ուղղութիւնով կը ճամբորդէր չարունակ[5]։

Ըսկըսաւ մին. «Թէ եւ տեղւոյս չուառուրթիւնն
Ու մեր մըրճուտ ու սըկըրթած երեսներն
Աղաչանքնիս ու զմեզ կու տան անարգել,

Բայց մեր համբաւն ի գուժ չարժէ թող հոգիդ
Ըսելու մեզ թէ ով ես դուն՝ որ անվախ
Դժոխքին մէջէն կը քալես ողջ ուքերով։

Այ՝ որուն ես հետքին վըրայ կը կոխեմ,
Թէպէտ եւ ան կը քալէ մերկ ու մազթափ,
Քու կարծածէդ աւելի մեծ դիրք մ՝ունէր։

Աւաքինի կուալտրաւտային[6] թոռն եղաւ,
Կուիտոկուէրրա անուանուեցաւ, ու կեանքին
Մէջ չատ բաներ գործեց խելքով ու սուրով։

Միւսն՝ որ աւազը կը կոխէ իմ եւիս՝
Թէկիայոյ Ալտոպրանտին[7] է, ոյր ձայնն[8]
Աշխարհի մէջ հաճելի պէտք էր ըլլալ։

Ես որ իրենց հետ[9] կը տանջուիմ, եմ Ցակոբ
Ռուստիգուչչին, եւ յիրաւի բուն պատճառն
Իմ կորըստեանըս վայրենի կինս եղաւ»։

Թէ գիտնայի որ հուրն ինձ չէր վընասեր,
Ապահով վար կը նետուէի անոնց մէջ,
Եւ չեմ կարծեր որ վարժապետս արգիլէր։

Բայց տեսնելով առջեւս այրիլն ու եփիլն,
Երկիւղն յաղթեց բարի կամքիս՝ որ անոնց
Հետ գիրկընդխառնըն փարելու կը տենչար։

Ցետոյ սկըսայ[10]. «Հազիւ թէ իմ վարժապետս
Խօսեցաւ ձեր վըրայ, իսկոյն մտածեցի
Որ կու գային ստուերներ ձեզի նըմանակ.

Եւ ձեր վիճակն եղկելի՝ իմ սըրտիս մէջ
Արթընցուց ոչ արհամարհանք, այլ թէ ցաւ,
Եւ որ անկէ պիտի չա՜տ ուշ ջընջըւի։

Ջեր քաղաքէն եմ ես, եւ միշտ հանապազ
Գործերը ձեր եւ յարգելի անունիդ
Սիրայօժար նկարագրեցի, լըսեցի։

Կ՝երթամ լեզին[11] թողլով անուշ պտուղներուն[12]
Ջոր խոստացաւ ինծի անխաբ առաջնորդս.
Բայց հարկ է նախ որ մինչ կեդրոնը իջնեմ»։

«Չոգիդ երկայն աւեն վարէր անդամներդ,
Պատասխանեց ան այն աւեն, եւ ըզքեզ
Լուսաւորէր մահուընդէդ եաքը համբաւդ.

Բայց ըսէիր, ազնըւութիւն, արուեստիւն
կը բնակիին մեր քաղքին մէջ՝ ինչպէս երբեմն,
Թէ վըտարուած են անկէ դուրս մինչ իսպառ:

Չի Գուլիելմ Պորսեէր[13], որ քիչ աւեն է
կը տանջուի հոս, ու մեր խումբին հետ կ'երթայ,
կը տըխրեցնէ չատ ըզմեզ իր խօսքերով»:

«Նոր ցեղ[14], չահեր յանկարծօրէն կուտակուած
Ըստեղծեցին անժուժութիւն, վիսութիւն,
Փլորենտիա՛, քու մէջ եւ քեզ իսկ ի ցաւ»:

Գոչեցի այսպէս դէմքըս վեր վերցուցած.
Ձոր լըսելով երեքն՝ իրար աչք ըրին,
Ճըշմարտութեան մ'հանդէպ ինչպէս կ'ըլլըւի:

«Եթէ ուրիշ անգամ այսպէս անվըտանգ,
Ըսին անոնք, կը գոհացնես ուրիշներն,
Երանի քեզ, որ կը խօսիս ինչ կը զգաս[15]:

Սակայն եթէ ազատիս այս մութ տեղէն
Եւ վերըստին չըքնաղ աստղերը տեսնես,
Ու զուարճանաս ըսելով, «Չոն եղայ ես»,

Չաճէ մարդոց հետ մեր վըրայ խօսելու»:
Յետոյ անիւը քակելով՝ սըրացան,
կարծես թեթեւ սրունքներնին թեւ ըլլային:

Ահեղ մ'այնքան չէր կարելի չուտ ըսուիլ,
Մինչդեռ անոնք անհետացած էին վաղ:
Վարպետս յարմար դատեց մեկնիլ այն աւեն:

Կ'հետեւէի իրեն. եւ քիչ մ'երթալով
Ջուրին աղմուկն այնքան մեզի մօտեցաւ,
Որ մենք հազիւ կը լըսէինք մեր խօսքերն:

Ինչպէս այն գետն[16] – որ ունի նթացք մը յա-
Նախ Մոնվիզոյ լեռնէն՝ եւ դէպ արեւելք [տուկ
Ուղղըւելով Ապենինեանց ձախ կողմէն,

Աքուաքեթա կը կոչուի վերը, մինչդեռ
Յած անկողնին մէջ վարը չէ հովտացած,
Եւ ի Ֆորլի կը կորսընցնէ այն անուն[17],–

Կը խոյանայ Բենեդիկտոս Սուբիւն վրայ
Ափսեաններէն թաւալելով դէպ ի վարն,
Ուր կըրնային բնակիլ հազար հոգիներ.

Քարաժայռէ մը սեպացեալ այսպէս վար
Թաւալելով կը մըրընչէր այն սեւ ջուրն,
Որ խուլցընել կարող էր քիչ աւեններն:

Մէջքըս կապած էի գօտի մը չըլեան[18]
Որով անգամ մը ես կապել մտածեցի
Վայրագ յովազը[19] խայտաբղետ մազերով:

Երբ զայն մէջքէս բոլորովին քակեցի՝
Առաջնորդիս հըրամանին համեմատ,
Ծըրար մ'ըրած կարկառեցի զայն իրեն:

Դէպ աջակողմ դարձաւ անի այն ատեն,
Եւ եզերքէն քիչ մը հեռու՝ դէպ ի վար
Նետեց գօտին անդընդախոր վըհին մէջ։

«Անսովոր բան մը պատասխան հարկ է տայ,
Կը մտածէի, այս անսովոր ակնարկին,
Որուն վարպետս ուշադրութեամբ կը նայի»։

Մարդիկ որքան պարտին ըզգոյշ գըտնըւիլ
Այն անձերուն հանդէպ որ ոչ թէ լոկ գործն,
Այլ կը տեսնեն իմաստութեամբ մտածումն իսկ։

Ըսաւ ինձ. «Ի՛նչ բանի որ ես կը սպասեմ
Շուտ պիտի գայ վեր, եւ ինչ դուն կ՚երազես,
Հարկ է որ քու աչքիդ առջեւ պարզըւի»։

Սուտ երեւոյ ճըշմարտութեան մը հանդէպ՝[20]
Երբ կըրնայ մարդ՝ պէտք է չըրթունքը փակէ,
Չի ամըչնալ կու տայ առանց յանցանքի։

Բայց լըռել չեմ կարող ես հոս, եւ կ՚երդնում
Քեզ ընթերցող, տողերուն վրայ քերթուածիս,
Իցի՛ անոնք զուրկ չըմնային չընորհքէ.

Որ թանձր ու մութ օդին մէջէն տեսայ ես
Մի կերպարանք՝ որ լողալով կու գար վեր,
Զարհուրելի քաջայանգուգն իսկ սըրտի։

Ջերդ կը դառնայ ան որ կ՚իջնէ վար երբեմն
Որ քակէ խութը՝ փաթթըւած խութերու
Կամ ծովուն մէջ ծածկուած ուրիշ մէկ բանի,

Տարածուելով վերէն[21], վարէն կըծկելով։

ԺԷ ԵՐԳ

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԵՐՐՈՐԴ ՇՐՋԱՆԱԿ. ԲՈՆԱԽՈՐԴ ԸՆԴԴԷՄ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

ԳԵՐԻՈՆ, ՍԳՐՈՎԻՆԵՈՑ, ՊՈՒՅԱՄՈՆԴԻ

«Ձիւաղն[1] ահաւասիկ սրածայր ագիով,
Որ կը ծակէ լեռ, կը փըշրէ պարիսպ, զէնք.
Ահասիկ ան՝ որ կը պըղծէ տիեզերքն»։

Ինձ հետ խօսիլ ըսկըսաւ իմ առաջնորդս,
Եւ ակնարկեց որ ափը գայ մեր կըճեայ
Ճանապարհին՝ որուն վրայէն կ՚անցնէինք։

Եւ նենգութեան զազրատեսիլ այն պատկերն
Եկաւ ու հոն զետեղեց գլուխն ու իրանն,
Ագին սակայն ափին վըրայ չըքաչեց։

Արդար մարդու էր կերպարանքը անոր,
Այնքան քընքուշ ու գիրգ էր մորթին արտաքուստ[2]
Եւ մնացած մասը մարմնոյն օձ կ՚ահարտէր։

Երկու ճիրան ունէր մազոտ մինչ անթերն,
Կըռնակ՝ կուրծք, գոյգ կողերն էին նըկարէն
Հանգոյցներով եւ բոլորչի բիծերով։

Թուրքն ու Թաթարը բնաւ երբեք չհիւսեցին
Դիպակ այնքան բազմագունի երկուստեք,
Ոչ Արաքնէ[3] հիւսեց այնքան ճոխ գործուած:

Ինչպէս երբեմըն կը կենան մակոյկներն
Եզերքը՝ կէս ցամաքին կէս ջուրին վրայ,
Եւ ինչպէս հոն[4] Գերմաններուն մէջ արբշիռ՝

Կը պատրաստուի ջըրշունն իր մարտը մղել,
Կը կենար այսպէս այն հըրէշն ահռելի
Ափին վըրայ՝ որ կը պատէ աւազուտն:

Ամբողջ ագին պարապին մէջ կը կայտռէր,
Գալարելով վեր թունաւոր սուր երկճղին,
Որ կը զինէր՝ ինչպէս կարճինն՝ անոր ծայրն:

Իմ առաջնորդս ըսաւ. «Արդ հարկ է որ մեր
Ճամբան թեքի քիչ մը, եւ մենք մօտենանք
Այն չարագործ հրէշին որ հոն կը պառկի»:

Ուստի իջանք այն ատեն դէպ աջակողմն,
Ու տասը քայլ ըրինք ափին ծայրին վրայ,
Որպէս զի խոյս տանք աւազէն ու բոցէն:

Եւ երբոր մենք եկանք հասանք անոր քով,
Փիչ մ'աւելի անդին տեսայ ես մարդիկ[5],
Աւազին վրայ նըստած՝ ունայն վըհին մօտ:

Վ.արպետս ըսաւ հոն ինձ. «Որպէս զի դուն
Շըրջապատին ծանօթ ըլլաս լիովին, [այս
Գընա, տեսիր անոնց վիճակն ու նայէ

Խօսակցութիւնքըդ հոն ըլլան համառօտ:
Վ.երադարձիդ պիտի խօսիմ ասոր[6] հետ,
Որ իր ուժեղ ուսերը մեզ չընորհէ»:

Ու ետիներորդ պարունակին այն վերջին
Ծայրին վրայէն ալ միս մինակ գացի ես,
Հոն ուր նըստած էին տըխուր այն մարդիկն:

Իրենց աչքէն դուրս կը պոռթկար իրենց ցաւն,
Ու ձեռքերով կը չանային անդադար
Բոցէն ու տաք գետնէն զիրենք պաշտպանել:

Ամառ ատեն չուներն ալ այսպէս կ'ընեն
Ցուռկով, ոտքով, երբոր զիրենք կը խայթեն՝
Լուերը կամ ճանճերը կամ գոռեխներն:

Աչքըս ոմանց դէմքին վըրայ յառեցի,
Որոնց վըրայ կը տեղայ կրակն ահաւոր,
Ու չըճանչցայ ոչ ոք, բայց ես դիտեցի

Որ ամէն մին քըսակ մ'ունէր վիզէն կախ[7],
Նըշաններով եւ գոյներով զանազան,
Որով կարծես կը զուարճանար աչուընին[8]:

Եւ երբ անոնց մէջ կ'երթայի դիտելով,
Դեղին քսակի[9] մէջ կապոյտ բան մը տեսայ
Որ առիւծի երես ունէր ու կեցուածք:

Ակնարկներուս ընթացքն յառաջ վարելով
Տեսայ ուրիշ քսակ[10] մը կարմիր արեան պէս,
Որ կը ցուցնէր սագ մը ճերմակ քան կարագ:

Եւ մէկ մ'որուն ճերմակ քսակին[11] վըրան կար
Դըրոշմըւած կապոյտ մատակ խոզ մ'յըղի,
Ըսաւ ինծի. «Ի՞նչ կ'ընես այս փոսին մէջ։

Գաշուէ գընա, եւ զի ողջ ես տակաւին[12]
Գիտցիր որ իմ վ.իտալեանոս դըրացիս
Հոս պիտի գայ եւ նըստի իմ ձախակողմս։

Փլորենտացւոց մէջ այս՝ եմ ես[13] Բատուացի։
Շատ անգամներ կը խուլցընեն ականջներս
Պոռալով. «Թող ասպետը գայ վեհագոյն[14],

Բերելով հետն երեքկըտցեան իր քըսակն»։
Ու ծըռմըռկեց բերանն, ապա դուրս հանեց
Լեզուն՝ ինչպէս կը լըզէ եզն իր պինչերն։

Ես մի գուցէ ուշանալով բարկացնեմ
Ան[15] որ խըրատ տըւած էր ինձ քիչ կենալ,
Վաստակաբեկ հոգիներէն հեռացայ։

Գըտայ 'ռաջնորդըս որ հեծած էր արդէն
Շալակին վրայ զարհուրելի հըրէչին[16].
Եւ ըսաւ ինձ. «Արդ քաջ եղիր եւ յանդուգն,

Ա՛լ[17] այսպիսի սանդուխներէ պիտ' իջնենք.
Հեծիր առջեւս, կ'ուզեմ մէջտեղն ըլլալ ես
Որ ագին քեզ չըկարենայ վընասել»։

Նըման անոր՝ որ տենդին դողն ըզգալով՝
Ուրկէ արդէն դեղընցած են եղունգներն,
Կը սարսըռի զով տեղ մը լոկ տեսնելով,

Այսպէս եղայ հանդէպ ըսուած խօսքերուն.
Բայց իր սաստն ինձ տուաւ այն ամօթն՝ որ բարի
Տիրոջ առջեւ ծառան կ'ընէ համարձակ։

Ան անհեթեթ ուսերուն վրայ նետուեցայ.
Ուզեցի 'սել. «Գըրկէ զիս», ձայնըս սակայն
Ինչպէս որ ես կարծած էի՝ չեկաւ դուրս։

Բայց այն որ ինձ ուրիշ անգամ օգնած էր
Մեծ վըտանգի առեն, հազիւ թէ հեծայ
Բազուկներովը զիս գըրկեց պընդապէս,

Եւ ըսաւ. «Օ՜ն, Գերիրն, դէպ ի առաջ,
Այն պըտոյտներ ընես, իջնես յամրօրէն,
Անսովոր բեռդ[18] ալ մըտածէ զոր ունիս»։

Ինչպէս որ նաւն երբ իր կայքէն կ'ելլէ դուրս
Ետեւ ետեւ կ'երթայ, այնպէս հեռացաւ.
Եւ երբ ինքզինքն ըզգաց ազատ համարձակ,

Հոն տեղը՝ ուր կուրծքն էր դարձուց իր ագին,
Ջոր պարզելով օձաձուկի պէս՝ չարժեց,
Ճիրաններովն հաւաքելով[19] օդն իր քով։

Մեծագոյն վախ մը չեմ կարծեր ունեցած
Ըլլայ՝ սանձերն երբոր ձըգեց Փայետոն[20],
Ու այրեցաւ երկինքն՝ իբր արդ կ'երեւի։

Եւ ոչ ալ երբ որ Իկարոսն[21] ողորմուկ
Կըռնակն ըզգաց փետրաթափիլ տաք մոմէն,
Մինչ կը պոռար հայրն անոր. «Թիւր է ճամբադ»,

Ինչպէս որ ես, երբ գիս տեսայ օդին մէջ
Կախուած ամէն կողմէ, առանց աճռելի
Այն ճիւաղէն դուրս ուրիշ բան տեսնելու:

Եւ ան կ'երթայ կամաց կամաց լողալով,
Պըտոյտ կ'ընէ, կ'իջնէ, զոր չեմ իմանար,
Կը զարնէ հովը լոկ ճակտիս ու տակէն:

Աջակողմէս կը լըսէի ես արդէն
Ջուրին հանած զարհուրելի շառաչիւնն,
Ուստի գըլուխըս դէպ ի վար կ'երկընցնեմ:

Եւ անդունդին ի տես մնացի սարսափած.
Զի ես տեսայ բոցեր, ողբեր լըսեցի,
Ու դողալով բոլորովին կըծկեցայ:

Տեսայ յետոյ, չէի տեսած առաջուց,
Որ պտոյտներով դէպ ի ճիչերը կ'իջնէր,
Որոնք ամէն կողմէ մեզի կու գային:

Ինչպէս Բազէն՝ կեցած երկար թեւին վրայ,
Առանց լոգորը[22] տեսնելու կամ թըռչուն
Ըսել կու տայ Բազէպանին, «Կ'իջնե՜ս հա՞»,

Ու կ'իջնէ խոնջ հոն ուրկէ վեր սըրացաւ
Պըտոյտներով հարիւր, եւ իր վարպետէն
Հեռուն կ'երթայ կ'իյնայ կատղած ու խոժոռ:

Այսպէս[23] դըրաւ յատակն ըզմեզ Գերիոն
Ոտքի վրայ՝ սեպոտ ժայռին ըստորոտն,
Եւ մեր անձերը թափելով ան գետին,

Սլացաւ ջիլէն փըրթած սլաքի մը նըման:

ԺԸ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԱՌԱՋԻՆ ՀՈՎԻՏ. ԿԱՒԱՏՔ ԵՒ ԽԱԲՈՂՔ

ՎԵՆԵ՛ՏԻԿՈՍ ԳԱՉԻԱՆԻՄԻ՛ԿՈՅ, ՅԱՍՈՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ. ՇՈՂՈՔՈՐԹՔ

ԱԼԵՔՍԻՍ ԻՆՏԵՐՄԻՆԵ՛ԼԼԻ

ԴԸԺՈԽՔԻՆ մէջ Մալէպօ՛լճէ[1] անունով
Համակ քարէ երկաթագոյն տեղ մը կայ,
Շըրջապատին նըման որ զինք կը պատէ:

Ճիշդ միջակէտը անխծեալ այն դաշտին
Կը բացուի լայն անդընդախոր մի ջըրհոր,
Զոր պիտի ես նըկարագրեմ իր կարգին:

Արդ բոլորշի է այն միջոցը որ կայ
Ցըցուած ժայռին ոտքին միջեւ ու հորին,
Եւ յատակն ալ կը բաժնըւի տասն հովտի:

Ինչ տեսարան որ կ'ընծայէ այն մասն՝ ուր
Պարիսպներու պահպանութեանը համար
Անթիւ փոսեր շուրջ կը պատեն ամրոցներն,

Կ'ընծայէին անոնք հոն նոյն տեսարանն.
Եւ ինչպէս այդ ամրոցք ունին սեմերնէն
Դէպ արտաքին ափը փոքրիկ կամուրջներ,

Այսպէս ժայռին ուրքէն ցըցուած էին սեպք,
Որ կ'անցնէին փոս՝ ափ մինչեւ այն չըրհորն[2],
Որ կը կըտրէ զանոնք իր վրայ խըմբելով։

Այստեղ գըտանք մենք ըզմեզ երբ Գերիոն
Կռնակէն վար թափեց ըզմեզ, եւ քերթողն
Շեղեցաւ դէպ ի ձախ, եւ ես ետեւէն։

Տեսայ աչ կողմըս նորանոր պատիժներ,
Նոր տանջանքներ եւ դահիճներ նորանոր,
Որոնցմով լեփ լեցուն էր փոսն[3] առաջին։

Մեղաւորներն յատակին վրայ էին մերկ,
Կէսէն ասդին կու գային դէպ ի մեզի,
Անդին մեզի հետ, բայց երագ քայլերով։

Հռովմայեցիք ինչպէս ամբոխն անհամար
Խոհեմ կարգով մը կ'անցընեն կամուրջէն
Յոբելեանի տարին[4], այնպէս որ ոմանք

Ունին իրենց ճակատը դէպ ի ամրոցն,
Եւ դէպ ի Սուրբ Պետրոս կ'երթան՝ մէկ կողմէն,
Եւ միւս կողմէն ալ դէպ ի լեռը կ'երթան։

Թէ հոս թէ հոն՝ քարաշէն սեւ գետնին վրայ
Եղջերաւոր դեւեր տեսայ՝ որ զանոնք
Խարազանով կը ծեծէին ետեւնէն։

Ի՛նչպէս անոնք հարուածներէն իսկ առջի
Կ'երագէին իրենց կրունկներն, եւ ոչ ոք
Կը սպասէր ո՛չ երկրորդին ո՛չ երրորդին[5]։

Մինչ կ'երթայի հանդիպեցաւ աչքերուս
Անոնցմէ մին, եւ ես ըսի նոյնհետայն.
«Ուրիշ անգամ ես զանիկա տեսած եմ»։

Եւ որպէս զի ճանչնամ զանի կանգ առի,
Կանգ առաւ նո՛յնպէս եւ իմ քաղցր առաջնորդս,
Հաւանեցաւ նոյն իսկ որ քիչ մ'ետ դառնամ։

Խարազանեալը կարծեց զինքը ծածկել
Դէմքը ծռելով, սակայն օգուտ մը չըրաւ,
Ձի ես ըսի. «Դուն որ գետին կը նայիս,

Եթէ զիս չեն խաբեր գիծերը դէմքիդ,
Գաչեանիմի՛կոյ դուն Վ.ենե՛տիկոսն ես[6],
Բայց ինչո՞ւ դառն այս տանջանքին մէջ ես դուն»։

Եւ ան ինծի. «Կ'ըսեմ քեզ զայն ակամայ։
Բայց կը սուիպեն զիս քու խօսքերըդ պայծառ,
Որոնք իմ միտքըս կը բերեն հին աշխարհն։

Եղայ ես ան՝ որ գեղեցիկ Կիզոլան
Յորդորեցի որ մարզպետին կամքն ընէ,
Ի՛նչպէս որ ալ ազտեղի լուրը հընչէ[7]։

Պոլոնեացի մի միայն ես չեմ լար հոս,
Այլ անոնցմով այնքան այս տեղը լի՛ է
Որ Սաւենա եւ Ռենոյ[8] չեն լըսեր արդ

Ո՛րքան այս տեղ Սիլա[9] բառին կըրկնըւիլն։
Եւ այս մասին եթէ կ'ուզես ապացոյց,
Անգամ մը միտքդ բեր մեր սիրտը ագահ»։

Ան մինչդեռ այսպէս կը խօսէր, դեւ մը իր
Խարազանով գինքն հարուածեց եւ ըսաւ.
«Քալէ, կաւատ, հոս տեղը կին չի ծախուիր»։

Գացի հասայ առաջնորդիս եւ յետոյ
Քանի մը քայլ ընելով հոն տեղն հասանք
Ուր որ ցըցուած էր քարաժայռ մ'ափունքէն։

Շատ դիւրութեամբ ելանք վըրան, եւ դէպ աջ
Դառնալով իր անհարթ ոդին վըրայէն
Յաւէժական պարունակէն հեռացանք։

Երբ հասանք հոն՝ ուր ան կամար մը կ'ըլլայ,
Որ ներքեւէն հարուածուողները անցնին,
Իմ առաջնորդս ըսաւ. «կանգ առ եւ նայէ

Այս չարածնունդ ըստուերներուն դէմքին վրայ,
Որոնց երեսը չըտեսար տակաւին,
Չի մեր բըռնած ուղղութիւնով կ'երթային»։

Հին կամուրջէն կը նայէինք խումբին վրայ
Որ հակառակ կողմէն կու գար դէպ ի մեզ,
Զոր խարազանը կը քըշէր նմանապէս։

Բարի վարպետը առանց իմ հարցնելուս
Ըսաւ. «Նայէ այն մեծին վրայ որ կու գայ,
Յաւը կարծես իրմէն արցունք չի կորզեր։

Ո՛րքան ունի դեռ արքունի երեւոյթ,
Յասոն[10] է ան՝ որ քաջութեամբ ու խելքով
Ոսկեգեղմէն Կողքիսացիքը զըրկեց։

Յետոյ գընաց դէպ ի Լեմնոս կըղզին ան,
Երբ անողորմ ժըպիրհ կիները արդէն
Սպաննած էին բոլոր իրենց արուներն[11]։

Նըշաններով ու չողոքորթ խօսքերով
Խափիլէն խաբեց հոն, այն օրիորդն
Որ նախ խաբած էր միւս կիները բոլոր։

Յետոյ ձըգեց զայն հոն յըղի եւ միայն,
Այն տանջանքով կը քաւէ իր այն ոճիրն,
Հոս կը լուծուի Մեդէային վըրէժն ալ։

Կ'երթան անոր հետ այս կերպով խաբողներն[12]։
Արդ կը բաւէ այսչափ գիտնալ՝ առաջին
Փոսին ուանոնց վըրայ որ հոն կը տանջուին»։

Հասած էինք հոն ուր որ անցք մը նեղկեկ
Կու գայ երկրորդ ափին վըրայ կը հանգչի,
Եւ կամարի մ'ուրիշ կ'ըլլայ յենարան։

Հոնկէ լսեցինք ճիչերն անոնց՝ որ լի են
Միւս փոսին մէջ, եւ կը չընչեն երեսով,
Եւ ինքզինքնին ճիրաններով կը ցըտեն։

Պատերն էին ծեփուած բոլոր բորբոսով
Վարէն բուրող չունչէն որ հոն կը կըպչի,
Պըժգալի թէ՛ աչքերուն թէ՛ ընդունքին։

Յատակն այնչափ խոր է որ չէ կարելի
Տեսնել՝ առանց ոդին վըրայ ելլելու
Կամարին՝ ուր բարձրագոյն կէտն է ժայռին։

Հոն գալով, վար տեսայ փոսին մէջ մարդիկ[13]
Աղբակոյտի մը մէջ սուզուած, ուր կարծես
Պարպուած էին կոյանոցները մարդոց։

Եւ փընտռելու աւելս աչքով՝ տեսայ մէկն
Աղբաշաղախ գլխով, որով չէր հընար
Ջանազանել՝ կըղերակա՞ն էր թէ ոչ։

Ան պոռաց ինձ. «Ինչո՞ւ այդչափ ծարաւ ես
Ջիս տեսնելու քան թէ ուրիշ աղտոտներն»։
Եւ ես անոր. «Վասըն զի չեմ թէ սխալիր

Տեսած եմ քեզ չոր մազերովդ, եւ դուն ես
Ինդերմինելլի Ալեքսիս Լուքքացին[14].
Անոր համար քան այլոց քեզ կը նայիմ»։

Եւ անիկա ծեծելով գլուխն այն աւեն.
«Ջիս այս աղտոտ փոսը սուզեց փաղաքչանքն,
Որմէ երբեք չըձանձրացաւ իմ լեզուս»։

Անկէ յետոյ իմ առաջնորդս ըսաւ ինձ.
«Քիչ մ'աւելի առաջ վարէ ակնարկներդ
Որ կարենաս դէմքն ու աչքերը տեսնել

Գիսախըռիւ այն աղտեղի պոռնիկին՝
Որ գինքն աղբոտ եղունգներով կը ցըտէ,
Եւ մերթ կըկուզ կը նըստի մերթ կը կանգնի։

Թայիսն[15] է ան՝ բոզն որ տրւաւ պատասխան
Իր հոմանուշն՝ երբոր ըսաւ. «Ունի՞մ ես
Մեծ չընորհներ քովըդ». «Այո՛, ահագի՛ն»։

Թող կըշտանան աչքերնիս մեր տեսածով»։

ԺԹ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԵՐՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ. ՍԻՄՈՆԱԿԱՆՔ

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ Գ ՊԱՊ

Ով Սիմոն մոգ[1], ով չուառական հետեւողք,
Որ աստուծոյ բաներն՝ որոնք բարւոյն հետ
Պարտին զուգիլ, առեւանգողքըդ ժըպիրհ

Դուք արծաթի, ոսկւոյ համար կը պըղծէք,
Հարկ է որ փողը ձեզ համար հընչէ արդ,
Ջի մըխըրճուած էք դուք փոսին մէջ երրորդ։

Հասած էինք մենք հետեւեալ գերեզմանն[2],
Ու վեր ելանք կամուրջին այն մասին վրայ
Որ փոսին ճիշտ միջակէտին կը նայի[3]։

Իմաստութի՜ւն վեհ, ի՜նչ արուեստ կը ցուցնես
Երկնի, երկրի եւ աշխարհին մէջ այս չար,
Եւ որքան ճիշտ կը բաշխե քու զօրութիւնդ։

Կողերուն վրայ եւ յատակին մէջ տեսայ
Կապոյտ քարեր[4] մակաւասար լայնութեամբ,
Որ կլոր էին, եւ ամէն մին ծակ մ'ունէր։

Չէին ինծի երեւար ոչ փոքր, ոչ մեծ
Քան որ կան Սուրբ Յովհաննէսիս[5] մէջ չըքնաղ.
Մըկըրտողաց[6] համար չինուած յատակապէս.

Որոնցմէ մին՝ չըկան դեռ շատ տարիներ՝
Խորտակեցի խեղդըւողին[7] համար հոն,
Ու 'սածս ըլլայ կնիք մ'ու բանայ ամէն աչք։

Մէն մի ծակի բերանէն դուրս կ'ելլէին
Մեղաւորի մ'ոտքեր, սրունքներ մինչեւ թամբն,
Եւ միւս բոլորը ծակէն ներս կը մընար։

Երկու ներբանն ալ կը վառէր ամենուն,
Այնպէս ուժգին կը խաղային յօդուածներն,
Որ կըրնային խըզել մօրչեր ու կապեր։

Ինչպէս որ բոցը՝ իւղուած բաներուն
Դուրսի երեսը մի միայն կը պատի,
Հոս ալ նոյնպէս գարշապարէն մինչեւ ծայրն։

«Վարպետ, ըսի այս զայրացկոտը ո՞վ է
Որ բախտակից ընկերներէն աւելի
Կը գալարուի, եւ բոց մը խիտ կ'այրէ զինքն»։

Եւ ան ինծի. «Եթէ կ'ուզես որ քեզ վար
Տանիմ ես այս զառիվայրէն սեպացեալ,
Պիտի գիտնաս իրմէ մեղքերն ու անունն»։

Եւ ես. «Քեզ ինչ որ հաճոյ է, է եւ ինձ.
Տէրն ես, գիտես որ երբեք չեմ հեռանար
Կամքէդ, եւ ինչ որ կը լըռեմ՝ գիտես դուն»։

Մենք այն աւեն չորրորդ ափունքը գալով
Դարձանք իջանք ձախակողմէն դէպ ի վար
Դէպ ի յատակը ծակոտկէն եւ անձուկ։

Բարի վարպետն իր կողէն գիս չըդըրաւ
Գետին՝ մինչեւ որ մօտեցանք այն ծակին
Որուն մէջ ան կը կըռուըտէր սրունքներով։

«Ո՛վ ալ ըլլաս, ով թաղծալից դու հոգի,
Որ գըլխիվայր ցիցի մը պէս տընկուած ես,
Սկըսայ ըսել, եթէ կարող ես խօսէ»։

Խոստովանցնող աբեղայի[8] մը նըման՝
Ջոր կը կանչէ թաղուած դրուժան մարդասպանն՝
Որ ուշանայ մահը՝ կեցած էի ես։

Եւ ան[9] գոչեց. «Դո՞ւն ես կանգուն կեցողն հոս,
Վ՚ոնիփակէ։ Դո՞ւն ես կանգուն կեցողն հոս։
Գիրքը սըտեց ուրեմն ինձ շատ տարիներ։

Կըրցար այդպէս շուտ կըշտանալ ոսկիէն.
Որուն համար չվախցար չորթել խարկանօք
Ջըքնաղ տիկինն[10], ու յետոյ զինքը լըլկել»։

Կեցայ ինչպէս նըման անոնց որոնք երբ
Չեն հասկընար խօսքերն իրենց ուղղուած,
Կը կարմըրին ու չեն գիտեր ինչ ըսեն։

Ըսաւ վ՚իրգիլ ինձ այն աւեն. «Շուտ ըսէ
Ջե՞մ ես ան[11], չե՞մ ես ան՝ զոր դուն կը կարծես»։
Կատարեցի ես վարպետիս հըրամանն։

Անոր վըրայ՝ ոգին ոտուին գալարեց,
Հառաչելով յետոյ, ձայնով մ՚ողբական
Ըսաւ. «Ուրեմն ի՞նչ կը խընդրես դու ինէ։

Կը փափաքիս եթէ գիտնալ ով ըլլալս,
Եւ այդ եղաւ պատճառ ափէն իջնելուդ,
Գիտցիր որ ես մեծ պատմուճանը հագայ[12]։

Եւ յիրաւի եղայ որդի եգ արջուն[13],
Այնպէս տենդոտ՝ փարթամցնելու բոժիւնները,
Որ վերն ոսկին, հոս զիս քսակին[14] մէջ դըրի։

Գըլխուս ներքեւը սուզուած են ուրիշներ[15]
Որ կանխեցին սիմոնութեան մէջ քան զիս.
Սեղմուած, ճըռնչուած ճեղքուածքներուն մէջ
[քարին։

Ես ալ պիտի վար գըլորիմ, երբոր գայ
Ան[16] որուն տեղն ըզքեզ դնելով քիչ մ՚առաջ,
Յանկարծական հարցումը քեզ ուղղեցի։

Բայց ինծի չափ՝ հո՛ս ուր ոտքերըս կ՚եփին
Եւ գըլխիվայր տըռնկուած կեցած եմ այսպէս,
Պիտի չըմնայ ան իր կարմիր ոտքերով

Զի իրմէ վերջն[17] արեւմուտքէն պիտի գայ[18]
Դեռ աւելի վատթար հովիւ մ՚անօրէն,
Որ պիտի զիս եւ զանիկա ծածկէ։

Պիտ՝ ըլլայ նոր Յասոն՝[19] զորմէ կը կարդանք
Մակաբեանց մէջ։ Եւ զերդ անոր իր արքան[20],
Պիտի ըլլայ կակուղ Փիլիպն[21] ալ ասոր»։

Ես չըգիտեմ թ՚արդեօք յիմար չեղա՞յ հոս,
Տալով անոր պատասխան այս բառերով.
«Օ՜ն, ըսէ ինձ. ի՞նչ գանձ ուզեց Տէրըն մեր

Սուրբ Պետրոսէն դեռ չըյանձնած ձեռքն անոր
Բանալիներն։ Ստուգիւ ուրիշ բան չուզեց,
Բայց թէ միայն ըսաւ. «Եկո՛ւր ետեւէս»։

Մատաթեայէն ո՛չ Պետրոս ո՛չ ուրիշներն
Ոսկի, արծաթ չուզեցին երբ որ անոր
Ինկաւ այն տեղը զոր կորուս ժանտ հոգին։

Կեցի՛ր ուրեմն արժանաւոր պատժիդ մէջ,
Եւ պահէ գէշ կերպով կուտած դըրամներդ,
Որ քեզ յանդուգն ըրին ընդդէմ Կարլոսի[22]։

Եւ այն յարգանքն եթէ զիս դեռ չարգիլէր,
Զոր կը տածեմ բալլիքներուն հանդէպ վեհ,
Որ յանձնըւած էր քեզ զըւարթ կեանքին մէջ,

Պիտ՝ ըսէի աւելի ծանըր խօսքեր.
Զի դուք աշխարհն ագահութեամբ կը նեղէք,
Անտես բարիոյն՝ չարերն առաջ քաշելով։

Ձեզ հովիւներդ նըշմարեց Սուրբ Յովհաննէս[23]
Երբ տեսաւ զայն՝[24] որ ջուրերուն[25] վրայ նըստած
Կը պոռնըկէր թագաւորաց հետ երկրի.

Այն որ ծընաւ եօթը գըլխով[26] միասին,
Եւ ունեցաւ տասն եղջիւրներ՝ իբրեւ սանձ,
Մինչեւ սիրեց պարկեշտութիւն ամուսինն։

Ոսկին, արծաթը ձեզ Աստուած ըրիք դուք,
Եւ ինչ խըտիր կռապաշտներուն ու ձեր մէջ.
Բայց թէ անոնք մէկ, դուք հարիւր կը պաշտէք։

Ո՛հ, Կոստանդին, որքան չարեաց մայր եղաւ
Քու դարձըդ չէ, այլ այն օժիտն՝ որ քենէ
Ընդունեցաւ առաջին հայրը[27] փարթամ»։

Եւ երբ ես այս բառերն անոր կ'երգէի,
Բարկութենէն եւ կամ խըղճին խայթերէն
Զոյգ ներբանները կը ցընցէր ուժգնապէս։

Իմ ճըշմարիտ՝ յըստակ խօսքերըս կարծեմ
Հաճոյ անցան առաջնորդիս, որ այնպէս
Ուշադրութեամբ մըտիկ ըրաւ գոհ դէմքով։

Եւ ապա զիս բազուկներովը բըռնեց
Ու գըրկելով կուրծքին վըրայ՝ վեր ելաւ
Նոյն այն ճամբէն ուրկէ իջաւ քիչ մ'առաջ։

Զիս գըրկելէն չըզգաց անի յոգնութիւն,
Այլ զիս բերաւ մինչեւ ծայրն այն կամարին
Որ կը տանի չորրորդ ափէն հինգերորդն։

Հոն քաղցրիկ բեռը քաղցրութեամբ գետին
Այն վայրենի ու սեպացեալ ժայռին վրայ, [դրաւ
Ուրկէ այծերն իսկ դըժուարաւ կ'ելլէին։

Անկէ ուրիշ փոս մ'աչքերուս պարզուեցաւ։

Ի ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ
ՉՈՐՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ, ԸՂՁԱՊԱՏՈՒՄՆԵՐ
ԱՄՓԻԱՐԱՒՍ, ՏԻՐԵՍԻԱՍ, ԱՐՈՆՏԱՍ, ՄԱՆՏՈՎ.
ԾԱԳՈՒՄՆ ՄԱՏՈՒԱՅԻ
ԵՒՐԻՊԻԼՈՍ, ՄԻՔԱՅԷԼ ՍՔՈԴԻՈՅ, ԱՍՏԷՆԴԷ
ԵՒ ՈՒՐԻՇ ԱՐԴԻ ՀԱՐՑՈՒԿՆԵՐ

ՀԱՐԿ է որ ես նոր պատիժներ նըւագեմ,
Եւ քսաներորդ երգին նիւթ տամ՝ առաջին
Կատակերգին՝ որ սուզուածները կ'երգէ։

Ես պատրաստուած էի արդէն ուշադիր
Վար նայելու դէպ ի յատակն երեւցող,
Որ կ'ողողուէր արցունքներով դառնահոս։

Եւ ես տեսայ մարդիկ կըլոր ձորին մէջ,
Որ կու գային արտասուելով եւ լըռին,
Մեր այս երկրին թափորական[1] քալուածքով։

Աչքերըս երբ ամենէն խորը հասան,
Տեսայ ամէն մին գալարուած, անսովոր
Կերպով ծնօտէն մինչեւ ըսկիզբը կուրծքին։

Զի դէմքերնին դէպ ի կըռնակ[2] էր դարձած,
Ստիպուած էին դէպ ի ետեւ քալելու,
Զըկըրնալով իրենց առջեւը նայիլ։

Անդամալոյծ մը այս կերպով կարելի
Է որ խախտուած ունենայ իր անդամներն,
Բայց չեմ տեսած եւ չեմ կարծեր որ ըլլայ։

Իցի՜ւ թէ դուն օգտուէիր, ընթերցո՛ղ,
Ընթերցումէդ, բայց մտածէ դու քեզէն
Թէ արցունքս ի՞նչպէս կրնայի ես բռնել,

Երբոր տեսայ ես մեր պատկերը մօտէն
Այնպէս ծռած, որ աչքերուն արտասուքն
Անոնց ոռերը կը թրջէր՝ ճեղքն ի վար։

Կու լայի ես, կարծըր խութին ժայռերէն
Մէկուն յեցած. եւ առաջնորդս ըսաւ ինձ.
«Դո՞ւն ալ այն միւս յիմարներէն[3] ես արդեօք։

Գութը[4] կ'ապրի հոս երբոր ան մեռած է։
Ո՞վ աւելի եղեռնաւոր է քան զայն՝
Որ Աստուծոյ դատաստանէն կը յուզուի։

Շիտա՛կ բռնէ գլուխըդ եւ տե՛ս ան՝ որուն
Ներքեւ երկիրը բացուեցաւ, Թեբացւոց
Աչքին առջեւ, որ կ'ըսէին. «Ո՞ւր կ'իյնաս

Ամփիարաւս[5], մարտը ինչո՞ւ կը թողուս[6]»։
Եւ գլորելով հովտէ հովիտ՝ հասաւ ան
Մինովսի քով՝ որ կը բռնէ[7] ամէն ոք։

Նայէ՛ իրեն կուրծք է ըրեր իր ուսերն,
Վասըն զի շատ ուզեց տեսնել առջեւէն,
Արդ ետեւէն կը նայի, ետ կը քալէ։

Տես Տիրեսեասը[8] որ փոխեց կերպարանքն
Որձութենէն երբոր դարձաւ էգ եղաւ,
Եւ փոխուեցան իր անդամները բոլոր։

Եւ յետոյ հարկ եղաւ որ ան վերըստին
Գաւազանով զարնէ պլորուած օձերուն,
Ըստանալու համար արու փետուրներն։

Արոնտասն[9] է այն իր փորին կռթընողն.
Որ Լունիի լերանց մէջ (ուր կը մշակէ
Գարրարացին՝ որ կը բնակի անոնց տակ),

Մարմարներուն մէջ ըսպիտակ՝ ունէր ան
Քարայր մ'իրեն բընակարան. եւ անկէ
Աստղերն ու ծովը կը դիտէր անարգել։

Եւ անիկա՝ որ կը ծածկէ իր ծիծերն՝
Որ չես տեսներ՝ իր արձակուած մազերով,
Եւ որ մազոտ մասերն ետեւը ունի,

Է Մանտօն[10] ինք որ շըրջեցաւ ընդերկար,
Եւ հոն ուր ես ծընայ՝ կեցաւ վերջապէս.
Ուստի կ'ուզեմ որ քիչ մը ինձ ունկընդրես։

Երբոր իր հայրը մեկնեցաւ այս կեանքէն
Եւ Բակքոսի քաղաքն[11] եղաւ աղախին,
Անի երկար թափառեցաւ երկրի վրայ։

Վերը չքնաղ Իտալեոյ մէջ լիճ մը կայ,
Ոտքն այն Ալպեանց որ կը փակէ Գերմանեան՝
Տիրոլէն վեր, եւ Բենակոս[12] է անունն։

Հազար ակեր՝ յետ թըրջելու կարտայի
Եւ Վալ-Գամօնիկայի մէջ՝ Ապեննինն,
Յիշուած լիճին մէջը կու գան կը հանգչին։

Կէտ մը կայ մէջը՝ զոր կարող են օրհնել[13]
Տրիդենտոնի, Վերոնայի, Պրեշեայի
Եպիսկոպոսք, եթէ անցնին այն տեղէն։

Բեսքիէրա չքնաղ ամրոցն՝ որ կըրնայ
Պերկամոյի, Պրեշեայի դէմ ճակատիլ,
Կառուցուած է ափունքին ցած մասին վրան։

Հարկ է որ հոն թափին ջուրերը բոլոր
Որ չեն կըրնար Բենակոսի մէջ կենալ,
Ու գետ մ'եղած վազեն կանաչ մարգերէն։

Անմիջապէս որ ջուրն ընթացքը կ'առնէ,
Բենակոս չի կոչուիր այլ եւս, այլ Մինչեոյ,
Մինչ Կովեռնոյ[14] ուր Բոյի մէջ կը թափի։

Շատ չըվազած կը գտնէ դաշտ մը ցածկեկ,
Ուր լայննալով զայն ճախճախուտ մը կ'ընէ,
Որ վատառողջ կ'ըլլայ ամառը երբեմն։

Արդ անցնելով անկից այն կոյսն անողորմ,
Ճախճախուտին մէջտեղն երկիր նըշմարեց,
Մշակութենէ, բնակութենէ մերկ ու զուրկ։

Հոն կըտրելու համար մարդոց երթեւեկն,
Իր արուեստով[15], ծառաներով կանգ առաւ,
Եւ ապրեցաւ ու հոն թողուց անշունչ դին։

Շուրջանակի ցըրուած մարդիկը վերջէն՝
Հաւաքուեցան հոն՝ որ ճահճին պատճառաւ՝
Որ կը պատէր չորս կողմը՝ էր անառիկ։

Մեռած ոսկերց վըրայ քաղաք շինեցին,
Եւ տեղն յանուն ընտրողին նախ եւ առաջ՝
Առանց վիճակ ձգելու՝[16] Մանտուա կոչեցին։

Իր բնակիչներն երբեմն եղան բազմաթիւ,
Գազալոտեայ[17] անմըտութիւնը դեռեւս
Բինամոնդէն խաբէութիւն չընդունած։

Ըսի քեզի ասոնք, որպէս զի եթէ
Հայրենիքիս ծագումն այլազգ լըսես դուն,
Սուտը երբեք ճըշմարտութեան չըյաղթէ»։

Եւ ես. «Վարպետ, խօսքերդ այնքան ինձ համար
Արժանհաւատ՝ այնքան ըստոյգ են, որ ինձ
Մարած ածուխ[18] պիտի ըլլան ուրիշներն։

Բայց ըսէ ինձ, այն յառաջող մարդոց մէջ
Գիտողութեան արժանի մէկն արդեօք կա՞յ,
Վասն զի միտքս ասոր միայն կը նայի»։

Ըսաւ ինձ այն ատեն. «Անի որ ծնօտէն
Մօրուքը սեւ ուսերուն վրայ կը ձըգէ;
Երբ Յունաստան[19] արուներէն զուրկ մընաց,

Մինչ օրրոցաց մէջը հազիւ մընացին,
Հըմայող էր, եւ նըշան տուաւ Կալքասի[20]
Հետ՝ խըզելու առջի պարանը յԱւլիս։

Եւրիպիլոս է իր անունն, եւ այսպէս
Ողբերգութիւնըս[21] վեհ կ'երգէ տեղ մը զայն,
Զոր լաւ գիտես, զի դուն բոլոր գոց գիտես։

Այն միւսն որ այնքան է ճըւազած եւ նիհար,
Անուանեցաւ Միքել Սքոդդոյ՝[22] որ ստուգիւ
Գիտցաւ արուեստը մոգական նենգութեանց։

Տես Կուիտոյ Պոնադդին[23], տես Աստէնդէն[24],
Որ պիտ' ուզէր հիմայ թողած չըլլալ բնաւ
Զուանն ու կաչին, սակայն չա՜տ ուշ կը զըղջայ։

Տես դըժբախտներն որ թողուցին ասեղնին,
Կըկոցն ու իլ, ու 'ղձապատում կին եղան,
Եւ դիւթութիւն ըրին խոտով, պատկերով։

Բայց արդ եկուր, զի Կայէնն իր փուչերով[25]
Գըրաւելով սահմանն երկու կէս գընտց,
Սիբիլեայի ներքեւ ալեաց կը դըպչի։

Երէկ գիշեր լուսինն արդէն կըլոր[26] էր,
Պարտիս դուն լաւ յիշել, զի քեզ քանի մ'հեղ
Մութ անտառին մէջը եղաւ օգտակար»։

Հետ այսպէս ինձ կը խօսէր, հետ կ'երթայինք։

ԻԱ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ
ՀԻՆԳՆԵՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ, ԹԱՐԵՒԱՆԵՐ
ԼՈՒԾՔԱՅԻ ԴԱՏԱՒՈՐ ՄԸ, ԶԱՐԱՀԱՆԿԵՐԸ, ԶԱՐԱԳԻՆ,
ԳԺՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԸ

Ի ՕԱԿՑԵԼՈՎ՝ այն կամարէն դէպ ի միւսն
Եկանք զոր փոյթ չ'ըներ երգել կատակերգս։
Կամարին վրայ հասնելով կանգ առինք հոն

Որ մենք լըսենք ուրիշ ողբեր ընդունայն,
Նաեւ տեսնենք Մալէպոլճին մէկալ փոսն,
Որ թըւեցաւ ինձ ահռելի կերպով մութ։

Վէնետիկցոց զինարանին մէջ ինչպէս
Ձըմեռ առեն կ'եռայ կըպչուն կըպրածիւթն,
Օծանելու համար նաւերը չախչախ,

Զի չեն կըրնար նաւել, ուստի անոր տեղ՝
Մէկը նոր նաւ կը չինէ, մին կը լեցնէ
Կողերն անոր՝ որ չատ անգամ նաւարկեց.

Մէկը ցուռկէն կը զարնէ, մէկը խելքէն.
Աս կը չինէ թի, ան՝ չըւան կը դարձնէ,
Կը կարկտէ մի'ւս մ'առագաստները բոլոր,

Այնպէս՝ ո՛չ հրով, այլ աստուածեան արուեստով
Կ՚եռար հոն վարն անդունդին մէջ ձիւթ մը հոծ,
Որով էր ափն ամէն կողմէ շաղախուած։

Կը տեսնէի ձիւթը, եւ իր մէջ՝ միայն
Պղպղջակներ՝ տաքութենէն վեր մղուած,
Որք կ՚ուռէին բոլոր ու վար կ՚իյնային։

Երբ աչքս յառած կը նայէի դէպ ի վար,
«Զգուշացի՛ր զգուշացի՛ր», ըսելով
Կեցած տեղէս վարպետս իր քով քաշեց զիս։

Դարձայ 'ն ատեն՝ նըման անոր որ կ՚ուզէ
Տեսնել՝ որմէ հարկ է, սակայն, որ փախչի,
Եւ վըհատած յանկարծական երկիւղէ,

Թէ՛ կը նայի թէ՛ կը փախչի նոյն ատեն,
Ու մեր ետին սեւ սատանայ մը տեսայ,
Որ վազելով կու գար ժայռին վըրայէն։

Իր կերպարանքը, ո՛հ, ո՛րքան ահեղ էր,
Եւ ո՛րքան իր կեցուածքն անգութ կը թուէր ինձ,
Թեւերը բաց, ոտքերուն վրան՝ ինք թեթեւ։

Իր սըրածայր եւ բարձրաբերձ ուսին վրայ
Էր մեղաւոր մ՚հեծած երկու կողերովն,
Զոր կը բռնէր ուժգին ոտքին ջիղերէն։

«Զարաճանկեր[1], ըսաւ ան մեր կամուրջէն.
Ահասիկ մէկն աւագներէն Լուքքայի,
Տակն հըրեցէք, պիտի դառնամ ես նորէն

Դէպ այն քաղաքն՝ որ է լեցուն անոնցմով.
Թո՛ղ Պոնդուրոն՚[2] են ամէնքն հոն խաբեբայ,
Դրամի համար ոչը այո՛ կ՚ըլլայ հոն»։

Զայն վար գլորեց, ու դարձաւ կարծըր ժայ-
Ահազակի մը ետեւէն արձակուած [ռէն։
Շունը երբեք այնպէս փութով չըվազեց։

Ան սուզուելով, երեւցաւ կոր կըռնակով[3].
Բայց կամուրջին տակը կեցող սատանայք
Պոռացին. «Հոս նըւիրական դէմք[4] չըկայ.

Կը լողացուի հոս այլազգ քան ի Սերքեոյ[5],
Եւ թէ կ՚ուզես մեր ճանկերէն ազատիլ,
Կըպրաձիւթին մէջ թաղուէ՛, վեր մի՛ ելլեր»։

Եւ բռնեցին զինքն հարիւրէ աւելի
Երկժանիով, եւ ըսին. Հո՛ս պէտք է դուն [նաս»։
Պարես թաղուած, չորթէ՛, գաղտուկ թէ կըր-

Խոհարարներն այսպէս իրենց ծառայից՝
Որպէս զի վեր միսերն երեսը չելլեն,
Կու տան սանին խորն ընկըղմել ճանկերով։

Բարի վարպետս. «Որպէս զի ոչ ոք տեսնէ
Քեզ հոտըս՝ գնա եւ ծածկըւէ, ըսաւ ինձ,
Քարաժայռի մ՚ետին, որ քեզ պաշտպանէ.

Եւ անո՛նք ինչ ալ նախատինք ընեն ինձ,
Դու մի՛ վախնար, ես ընելիքըս գիտեմ,
Առջինը չէ ատանկ կըռուի բռնըւիլս»։

Յետոյ անցաւ ան կամուրջին գըլուխէն,
Եւ վեցերորդ երբոր ափունքը հասաւ,
Յուսընել հարկ եղաւ ճակատ մ'անվեհեր:

Շուներն ինչպէս կատաղութեամբ, փոթորկոտ
Կ'ելլեն չալակը մուրացկան աղքատին,
Որ կանգ առած անմիջապէս կը խընդրէ[6],

Ախնպէս ելան անոնք տակէն կամուրջին,
Եւ դարձուցին բոլոր ճանկերն անոր դէմ,
Բայց ան գոչեց. «Ինձ չարութիւն մի՛ ընէք,

Ճանկերը ձեր տակաւին զիս չըբընած՝
Ձենէ մին գայ առաջ եւ թող ինձ լըսէ.
Անկէ յետոյ խորհուրդ կ'ընէք զիս բընել»:

Ու պառացին ամենքը. «Գնա, Զարագի՛»:
Միսներն անշարժ կեցան, եւ մէկ մ'ըսկըսաւ
Վարպետին գալ ըսելով. «Ի՞նչ չահ անոր[8]»:

Վարպետս ըսաւ. «Դուն կը կարծե՞ս Զարագի,
Որ տեսնէիր զիս հոս, գի՛ս որ լաւ գիտեմ
Ձեր արգելքներն ու վրիժակները բոլոր,

Եթէ Աստուած չուզէր ու բախտը չօգնէր:
Թող որ երթամ, զի երկընքին մէջ կ'ուզուի
Որ այս վայրագ ճամբան մէկու մը ցուցնեմ»:

Գոռոզութիւնն անոր իջաւ այն ատեն,
Եւ ուսքերուն առջեւն ինկաւ երկժանկին,
Եւ միսներուն ըսաւ. «Պիտի չըխոցուի»:

Եւ առաջնորդս ինծի. «Ո՛վ դուն որ կըկաց
Պահուըտած ես ժայռերուն մէջ կամուրջին,
Ալ ապահով կերպով կըրնաս ինձ դառնալ»:

Որուն վըրայ՝ վազելով քովը եկայ.
Սակայն դեւերն առաջ եկան ամենքն ալ,
Եւ ես վախցայ որ խօսքերնին չըպահեն:

Տեսայ ես այսպէս դողի մէջ գինուորներն՝
Որք դաշինքով Գաբրոնայէն[9] կ'ելլէին,
Իրենք գիրենք թըշնամեաց մէջ տեսնելով:

Բոլոր մարմնով գացի կըպայ 'ռաջնորդիս,
Եւ չէի աչքս հեռացըներ դէմքերնէն՝
Որ ինծի շատ բարի չէին երեւար:

Երկժանիներն ծռած կ'ըսէին մեկմեկու.
«Կ'ուզե՞ս դըպչիմ քիչ մը անոր կրունակին»:
Եւ պատասխան կու տային. «Հատ մը կըպցու»:

Այն սատանան սակայն որ իմ վարպետիս
Հետ կը խօսէր, չուտով դարձաւ եւ ըսաւ. [լեռն»:
«Հանդարտ կեցիր. հանդարտ կեցիր Աքարմի-

Ետքն ըսաւ մեզ. «Կարելի չէ այս ժայռին
Վրայէն առաջ երթալ. քանզի վեցերորդ
Կամարը փլաւ՝ կտորներն յատակն են բոլոր:

Բայց աւելի առաջ երթալ թէ կ'ուզէք,
Այս սեպացեալ ժայռին վրայէն գացէք դուք,
Կայ մօտն ուրիշ կամուրջ[10] մ'ուրկէ կ'անցնըւի:

Երէկ[11], հինգ ժամ եաքն այս ժամէն՝ ուր արդ
Հազար երկու հարիւր վաթսուն վեց տարի [ենք,
Լրացաւ անկէ ի վեր որ փլաւ այս ճամբան։

Կը ղըրկեմ այս իմիններէս դէպ ի հոն,
Որ նային մէկն արդեօք ելա՞ծ է ձիւթէն,
Գացէք անոնց հետ, ձեզի բան չեն ըներ։

Ալիքինոյ, Գանգապրինա, օ՜ն յառաջ,
Ըսկըսաւ ան ըսել, եւ դու Գանեացցոյ,
Պարպարիչեան թող պետն ըլլա՛յ տասնեակին։

Լիպիքոքքոն, Տրակինեացցոն ալ թող գան,
Կրաֆֆիաքանն ու Ձերեաթթոն ժանեւոր,
Ֆարֆարէլլոն եւ Ռուվիքանթը յիմար։

Եռանդնապատոյտ ոստղերուն[12] աչք մը տըւէք։
Ասոնք ըլլան ողջ առողջ մինչ միւս կամուրջն՝
Որ որջերուն վրայ դեռ կեցած է կանգուն[13]»։

«Վա՛յ ինձ, Վարպետ. ըսի, ո՜հ, ի՜նչ կը տեսնեմ,
Երթանք առանց առաջնորդի, եթէ դուն
Գիտես ճամբան, ինծի պէտք չէ առաջնորդ։

Եթէ ուշիմ ես դուն՝ ինչպէս սովոր ես,
Ձե՞ս տեսներ դուն որ կը կըրճտեն ակռանին,
Ու յօնքերով մեզի վըտանգ կը սպառնան»։

Եւ ան ինձ. «Ձեմ ուզեր որ դուն սարսափիս,
Ուզածնուն չափ թող կըրճըտեն ակռանին.
Ան՝ ձիւթին մէջ տանջուողներուն համար է»։

Անոնք դարձան ձախակողմէն ափունքին,
Բայց նախ սեղմած էր ամէն մէկն իր լեզուն
Ակռաներով, իր պետին աչք ընելով.

Եւ անիկա իր ոռը փող էր ըրած[14]։

ԻԲ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ
ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ. ԹԱՐԵՒԱՆԵՐ
ՉԻԱՄԲՈՂՈՑ ՆԱԻԱՐԱՑԻՆ. ԵՂԲԱՅՐ ԿՈՄԻՏԱՍ,
ՄԻՔԱՅԷԼ ՆԱՆՔԻ, ԴԵՒԵՐՈՒՆ ԿՈՒԻՐ

Ես ասպետներ տեսայ չքւել դէպ ի ռազմ,
Մարտեր մղել, զօրահանդէս կատարել,
Եւ ազատիլ երբեմն եւ քաշուելով.

Զեր երկրին մէջ սուրհանդակներ տեսայ ես,
Ո՜վ Արեւինք[1], ասպատակներ աւերիչ,
Տեսայ կըռուիլ գունդ գընդի, մարդ մարդու դէմ,

Մերթ փողերու ձայնով եւ մերթ զանգակի,
Թրմբուկներու, ամրոցներու նշաններով,
Գործիքներով՝ ըլլայ օտար, ըլլայ մեր.

Բայց այդպիսի տարօրինակ սըրինգով
Ոչ ձիաւոր տեսայ չքւել, ոչ հետի.
Եւ ոչ մի նաւ, երկրի[2], աստղի նըշանով[3]:

Կ'երթայինք տասը դեւերուն հետ մէկտեղ.
Ո՜վ ահռելի ընկերութիւն. բայց ժամուն
Մէջ՝ սուրբերուն հետ, գինեւտան՝ չատկերին[4]:

Սակայն իմ խելքս կըպրաձիւթին վըրան էր,
Կ'ուզէի ես տեսնել փոսին բընութիւնն
Եւ այն մարդոց՝ որ անոր մէջ կ'այրէին։

Ինչպէս դըլփինք նըշան կու տան նաւասւեաց
Իրենց թիկանց աղեղներով, որպէս զի
Անոնք իրենց նաւը փըրկել հընարին[5],

Այսպէս երբեմըն կը ցուցնէր կըռնակն իր
Սուզուածներէն մին՝ որ մի քիչ զովանայ,
Եւ կը ծածկուէր երագագոյն քան փայլակ։

Փոսի մը չրին եզերքը ինչպէս որ գորտք
Կը կենան, դուրս հանած միայն քիթերնին,
Ու կը ծածկեն իրենց մարմինն ու ոտքերն.

Մեղաւորներն այսպէս էին ամէն կողմ.
Երբոր սակայն Պարպարիչեան կը մօտէր,
Անմիջապէս կը քաշուէին ձիւթին տակ։

Տեսայ եւ սիրտըս տակաւին կը սոսկայ,
Որ մէկը ուշ մընաց, ինչպէս կ'հանդիպի
Որ մինչ սուզուի գորտ մը՝ ուրիշ մը մընայ։

Կրաֆֆիաքան՝ որ մօտագոյն էր անոր,
Խոթեց ձիւթոտ մազերուն մէջ երկժանին,
Ու վեր քաշեց, որ ինձ չըըշուն մ'երեւցաւ։

Ես ամէնուն անունն արդէն գիտէի,
Զի երբ անոնք ընտրըւեցան՝ դիտեցի,
Եւ երբ զիրար կը կանչէին՝ միտ դըրի։

«Ո՜վ Ռուպիքանդ, մագիլներդ այնպէս խոթէ
Ատոր կըռնակը՝ որ փերթես», միասին
Կը պոռային անիծեալները բոլոր։

Եւ ես. «Վարպետ, չանաւ կըրնաս եթէ դուն
Իմանալ ով է արդեօք այդ չուառականն,
Որ ինկաւ իր ոսոխներուն ձեռքին մէջ»։

Մօտենալով անոր հարցուց առաջնորդս,
Թէ ուրկէ՞ց էր, եւ ան[6] տըւաւ պատասխան.
«Նաւարրայի արքայութեան մէջ ծընայ։

Տիրոջ մը քով մայրըս ծառայ դըրաւ զիս,
Զիս՝ որ ծընաւ եղեռնաւոր մի անձէ
Որ ինքըզինքն ու իր ինչքերը վատնեց։

Ցետոյ ծառայ եղայ բարի Թիպալտին.
Ինքզինքըս հոն խաբէութեան տըւի ես,
Զոր այս տաքին մէջ իրաւամբ կը քաւեմ»։

Եւ Ձերեաթթոն՝ որուն բերնէն կ'ելլէր դուրս
Ամէն կողմէ ժանիք մ'ինչպէս վարազի,
Զգացուց անոր թէ մէկն ինչպէս կը պատռէր։

Էր մուկը չար կատուներուն մէջն ինկած.
Բայց զայն գըրկեց Պարպարիչեան ուժգնապէս,
Եւ ըսաւ. «Հոն կեցէք, մինչ ես կը բըռնեմ»։

Եւ վարպետիս դարձընելով իր երեսն,
«Հարցո՛ւր, ըսաւ, կը փափաքիս եթէ դեռ
Դիտնալ իրմէ, չըպատըռտած զայն միւսներն»։

Եւ առաջնորդն. «Արդ ըսէ՛ ինձ, ձիւթին տակ
Կը ճանչնա՞ս միւս յանցաւորաց մէջը դուն
Լատին մ'»: Եւ ան. «Քիչ ժամանակ է որ ես

Թողուցի մէկ մ'որ էր անոր մօտերէն[8].
Երանի՛ թէ ծածկըւէի անոր հետ,
Չէի վախնար ո՛չ եղունգէ, ո՛չ ճանկէ»:

Եւ Լիպիքոքն ըսաւ. «Երկայն ըրիք դուք»,
Ու երկժանին այնպէս բազկին մէջ խոթեց
Որ պատռելով անկէ կըտոր մը վըրցուց:

Տրակինեացցոն ալ ուզեց վար սրունքներուն
Մէջը խոթել իր երկժանին. բայց իրենց
Պետը խոժոռ աչքերով չուրջ նայեցաւ:

Ու երբոր քիչ մ'հանդարտեցան այն դեւերն,
Անոր որ դեռ իր վէրքերուն կը նայէր
Չարցուց առանց ուշանալու առաջնորդս.

«Ո՞վ էր անի, զոր թողուցի՝ կ'ըսես դուն
Դըժբախտաբար, եւ դէպ ափունքը եկայ»:
Եւ պատասխան տըւաւ. «Եղբայր Կոմիտասն[9],

Կալլուրայէն, անօթն ամէն նենգութեանց.
Իր ձեռք ձգելով Թըշնամիներն իր տիրոջ,
Այնպէս մ'ըրաւ[10] որ գովուեցաւ ամէնքէն:

Դըրամ առաւ եւ ուզածնուն պէս ճամբեց,
Ինչպէս կ'ըսէ ինք: Եւ եղաւ խաբեբայ
Ոչ փոքր այլ մեծ՝ պաշտօններուն մէջ ալ միւս:

Լոկոտորի Միքէլ[10] Ծանքէն անոր հետ
Կը խօսակցի, եւ լեզուները իրենց
Բնաւ չեն յոգնիր Սարտենեոյ վրայ խօսելէն:

Այն միւսն ահա, ո՜հ, կը կըրճէ ակռաներն:
Կ'ըսէի դեռ, բայց կը վախնամ մի գուցէ
Պատրաստուի ան զիս գէշագէշ յօշելու»:

Եւ պետը մեծ՝ Ֆարֆարէլլին դառնալով
Որ կը բանար աչքերն՝ անոր զարնելու,
Ըսաւ. «Կորսուէ՛ ասկէ, թռչուն անիծեալ»:

«Եթէ կ'ուզէք դուք ունկընդրել կամ տեսնել,
Վերըսկըսաւ դատապարտեալն ահաբեկ,
Լոմպարտացի կամ թէ Տոսկան, կը կանչեմ:

Բայց չար ճանկերը քիչ մ'հեռուն կենան թող,
Որ չըվախնան անոնք իրենց վրէժներէն,
Եւ ես, հոս այս տեղը նոյն իսկ նըստելով,

Ես որ մէկ մ'եմ, պիտի բերեմ եօթն հոգի,
Լոկ սուլելով, ինչպէս սովոր ենք ընել
Մենք հոս՝ երբոր մէկը ձիւթէն ելլէ դուրս»:

Այս խօսքերուն՝ ցռուկը վերցուց Գանեացցոն,
Շարժելով գլուխն ըսաւ. «Լըսէ դաւը դուն
Զոր մըտածեց՝ վար նետուելու համար ան»:

Միւսն աւելի նենգութեան մէջ գերազանց,
Պատասխանեց. «Եմ չափազանց նենգաւոր,
Իմիններուս երբ մեծ ցաւեր կը ճարեմ»:

Ալիքին դէմ չըդրաւ, ուայլոց ի հեճուկս
Ըսաւ անոր. «Եթէ նետես վար ինքզինքդ
Պիտի չըգամ ես եռեւէդ վազելով,

Այլ ձիւթին վրայ պիտի զարնեմ ես թեւերս[11]:
Ծայրը[12] թողունք, եւ ափն ըլլայ թող վահան,
Ու տեսնենք դո՞ւն թէ մենք բոլորս կը յաղթենք»:

Ո՜վ ընթերցող պիտի տեսնես խաղ մը նոր:
Ամէն ոք աչքը դէպ ի միւս կողմ դարձուց
Նախ ան[13] որ այն բանին դըժգոհ երեւցաւ:

Նաւարրացին օգտըւեցաւ առիթէն.
Ոտքը գետին զարկաւ ու վար ցատկեց ան,
Ակընթարթի մէջ, ու պըրծաւ ձեռքերնէն:

Պաղ մընացին ու տըխրեցան ամէնքն ալ,
Աւելի ան[14] որ էր պատճառ սխալումին.
Ուստի թըռաւ պոռալով. «Ետ բըռնեցի»:

Բայց ի գուր. վախն[15] հանդիսացաւ աւելի
Երագ քան իր թեւերն: Ան տակը գընաց,
Եւ միւսը կուրծքը վեր տընկեց՝ թըռչելով:

Այսպէս եւ բազն երբոր բազէն մօտենայ
Յանկարծակի վար կը նետուի ջուրին մէջ,
Ան կը դառնայ վեր բարկացած եւ յոգնած:

Գանգապրինան խաղին վըրայ զայրացած,
Թռաւ եռեւէն, փափաքելով որ անի[16]
Պըրծի եւ ինքը կըռուըտի միւսին[17] հետ:

Եւ խաբեբան աներեւոյթ երբ եղաւ,
Ան[18] մագիլներն իր ընկերոջը դարձուց,
Եւ հոն գիրար ճանկըռտեցին փոսին վրայ:

Բայց միւսն ինչպէս յափշտակիչ մի ճուռակ
Մագիլներով բըռնեց զանի, եւ երկուքն
Ալ գլորեցան եռանդնապատոյտ լիճին մէջ,

Եւ տաքն իսկոյն անոնց կըռիւը քակեց.
Բայց Չանքերնին զուր էր անկից ելլելու,
Ախքան թեւերն անոնց էին չաղախուած:

Պարպարիչեան[19] իր միւսներով թաղծալից՝
Անոնցմէ չորս հոգի թըռցուց միւս եզերքն
Երկժանիով իրենց, որոնք փութապէս

Ասկէ անկէ նշանուած տեղերն իջնելով,
Չանոնք փութով երկնցուցին կապածներուն,
Որք ձուլին մէջ արդէն եփած իսկ էին:

Մենք թողուցինք այնպէս զիրենք տակնուվրայ:

ԻԳ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ. ԿԵՂԾԱՒՈՐՆԵՐ

ՎԱՅԵԼՈՂ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐ, ԿԱՅԻԱՓԱ,

ԵՂԲԱՅՐ ԳԱԴԱԼԱՆՈՍ

ՄԻՆԱԿ, *առանց ընկերութեան*[1] *եւ լուռ*
կ'երթայինք, մէ՛կն առջեւէն, միւսն ետեւէն,
ինչպէս կրտսեր եղբարք կ'երթան ճամբանին։

Միտքս՝ ախթով կռուին երկու դեւերուն՝
Եզոբոսի[2] *առակին վրայ էր դարձեր,*
Ուր խօսեցաւ գորտին վըրայ եւ մուկին։

Մօ եւ իսսա այնքան նման չեն իրարու
Որքան անոնք, եթէ մըտքով մ'ուշադիր՝
Համեմատէ մէկը ըսկիզբն[4] *ու վախճանն։*

Եւ մտածումէ մ'ինչպէս ուրիշ մը կը ծնի,
Այնպէս ծընաւ անկէ ուրիշ մը յետոյ,
Որ առջի[5] *վախս կըրկնապատկել տըւաւ ինձ։*

Կը մտածէի այսպէս. «Անոնք մեզ համար[6]
Ծաղր ու ծանակ եղան. եւ այդ խաղն ու վնասն
Անշուշտ գիրենք բարկացուցած պիտ' ըլլայ։

Զար կամքին վրայ եթէ զայրոյթն աւելնայ,
Պիտ' հալածեն մեզ աւելի անողորմ
Քան շունը երբ կ'ատամացէ նապաստակն»։

Ամէն մէկ մազըս տընկըւած կը զգայի
Արդէն վախէս, եւ նայելով ուշադիր
Ետեւս, ըսի. «Վարպետ, եթէ չըծածկես

Զիս եւ ըզքեզ անմիջապէս, կը վախնամ
Զար ճանկերէն։ Ետեւնիս են ահա 'նոնք,
Եւ ձայներնին իսկ ես լըսել կը կարծեմ»։

Եւ ան. «Եթէ ես հայելի մ'ըլլայի
Չընդունէի պիտի պատկերդ արտաքին
Այնքան շուտով, որքան ներքինդ կ'ընդունիմ։

Մտածումներդ արդ իսկ կու գային միանալ
Իմիններուս հետ նոյն ձեւով, նոյն կերպով,
Այնպէս որ նոյն խորհուրդն յղացայ երկուքէն[7]։

Եթէ աջ կողմն այս ափին այնքան հակի
Որ կարենանք վար միւս հովիտը իջնել,
Մեր մըտածած հալածանքէն կը պըրծինք»։

Դեռ ան իր այն խորհուրդը չէր բացատրած,
Երբ տեսայ գա՛լն անոնց՝ լարուած թեւերով,
Մեզի մօտիկ, մեզ բըռնելու դիտումով։

Վարպետըս զիս անմիջապէս գիրկն առաւ,
Նըման այն մօր որ աղմուկէն արթնցած,
Ու տեսնելով վառուած բոցերը իր մօտ,

Կ'առնէ որդին ու կը փախչի, չի կենար
Շապիկ մ'հագնիլ կարենալու չափ անգամ,
Աւելի զայն մըտածելով քան թէ զինքն։

Եւ կարծր ափին ծայրէն յորսայս դէպ ի վար
Թողուց ինքզինքը վայրահակ ժայռին վրայ՝
Որ կը փակէ մէկ կողմը միւս հովիտին։

Այնքան արագ չիջաւ բնաւ ջուրը ջրանցքէն,
Դարձընելու անիւն գետնի ջաղացքին,
Երբ աւելի կը մօտենայ փառերուն.

Ինչպէս որ իմ վարժապետս այն ափն ի վար,
Կըրելով զիս կուրծքին վըրայ խանդակաթ՝
Իբր իր որդին եւ ոչ իբրեւ իր ընկերն։

Հովտին յատակն հազիւ հասան իր ոտքերն,
Անոնք ափին վրայ երեւցան՝ մեր վերեւ,
Սակայն այլ եւըս վախ չըկար անոնցմէ։

Զի Տեսչութիւնը վեհագոյն՝ որ ուզեց
Զանոնք պահպան դընել փոսին հինգերորդ,
Հրաման չի տար անոնց անկէ մեկնելու։

Վարը գըտանք ներկուած մարդոց[8] խումբ մը [մենք,
Որ շուրջ կու գար ծանրադանդաղ քայլերով,
Արտասուելով, դէմքով մ'յոգնած եւ նըկուն։

Փիլոններով էին՝ որոնց ցած կընգուղք
Կը հասնէին մինչ աչքերնին, Գոլոնեայ
Կրօնաւորաց համար շինուած տեսակէն[9]։

Կը շլացընէ աչքն արտաքինն ոսկեզօծ,
Բայց կապար են բոլոր ներսէն, ուայնքան ծանր,
Որ փրեդրիկի[10] դըրածն յարդէ կը թըւէր։

Ո՜վ յաւիտեան յոգնեցուցիչ վերարկու։
Նորէն դարձանք մենք դէպ ի ձախ անոնց հետ
Ի միասին՝ իրենց լացին ուշադիր։

Բայց այն բեռէն խոնջ մարդիկ այնքան դանդաղ
Կը քալէին, որ մեր ամէն մէկ քայլին
Կը գըտնէինք մենք նորանոր ընկերներ։

Ուստի ըսի առաջնորդիս. «Գըտիր մէկն,
Որ մեզ ծանօթ ըլլայ գործով եւ անուամբ,
Եւ քալելով հանդերձ դարձուր աչքըդ չուրջ»։

Եւ մէկն որ իմ տոսկեան լեզուն հասկըցաւ,
Մեր եռեւէն աղաղակեց. «Կանգ առէք,
Դուք որ կ'վազէք այդչափ օդին մէջէն մութ։

Ինչ որ կ'ուզես գուցէ ինծմէ ունենաս»։
Վարպետըս այն ատեն դարձաւ ըսաւ ինձ.
«Սպասէ, եւ եղբն անոր քայլովը եկուր»։

Կեցայ, երկու հոգի իրենց դէմքին վրայ
Կը ցուցնէին մեծ փոյթ ինծի հասնելու։
Բայց բեռն ու նեղ ճամբան զանոնք կ'ուշացնէր։

Երբոր հասան, երկայն ատեն տընկեցին
Շիլ աչքերնին վըրաս առանց խօսելու,
Եղբն իրարու դարձան, ըսին մէկ մէկու.

«Աս՝ կոկորդին չարժումէն ողջ կ'երեւայ.
Եւ թէ ողջ չեն՝ ինչ առանձին չընորհիւ
Կ'երթան այսպէս առանց կապար փիլոնի»։

Եղբն ըսին ինձ. «Ո՜վ դու Տոսկեանըդ, որ հոմ
Կեղծաւորաց տըխուր դըպրոցն ես եկեր,
Մ'արհամարհեր մեզ ըսելու թէ ով ես»։

Եւ ես ըսի անոնց. «Ծընայ եւ մեծցայ
Մեծ քաղքին մէջ՝ Առնոս էքքնաղ գետին վրայ,
Եւ եմ մարմնով, զոր ունեցած եմ ես միշտ։

Բայց դո՞ւք ով էք, որոնց՝ ինչպէս կը տեսնեմ՝
Այտերն ի վար այդչափ արցունք կը հոսի.
Եւ ինչ է այդ այդքան փայլուն վերարկուն»։

Ըսաւ մէկն ինձ. «Նարընջագոյն փիլոններն
Կապարէ են, այնչափ ըստուար՝ որ ծանրոցք[11]
Ա՜յսպէս ճօճել կու տան իրենց կշիռներուն[12]։

Պոլոնեացի էինք՝ վայլող եղբայրներն[13],
Կը կոչուէինք Գադալանոս՝ ես, ասի՝
Լուտերինկոյ, ընտրըւեցանք քու քաղքէդ,

Որ սովոր էր առանձնական մէկն ընտրել՝
Որ պահէ իր խաղաղութիւնն. ըրածնիս
Կարտինկոյի չորս կողմը դեռ կ'երեւայ»։

Ըսկըսայ ես. «Ո՜վ եղբայրներ, ձեր չարիք...»։
Բայց ալ չըսի, զի աչքերուս երեւցաւ
Մէկը գետին խաչուած երեք ցիցերով։

Երբ զիս տեսաւ՝ ինքզինքն ամբողջ գալարեց,
Հառաչելով մօրուքին մէջ փըչելով։
Գադալանոս եղբայրը զայն տեսնելով

Ըսաւ ինձ. «Այդ գամուածն[14] որու կը նայիս՝
Խորհուրդ տըւաւ փարիսեցւոց՝ թէ լաւ էր
Որ տանջուէր մէկը քան թէ ազգը կորսուէր։

Ձամբուն վըրայ պառկած է մերկ՝ առ ի չեղ
Ինչպէս կ՚տեսնես, եւ հարկ է որ ըզգայ ինք
Բեռն ամենուն՝ որոնք կ՚անցնին իր վրայէն։

Դոյն այդ կերպով կը տանջըւի իր աներն[15]
Այս փոսին մէջ, եւ միւս անդամք ժողովին
Որ Հըրէից համար եղաւ սերմը ժանտ։

Տեսայ ՚ն աւեն Վիրգիլեոսի զարմանալն[17]
Անոր վըրայ՝ որ աքսորին մէջ անվերջ՝
Անարգ կերպով տարածուած էր խաչին վրան։

Յետոյ ուղղեց անի[18] եղբօր այս խօսքերն.
«Հաճէ՛ր մեզ, եթէ ներեալ է, ըսել
Թէ դէպ ի աջ կը գըտնըւի՞ անցք մ՚արդեօք,

Որ կարենանք ասկէ ելլել երկուքնիս
Առանց որ սեւ հըրեշտակներն ըստիպենք
Որ գան ըզմեզ այս յատակէն հանեն դուրս»։

Պատասխանեց. «Յուսացածէդ աւելի
Մօտ ժայռ մը կայ, որ մեծ պատէն մեկնելով
Կ՚անցնի բոլոր հովիտներէն ահեղի։

Հոս միայն է կոտրած եւ չի ծածկեր զայն։
Կըրնաք ելլել աւերակաց վրայէն վեր,
Որոնք դիզուած են յատակին վըրան հոն»։

Գըլուխը կոր քիչ մը կեցաւ առաջնորդս,
Յետոյ ըսաւ. «Ձամբան սըխալ կը ցուցնէր՝
Միւս փոսին մէջ մեզաւորները ճանկողն[19]»։

Եւ եղբայրն. «Ես արդէն լսեցի Պոլոնեա[20],
Դեւին անթիւ ախտերն, ի մէջ եւ այլոց
Թէ խաբեբայ է եւ է հայր սըտութեան»։

Գընաց յետոյ վարպետըս մեծ քայլերով,
Բարկութենէն քիչ մը ճակատը յուզուած,
Ուստի եւ ես բեռնաւորները թողլով

Հետեւեցայ հետոց սիրուն ուսքերուն։

ԻԴ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ. ԱՒԱԶԱԿՆԵՐ

ՎԱՆՆԻ ՖՈՒԶԻ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ տարւոյն մասին[1] մէջ այն՝ ուր
Բաշերն ափին Ջըրհոսին տակ կը տաքցնէ,
Եւ կը սկըսին գիշերք օրուան կէսն[2] ըլլալ.

Գետնի վըրայ կ՝օրինակէ երբ եղեամն
Իր ըսպիտակ քըրոջ[3] պատկերը՝ սակայն
Փիչ կը բաւէ[4] օդին բնութիւնն իր գըրչին,

Գեղջուկն որուն խոտը հատնիլ կը սկըսի,
Կ՝ելլէ կ՝նայի եւ ըսպիտակ կը տեսնէ
Դաշտը բոլոր, եւ ծունկերուն կը զարնէ,

Կը գառնայ տուն, կու լայ կ՝ողբայ հոս ու հոն.
Ինչպէս Թըշուառ մ՝որ չի գիտեր ինչ ընելն,
Ցետոյ նորէն կ՝նայի, եւ յոյսը կը ծնի,

Երկրին երեսն այլափոխուած տեսնելով
Փիչ ժամու մէջ, եւ իր ցըպիկն առնելով
Խաչինքը դուրս արածելու կը քըշէ.

Զարհուրեցուց այսպէս վարպետըս զիս՝ երբ
Անոր ճակատն այնքան խռոված տեսայ ես,
Եւ այնպէս չուտ հասաւ վէրքին սպեղանին։

Չի երբ կամուրջը մենք հասանք կործանած,
Առաջնորդս ինձ դարձաւ այն քաղցըր դէմքով՝
Զոր ես տեսայ նախ ըստորոտը լերան[5]։

Յետ ինքն իրեն քիչ մը խորհուրդ ընելու,
Եւ նայելու աւերակին լաւ մը վրան,
Բացաւ թեւերն ու զիս գըրկին մէջ առաւ։

Եւ նման անոր՝ որ կը գործէ, կը խորհի,
Որ միշտ գալիքն առաջուընէ կը հոգայ,
Քարակոյտի մը ծայրը զիս հանելով,

Կը մրտածէր ուրիշ ցըցուած ժայռ մըն ալ,
Ըսելով. «Նաքն անոր վըրայ պըլլըլէ,
Բայց փորձէ նախ թէ քեզ կըրնայ վերցընել»։

Կընկզաւորաց[6] յարմար ճամբայ մը չէր այս,
Չի մենք հազիւ, ինք թեթեւ, ես մըղուելով
Կըրնայինք վեր ելլել ցատկել ժայռէ ժայռ։

Եւ զառիվերն եթէ չըլլար այս կողմէն
Աւելի կարճ քան միւս կողմն, ինք չըգիտեմ,
Բայց ես չէի անտարակոյս դիմանար։

Բայց Մալէպոլճը քանզի միշտ կը հակի
Դէպի բացուածքը խորանդունդ Ըըրհորին,
Կը պահանջէ իւրաքանչիւր հովտի դիրք

Որ կողմերէն մին բարձր ըլլայ՝ միւսը ցած։
Մենք վերջապէս ափին կատարը հասանք՝
Որուն վերջին քարը խախտած ցըցուած էր։

Իմ թոքերուս չունչն այնպէս էր ըսպառած
Երբ վերն հասայ, որ ես չէի կըրնար ալ
Առաջ երթալ. նըստայ իսկ հոն հասնելուս։

«Այսուհետեւ հարկ է յաղթես ծուլութեանդ,
Վարպետս ըսաւ, զի փետուրի վրայ նըստած
Կամ անկողին պառկելով փառք չի ստացուիր։

Առանց որուն ով որ իր կեանքն ըսպառէ,
Անձին վրայօք երկրի մէջ հետք չի ձգեր.
Ինչպէս օդին մէջ ծուխը՝ ջրին մէջ փըրփուրն։

Ուստի ոտք ել, յոգնածութեանդ յաղթէ
Անանկ հոգւով մ'որ կը հարթէ ամէն խոչ,
Եթէ մարմնոյ ծանրութեան տակ չըկըքի։

Երկարագոյն սանդուխ մը կայ ընելիք,
Այսկէ ելլելը մի միայն չի բաւեր.
Միտքս հասկըցար եթէ՝ անկէ օգտըւէ»։

Ելայ 'ն առեն ցուցնելով զիս օժտուած
Չօրեղ չընչով մ'ըզգացածէս աւելի։
Եւ ըսի. «Օ՜ն, յանդուգն եմ ես եւ հըզօր»։

Փարաժայռին վրայէն քալել ըսկըսանք,
Որ խորտաբորտ, տաժանելի էր եւ նեղ,
Եւ սեպացեալ էր առջինէն աւելի։

Որ չերեւամ թոյլ՝ խօսելով կ'երթայի,
Եւ ահա միւս փոսէն յանկարծ ձայն մ'ելաւ,
Որ անյարմար էր բառ կամ խօսք յօդելու:

Չըգիտեմ ինչ ըսաւ, թէեւ ծայրն էի
Ես կամարին որ այն հովտին վըրան էր,
Բայց այն խօսքերը բարկութեան կը թուէին:

Վար ծռած էի, բայց ողջ աչքերը չէին
Կըրնար յատակն հասնիլ մութին պատճառաւ,
Ուստի «Վարպետ, ըսի, միւս ափը երթանք

Ու պատէն վար իջնենք, զի ես կը լսեմ
Ասկէ բայց բան չեմ հասկընար, կը նայիմ
Ես դէպ ի վար, եւ ոչ ինչ չեմ նըշմարեր»:

Ըսաւ. «Ուրիշ պատասխան չեմ ի տար քեզ
Բայց թէ գործով, որովհետեւ հարկ է որ
Պարկեշտ հարցում մ'արդիւնանայ լըռութեամբ»:

Կամարն ի վար իջանք մենք այն ծայրէն ուր
Կը միանայ ան ութերորդ ափին հետ,
Եւ փոսը հոն պարզըւեցաւ աչքերուս:

Եւ ես տեսայ հոն չեղջակոյտ մ'ահռելի
Բազմակերպեան եւ բազմազան օձերու,
Զորս յիշելուս՝ կը սառի արդ իսկ արիւնս:

Աւազին վրայ թող չըպարծի Լիբիա
Որ կ'արտադրեն քիլինդըրներ[7], նետօձեր,
Փարէաներ, օձեր գունեղ, երկագլուխ.

Այնքան դըժնէ եւ թունալից հըրէշներ
Չըցուցուց բնաւ Եթովպիոյ հետ ամբողջ,
Եւ ոչ անոր՝ որ է Կարմիր ծովուն վրայ[8].

Մէջէն անգութ եւ ահռելի օձերուն
Կը վազէին մերկ ըստուերներ՝ ահաբեկ,
Առանց յուսոյ արփյասպիի[9], կամ ծակի[10]:

Ետեւ կապուած էր ձեռքերնին օձերով,
Որք մըխելով անոնց կըռնակը գլուխնին
Ու պոչերնին՝ կ'ոլորուէին առջեւնին:

Եւ ահա օձ մը նետուեցաւ մէկուն վրայ
Որ մօտ էր մեզ, եւ խայթեց զայն այն տեղէն
Ուր պարանոցը ուսերուն կը կըցուի:

Ոչ Օն եւ ոչ Ին[11] այնչափ շուտ չի գըրուիր
Որքան անոր վառիլն, այրիլ մէկ եղաւ:
Եւ ինկաւ վար բոլոր մոխրի վերածուած:

Բայց հազիւ ան գետին ինկաւ քայքայուած,
Իրարու քով եկաւ մոխիրն ինքն իրեն,
Եւ նոյնհետայն նախկին ըստուերը դարձաւ:

Կը վըկայեն իմաստուններն հոյանուն
Որ փիւնիկն այսպէս կը մեռնի ու կը ծնի,
Երբ մօտենայ իր հինգ հարիւր տարիին:

Երբ ողջ է ո՛չ ցորեն կ'ուտէ եւ ոչ խոտ,
Միայն արցունքը համեմի եւ խունկի,
Նարդոս, զըմուռս են պատանքներն իր վերջին:

Ջերդ կ'իյնայ մէկն ու չի գիտեր թէ ինչպէս,
Դիւաց ձեռքով որ գինք գետին կը քաշեն
Թէ անցքերուն[12] խըցմամբ որ զմարդ կը կապէ,

Երբոր կ'ելլէ, կը նայի չուրջ՝ չըլմորած
Բոլորովին՝ իր կըրած մեծ տագնապէն,
Ու նայելով հառաչանքներ կ'արձակէ:

Ելլելէն վերջն այսպէս էր այն մեղաւորն:
Արդարութիւն Աստուծոյ, որքան խիստ ես,
Որ կ'արձակես այդպէս նետեր վրէժխընդիր:

Հարցուց անոր ով ըլլալն իմ առաջնորդս:
Պատասխանեց. «Տոսկանայէն քիչ առեն
Ես գլորեցայ այս անդունդին մէջ վայրագ:

Անասնոց կեանքը սիրեցի, ես Ջորիս[13],
Եւ ոչ մարդոց: Վաննի Ֆուչչի գրաստն եմ ես
Եւ Բիստոյա արժանաւոր որջս[14] եղաւ»:

Առաջնորդիս. «Ըսէ չըլլայ թէ փախչի,
Հարցուր թէ ինչ մեղք գինքն հոս վար գլորեց,
Զի ես տեսայ զինքն արիւնռուչտ, կըռուասէր[15]»:

Եւ մեղաւորն իմանալով չըծածկեց,
Այլ ինձ դարձուց ուշադրութիւնն ու երեսն,
Եւ ամօթով մը կարմրեցաւ գայրացկոտ:

Ըսաւ յետոյ. «Ես կը ցաւիմ աւելի
Որ դուն գիս այս աղէտքին մէջ կը տեսնես,
Քան երբոր ես զըրկըւեցայ միւս կեանքէն:

Մերժել կարող չեմ ինչ որ դուն կը խընդրես,
Գըլորեցայ ես այսքան վար՝ վասըն զի
Ալանդատան[16] չըքնաղ սպասները գողցայ,

Եւ սըխալմամբ ուրիչի[17] վրայ դըրուեցաւ:
Բայց երբոր այս մութ տեղերէն ելլես դուրս,
Զուրախանաս որպէս զի գիս տեսնելուդ,

Ականջըդ բաց գուշակութեանս եւ լըսէ.
Բիստոյան նախ կը պարպըւի[18] Սեւերէն,
Ցեւտյ Փլորենտ կը նորոգէ մարդիկ, բարք[19]:

Աբէս մըրրիկ կը հանէ Վալ–Մակրայէն[20]
Որ[21] չուրջ պատուած է թըղփայորդ ամպերով,
Եւ փոթորկով մ'ահեղաստաստ ու դաժան[22]

Պիտի կըռուին դաշտին վըրայ Բիչենի.
Եւ ան[23] պիտի յանկարծակի պատռէ ամպն,
Եւ հարուածուին պիտի բոլոր ձերմակներն:

Ըսի ասոնք որպէս զի քեզ ցաւցընեմ[24]»:

151

ԻԵ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ
ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ. ԱՒԱԶԱԿՆԵՐ
ԿԱԿՈՍ, ՀԻՆԳ ՓԼՈՐԵՆՏԱՑԻ ԳՈՂԵՐ
ԵՒ ԻՐԵՆՑ ԱՅԼԱԿԵՐՊՈՒԻԼԸ

ԱՅՍ խօսքերէն վերջը՝ վերցուց աւազակն
Անարգական կերպով[1] երկու ձեռուըներն,
Պոռալով, «Առ, Աստուած, քեզի կը ղըրկեմ»։

Անկէ ի վեր օձերը ես կը սիրեմ,
Զի պլորուեցաւ հատ մը անոր վիզին վրայ,
Իբրեւ թէ 'սէր. «Ալ չեմ ուզեր որ խօսիս»,

Ուրիշ մ'անոր թեւերուն վրայ ու կապեց,
Ոլորուելով ինք իր վըրայ դէպ առաջ,
Այնպէս որ չէր կըրնար այլեւըս շարժիլ։

Ո՛հ, Բիստոյա, Բիստոյա, է՞ր չես վըճռեր
Մոխիր դառնալ, որ ա՛լ վերնաս մէջտեղէն,
Զի կը գըլես դուն սերմըդ[2] չար գործոց մէջ։

Գժոխքին ամէն պարունակաց մէջ մըթին
Զտեսայ հոգի մ'առ Աստուած ա՜յդչափ ժըպիրհ,
Եւ ոչ ինկողը[3] Թեբէի պարիսպէն։

Փախաւ գընաց առանց բառ մ՝իսկ խօսելու։
Ու կենտաւրոս մը տեսայ լի մոլուցքով
Որ պոռալով կու գար։ «Ո՞ւր է, ո՛ւր ժըպիրհն»։

Ես չեմ կարծեր որ ձախճախուտն[4] ունենայ
Այնչափ օձեր՝ որքան գաւակն ունէր ան,
Մինչեւ հոն ուր կը սկըսի մեր կերպարանքն[5]։

Ուսերուն վրայ, ծոծրակին տակը անոր
Կը տարածուէր վիշապ մը բաց թեւերով,
Չուր ժայթքելով որու որ ալ հանդիպէր։

Իմ վարժապետս ըսաւ ինձ. «Ան կակոսն[6] է
Որ ժայռերուն ներքեւ լերան Աւենտին՝
Շատ անգամներ արեան լիճեր ձեւացուց։

Եղբայրներուն[7] հետ միասին չի չըրջիր,
Չի նենգաւոր կերպով գողցաւ անիկա
Մեծ երամակն[8] որ կ՝արածէր իր մօտերն։

Բայց վերջացան անոր գործերն ապիրատ՝
Հերակլէսին լախտին ներքեւ, որ գուցէ
Չարիւր[9] տըւաւ, եւ հազիւ տասն ըզգաց ան»։

Այս խօսքերուն առեն՝ առաջ անցաւ ան,
Եւ մեր ներքեւն եկան երեք ըստուերներ,
Զոր չըտեսանք ոչ առաջնորդն եւ ոչ ես,

Բայց թէ միայն երբ պոռացին. «Ո՞վ էք դուք»։
Կըտրեցինք մեր խօսակցութիւնն այն առեն
Եւ դարձուցինք ուշադրութիւն անոնց վրայ։

Չէի ճանչնար զանոնք, սակայն բախտն ուզեց՝
Կը պատահի երբեմն ինչպէս դիպուածով,
Որ անոնցմէ մին տայ անունը միւսին,

Ըսելով. «Ո՞ւր մընաց արդեօք Զիանֆան[10]»։
Եւ զի ընէ ուշադրութիւն առաջնորդս՝
Մատըս դըրի կըզակս ի վեր դէպ ի քիթս։

Արդ ընթերցող, եթէ հաւատալըդ չըգայ
Պատմելիքիս, ամենեւին զարմանք չէ,
Ես իսկ որ զայն տեսայ հազիւ կը հաւատամ։

Ուշադրութեամբ կը նայէի երբ անոնց,
Դեռուելով օձ մ՝յանկարծակի վեցտունեան
Մէկուն առջեւ, փաթթըւեցաւ անոր վրայ,

Պըրկեց անոր փորը մէջին ոտքերով,
Առջիններով անոր թեւերը կապեց,
Եւ այտերուն մէջ մըխեց իր ակռաներն։

Ազդրերուն վրայ փըռեց ոտքերն ետեւի,
Եւ մըխելով պոչն երկուքին[11] ալ մէջէն՝
Ցետակողմէն կըռնակն ի վեր տընկեց զայն։

Բաղեղն երբեք ծառին այնպէս չըկըպաւ
Ինչպէս որ այն զարհուրելի անասունն՝
Փաթթեց միւսին անդամներուն իրեններն։

Եւ իբրեւ տաք մոմէ՝ լլայինՙ մէկ մարմին
Եղան յետոյ եւ խառնեցին գոյներնին։
Չէր երեւար ոչ մին ոչ միւսն ինչ որ էր։

Բըռընկցըւած թռուլթին վըրայ այս կերպով
Կը քալէ մուխ գոյն մը բոցին առջեւէն,
Որ ալ ճերմակ չէ, եւ ոչ ալ սեւ է դեռ։

Կը նայէին կը պոռային միւս երկուքն.
«Վա՛խ Անճելոյ, ո՜հ, ինչպէս դուն կը փոխուիս,
Ա՛խ չես ահա դուն ոչ երկու եւ ոչ մէկ»։

Երկու գլուխներն էին արդէն մէկ եղած,
Երբ մէկ դէմքի մէջ խառնաչփոթ երկու դէմք
Տեսանք մենք՝ ուր երկուքն էին կորսըւած։

Զորս բազուկներն վերածուեցան երկուքի.
Փորին, կուրծքին, սրունքներուն հետ՝ ազդըրներն
Անդամ եղան, չըտեսնըւած բան մը բնաւ։

Չոն նախնական ամէն տեսիլ ջընջուած էր.
Երկու՝ եւ ոչ մէկ կ'երեւար այլանդակ
Պատկերն եւ այնպէս յամրօրէն կը քալէր։

Կովծուծն ինչպէս խարազանին տակը մեծ
Շընիկ աստեղ՝ ցատկըտելով թռուփէ թռուփ,
Ձամբէն անցած առեն փայլակ կը թըւի.

Դէպ ի փորերն այսպէս մէկալ երկուքին
Կը սըլանար օձ մը[12] փոքրիկ բոցավառ,
Կապոյտ եւ սեւ՝ հատի մը պէս պըղպեղի։

Եւ անոնցմէ մէկուն խածաւ ճիշդ այն տեղն'[13]
Որու ձեռքով կ'առնենք մեր սնունդը նախկին,
Յետոյ ինկաւ վար եւ առջին փըռուեցաւ։

Լուռ՝ նայեցաւ անոր վըրայ վիրաւորն,
Անշարժ՝ կեցած տեղն յօրանջել կը սկըսէր,
Բըռնըւուղի մը պէս տենդէ կամ քունէ.

Կը նայէին՝ ինքը օձին, օձն՝ անոր,
Կը մըխային մին վէրքէն, միւսը բերնէն
Սաստիկ, եւ մուխքն հանդիպէին իրարու։

Թող Լուկանոս[14] լըռէ հոն ուր կը պատմէ
Սաբելլոսի եւ Նասիդեայ արկածներն,
Եւ թող լըսէ զայն՝ զոր արդ ես կը պատմեմ։

Լըռէ Ովիդ[15] Արեթուսան ու Կադմոս,
Որոնցմէ մին աղբիւր, միւսն օձ կը դարձնէ
Բերթուածին մէջ, չեմ նախանձիր ես իրեն։

Զայլակերպեց երկու բնութիւն դէմ դէմի
Երբեք, այնպէս որ երկու ալ էակներն
Ըլլան պատրաստ փոփոխելու տարերքնին։

Անոնք միմեանց յարմարեցան այս կերպով.
Օձն իր ագին ճեղքեց երկու ճիւղերու
Եւ վիրաւորն ոտքերն իրար ամփոփեց։

Ա՛յնպէս իրար կըպան սրունքներն ու ազդրերն՝
Որ քիչ ժամու մէջ՝ միացած գիծը բնաւ
Միացածի ոչ մի նըշան չէր ցուցներ։

Ճեղքուած ագին այն կերպարանքը կ'առնէր
Ինչ որ միւսին մէջ կը կորսուէր. մորթն անոր
Կը կակըղնար, կը պընդանար ասոր մէջ.

Երկու թեւերն անութներէն ներս մըտան,
Եւ գազանին երկու ոտքերը կարճուկ
Այնքան մեծցան՝ որքան անոնք կարճըցան։

Ետքի ոտուին գալարուելով միասին
Կազմեցին այն անդամն որ մարդ կը ծածկէ,
Եւ հէքն իրենը երկուքի կը բաժնէր։

Մինչ մուխը դեռ կը հագցընէ նոր գոյներ
Երկուքին ալ, եւ մէկ կողմէն կը բուսցնէ
Մազ, միւս կողմէն ալ զանոնք վար կը թափէ,

Մէկն ոտք ելաւ, եւ միւսն ինկաւ գետին վար։
Ժանտ աչքերնին չըդարձնելով սակայն դեռ
Որոնց ներքեւ կը փոխէին երեսնին։

Կանգուն կեցողը դէպ ի քունքը քաշեց
Զայն եւ դէպ հոն յորդող հիւթին զեղումէն՝
Նուրբ այտերէն դուրս ցըցուեցան ականջներ։

Ան որ ետեւ չվազեց ու հոն կանգ առաւ,
Աւելցածով քիթը կազմեց դէմքին վրայ,
Եւ շըրթներուն տըւաւ բնական թանձրութիւն։

Կ'երկընցընէ գետին պառկողը երեսն,
Եւ ականջները գըլխէն ներս կը քաշէ,
Ինչպէս խըղունջն իր եղջիւրները կ'ընէ։

Լեզուն որ էր նախ անբաժան եւ պատրաստ
Խօսք յօդելու, կը ճեղքըւի. կը գոցուի
Միւսին լեզուին ճեղքն, եւ մուխն ալ կը դադրի։

Հոգին որ էր վայրագ գազան մը դարձած
Հովտին մէջէն փախաւ գընաց շըչելով,
Եւ խօսելով միւսն ետեւէն՝ կը թըքնէ։

Յետոյ անոր[16] դարձընելով նոր ուսերն[17],
Ըսաւ միւսին. «Կ'ուզեմ որ այս ճամբուն մէջ
Ինչպէս ըրի ես, Պուոզոն ալ սողայ»։

Այսպէս տեսայ ես եօթներորդ հովիտին
Կարգաւ փոխուիլն։ Եւ նորութիւնն հոս զիս
Զըքմեղէ, գրիչս եթէ ծաղկէ կը խորշի։ [թող

Եւ թէպէտեւ աչքերս էին շըփոթած
Քիչ մ'եւ հոգիս ընդարմացած, զարհուրած,
Բայց չըկըրցան անոնք փախչիլ ծածկապէս,

Ու ես ճանչցայ լաւ Բուչչիոյ Շանքաթոն,
Եւ մի միայն այս էր որ այն երեքէն[18]
Որոնք կանխաւ եկան՝ չեղաւ այլակերպ։

Եւ միւսն էր ան՝ զոր դուն կու լաս, Կավիլլէ։

ԻԶ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ. ՆԵՆԳԱՒՈՐ ԽՈՐՀՐԴԱՏՈՒՆԵՐ

ՈԴԻՍԷՍ ԵՒ ԴԻՈՄԵԴԷՍ,

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄԱՀ ՈԴԻՍԷՍԻ

ՈՒՐԱԽԱՑԻՐ[1], Փլորենտ, զի ա՜յնչափ մեծ ես
Որ ցամաքի, ծովու վրայ թեւ[2] կը ծեծես,
Եւ դժոխքին մէջ կը տարածուի քու անունդ։

Գողերուն մէջ գըտայ ես հինգ հոգի[3] քեզ
Քաղաքացի, որմէ ամօթ կը զգամ ես,
Եւ որ քեզի ալ չեն բերեր մեծ պատիւ[4]։

Բայց եթէ ստոյգն առտըւան դէմ կ'երազուի[5],
Դուն ասկէ քիչ ժամանակէն պիտի զգաս
Ինչ որ Բրատոյ[6] եւ այլք[7] քեզի կը մաղթեն։

Եւ թէ եղած իսկ ըլլար՝ չէր շատ կանուխ[8].
Ինչո՞ւ չեղաւ, քանի որ պէ՛տք էր ըլլալ,
Զի որչափ ես ծերնամ, պիտ՝ ա՛յնչափ ցաւիմ։

Մենք մեկնեցանք. սանդուխներէն դէպ ի վեր
Որոնց վրայէն իջած էինք մենք առաջ՝
Ելաւ վարպետըս զիս իր հետ քաշելով։

Եւ վարելով յառաջ ուղին ամայի
Քարաժայռին կըտորներուն մէջէն սուր,
Ոտքը առանց ձեռքի առաջ չէր երթար։

Ան ատեն ցաւ զգացի եւ սրդ իսկ կը զգամ
Երբ կը տանիմ միտքըս անոնց որ տեսայ,
Եւ կը սանձեմ[9] սովորոյթէս վեր՝ հանճարս,

Որ չըվազէ առաքինի ճամբէն դուրս,
Ու չնախանձիմ[10] ինքս ինձ՝ բարի ասող եթէ
Կամ բարձրագոյն չնորհ մը տըւաւ ինձ բարին։

Ինչպէս գեղջուկն՝ որ կը հանգչի բըլրան վրայ,
Ան ժամանակ երբ լուսատուն աշխարհի
Մեզմէ իր դէմքը նուազ ծածուկ կը պահէ[11],

Երբոր կու տայ ճանճը տեղի մըժեխին[12]
Հովիտն ի վար կը տեսնէ բիւր կայծոռիկ,
Թերեւս հոն ուր կը կըթէ, կը հերկէ[13],

Կը չոլշոլար այնքան անթիւ բոցերով
Ութերորդ փոսն, ինչպէս տեսայ ես հազիւ
Թէ հասայ հոն ուր կ'երեւար իր յատակն։

Եւ ինչպէս ան[14] որ վրէժն առաւ արշերով
Եղիային կառքին մեկնիլը տեսաւ,
Երբոր ձիերը դէպ երկինք սըլացան,

Եւ նայելով աչքով անոնց ետեւէն
Ուրիշ բան չէր տեսներ՝ բայց մի միայն բոց,
Որ դէպ ի վեր կը բարձրանար ամպի պէս,

Այսպէս փոսին բերնէն բոցեր կ'ելլէին.
Բայց իր գողօնը չի ցուցներ ոչ մի բոց,
Եւ կը ծածկէ ամէն բոց մէկ մեղաւոր։

Մատներուս վրան՝ կը դիտէի կամուրջէն,
Այնպէս որ սեպ մ'եթէ բըռնած չըլլայի,
Վար կ'իյնայի առանց մէկէ մ'հըրուելու։

Տեսնելով զիս վարպետս այնքան ուշադիր,
«Կըրակներուն մէջ հոգիներ կան, ըսաւ,
Կ'հագնի ամէն մին զայն՝ որ զինքը կ'այրէ»։

«Վարպետ, ըսի, ես քու խօսքերդ լըսելով
Եղայ 'ւելի ստոյգ, բայց մըտքէս անցուցի
Որ այդպէս էր, եւ կ'ուզէի հարցընել,

Թէ ո՞վ կայ այն կըրակին մէջ որ կու գայ
Երկճիւղ ծայրով, կարծես կ'ելլայ 'ն խարոյկէն
Ուր դըրուեցան Ետէոկլէսն ու եղբայրն[15]»։

Պատասխանեց. «Կը չարչարուին անոր մէջ
Դիոմեդէս[16] եւ Ոդիսէս. միասին
Կ'երթան պատժի, ինչպէս զացին բարկութեան[17]։

Իրենց բոցին մէջ կ'արտասուեն հոն անոնք
Ձիուն[18] դարանը՝ որ բանալ տըւաւ դուռն,
Որմէ ելաւ Հռոմայեցւոց ազնիւ սերմն։

Հոն կու լան նենգն՝ որուն համար դեռ կ'ողբայ
Դէիդամէն[19] թէեւ մեռած, Աքիլլէսն.
Եւ Պալլասի[20] արձանին վրէժն հոն կու տան»։

«Եթէ կըրնան այդ կայծերուն մէջ անոնք
Խօսիլ, վարպետ ըսի ես, շատ կ'աղաչեմ,
Եւ կ'աղաչեմ հազար արժէ աղաչանքս,

Որ չըժըխտես ինծի հոս տեղ սպասելու,
Եղջերաւոր բոցը մինչեւ որ հոս գայ.
Տես իղձս ինչպէս դէպ անիկա կը հակի»։

Եւ ան ինծի. «Քու աղաչանքդ արժանի
Է գովութեան, ուստի եւ ես կ'ընդունիմ։
Բայց դուն նայէ որ քու լեզուդ ամփոփես.

Խօսիլն ինձ թող. վասըն զի ես հասկըցայ
Ինչ որ կ'ուզես. գուցէ անոնք չըհաճին՝
Վասն զի Յոյն եղան[21] քեզ հետ խօսելու»։

Երբ մօտեցաւ բոցը մեզի երկուքնուս,
Եւ առաջնորդս յարմար դատեց ժամն ու տեղն,
Ես լըսեցի որ այս կերպով խօսեցաւ.

«Ո՛վ դուք, որ մէկ կըրակի մէջ երկուք էք,
Թէ ձեզ եղայ արժանաւոր ողջութեանս[22],
Թէ ձեզ եղայ արժանաւոր շատ կամ քիչ

Երբ վեհ տողերն աշխարհի մէջ գըրեցի,
Մի՛ հեռանաք, այլ ձեզմէ մէկն[23] ըսէ թող
Դէպ ի ո՞ւր գնաց կորսըւեցաւ ու մեռաւ»։

Եւ հինաւուրց[24] բոցին եղջիւրը մեծկակ
Ձարճատելով չարժիլ ծըփալ ըսկըսաւ,
Ինչպէս կ'ընէ հովէն ծեծուած բոցը ճիշդ։

Յետոյ ծայրն հոս ու հոն տանիլ բերելով
Իբրեւ թէ ան ըլլար լեզու մը խօսուն,
Արձակեց ձայն մը դէպ ի դուրս եւ ըսաւ.

«Երբ Կիրկէէն[25] պըրծայ, որ զիս տարիէն
Աւելի հոն կայետայի[26] մօտ ծածկեց,
Դեռ Ենէասը զայն այնպէս չանուանած,

Ո՛չ քաղցրութիւն որդւոյ[27] եւ ոչ գութ գորով
Ծերունի հօր, եւ ոչ ալ սէրն ի պարտուց
Որ պիտ' ընէր Պենելոպէն երջանիկ,

Կըրցան յաղթել այն եռանդեան որ իմ մէջս
Ունեցայ ես աշխարհափորձ ըլլալու,
Ձանչնալու մեր լաւութիւններն ու ախտերն.

Այլ յանձնեցի ինքզինքս անհուն, բաց ծովուն[28]
Նաւով մը լոկ եւ մի քանի ՚նկերներով,
Որոնք երբեք չըհեռացան իմ քովէս։

Երկու ափերն[29] ալ տեսայ մինչ ըՍպանեա,
Մինչեւ Մարոք, տեսայ կըղզին Սարտենեա
Եւ ուրիշներ որ կը թըրջուին այն ծովէն։

Ես ու ՚նկերներըս ծեր էինք ու դանդաղ[30]
Երբոր հասանք մենք այն նեղուցը անձուկ[31]
Ուր Հերակլէս իր նըշանները տընկեց,

Որպէս զի ալ առաջ չերթայ մարդ անկէ։
Ես աջակողմըս թողուցի Սիբիլեան[32],
Ինչպէս Սեդան[33] էի ձախ կողմըս թողած։

«Եղբարք, ըսի, դուք որ հարիւր եւ հազար
վըտանգներու մէջէն հասաք արեւմուտք,
Ձեր այս այնքան սակաւատեւ սուղ կեանքին՝

Որ կը մընայ ձեզի, չըլլայ թէ մերժէք
փորձառութիւնն՝ արեւուն հետ քալելով՝[34]
Այն աշխարհին[35] որ է անմարդ անբընակ։

Գնիւ ծագումը ձեր առէք նըկատի,
Ձըստեղծուէցաք անասնաբար ապրելու,
Այլ լաւութիւն ու գիտութիւն չհետլու»։

Ես այս փոքրիկ ճառովս այնպէս վառեցի
Ձամբորդութեան՝ իմ ընկերներս, որ յետոյ
Հազիւ պիտի կարենայի կեցընել։

Դէպ արեւելք չըրջելով խելքը նաւուն՝
Թիերն ըրինք առագաստ՝ խօլ թըռչանքին,
Որ երթալով միշտ կը հակէր դէպ ի ձախ։

Կը տեսնէի գիշերը միւս բեւեռին[36]
Բոլոր աստղերը, եւ մերինն այնչափ ցած,
Որ չէր ծովուն երեսէն վեր բարձրանար[37]։

Վառուած էր հինգ անգամ, եւ հինգ ալ մա-
Լուսնին տակի լոյսը՝[39] յորմէ հետէ մենք [րած[38]
Մըտած էինք վըտանգաւոր ճամբուն մէջ[40],

Երբ երեւցաւ մեզի թուխ լեռ[41] մը հեռուն,
Եւ ինծի այնչափ բարձրաբերձ թըւեցաւ,
Որուն նըմանն երբեք չէի տեսած ես։

Ուրախացանք, բայց չուտ ողբի[42] փոխուեցաւ.
Վասըն զի նոր երկրէն մըրըրիկ մը փըրթաւ
Եւ չախչախեց առաջակողմը նաւին։

Երեք անգամ զայն չուրերուն հետ դարձուց,
Զորրորդին վեր վերցուց նաւուն յետակողմն
Եւ ցուկը վար, ինչպէս ուրիշը[43] ուզեց,

Մինչեւ որ ծովը մեր վըրայ գոցուեցաւ»։

ԻԷ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ. ՆԵՆԴԱԿԱՐ ԽՈՐՀՐԴԱՏՈՒՆԵՐ

ԿՈՒԻՏՈՑ ՄՈՆԹԵՖԵԼԻՐՈՑԻ

Թօսիճն աւարտած ըլլալով բոցը՝ արդէն
Կը չըտկըւէր անշարժ, եւ եաքն առնելով
Չըրաժեչա[1] քաղցըր քերթողէն՝ կը մեկնէր,

Երբ ուրիշ բոց մ'որ կու գար իր եաեւէն,
Մեր աչքերն իր ծայրը տըւաւ դարձընել՝
Խառնակ ձայնի մ'ձեռքով զոր դուրս կ'արձակէր։

Ջերգ Սիկիլեան ցուլն[2] – որ մըրնչեց առաջին
Անգամ անոր ճիչով, եւ այս յիրաւի,
Որ զանիկա չինած էր իր խարտոցով, –

Կը պոռոչէր ձայնովն իր մէջ այրուղին,
Այնպէս որ ան թէպէտ եւ էր պըղընձէ,
Սակայն կարծել կու տար թէ ցաւ ըզգայ ինք,

Ըզգըտնելով այտպէս ճամբայ մ' եւ կամ ծակ
Կըրակին մէջ նախ եւ առաջ, իր[3] լեզուին
Կը փոխուէին յոգնատըխուր այն ձայներն։

Բայց անոնք[4] ելք մ'իրենց հազիւ թէ գըտան
Բոցին ծայրէն, տալով անոր այն թըրթռումն՝
Որ տըւեր էր լեզուն անցած ատեններին,

Լըսեցինք մենք. «Ո՜վ դուն՝ որու կ'ուղղեմ
Եւ որ հիմա լոմպարտերէն կ'խօսէիր, [ձայնս,
Ըսելով, «Արդ[5] գընա, ալ չեմ դըրդեր քեզ»,

Թէպէտեւ ես քիչ մը ուշկեկ իսկ հասայ,
Բայց հաճէ՛ կանգ առնել եւ հետըս խօսիլ։
Ահա ես կանգ կ'առնեմ, թէ եւ կը տապկիմ։

Եթէ դուն արդ[6] իսկ ինկար այս կոյր աշ-
Իտալական քաղցրիկ երկրէն՝ ուրկէ ես [խարհն
Կը բերեմ իմ բոլոր մեղքերս, ըսէ ինձ.

Ռոմանեացիք կըռուի՞ մէջ են թէ խաղաղ.
Չի այն լերանց մէջ՝ որք կ'իյնան Ուրպինի
Եւ Տիբերի ակին միջեւ՝ ծընայ ես[7]»։

Ես տակաւին ծըռած էի ուշադիր,
Վարպետըս երբ կոչիս դըպաւ արմուկով
Եւ ըսաւ. «Դուն խօսէ, լատին է անի»։

Ես պատասխանն արդէն պատրաստ ունէի,
Ուստի սկըսայ խօսիլ առանց վարանման.
«Ո՜վ դու հոգի, որ պահուըտած ես հոս վարն,

Քու Ռոմանեաղ չէ՛ եւ չեղաւ ան երբեք
Առանց կըռուի ՚ր բըռնաւորաց սըրտին մէջ,
Սակայն ես հոն չըթողուցի յայտնի կռիւ։

Չռաւեննան նոյնն է ինչ որ էր շատ տարի,
Քոլենդայի[8] արծիւը հոն կ'որջանայ
Եւ կը ծածկէ Զերվիան իր թեւերով։

Քաղաքն[9] որ շատ ատեն կըրցաւ դիմանալ
Եւ Ֆրանսացւոց գետին փըռեց դիակներն,
Կը գտնըւի մագիլներուն տակ կանաչ[10]։

Երէց, կըրտսեր Վերուքեոցի Գամիըռներն[11]
Որ սպաննեցին անգութ կերպով Մոնտանեան[12],
Հոն ուր սովոր են[13] կը մըխեն ակռանին։

Սանգերնոյի եւ Լամոնի քաղաքներն[14]
Կ'առաջնորդուին սպիտակաբոյն կորիւնով՝
Որ կը փոխէ ամառէ ձմեռ կողմն իրեն։

Եւ ան՝[15] որուն կը թըրջէ կողը Սավեռն,
Ինչպէս որ է դաշտին մէջեւ եւ լերան[16],
Ազատութեան ու բըռնութեան մէջ կ'ապրի։

Արդ կ'աղաչեմ ըսէ մեզի ո՛վ ես դուն.
Անողոք մի ըլլար ինչպէս ես չեղայ.
Անունդ երկա՛ր ատեն երկրի վրայ ապրէ՛ր»։

Փիչ մը ատեն չառաչելէ ետքը բոցն
Ինչպէս սովոր է, իր սուր ծայրը չարժեց
Աջին անդին, եւ դուրս տըւաւ այս խօսքերն.

«Եթէ ուղղել կարծէի իմ պատասխանս
Անձի մ'որ օր մ'աչխարհ դառնալ կարենար,
Պիտի մընար այս բոցն առանց չարժելու։

Բայց քանզի ոչ ոք երբեք այս անդունդէն՝
Լըսածս եթէ ճշմարիտ է՝ ողջ դարձաւ,
Կ'ըսեմ քեզի առանց վախի կեղտ անուան։

Եղայ զէնքի մարդ[17] եւ յետոյ չուանաւոր,
Մեղքերս քաւել յուսալով այն չըւանով.
Եւ յոյսս անշուշտ կ'իրագործուէր՝ թէ չըլլար

Քահանայից պետը՝ գըրո՛ղը տանի,
Որ առաջին մեղքերուս մէջ ձըգեց զիս՝
Եւ կ'ուզեմ դուն լըսես ինչպէսն եւ ինչուն։

Որչափ ատեն եղայ ես ձեւ ոսկորի,
Միսի՝ զոր մայրս ինծի տըւաւ, իմ գործերս
Եղան բոլոր աղուէսի, ո՛չ առիւծի։

Ամէն տեսակ գաւեր, ծածուկ հընարքներ
Ճանչցայ բոլոր, եւ այնպէս լաւ ի գործ դրի,
Որ անոնց ձայնն հասաւ մինչեւ երկրիս ծայրն։

Երբոր տեսայ ես զիս հասած կեանքին այն
Մասին մէջ՝ ուր իւրաքանչիւր ոք պարտի
Առագաստները իջեցնել՝ չուանը ժողվել,

Երբեմն հաճոյն ինձ առելի երեւցաւ.
Խոստովանանք եղայ զըղջմամբ, եւ եղա՛յ
Կրօնաւոր, վա՛յ ինձ՝ կըրնայի՛ փըրկըւիլ։

Իշխանը[18] նո՛ր փարիսեցւոց[19] պատերազմ
Ունենալով Լատերանու[20] մօտակայքն՝
Եւ ոչ ընդդէմ անհաւատից[21], ո՛չ Հրէից,

Զի քրիստոնեայ էին իրեն թըշնամիք,
Եւ ոչ ոք չէր գացած Ակրին[22] խըլելու,
Ո՛չ Սուլդանին երկրին մէջ չահ ընելու,

Զակնածեց իր վեհ պաշտօնէն, եւ ո՛չ ալ
Սուրբ կարգերէն, եւ ո՛չ ալ իմ չըւանէս
Որ կ'ընէր զինք կապող երբեմըն նիհար[23]։

Սեղբեստրոսէն ինչպէս խընդրեց Կոստանդին
Ի Սորադէ որ զինք բորէն բըժըշկէ[24],
Այսպէս խընդրեց աս ինէ իբըր բըժիշկ,

Որ բըժըշկեմ զինքը գոռոզ իր տենդէն[25].
Ինծի խորհուրդ հարցուց եւ ես լըռեցի,
Զի իր խօսքերն ինձ զինովի թըւեցան։

Ետքն ըսաւ ինձ. «Մըտքէդ կասկածը հանէ։
Քեզ կ'արձակեմ կանխաւ, միայն սորվեցուր
Ֆենեստրինոն կործանելու հընարքն ինձ։

Երկինքը ես կըրնամ փակել ու բանալ
Ինչպէս գիտես։ Բայց կայ երկու բանալի[26],
Որոնք չեղան սիրելի իմ նախորդիս[27]»։

Այն ատեն գիս չարժեցին ծանրը փաստերն[28].
Ուստի լըռելը չարագոյն սեպեցի,
Եւ ըսի. «Հայր, որովհետեւ կը լըւաս

Զիս այն մեղքէն որուն մէջ արդ պիտ՝ իյնամ,
Խոստացիր շատ բան եւ քիչ բան կատարէ,
Եւ պիտ՝ յաղթող ըլլաս գահիդ բարձունքէն»։

Երբ մեռայ՝ զիս եկաւ փընտռել Ֆրանչիսկոս[29],
Բայց անոր սեւ Փերոբէից մին ըսաւ.
«Մի տանիր զայն, ինձ նախատինք մի ըներ.

Ան պէտք է վար գերիներուս մէջը գայ.
Որովհետեւ տըւաւ խորհուրդ նենգաւոր,
Ուրկէ ի վեր բըռնած եմ իր մազերէն։

Անապաշխար մէկն արձակել չէ հընար,
Ոչ ալ զըղջալ միանգամայն եւ ուզել,
Հակասութիւնը հակառակ կը կենայ»։

Վա՛յ Թըչուառիս, ո՜հ, ինչպէս ես դողացի
Երբոր բըռնեց զիս եւ ըսաւ. «Ո՛վ գիտէ,
Ձեւըր կարծեր որ տրամաբան ըլլայի»։

Զիս Մինոսի տարաւ, եւ ան ութ անգամ
Կարծրը կըռնակը պատեց իր ագիով[30],
Եւ խածնելով կատաղութեամբ մը մեծ զայն,

Ըսաւ. «Ասի աւար է գող կըրակին[31]»։
Ուստի կորսուած եմ հոն ուր դու կը տեսնես,
Եւ հագուելով[32] այսպէս կու լամ ու կ՛ողբամ»։

Երբոր այսպէս ան իր խօսքերն աւարտեց,
Վըշտաչարչար բոցը մեզմէ մեկնեցաւ,
Գալարելով եւ շարժելով սուր եղջիւրն։

Առաջ անցանք մենք, աւաչնորգըս եւ ես,
Ու ժայռն ի վեր մենք միւս կամարը հասանք,
Որ կը ծածկէ փոսն՝ որուն մէջ կը տանջուին

Խըղճմըտանքնին ծանրացընողք՝ ճեղքելով։

ԻԸ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ
ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ. ՍԵՐՄԱՆԱՑԱՆՑ ԳԺՏՈՒԹԵԱՆՑ
ՄԱՀՄԼԻՏ, ԵՂԲԱՅՐ ՏՈՒԶԻՆՈՑ, ԲԻՒՐ ՄԵՏԻԶԵԱՆՑ
ԿՈՒՐԻՈՆ, ՄՈՍՔՒԱ, ՊԵՐԴՐԱՄ ՊՈՐՆԻՈՑԻ

Ով պիտ՝ արձակ իսկ խօսքերով կարենայ
Պատմել արիւնն այն եւ վէրքերը լիով
Զոր ես տեսայ, ձեռնարկելով իսկ յաճախ[1]։

Ոչ մի լեզու անշուշտ պիտի չըբաւէր,
Զի մարդկային բարբառն ու միտքն անձուկ են
Բովանդակել կարենալու այն բաներն։

Հաւաքուէին եթէ բոլոր այն գունդերն
Որ Բուլեայի[2] չարաբաստիկ հողին վրայ
Աւտասուեցին հեղումն իրենց արիւնին

Հռովմայեցւոց[3] ձեռքով, ուերկար այն կըռուին՝
Ուր մատնիի չըքեղ աւար մը եղաւ,
Ինչպէս կը գրէ ստուգապատում Լիվիոսն[4].

Անոնք[5] բոլոր որ վէրքի ցաւն ըզգացին
Դիմադրելնուն համար Կուիսքարտ Ռոբերտի,
Եւ միւսն՝ որուն ոսկրերը դեռ կը ժողվեն

Ի Զէբերան[6], հոն ուր ամէն Բուլեացի
Սուտ խօսեցաւ, եւ Թալեաքոցցոյի[7] մօտ
Առանց զէնքի յաղթեց ծերուկն Ալարտոս,

Ու խոց անդամը ցուցնէր մին, մին կըրճատ,
Ոչ ինչ պիտի երեւային՝ իններորդ
Փոսին պարզած տեսարանին քով զազիր։

Տակառ մ'այնպէս կողքի եւ կամ յատակի
Կորսընցնելով տախտակը չի՛ ճեղքըւիր,
Ինչպէս որ էր մէկ մը դունչէն մինչեւ ոռն։

Սրունքներուն մէջ կախուած էին աղիքներն.
Կ'երեւային սիրտ, լեարդ եւ պարկը մախիզ
Որ կըլլըւած բանը քաքի կը փոխէ։

Մինչդեռ ես զինքը կը դիտեմ սեւեռուն,
Ինձ նայեցաւ եւ ձեռքով կուրծքը բացաւ,
Ըսելով. «Տես թէ ինչպէս զիս կը պատռեմ,

Նայէ թէ ինչպէս պատռտուած է Մահմէտ.
Առաստաւելով Ալին կ'երթայ առջեւէս,
Դէմքը ճեղքուած իր ծընօտէն մինչեւ գանկն։

Եւ միւս ամէնքը զոր դուն հոս կը տեսնես
Սերմանեցին գայթակղութիւն եւ հերձուած
Երբ ողջ էին, անոր համար ճեղքուած են։

Եռեւնիս դեւ մը կայ որ մեզ կը պըճնէ
Այսքան անգութ կերպով, իր սրով ճեղքելով
Ամէն ոք այս խուռն ամբոխէն, ցաւագին

Շըրջանն ամէն անգամ որ մենք կատարենք,
Որովհետեւ կը գոցուին մեր խոցուածներն՝
Ամէն անգամ որ իր առջեւն երեւանք։

Բայց դուն ո՞վ ես, որ ժայռդ ի վար կը նայիս,
Կը դանդաղիս գուցէ պատժիդ երթալու
Որ սահմանուած է քու յայտնած մեղքերուդ»։

«Դեռ մեռած չէ ան, եւ ոչ ալ իր մեղքերն՝
Ըսաւ վարպետս, զինք կը բերեն տանջուելու.
Այլ զի անոր ծանօթուհին մը տամ լի,

Ես որ մեռած եմ հարկ է զինք պըտըցնեմ
Դըժոխքին մէջ պարունակէ պարունակ։
Ձըշմարիտն այս է ինչպէս քեզ խօսեցայ»։

Չարիւրաւոր ստուերներ՝ երբ զայն լըսեցին՝
Փոսին մէջ կանգ առին ինծի նայելու,
Ջարմանքն անոնց մոռցնել տըւաւ տանջանքնին։

«Ըսէ եղբայր Տոլչինոյի[8] դուն որ քիչ
Ժամանակէն գուցէ արեւը տեսնես,
Եթէ չ'ուզեր չուտով զալ ինձ միանալ

Թող կերակուր հոգայ, որ ձիւնը սաստիկ
Չհանդիսացնէ Կաւարրացին յաղթական,
Ուրիշ կերպով դիւրաւ պիտի չըյաղթէ[9]»։

Ա՛ւ կախ ձըգեց բաժնըւելու պատրաստ ուսքն
Եւ ինծի այս խօսքերն ըսաւ ինք Մահմէտ,
Եւ մեկնելու համար դըրաւ զայն գետին։

Ուրիշ մը որ ծակուած ունէր իր կոկորդն,
Եւ էր մինչեւ յօնքին տակ քիթը ճեղքուած,
Եւ որ չունէր բայց թէ միայն մէկ ականջ,

Յետ նայելու մեր վըրայ մեծ զարմանքով
Միւսներուն հետ, բացաւ յառաջ քան միւսներն
Կոկորդն որ էր դուրսէն բոլոր արիւնոտ։

Ըսաւ. «Դուն որ դատապարտուած չես մեղքէ,
Եւ զոր տեսայ իտալական երկրին վրայ՝
Թէ չի խաբեր գիս չափազանց նմանութիւնն,

Մէտիչինա Պեարոսը[10] միաքըդ բեր դուն,
Եթէ երբեք դառնաս տեսնել քաղցրիկ դաշտն[11]
Որ կը հակի վերչէլլիէն Մարգապոյ։

Եւ Ֆանոյի[12] երկու ընտիր անձերուն՝
Տէր Կուիտոյին եւ Անճեոլէլլոյին ալ
Գիտցուր՝ եթէ գուշակութիւնք մեր չեն սին,

Որ նաւերէն դուրս ձրգուելով՝ պարկի մէջ
Պիտի ֆաթինէլիքայի մօտ խեղդըւին,
Եղեռնաւոր բըռնաւորի մ'մատնութեամբ։

Ոճիր մ'այնքան մեծ չըտեսաւ Պոսիդոն
Երբեք Կիպրոս եւ Մայորգա կըղզեաց մէջ,
Ոչ հէներէն ծովու եւ ոչ Յոյներէն։

Մատնիչը այն՝ որ մէկ աչքով[13] կը տեսնէ
Եւ կը տիրէ երկրին՝[14] զոր մէկն[15] որ հոս է
Պիտի չուզէր տեսած ըլլալ յաւիտեան,

Պիտի կանչէ զանոնք իր քով՝ խորհուրդի,
Պիտ՝ ընէ եւքն այնպէս որ պիտ՝ հարկ չըլլայ
Ֆոքարայի[16] հովին ընել ուխտ, աղօթք։

Եւ ես անոր. «Ցուցուր ինծի եւ ըսէ,
Եթէ կ'ուզես որ քու վրայօք լուր տանիմ,
Զայն տեսնելուն համար ցաւողը ով է»։

Դրաւ այն ատեն ձեռքն ընկերացը մէկուն
Ծամելիքին վրայ եւ բերանը բացաւ,
Պոռալով. «Ա՛ս է ան, սակայն չի խօսիր։

Աս՝ աքսորուած՝ չընչեց կասկածն ի կեսար,
Հաստատելով՝ թէ ով որ էր պատրաստուած,
Ըսպասելով վընաս կըրեց յարաժամ»։

Ո՜հ, որքան ինձ ան զարհուրած կը թըւէր,
Կոկորդին մէջը խըզրատուած իր լեզուով,
Կուրեոն՝ որ էր այնքան յանդուգնն խօսած։

Եւ մէկ մ'որուն ձեռքերն էին կըրճատուած,
Ջեռնատ թեւերն վերցնելով մութ օդին մէջ,
Այնպէս որ դէմքը կ'աղտեղէր արիւնով,

Աղաղակեց. «Պիտի յիշես Մոսքան[18] ալ,
Ո՜հ, ես ըսի, «Վ՚ախ՚ամի մ'ուրի՛ն հղած բանին,
Որ Տոսկանաց համար եղաւ սերմ մը չար[19]»։

Աւելցուցի ես ալ. «Եւ մահ քու ցեղիդ[20]»։
Եւ անիկա՝ ցաւ ցաւի[21] վրայ դիզելով
Առաւ քալեց խենդ, յուսահատ մէկուն պէս։

Բայց ես կեցած կը դիտէի այն ամբոխն,
Եւ տեսայ բան մը զոր պատմել ես միայն
Տի վախնայի, չունենայի եթէ փաստ,

Դիտակցութիւնս չապահովէր եթէ զիս,
Բարի ընկերն՝ որ կ'ընէ մարդն աներկիւղ
Անմեղութեան զըրահին տակ պաշտպանուած։

Տեսայ ստուգիւ եւ կարծես դեռ կը տեսնեմ
Իրան մը որ առանց գըլխու կը քալէր
Ուրիշներուն նըման տըխուր այն հօտին։

Կըտրըւած գլուխը մազերէն կը բըռնէր,
Որ լապտերի մը պէս կախուած էր ձեռքէն
Եւ նայելով մեզի կ'ըսէր. «Աւա՛ղ ինձ»։

Ճըրագի տեղ կը ծառայէր ինքն՝ իրեն,
Էին երկուք՝ մէկին մէջ, մէկ՝ երկուքին.
Ի՞նչպէս կըրնայ ըլլալ, գիտէ պատժողն՝ ինք։

Երբոր հասաւ ան կամուրջին ոտքը ճիշդ,
Բազուկը վեր վերցուց՝ գըլխովը բոլոր,
Որպէս զի մեզ մօտեցընէ իր խօսքերն,

Որոնք եղան. «Տես դըժընդակ պատիժն արդ
Դուն որ կ'այցես մեռելներուն՝ չընչելով.
Տես թէ արդեօք կայ մեծագոյն մը ասկէ։

Եւ որպէս զի վրայօքըս լուր տանիս դուն,
Դիտցիր որ ես Պորնիոցի Պերդրամն[22] եմ,
Որ չար խորհուրդ տըւի մատղաշ արքային։

Կայսրն ու որդին իրարու դէմ զինեցի.
Աբիսողոմը Դաւթին դէմ չըդըրդեց
Աքիտոփել աւելի չար խթաններով։

Եւ զի մօտիկ անձերն այսպէս զատեցի,
Ուղեղս այսպէս, աւա՛ղ, զատուած կը կըրեմ
Իր ըսկիզբէն[23] որ մէջն է այս իրանին։

Կը նըկարուի ակնընդականն[24] այսպէս յիս»։

ԻԹ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ
ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ, ՍԵՐՄԱՆԱՑԱՆՔ ԳԺՏՈՒԹԵԱՆՑ
ՃԷՐԻ ՏԷԼ ՊԷԼԼՈՅ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ. ՆԵՆԳՈՂՔ ԱՄԷՆ ՏԵՍԱԿԷ
Ա. ՆԵՆԳՈՂՔ ԴՐԱՄՆԵՐՈՒ
ԿՐԻՖՈԼԼԻՆՈՅ ԵՒ ԳԱՓՈՔԻՈՅ

ԱՆՀՈՒՆ ամբոխն ու բազմակերպ խոցուած-
Այնպէս էին գինովցուցած իմ աչքերն, [ներն
Որ կը զգային անոնք փափաք մը լալու:

Սակայն ըսաւ ինծ Վիրգիլ. «Ի՞նչ կը նայիս.
Ինչո՞ւ համար դեռ բեւեռած ես աչքերդ
Ըստուերներուն վըրայ տըխուր ու կըրճատ:

Միւս փոսերուն մէջը դուն այդպէս չըրիր.
Մտածէ՛, համբել եթէ կ'ուզես դուն զանոնք,
Քըսանըերկու մղոն է փոսին շըրջապատն:

Արդ լուսընկան[1] մեր ոտքերուն ներքեւն է,
Ասկէց վերջ մեզ քիչ ժամանակ կը մընայ[2],
Եւ դեռ ուրիշ տեսնելիք բան ունիս դուն»:

«Եթէ 'լլայիր, տըւի անոր պատասխան,
Նկատի առած պատճառն այնպէս նայելուս,
Թոյլ կու տայիր գուցէ քիչ մ'ալ կենալու»։

Վարպետս արդէն կ'երթար եւ ես ետեւէն,
Երբ իրեն ես պատասխանել ըսկըսայ,
Ու վրայ բերի. «Այն փոսին մէջը ուր ես

Այնպէս աչքերս էի գամած սեւեռուն,
Կարծեմ թէ իմ արիւնէս ստուեր մը կու լայ
Մեղքը որ այդքան խիստ կերպով կը քաւուի»։

Վարպետս ըսաւ այն ատեն. «Մի՛ մըտածեր
Ասկէ յետոյ բընաւ անոր վըրայ դուն, [նայ։
Միտքդ ուրիշ տեղ դարձուր, թող ան հոն մը-

Կամուրջին տակը տեսայ զայն՝ որ մատով
Քեզ կը ցուցնէր ու կը սպառնար քեզ սաստիկ,
Եւ կ'ըսէին իրեն ձերի տէլ Պէլլոյ[3]։

Այնպէս զբաղած էիր դուն այն ժամանակ
Անոր վըրան որ Բարձըրբերդը[4] գրաւեց,
Որ երբ այն կողմը նայեցար՝ մեկնած էր»։

«Բըռնական մահն, ըսի, ով իմ առաջնորդս,
Որուն վըրէժն[5] առնըւած չէ տակաւին՝
Նախատինքէն մաս ունեցող ոչ մէկէն,

Կը համարիմ որ բարկացուց գուցէ զինքն,
Ուստի գընաց առանց ինձ հետ խօսելու,
Եւ ասով իմ գութըս չարժեց աւելի»։

Մենք խօսելով այսպէս կամուրջը հասանք,
Ուրկէ՝ եթէ հոն աւելի լոյս ըլլար,
Կըրնայինք միւս փոսը տեսնել մինչ յատակն։

Երբոր հասանք Մալէպոլճին էն վերջին
Փոսին վըրայ, այնպէս որ իր բնակիչներն
Կըրնայինք մենք մեր աչքերովը տեսնել,

Խոցեցին զիս տարօրինակ ողբերու
Գըթով պատուած սուր սըլաքներն երկաթեայ[6],
Ուստ՝ ականջներըս փակեցի ձեռքերովս։

Փոսի մը մէջ եթէ դիզուած ըլլային
Վալտքիանոյի[7] հիւանդքն ամառուան,
Եւ հիւանդներն Մարեմմայի, Սարտենեոյ,

Ասոնք ամէնքն ինչ ճիչ որ պիտ՝ հանէին,
Այնպէս էր հոն, եւ գարշելի կը բուրէր,
Ինչպէս փըտած անդամներէն կը բուրէ։

Երկայն ժայռին մինչեւ վերջին ծայրը մենք
Իջանք, սակայն միշտ ղեպ ի ձախ երթալով,
Եւ այն ատեն աչքս աւելի լաւ տեսաւ

Փոսին յատակն, ուր պաշտօնեայն Բարձրելոյն,
Արդարութիւնն անըստերիւր կը պատժէ
Խարդախողները՝[8] որոնք հոս կը թափուին։

Ես չեմ կարծեր որ տեսնելով յԵգիպէ[9]
Ամէն բնակիչ հիւանդ՝ տըխրած ըլլայ մարդ,—
Երբ ժանտախտով լեցուն էր օդը բոլոր,

Ուր կենդանիք բոլոր, մինչեւ փոքրիկ որդն
Ինկան մեռան, եւ հին ազգերը յետոյ՝
Քերթողներուն հաստատութեան համեմատ՝

Մըրջիւններու սերմով նորէն բազմացան,—
Աւելի քան տեսնելով այն մութ հովտին
Հոգիներուն խումբ խումբ հիւծիլն ու հալիլ։

Մին փորին վրայ կը պառկէր, միւսն ուսերուն
Դրացնին, ուրիշ մը յափսիթերս սողալով
Կը քաշքըշէր ինքզինք տըխուր փոսին մէջ։

Կամաց կամաց կը քալէինք անշըշունջ,
Ունկընդրելով եւ նայելով հիւանդաց
Որոնք չէին կըրնար վերցնել ինքզինքնին։

Տեսայ երկու հոգի 'բարու կըռթընած,
Ինչպէս կրակին վըրայ տապակ տապակի,
Գըլխէն մինչ ոտքը կեղեւով ծածկըւած։

Ես չըտեսայ քերոցին այնպէս քըսուիլն
Զիապանէն'[10] որ կը սպասուի տիրոջմէն,
Եւ ոչ անկէ՝ որ չուզելով կը հըսկէ,

Ինչպէս ամէն մին կը ցըտէր ինքըզինք,
Ջարհուրելի քերուըտուքին պատճառաւ
Եղունգներով, չունենալով այլ մրջոց։

Կը թափէին վար եղունգները քոսերն՝
Ըսկարոսի թեփերը ինչպէս դանակն,
Կամ աւելի լայն թեփերով ձըկներու։

«Ո՛վ դուն որ քեզ կը կեղեւես մատներով,
Ըսաւ մէկուն անոնցմէ իմ առաջնորդս,
Եւ որ գանոնք երբեմն աքցան կը չինես,

Ըսէ՛ մեզի թէ արդեօք կա՞յ ձեր մէջն հոտ՝
Լատին մ', ու քեզ բաւէ՞ն քու եղունգներդ
Յաւէրժապէս աշխատանքիդ այդ անվերջ»։

«Լատին ենք մենք հոս երկուքնիս, զորս այն-
Ալլանդակուած կ'տեսնես, ըսաւ մին լալով.' [քան
Բայց դուն ո՞վ ես որ մեր վրայօք հարցուցիր»։

Եւ առաջնորդն. «Ես մէկ մըն եմ որ կ'իջնեմ,
Ըսաւ, այս ողջ մարդուն հետ վար ժայռէ ժայռ
Եւ միտք ունիմ դըժոխքն անոր ցուցնելու»։

Այն ժամանակ բաժնըւեցան իրարմէ,
Եւ դողալով դարձան երկուքն ինձ, այլոց
Հետ որոնք զայն[11] անուղղակի լըսեցին։

Մօտենալով բարի վարպետըս ինծի
Ըսաւ. «Ըսէ՛ դուն անոնց ինչ որ կ'ուզես»։
Ուստի սկըսայ քանի որ ինքը ուզեց.

«Ձեր յիշատակն երանի թէ չըջընջուէր
Մարդոց մըտքէն աշխարհին մէջ առաջին,
Ու ան ապրէ՛ր արեւներու տակ անթիւ։

Ըսէք ինձ ո՛վ էք դուք եւ ո՛ր քաղաքէն,
Պատիժը ձեր քըստմընելի, նողկալի
Չըվախցընէ ձեզ անունիդ յայտնելու»։

«Արէցցոյէն[12] եմ, եւ Ալպերտ Սենացին,
Պատասխանեց մին՝ կրակ ձրգել տբւաւ գիս,
Բայց ան որ գիս մեռցուց՝ գիս հոս չի բերեր.

Իրաւ է որ ըսի իրեն կատակով
Թէ կըրնայի թըռչիլ օդին մէջէն վեր.
Եւ անիկա հետաքըրքիր՝ բայց կարճախելք,

Ուզեց իրեն սորվեցընեմ այն արուեստն,
Եւ չընելուս համար լոկ զինք Դեդաղոս,
Այրել տուաւ գիս անոր ոյր էր իբր որդի։

Բայց գիս Մինովս դատապարտեց անմոլարն՝
Տասն հովիտէն վերջինին մէջ՝ պատճառաւ
Ալքիմեային՝[13] զոր երկրի մէջ կ'ընէի»։

Եւ ես ըսի քերթողին. «Արդ եղա՞ն բնաւ
Մարդիկ այնքան դատարկ[14] ինչպէս Սենացիք,
Անշուշտ այնչափ Գաղղիացիք եւ ոչ իսկ»։

Եւ միւս բորոտը[15] լըսելով իմ խօսքերս,
Պատասխանեց. «Բացառութիւն է Ազրիքքան[16]
Որ գիտցաւ իր ծախքերն ընել չափաւոր,

Եւ Նիկողոսն՝ որ հնարեց նախ առաջին
Շահագրամին սովորութիւնը հարուստ՝
Պարտէզին[17] մէջ՝ ուր կ'ընձիւղէ անոր սերմն։

Եւ նաեւ այն խումբը՝ որուն հետ վատնեց
Քաչեա տ'Աչեան այգին ու մեծ անտառներն
Եւ Ապպալեաթոն ալ իր խելքը չդայլեց։

Բայց զի գիտնաս թէ ո՞վ այսպէս կ'օգնէ քեզ
Սենացւոց դէմ[18], տընկէ աչքերըդ վըրաս
Որպէս զի դէմքըս տայ քեզի պատասխան.

Պիտի տեսնես՝ Գափռքեոյին ըստուերն եմ,
Որ նենգեցի ալքիմեայով մետաղներն,
Եւ դուն պարտիս յիշել թէ չի խաբեր աչքս,

Թ'ինչպէս բնութեամբ բարի կապիկ[19] մ'եղայ ես։

Ա ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ
ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ. ՆԵՆԳՈՂՔ ԱՄԷՆ ՏԵՍԱԿԻ
Բ. ՆԵՆԳՈՂՔ ԱՆՁԵՐՈՒ
ՁԻԱՆՆԻ ՍՔԻՔԻ, ՄԻՒՌԱ
Գ. ՆԵՆԳՈՂՔ ԴՐԱՄՆԵՐՈՒ
ԱԴԱՄ ՎԱՐՊԵՏ, ՌՈՄԵՆԱՑԻ ԴՈՒՔՍԵՐԸ
ՆԵՆԳՈՂՔ ԹՕՍՔԵՈՒ
ՍԻՆՈՆ ՏՐՈՎԱՑԻ

ԵՐԲՈՐ Հերաք՝ Սեմելէին[1] պատճառաւ
Էր թեբացի արիւնին դէմ բարկացած,
Ինչպէս յայտնի ըրաւ ան չատ անգամներ.

Ախչափ անմիտ գըտնըւեցաւ Ատամաս[2],
Որ տեսնելով կինն որ ղէպ ինքը կու գար
Երկու որդւոցը ձեռքերէն բըռնելով,

Պոռաց. «Լարենք ցանցերն՝ որպէս զի բըռնեմ
Մատակ առիւծն ու կորիւններն՝ անցնելնուն»։
Եւ պարզելով իր անողորմ ճիրաններն,

Մէկը բըռնեց որ կը կոչուէր Լէարկոս,
Ձօճեց օդին մէջ ու քարի մը զարկաւ.
Եւ խեղդուեցաւ կինը իր միւս բեռան[3] հետ։

Եւ երբոր բախտը տապալեց Տրովացւոց
Գոռոզութիւնն ամէն բանի ձեռներէց,
Եւ տէրութեան հետ ջընջուեցաւ թագաւորն[4],

Ողորմելի, տըխուր, գերուած Հէկաբէն[5]
Երբոր տեսաւ Պոլիքսենա դըստեր մահն,
Եւ ծովափին վըրայ գըտաւ ցաւագին

Կերպով դիակը Պոլիդոր իր որդւոյն,
Խելագարած՝ շան պէս հաչեց ու ոռնաց,
Էր ցաւն այնքան դարձուցած խելքը անոր։

Բայց ոչ Տրոյոյ, ոչ Թեբէի մէջ եղան
Կատաղիք ա՛յնչափ անգութ ոչ մէկուն դէմ,
Ոչ կենդանիք գըրգռեցին ա՛յնչափ ոչ մարդ

Ինչպէս տեսայ երկու ստուերներ տըժգոյն,
Որ խածնելով կը վազէին՝ ինչ կերպով [մերկ,
Որ կը վազէ խոզն երբ փախչի խոզնոցէն։

Քափոքեոյին[6] հասնելով մէկը՝[7] ծոծրակն
Այնպէս խածաւ, որ քաշելով զինքն իր հետ,
Կորդ գետնին վըրայ անոր քերել տըւաւ փորն։

Եւ Արետինը[8] որ մընաց զարհուրած,
Ըսաւ ինձ, «Այդ ոգին Ճեաննի Սքիքքին է,
Այսպէս կատղած կը պատըռտէ ուրիշներն»։

«Ո՜հ, 'սի անոր. երանի՜ թէ չըմըխէր
Կըռնակըդ միւսն իր ակռաներն. հաճէիր
Ըսել թէ ո՞վ է՝ չհեռացած ասկէ դեռ»։

Եւ անիկա ինծի. «Հոգին է ան հին
Եղեռնաւոր պիղծ Միւռային[9], որ եղաւ
Ապօրինի սիրով իր հօր սիրահար։

Եւ որպէս զի անոր հետ ինք մեղանչէ,
Ինքզինքն իբրեւ մի ուրիշ կին ձեւացուց.
Ինչպէս եւ միւսն[10] ալ որ կ'երթայ հոն հեռուն,

Ջեռք բերելու համար խումբին թագուհին,
Կեղծաւորեց իր մէջ Պուոզոյ Տոնադին,
Կըտակելով, կտակին վաւեր տըւաւ ձեւ»։

Եւ երբ երկու կատաղիները անցան
Որոնց վըրան աչքերս էի սեւեռած,
Ես դէպ ի միւս չուառականները դարձայ։

Մէկը տեսայ որ ճիշդ վինի 'տի նմանէր[11],
Եթէ իրեն աճուկն ըլլար կըտրըւած,
Սըրունքներուն երկճիւղ եղած տեղէն վեր։

Ջըրգողութիւնը ծանր որ ա՛յնպէս անդամքն
Անհաւասար կ'ընէ անհալ հիւթերովն՝
Որ կերպարանքը փորին չի՛ պատշաճիր,

Կը ստիպէր զինքը բանալու իր շըրթներն,
Հիւծախտացեալն ինչպէս սաստիկ ծարաւէն՝
Մին կզակին վրայ եւ միւսն ալ վեր կը վերցնէ.

«Ո՜վ դուք որ էք ազատ ամէն պատիժէ՝
Եւ չըգիտեմ ինչո՛ւ՝ դըժբախտ երկրին մէջ,
Ըսաւ մեզի ան, նայեցէք, ուշ դըրէք

Թըշուառութեանն ողորմ՝ Ադամ[12] վարպետին։
Երբ ողջ էի, ինչ ուզեցի ունեցայ,
Եւ արդ, աւա՜ղ, կը փափաքիմ շիթ մը ջուր։

Այն գետակներն որոնք կանաչ բլուրներէ՛ն
Գազենդինի՝[13] Առնոսի մէջ կը թափին,
Զովացնելով, կակըղցնելով անցքերնին,

Կեցած են միշտ առջեւս, եւ այս ոչ ի զուր,
Զի անոնք զիս կը չորցընեն աւելի՛
Քան ախտն որով կը նիհարնամ ես դէմքով։

Արդարութիւնը խիստ որ զիս կը պատժէ
Այն տեղերուն ձեռքով ուր ես մեղք ըրի,
Կու տայ ինծի բիւրապատկել հառաչներս։

Ռոմենան հո՛ն է ուր որ ես նենգեցի
Բաղադրութիւնը Մըկըրտչով[14] դրոշմըւած,
Ուստի մարմինըս վերն այրած թողուցի։

Բայց տեսնէի եթէ տըխուր ես հոգին
Կուիտոյին, Ալեքսանդրին կամ եղբօրն[15],
Զըփոխէի պիտի Պրանդա Աղբեր[16] հետ։

Մէկը[17] արդէն ներսն է, եթէ կատաղի
Ստուերներն՝ որ շուրջ կը վազվըզեն՝ չեն սըտեր,
Բայց ինչ օգուտ ինձ, կապուած են անդամներս։

Եթէ 'լլայի ես գոնէ այնչափ թեթեւ
Որ կար'նայի հարիւր տարուան մէջ բթաչա՛փ
Մ'առաջ երթալ՝ շատոնց ճամբայ կ'ելլէի,

Փընտռելու զինքն այս այլանդակ մարդոց մէջ․
Թէեւ պատեն փոսը մղոններ տասնըմէկ,
Եւ մէկ եզրէն մէկալն ըլլայ կէս մըղոն։

Անոնց համար ինկայ ես այս խումբին մէջ,
Ստիպեցին զիս անո՛նք կըտրել ֆիօրին,
Խառնուրդին մէջ երեք կերատ[18] ոսկիով»։

Եւ ես անոր. «Ո՞վ են երկու թըշուառներն
Որ կը շընչեն՝ ինչպէս թաց ձեռքը ձըմեռն[19],
Եւ իրարու կից կը պառկին աջակողմդ»։

«Գըտայ զանոնք հոս՝ երբ այս փոսը եկայ,
Պատասխանեց, եւ ընաւ շարժում մը չըրին,
Եւ չըշարժին պիտի կարծեմ յաւիտեան։

Մին՝ է ստախօս ամբաստանողն[20] Յովսէփին,
Միւսն է խարդախ Տրովադացի Սինոն Յոյնն[21]․
Սաստիկ տենդէն կ'արձակեն այդ ծուխը գարշ»։

Եւ անոնցմէ մին[22] որ գուցէ զայրացաւ
Անունն այդպէս անարգ կերպով լըսելուն,
Զարկաւ անոր կարծըր փորին՝ բըռընցով,

Եւ անիկա հընչեց նըման թըմբուկի։
Ադամ վարպետ զարկաւ անոր երեսին
Իր բազուկով՝ որ նըւազ կարծըր չեղաւ,

Ու 'սաւ անոր. «Թէպէտ շարժիլ չեմ կըրնար
Անդամներուս այս ծանրութեան պատճառաւ,
Բայց այս գործին համար արձակ է բազուկս»։

Եւ ան յարեց. «Երբ կ'երթայիր դէպ ի կրակն
Բազուկըդ չէր այդպէս արագ, էր այդպէս
Եւ աւելի կը կըտրէիր երբոր դրամ»։

Եւ Ջրգողեաւն. «Աստր մէջ չես սըխալիր,
Բայց դուն չեղար այդպէս վրկայ ճշմարիտ
Երբ ի Տրոյա քեզ ճըշմարիտն հարցուցին[23]»։

«Ես խօսեցայ սուտ, դուն դրաւներ սըտեցիր,
Յարեց Սինոն, ես հոս եմ մէկ յանցանքով,
Իսկ դու անթիւ՝ ամէն գեւէ աւելի»։

«Ձիշէ, դրուժան ուխտանենգ, ձին յիշէ դուն,
Պատասխանեց ան՝ որուն փորն ուռած էր,
Բոլոր աշխարհ գիտէ[24], ասով տանջըւէ»։

«Դու ալ, ըսաւ Ցոյնը, տանջուէ ծարաւովդ
Ո րմէ ճաթի լեզուդ, եւ այն հուտած ջրով՝
Որ փորըդ թուփ մ'է 'բեր հանդէպ աչքերուդ»։

Եւ դրամանենգն. «Այդպէս՝ ինչպէս սովոր է՝
Կը բացուի քու բերանըդ չար խօսելու,
Ձի թէ ծարաւ եմ, ջուրը զիս կ'ուռեցնէ,

Դուն չե՞ս այրիր եւ չի՞ ցաւիր քու գըլուխդ[25],
Եւ լըզելու համար հայլին Նարկիսի[26]
Կարծեմ պիտի չատ ազաչել չըտայիր»։

Ուշադրութեամբ կ'ունկընդրէի երբ անոնց,
Վարպետս ըսաւ ինծի. «Նայէ, նայէ դեռ.
Փիչ մնաց որ ես բարկանայի պիտի քեզ»։

Երբ լըսեցի անոր այսպէս տաք խօսիլն,
Իրեն դարձայ մի այնպիսի ամօթով,
Որ մըտքիս մէջ կը պըտըտի տակաւին։

Եւ նման անոր որ կ'երազէ իր վըտանգն,
Երազելով՝ կը փափաքի երազել[27],
Եւ կ'ուզէ այնպէս ըլլայ իբրը թէ չէ,

Զըկըրնալով խօսիլ՝ այսպէս ըրի ես.
Ձի կ'ուզէի զիս չըքմեղել, եւ սակայն
Կ'ընէի նոյնն առանց այնպէս կարծելու։

«Ֆուկինէդ չատ աւելի մեծ թերութիւնք,
Վարպետս ըսաւ, նուազ ամօթով կը քաւուին,
Ուստի ի բաց թօթուէ ամէն տըխրութիւն։

Եւ մի՛ մոռնար որ ես քու քովըդ եմ միշտ,
Եթէ երբեք դէպքը բերէ եւ հասնիս
Հոն ուր մարդիկ կը կըռուըտին այդ կերպով.

Ձի ստոր փափաք մ'է ունկընդրելը զանոնք»։

ԼԱ ԵՐԳ

ԻՋԱՔ ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿԻՆ ՄԻՋ

ՀՍԿԱՑԱՔ ՋՐՀՈՐԻՆ ՇՈՒՐՋԸ

ՆԵՄՐՈՎԹ, ՖԻԱԼՏԷՍ ԵՒ ԱՆՏԷՈՍ

ԶԻՍ մի եւ նոյն լեզուն խայթեց առաջուց,
Այնպէս որ իմ ներկեց երկու ալ այտերս,
Եւ յետոյ նոյն լեզուն գըրաւ սպեղանին։

Այսպէս, կ'ըսեն թէ սովոր էր Աքիլլի
Եւ իր հօր տէգը խոցել նախ եւ առաջ,
Եւ բըժըշկել նոյն խոցուածները յետոյ։

Ողորմելի փոսին տըւինք կըռնակնիս,
Եւ ելանք վեր զանի պատող եզերքէն,
Եւ կ'անցնէինք առանց բընաւ խօսելու։

Հոն տեղը[1] ո՛չ գիշեր էր, ո՛չ ալ ցորեկ,
Այնպէս որ աչքս հազիւ առջիս կը տեսնէր.
Բայց լըսեցի ահեղագոչ փողի մ՝ ձայնն,—

Որուն քով ո՛ւր կը մընան գոռք որոտմանց,—
Որ հակառակ ուղղութիւնով իր ճամբան
Դիտող աչքերս՝ դարձուց կէտի մը վըրայ[2]։

Ողորմելի պարտութենէն եաքը՝ երբ
Կարոլոս[3] մեծը կորսընցուց սուրբ ձեռնարկն՝
Օռլանտոն այնպէս ահաւոր չըհընչեց։

Դարձընելով քիչ մը գըլուխս դէպ այն կողմն,
Տեսնել թուեցաւ ինձ անթիւ բարձըր բուրգեր,
Ու 'սի. «Վարպետ, անիկա ի՞նչ քաղաք է»։

Եւ ան ինծի. «Վասըն զի դուն կը վազես
Աղջամուղջին մէջէն հեռուն աչքերովդ,
Հարկ է որ միտքդդ մոլորի ու խաբուի։

Պիտի տեսնես լաւ երբոր հոն մօտենաս,
Թէ զգայարանքն հեռուանց որչափ կը խաբուի,
Ուրեմըն քիչ մը դուն քայլերդ փութացուր»։

Եւ քաղցրութեամբ յետոյ ձեռքէս բըռնելով,
Ըսաւ. «Առաջ չըգացած մենք աւելի,
Որպէս զի շատ իրն անսովոր չերեւայ,

Գիտցիր որ չեն բուրգեր՝ այլ են հըսկաներ,
Որ պորտերնէն վար ամէնքն ալ ըղրհորին
Մէջ են եւ զայն չուրջանակի կը պսակեն»։

Ինչպէս երբոր մէգը ցըրուի, կը սկըսի
Աչքն որոշել տակաւ ինչ որ գոլորշին՝
Խըտացընողն օդին՝ իր մէջ կը ծածկէ,

Դրակելով[4] այսպէս ամպը հոծ ու մըթին,
Դեռ աւելի մօտենալով եզերքին[5],
Ցընդեցաւ իմ պատրանքս ու վախս աւելցաւ։

Վասըն զի ինչպէս չըրջապատը կըլոր՝
Մոնթէրէճեոն[6] կը պըսակէ բուրգերով,
Ջըրհորը չուրջ պատող եզրին վրայ այսպէս

Կը տրնկուէին կէս մէջքնին բըրգաձեւ
Ջարհուրելի հըսկայք, որոնց կը սպառնայ
Դեռ Ամազդ[7] երկընքէն երբ կ'որոտայ։

Կը տեսնէի արդէն ես դէմքը ոմանց,
Ուսերն ու կուրծքն ու փորերնէն մաս մը մեծ,
Եւ կողերնէն վար իրենց զոյգ բազուկներն։

Բնութիւնն անշուշտ մեծապէս լաւ ըրաւ՝ երբ
Դադրեցաւ այդպէս հըսկաներ ստեղծելէ,
Եւ Աբէսէն չորթեց առանկ մարտիկներ։

Եւ եթէ ան դեռ փիղ ու կէտ կ'արտադրէ,
Ով որ նայի մըտադրութեամբ ու քննէ
Շատ խոհական կը գըտնէ զայն ու արդար։

Վասըն զի խելքն երբոր մըտքին դատման հետ
Կարողութեան ու չար կամքին միանայ,
Մարդիկ անոր դարման կարող չեն ընել։

Անոր երեսն ինձ կը թըւէր թանձր, երկայն,
Սուրբ Պետրոսի չոճւոյ պըտղոյն[8] պէս ի Հռոմ,
Եւ միւս ոսկերքն էին անոր համեմատ.

Այնպէս որ ափն՝ որ կը ծածկէր կէսէն վար՝
Դեռ վերէն այնչափ բան անկէ կը ցուցնէր,
Որ հասնելու համար անոր մազերուն,

Երեք Ֆրիզոնք[9] ի զուր պիտի պարծէին։
Զի կ'տեսնէի ես երեսուն մեծ թիզեր
Անկէ վար ուր մարդ վերարկուն կը կոճկէ[10]։

Ռաֆէլ մայ ամէք զաբի ալմի
Սկըսաւ պոռալ զարհուրելի այն բերանն,
Որուն յարմար չէին անուշ սաղմոսներ։

Եւ առաջնորդս անոր. «Անմիտ դու հոգի,
Առ փողըդ ձեռքըդ եւ անով ըսփոփուէ,
Երբ բարկութիւն կամ ուրիշ կիրք նեղէ քեզ։

Փընտռէ վիզիդ շուրջը եւ փոկը գըտիր,
Որ կը բըռնէ զայն վեր, հոգի շըփոթկան,
Եւ տեսիր զայն որ կը պատէ կուրծքըդ մեծ»։

Ետքն ըսաւ ինձ. «Ինք կը յայտնէ ով ըլլալն[11]։
Նեմբրոթն է ան, որուն անմիտ խորհըրդով
Աշխարհի մէջ արդ մէկ լեզու չի խօսուիր։

Թող երթայ մնայ, եւ պարապ տեղ չըխօսինք,
Զի այսպէս է անոր ամէն այլ լեզու,
Ինչպէս իրենն այլոց, որ չի հասկըցուիր»։

Արդ աւելի երկայն ճամբայ մ'ընելով
Ձախ կողմ դարձանք, եւ նետաձիգ մը հեռուն
Գըտանք ուրիշ մ'աւելի մեծ եւ վայրագ։

Թէ զինքը ո՛վ կապեր է, չեմ գիտեր ես,
Բայց կը կըրէր կուրծքին վըրայ ձախ բազուկն,
Եւ աջն ետեւը շըղթայով մը կապուած,

Որ էր կախուած անոր վիզէն մինչեւ վար,
Եւ կը պատէր շուրջ մինչեւ հինգ պտոյտներով
Ջըրհորին դուրս երեւցող մասը մարմնոյն։

«Այս խրոխտավիզ գոռոզն ելաւ չափելու
Իր զօրութիւնն՝ ընդդէմ վեհին Արամազդի,
Ըսաւ վարպետս, իր վարձքը ա՛յդ աւադիկ։

Փիալտէս[12] է անունն, եւ իր մեծ փորձերն
Ըրաւ հըսկայք երբ Աստուածներն վախցուցին։
Զի շարժեր բնաւ ան կըռուըտող բազուկներն»։

Եւ ես անոր. «Եթէ հնար է, կ'ուզէի
Սոսկավիթխար Բըրիարեւսը[13] տեսնել
Իմ աչքերով»։ Եւ ան տըւաւ պատասխան.

«Պիտի տեսնես նախ եւ առաջ Անտէոսն[14]
Որ կը խօսի եւ է արձակ, եւ որ մեզ
Պիտի դժոխքին յատակին մէջը դընէ։

Այն՝ զոր տեսնել կ'ուզես դուն՝ շատ հեռուն է,
Եւ է կապուած անոր նըման, միայն թէ
Ան աւելի դէմքով վայրագ կը թըւի»։

Ձեղաւ երբեք երկրաշարժ մ'ա՛յնքան սաստիկ
Որ աշտարակ մ'այնպէս ցընցէր ուժգնութեամբ[15],
Ինչպէս ինքզինքն երբ Փիալտէսը ցընցեց։

Աւելի քան երբեք վախցայ մահուընէ,
Եւ ես վախէս կը մեռնէի անպատճառ
Եթէ տեսած չըլլայի իր շըղթաներն։

Մենք աւելի առաջ անցանք այն առեն
Եւ Անտեւսին եկանք՝ որ հինգ կանգնոյ չափ
Առանց գլխի, ջըրհորէն դուրս կ՝երեւար։

«Ո՜վ դուն, որ այն հովիտին մէջ[16] բարեբաստ՝
Որ Սկիպիոնն ըրաւ ժառանգ փառքերու,
Երբ Աննիբազ իրեններովը փախաւ,

Աւարեցիր բերիր անթիւ առիւծներ[17],
Եւ որ եթէ ըլլայիր մեծ կըռուին մէջ[18]
Եղբայրներուդ, դեռ կարծեցնել[19] իսկ կու տաս

Որ զաւկըներն երկրի պիտի յաղթէին,
Բարեհաճէ դընելու մեզ վարը հոն
Ուր ցըրտութիւնը կը սեղմէ Կոկիւտոնն։

Մի՛ տար դիմել մեզ Տիտեոնի[20], Տիւփեւսի,
Ասի[21] կըրնայ տալ ինչ որ հոս կ՝ըղձացուի.
Արդ խոնարհէ, եւ քիթըդ մի՛ ծըռմըռակեր։

Աչխարհի մէջ կըրնայ անունդ հըռչակել
Դեռ՝ գի ողջ է եւ պիտ՝ ապրի դեռ երկար,
Շընորհն եթէ տարաժամ զինք չըկանչէ»։

Այնպէս ըսաւ վարպետն. եւ ան ըշտապով
Բացաւ թեւերն ու բըռնեց իմ առաջնորդս,
Որոնց ուժգին սեղմումն Հերակլ զգացած էր։

Երբոր ըզգաց վիրգիլ անոր զինք բըռնելն,
Ըսաւ ինձ. «Հոս մօտեցիր որ բըռնեմ քեզ»։
Եւ երկուքնիս մէկտեղ կապոց մը եղանք։

Գարիզենտան[22] ինչպէս՝ եթէ նայի մէկն
Հակած կոմէն՝ երբոր վրայէն ամպ մ՝անցնի
Կը կարծէ որ պիտի ծըռի եւ իյնայ,

Այսպէս թուեցաւ Անտէոս ինձ, որ մտազիր
Կը նայէի հակիլն անոր։ Վայրկեան մ՝էր[23]
Որ պիտ՝ իջնել ուզէի մի այլ ճամբով։

Բայց այն մեղմով դըրաւ ըզմեզ հոն յատակն՝
Որ կը լըլկէ Ատուսեակին[24] հետ Յուգան,
Եւ չըմընաց հոն երկար այսպէս ծըռած,

Այլ կանգնեցաւ ինչպէս նաւուն մէջը՝ կայմն։

ԼԲ ԵՐԳ

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ, ՄԱՏՆԻՉՔ

ԱՌԱՋԻՆ ՇՐՋԱՊԱՏ, ԿԱՅԻՆԵԱՆ.

ՄԱՏՆԻՉՔ ԱԶԳԱԿԱՆԱՑ.

ՄԱՆԿՈՆԱՅԻ ԿՈՄՍԵՐԸ. ԳԱՄԻՋԻՈՆ ՓԱՅԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՇՐՋԱՊԱՏ. ԱՆՏԵՆՈՐԵԱՆ.

ՄԱՏՆԻՉՔ ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ

ՊՈՔՐԱ ԱՐԲԱՅԵԱՆՑ, ՊՈՒՈՃՈՅ ՏՈՒԷՐԵԱՆ

ԿՈՄՍՆ ՈՒԿՈՂԻՆ

ՈՒՆԵՆԱՅԻ եթէ յանգեր դուժ՝ խըռպոտ,
Ինչպէս տըխուր ծակին[1] պատշաճ պիտ՝ ըլլար,
Որուն վըրայ կը հանգչին միւս բոլոր ժայռք[2],

Մտածումներուս հիւթը պիտի քամէի
Լի բովանդակ. այլ զի չունիմ ես զանոնք,
Առանց վախի չէ որ խօսիլ կը սկըսիմ։

Վասըն զի չէ ծաղրածութիւն իմ ձեռնարկս,
Նըկարագրել յատակն ամբողջ տիեզերքին,
Ոչ գործ լեզուի՝ որ հայր ու մայր կը կանչէ։

Բայց այն տիկնայք[3] որ օգնեցին Ամփիոնի
Պարըսպելու Թեբէն՝ օգնեն երգերուս,
Որ իմ խօսքերս իրէն ըստոր չըմընան։

Ո՜վ անիծեալք՝ միւս ամէնքէն աւելի,
Որ էք այն տեղն որ նկարագրելն է դըժուար,
Լաւ էր երկրի մէջ այծ, ոչխար ըլլայիք:

Երբ մեզ գըտանք մութ հովտին մէջ՝ հըսկային
Ոտքերուն տակ, շատ աւելի վարով դեռ,
Ու կ'նայէի տակաւին բարձըր պատին[4],

Լըսեցի այս խօսքերն. «Անցի՛ր զգուշութեամբ,
Զըլլայ թէ քու ներբաններովդ կոխկըռտես
Զըւարակման եղբայրներուդ գըլուխներն»:

Որուն վըրայ՝ դարձայ, տեսայ իմ առջեւս
Եւ ոտքերուս տակ լիճ մը ես սառնապատ,
Որ քան ջուրի՝ ապակիի կը նմանէր:

Այդպիսի հաստ քող մը երբեք չըձըգեց
Իր ջըրերուն վըրայ Դանուբ՝ ձըմեռն՝ յԱւստրիա
Եւ ոչ հոն ցուրտ երկինքին տակ Տանայիս[5],

Ինչպէս էր հոս: Այնպէս որ վրան իյնային
Եթէ Փիէ՛թրափանան[6] կամ Թապէռնիք[7],
Եւ ոչ իսկ չըթ պիտի ընէր եզերքէն:

Եւ ինչպէս գորտը քիթը ջրէն դուրս հանած
Կը կըռկըռայ կը կենայ, երբ կ'երազէ
Գեղջկուհին ստէպ երթալ ընել հասկաքաղ[8],

Կապուտակ մինչ ամօթոյքները էին
Այն ցաւագին ըստուերք[9] սառին մէջ սուզուած,
Կարապին[10] պէս կափկափելով ակռանին:

Ամէն մէկն իր երեսը վար կը բռնէր[11].
Յայտնի վըկայ էին անոնց բերաններն[12]
Ցուրտին, աչքերը՝ սըրտերնուն տըխրութեան:

Քիչ մ'ատեն շուրջըս նայելով, ոտքերուս
Դարձայ, տեսայ երկու հոգի այնպէս մօտ,
Որ իրարու խառնած էին մազերնին:

«Ըսէք ինծ դուք որ կը սեղմէք կուրծքերնիդ
Այդպէս, ըսի ես, ո՞վ էք դուք»: Վիզերնին
Վեր վերցնելով, երեսնին ինծ ուղղեցին:

Եւ աչքերնէն՝ որք լի էին արցունքով՝
Թարթիչներուն վրայ կաթեցան, եւ անոնց
Մէջ սառելով՝ աչքերն անոնց փակեցին:

Գօտի մ'երբեք այնպէս ուժով չըսեղմեց
Փայտ փայտի հետ: Եւ անոնք խոյր երկու
Նոխազ՝ զիրար հըրմըշտեցին՝ բարկացած:

Ուրիշ մը որ կորսնցուցած էր ցուրտէն
Իր ականջներն, առանց դէմքն ինծ ուղղելու
Ըսաւ. «Ինչո՞ւ այդչափ մեզի կը նայիս:

Եթէ կ'ուզես գիտնալ ո՞վ են այդ երկուքն,
Հովիտն՝ ուրկէ Պիզենցիոն[13] կը հոսի
Անոնց Ալպերդ հօրն ու իրենց ստացուածքն էր:

Մէկ մարմնէ[14] են. դու Կայինեան պարունակն
Ամբողջ քըրքրէ, չես գըտներ ստուեր մ'աւելի
Պաղպաղակին մէջ արժանի սուզուելու:

Ոչ անիկա՝[15] որուն թէ կուրծքն ու թէ չուքն
Արթուրի ձեռքը ծակեց մէկ հարուածով.
Ոչ Ֆոքաչեան[16], ոչ աս որ գիս կ՝արգիլէ

Գըլխոցիս եւ չեմ կըրնար նայիլ դեռ առաջ,
Եւ կոչուեցաւ Մասքերոնի Սայսոլոյ[17],
Եթէ Տոսկան ես, զանի պէտք ես ճանչնալ։

Եւ որպէս զի նորէն խօսիլ չըտաս ինձ,
Գիտցիր որ ես եմ Գամիչեոնը փացեան[18]
Եւ կը սպասեմ Գալլին[19] որ գիս չըքմեղէ»։

Յետոյ տեսայ[20] հազար դէմքեր՝ կապուտցած
Բոլոր ցուրտէն, ուստի սարսուռ կու գայ վրաս
Եւ պիտի գայ միշտ՝ սառած Չուրն յիշելուս։

Դէպ ի կեդրոնը գընացած աւեննիս,
Որ կը քաշէ իրեն ամէն ծանրութիւն,
Ու կ՝դողայի յաւէրժական չուքին մէջ,

Թէ կամքն ուզեց, թէ ճակտի գիրն եւ կամ
Ըզգիտեմ, այն գըլխոց մէջէն անցնելու [բախտ,
Աւենս ուժգին ոտքըս դէմքի մը զարկի։

Լալով պոռաց. «Ինչո՞ւ վըրաս կը կոխես.
Մոնդ՝Աբերդի վըրէժն եթէ չես ի գար
Շատցընելու դուն, զիս ինչո՞ւ կը տանջես[21]»։

Եւ ես. «Վարպետ, քիչ մը հոս ինձ ըսպասէ,
Որ ես անոր մասին կասկածս ըստուգեմ,
Եւ յետոյ որչափ կ՝ուզես զիս փութացուր»։

Կեցաւ վարպետն։ Եւ ես ըսի ըստուերին
Որ տակաւին կը հայհոյէր դառնապէս.
«Ո՞վ ես որ այդպէս կ՝նախատես ուրիշներն»։

«Դուն ո՞վ ես որ, ըսաւ, կ՝երթաս զարնուելով՝
Անտենորի մէջէն՝ այլոց այտերուն,
Եւ եթէ ողջ ըլլայիր ինչ պիտ՝ ըլլար»։

Իմ պատասխանս եղաւ. «Ողջ եմ ես, եւ դուն
Կը փափաքիս եթէ համբաւ ունենալ,
Նոթերուս մէջ կըրնամ անունըդ դընել»։

Եւ ան ինծի. «Հակառակին կը տենչամ[22]։
Գընա գործիդ, մի տար ինծի նեղութիւն,
Շողոքորթել չես գիտեր այս փոսին մէջ»։

Բռնեցի այն աւեն անոր չըլլիքէն,
Եւ ըսի. «Չարկ է որ անունդ ըսես դուն.
Ապա թէ ոչ մազ մըն ալ չի մընար հոս»։

Եւ ան ինծի. «Բոլոր մազերս ալ փետտես
Պիտի չըսեմ եւ չըյայտնեմ ո՛վ ըլլալս,
Եթէ հազար անգամ գըլխուս ալ զարնես»։

Պըլլած էի մազերն արդէն ձեռքիս մէջ,
Եւ փըրցուցած էի փունջէ մ՝աւելի,
Եւ մինչ աչքերը վար առած կ՝ոռնար ան,

Պոռաց ուրիշ մը. «Ի՞նչ ունիս, Պոքքա[23] դուն.
Ծամելիքներդ ծեծելըդ չի՞ բաւեր որ
Կը հաչես ալ. ո՞ր դեւը քեզ կը լըկէ»։

«Ա՛լ, ըսի ես չեմ փափաքիր որ խօսիս,
Դըժխեմ մատնիչ, եւ ի հեճուկըս քեզի,
Ըստոյգ լուրեր պիտի տանիմ քու վրայօդդ»։

Յարեց. «Գընա՛ եւ ըսէ ինչ որ կ՚ուզես.
Բայց մի՛ լըռեր եթէ ելլես այս տեղէն
Անոր վըրայ որ իմ անունըս տըւաւ։

Գաղղիացւոց գըրամը հոս կու լայ ան[24].
Պիտի կըրնաս ըսել. «Տեսայ Տուէրեանն
Հոն ուր զովին մէջ կը կենան մեղաւորք»։

Եթէ հարցնեն քեզ թէ ուրիշ ո՛վ կար հոն,
Գիտցիր որ քովըդ Պէքքէրեան[25] ունիս դուն,
Որուն կոկորդը ֆիրէնցէն սըղոցեց։

Կարծեմ Յովհան Սոլտանիէրն[26] անդին է
Կանելլոնի[27], Թէպալտելլի[28] հետ մէկտեղ,
Որ Ֆայէնցան բացաւ գիշեր ժամանակ»։

Մենք բաժնըւած էինք արդէն իսկ անկէ՝
Նակի մը մէջ երկու սառած[29] երբ տեսայ,
Այնպէս որ գլուխը մէկուն խոյր էր միւսին։

Եւ անօթի մէկն հացն ինչպէս կը խածնէ,
Այնպէս միւսին մըխեց վերինն ակռաներն
Հոն ուր ուղեղը ծոծրակին կը կըցուի։

Ուրիշ կերպով չէր որ կըրծեց Տիդէոս[30]
Մելանիպպի քներքը գազան զայրութով,
Ինչպէս կ՚ընէր գըլուխն եւ միւս բաներն[31] աս։

«Ո՞վ որ այդպէս վայրագօրէն կը ցուցնես
Աստուածունըդ կերածիդ վըրայ՝ դուն,
Պատճառն ըսէ, ըսի ես, այս պայմանով,

Որ թ՚իրաւամբ կը գանգատիս դու իրմէ,
Գիտնալով ո՛վ ըլլալդ եւ մեղքը անոր՝
Վերն աշխարհի մէջ փոխարէնը քեզ տամ,

Թէ այն[32] որով. ես կը խօսիմ՝ չըչորնա՛յ»։

ԼԳ ԵՐԳ

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ՄԱՏՆԻՉՔ
ԵՐԿՐՈՐԴ ՇՐՋԱՊԱՏ. ԱՆՏԵՆՈՐԵԱՆ
ՄԱՏՆԻՉՔ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅՑ
ԿՈՄՍ ՈՒԿՈԼԻՆԻ ՄԱՀԸ
ԵՐՐՈՐԴ ՇՐՋԱՊԱՏ. ՊՏՂՈՄԵԱՆ
ՄԱՏՆԻՉՔ ՍԵՂԱՆԱԿՑԱՑ
ԵՂԲԱՅՐ ԱԼՊԵՐԻԿՈՍ ԵՒ ՊՐԱՆՔԱ Տ'ՕՐԻԱ

ԲԵՐԱՆԸ վեր առաւ վայրագ կերակրէն
Ախն մեղաւորն ու զայն սըրբեց մազերով
Գլխուն՝ որուն ծոծրակն արդէն կըրծեր էր։

Յետոյ սկըսաւ. «Կ'ուզես որ ես նորոգեմ
Յուսահատ ցաւն՝ որ կը ճըմլէ սիրտըս՝ լո՛կ
Մըտածելով, տակաւին վրան չըխօսած։

Բայց իմ խօսքերս պիտի ըլլան եթէ սեր՝
Որ նախատինք բերեն կըրծած մատնիչիս,
Պիտի տեսնես խօսիլս ու լալըս մէկտեղ։

Զեմ գիտեր ո՛վ ես դուն եւ ո՛չ՝ ինչ կերպով
Եկած ես հոս վարըը, բայց քու խօսուածքէդ
Ճըշմարտապէս փլորենտացի կը թըւիս։

Պէտք է գիտնաս որ եղայ Կոմսն Ուկոլին[1],
Եւ աս՝ արհի եպիսկոպոսը Հռուգեր.
Արդ պիտ՝ ըսեմ թ՝ինչո՛ւ այսկերպ[2] դրացի մ՝եմ։

Թէ ես իր չար խորհուրդներուն արդիւնքով,
Վըստահելով վըրան՝ եղայ ձերբակալ,
Եւ թէ մեռայ յետոյ՝ ըսել հարկ չըկայ։

Այլ ինչ որ չես կըրնար լըսած ըլլալ դուն,
Այսինքն ես ի՞նչ անողորմ մահ ունեցայ,
Պիտի լըսես, գիտնաս թէ ան ինձ ինչա՞ց։

Ձեղքուածք մը նեղ ներսի կողմէն գընդանին[3]
Որ Սովի Բուրգ կը կոչուի իմ պատճառաւ,
Եւ ուր պիտի բանտարկուին դեռ ուրիշներ,

Իր բացուածքէն ինձ ցոյց տըւած էր արդէն
Շատ լուսիններ, երբ գէշ երազ մը տեսայ,
Որ պատռեց քօղն ապագային իմ առջեւս։

Ասիկա[4] ինձ գըլուխ եւ տէր կ՝երեւար,
Գայլն ու ձագերն հալածելով դէպ ի լեռն՝
Որ Բիզացւոց աչքէն Լուքքան կը գողնայ՝

Սովալըլուկ եւ ժիր ու վարժ քածերով[5].
Որոնց առջեւ դըրած էր ան ճակատէն
Կուալանտներ ու Սիզմոնտներ, Լանֆրանքներ։

Փոքրիկ վագքէ մ՝յետոյ ինձ խոնջ կը թուէին
Հայրն ու որդիք[6], եւ կը թըւէր ինձ տեսնել
Կողերնուն սո՛ւր ժանիքներով պատըռտիլն։

Արշալոյսէն առաջ կանուխ արթընցայ,
Եւ լըսեցի որ քուներնուն մէջ որդիքս՝
Որ հետս էին՝ կու լան եւ հաց կը խընդրեն։

Շատ անգութ ես ցաւիլ թէ չես ըսկըսիր,
Մըտածելով ինչ որ սըրտիս կ՝ազդըւէր.
Եւ եթէ չե՛ս լար, ի՞նչ բանի վրայ կու լաս։

Արթուն էին արդէն, եւ ժամը մօտ էր
Ինձ ու որդւոցըս կերակուր բերելու,
Եւ ամէն մէկն իր երազէն կը խիթար[7]։

Եւ լըսեցի դըրան գամուիլը տակէն
Ձարհուրելի աշտարակին, եւ անխօս
Ձաւակներուս դէմքերուն մէջ նայեցայ։

Չէի լար ես, իմ ներսըս քար էր կըտրած.
Անոնք այո, եւ Անսելմիկս ըսաւ ինձ.
«Այդպէս ինչո՞ւ կը նայիս[8], Հայր, ի՞նչ ունիս»։

Խայց չըլացի եւ ոչ տըւի պատասխան
Ամբողջ այն օրն, եւ ոչ գիշերն հետագայ,
Մինչեւ որ միւս արեւն յերկիր ծագեցաւ։

Հազիւ աղօտ նըշոյլ մը ներս թափանցեց
Աղետաւոր զընդանին մէջ, ու տեսայ
Չորս դէմքերուն վըրայ իմ իսկ կերպարանքս,

Սըրտիս ցաւէն երկու ձեռքերս ալ խածի,
Եւ կարծելով անոնք որ զայն կ՝ընէի
Ես ուտելու համար, յանկարծ ոտք ելան

Եւ ըսին. «Հա՛յր, մենք պիտի չատ քիչ ցաւինք
Եթէ դուն մե՛զ ուտես, դո՛ւն մեզ հագցուցիր
Ողորմելի այս միսը, դո՛ւն մերկացուր»։

Հանդարտեցայ որ չըտրխրին աւելի.
Այն օրն ու միւսը մենք կեցանք անչըշունչ.
Անգո՛ւթ երկիր, ա՜հ դու ինչո՛ւ չբացուեցար։

Եւ յետոյ երբ մենք չորրորդ օրը հասանք,
Ոտքերուս քով կադդոս ինկաւ փըռուեցաւ
Ըսելով. «Հա՛յր իմ, ինչո՞ւ չես օգներ ինձ»։

Ու հոն մեռաւ։ Եւ ինչպէս գիս կը տեսնես,
Տեսայ մէկիկ մէկիկ իյնալն երեքին
Ալ հինգերորդ ու վեցերորդ օրուան մէջ։

Կուրցած արգէն՝ սկըսայ զանոնք խարխափել
Եւ մահերնէն վերջ երեք օր կանչեցի,
Յետոյ յաղթեց անօթութիւնը ցաւին[9]»։

Այս խօսքերէն յետոյ չըլմոր աչքերով
Թըշուառ կառափն[10] ակռաներովը խածաւ,
Որոնք[11] ինչպէս չանն՝ ոսկրին դէմ պինդ եղան։

Ա՜յ դու Բիզա, դու նախատինք բընակչաց
Զըքնաղագեղ երկրին ուր Սին[12] կը հընչէ.
Եւ զի գրացիք[13] կը դանդաղին պատժել քեզ,

Թող չարժին, օ՛ն, Գաբրայիա[14], Կորկոնա,
Եւ Ականոսի գետաբերանքը թըմբեն,
Որպէս զի ան՝ ամէն անձ մէջըդ խեղդէ։

Չի համբաւուած էր եթէ Կոմսն Ուկոլին
Իբրեւ մատնիչ ամրոցներուդ, դուն երբեք
Պէտք չէիր այնպէս տանջել իր զաւկըներն։

Անմեղ կ'ընէր մատաղատի ճիղմ հասակն
Ուկուչչիոնն ու Պրիկադան, նո՛ր Թեբէ[15],
Եւ միւս երկուքն՝ որ կ'անուանէ երգըս վերն։

Մենք աւելի առաջ անցանք[16], հոն ուր սառն
Աւելի խիստ կը պատանդէ ուրիշներն,
Ոչ դէպ ի վար ծըռած, այլ դէպ ի ետեւ։

Հոն արտասուքն իսկ արտասուել չի տար թոյլ[17],
Եւ ցաւն՝ աչքին վրան արգելքի բախելով,
Կը դառնայ ետ՝ աւելցնելու տանջանքներն։

Չի կը սառին արտասուքներն առաջին,
Եւ, բիւրեղեայ երեսնոցի նըմանակ,
Կը լեցընեն բոլոր խոռոչն յօնքին տակ։

Եւ թէպէտեւ կորսընցուցած էր իմ դէմքս
Ամէն զգացում սաստիկ ցուրտին պատճառաւ,
Ինչպէս կ'ըլլայ կոչտացած մասը մարմնոյն,

Այնու հանդերձ ինձ կը թըւէր հով ըզգալ,
Ուստի «վարպետ, ըսի, փըչողը ո՛վ է,
Հոս վարն ամէն չոգի մարած չէ՞ արդեօք»։

Եւ ան ինծի. «փութով ըլլաս պիտի հոն
Ուր պիտի աչքըդ տայ քեզի պատասխան,
Շունչն անձրեւող պատճառը երբ նըշմարէ»։

Եւ ցուրտ փոսին մէջ սուզուած մէկն ողորմուկ,
Պոռաց մեզ. «Ո՜վ այդչափ անգութ հոգիներ,
Որոնց տըրուած է պարունակը վերջին,

Վերցուցէք իմ երեսէս ծանրը քօղերն,
Որ պռոթկամ դուրս ցաւս՝ որով սիրտըս կ'ուռի,
Իմ արցունքներս կըրկին անգամ չըսառած»։

Եւ ես անոր. «Եթէ կ'ուզես օգնեմ քեզ,
Ըսէ ո՛վ ես, եւ թէ ուզածըդ չընեմ,
Սառոյցներուն մինչեւ յատակը երթամ[18]»։

Ըսաւ արդ. «Ես Ալպերիկոս եղբայրն[19] եմ,
Չար պարտէզին պըտուղներէն անիկա
Որ հոս փոխան թուզի՝ արմաւ կ'ընդունիմ[20]»։

Ըսի անոր. «Արդ դուն մեռած ես ուրեմն»։
Եւ ան ինծի. «Թէ մարմինս ի՞նչ կ'ընէ վերն
Աշխարհի մէջ, ամենեւին չեմ գիտեր։

Այս Պըտղոմեան այն յատկութիւնը ունի
Որ հոգին վար կը գլորի չատ անգամներ՝
Ատրոպէն[21] դեռ տակաւին զայն չըհըրած։

Եւ որպէս զի դուն աւելի հաճութեամբ
Բերես աչքէս արտասուքները հինցած,
Գիտցիր. հոգին հագիւ կ'ընէ մատնութիւն,

Ինչպէս ըրի ես, կը խըլէ դեւ մ'անկէ
Մարմինն ու զայն կը վարէ ինքը՝ մինչեւ
Որ ժամանակն անոր հասնի լըրանայ։

Հոգին այս ցուրտ ջըրհորին մէջ կը սուզուի։
Եւ գուցէ վերը կ'երեւայ դեռ մարմինն
Ան ըստուերին՝ որ հոս ետիս կը դողայ։

Պէտք ես գիտնալ զայն՝ եթէ արդ կու գաս վար,
Ան՝ տէր Պրանքա տ'Օրեան[22] է, կայ չատ տարի
Որ ան հոս վարը բանտարկուած է այսպէս»։

«Կարծեմ, ըսի անոր, դուն զիս կը խաբես.
Ձի տակաւին Պրանքա տ'Օրեան մեռած չէ,
Կ'ուտէ, կ'խըմէ, կը նընջէ, զգեստ կը հագնի»։

«Չար Ճանկերուն փոսին մէջ վերն՝ ըսաւ ան,
Հոն տեղը ուր կ'եռայ կըպչուն կըպրաձիւթին,
Մինչեւ Ծանքէն դեռ տակաւին չէր հասած,

Երբոր ան դեւ մը կըրաւ իր մարմնոյն մէջ
Իր տեղն, ինչպէս նաեւ մէկն իր արիւնէն[23],
Որ մատնութիւն ըրաւ անոր հետ մէկանց։

Բայց ալ դուն ձեռքըդ դէպ ի հոս երկընցուր,
Աչքերըս բաց»։ Եւ չըբացի ես զանոնք
Եւ տմարդութեամբ եղայ դէպ այն մարդավար[24]։

Ա՜յ Գենուացիք, տարօրինակ դուք մարդիկ
Ամէն բարքէ, եւ լի ամէն գարշութեամբ.
Ինչո՞ւ համար չէք վըտարուիր աշխարհէ։

Ձի ապիրատ ըստուերին[25] հետ Ռոմանեոյ
Գըտայ ձենէ մէկը[26] որ իր ոճիրով
Կոկիտոսին մէջն հոգիով կը թըրջի,

Եւ տակաւին մարմնով վերն ողջ կ'երեւայ։

ԼԴ ԵՐԳ

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ՄԱՏՆԻԶՔ

ԶՈՐԲՈՐԴ ՇՐՋԱՊԱՏ.

ՅՈՒԴԱՅԵԱՆ. ՄԱՏՆԻԶՔ ԲԱՐԵՐԱՐԱՑ

ԱՐՈՒՍԵԱԿ ԵՒ ԻՐ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՐՈՒՍԵԱԿԻՆ ԲԵՐԱՆՆԵՐԸ. ՄԱՏՆԻԶՔ ԹԱԳԱՒՈՐԱՑ

ՅՈՒԴԱ ՍԿԱՐԻՈՎՏԱՑԻ. ԲՐՈՒՏՈՍ ԵՒ ԿԱՍԻՈՍ

ԱՆՑՔ ՏԻԵԶԵՐՔԻՆ ԿԵԴՐՈՆՆԵՆ

ԴԻՊ Ի ՄԻՒՍ ԿԻՍԱԳՈՒՆՏԸ

«Թագաւորին դժոխոց դրօշք յառաջեն[1]»
Դէպ ի մեզի: Սակայն առջեւըդ նայէ,
Ըսաւ վարպետս, կըրնաս թէ զինքն[2] որոշել:

Ինչպէս երբոր մըշուշ մը խիտ կը փրչէ,
Կամ մեր գունտին վըրայ կ'իջնէ երբ գիշեր
Հեռուանց չաղացք մը կը թըւի հողմաշարժ,

Ինձ մեքենայ մ'այնպէս տեսնել թըւեցաւ:
Ցետոյ հովին համար գացի կըծկեցայ
Առաջնորդիս ետին, չըկար ուրիշ ճար:

Արդէն էի, եւ սոսկումով կ'երգեմ զայն,
Հո՛ն ուր սաւառներուն ամէն էին ծածկըւած,
Ալակիին մէջ ինչպէս չիւղ մը յարդի[3]:

Ոմանք պառկած են եւ ոմանք տընկըւած,
Ասոնք գլուխնուն վըրայ, անոնք ոտքերնուն,
Միւս մ'իբր աղեղ՝ դէմքն ոտքերուն դարձուցած։

Երբոր մենք այնչափ դիմեցինք դէպ առաջ
Որ վարպետիս հաճոյ եղաւ ցուցնել ինձ
Ան արարածն[4] որ չըքնաղ դէմքն ունեցաւ,

Իմ առջեւէս քաշուելով զիս կեցուց հոն,
«Ահա Պղուտոնն[5], ըսելով, տեղը ահա
Ուր պէտք է դուն զինես ինքզինքդ արուեցամբ»։

Ան ատեն ինչպէս սառեցայ մընացի,
Ընթերցող, մի՛ հարցըներ, չեմ գըրեր ես,
Զի ամէն խօսք պիտի չըլլար բաւական։

Ես չըմեռայ եւ ոչ ալ ողջ մընացի,
Մտածէ դուն քեզ՝ կայծիկ մ'հանճար թէ ունիս՝
Ի՞նչ եղայ ես, զուրկ թէ՛ մեկէն թէ՛ միւսէն։

Աղետաւոր արքայութեան վեհապետն
Կուրծքին կէսէն սառոյցներէն կ'ելլէր դուրս,
Եւ հըսկայի մ'հետ աւելի կըրնամ ես

Բաղդատուիլ քան անոնք՝[6] անոր թեւերուն.
Եւ արդ դուն տես թէ ամբողջն[7] ի՞նչ պիտ' ըլլայ
Համեմատուի հե՛տը եթէ այն մասին։

Չի եղաւ այնքան չըքնաղ՝ իբր արդ տըգեղ,
Եւ իր Հաստչին դէմ վեր վերցուց իր յօնքերն,
Չարկ է իրմէ բըղխին ամէն չարիքներ։

Ո՜հ, ինձ ինչ մեծ զարմանալիք երեւցաւ,
Գըլխուն վըրայ երեք երես երբ տեսայ,
Մէկն առջեւն էր՝ եւ էր կարմիր, միւս երկուքն՝

Որոնք ասոր վրայ կու գային աւելնալ՝
Իւրաքանչիւր ուսին միջին կէտէն ճիշդ,
Գագաթին վրայ կը կըցուէին իրարու։

Էր ճերմակի եւ դեղինի միջեւ աչքն,
Եւ ձախը էր նըման անոնց որ կու գան
Ան կողմերէն՝ ուր որ Ներոս կ'հովտանայ[8]։

Ամէն մէկին[9] տակէն կ'ելլէր երկու թեւ,
Մեծ՝ որքան էր պատշաճ թըռչնոյ մ'այնպիսի,
Ես այնպիսի՛ առագաստ բնաւ չըտեսայ։

Էին առանց փետրի, նըման ճիշդ թեւուց
Ըղջիկներու, եւ կը չարժէր ան զանոնք,
Եւ կ'ելլէին իրմէ երեք հատ հովեր,

Որոնց ձեռքով կ'սառէր բոլոր Կոկիտոնն։
Վեց աչքերով կու լար, ուերեք ծնօտներէն՝
Արցունք կ'հոսէր՝ լորձունքին հետ արիւնոտ։

Մէն մի բերան՝ ակռաներով կը մանրէր
Մէկ մեղաւոր, թակի նըման, եւ այսպէս
Երեք բերնով երեք հոգի կը տանջէր։

Խածնելն ոչինչ էր ճանկելուն քով զանի՛
Որ առջեւն էր. որուն կըռնակը երբեմն
Բոլորովին կը մերկանար իր մորթէն։

Վարպետս ըսաւ. «Վէրի հոգին որ սաստիկ
Կը տանջըւի, Սկարեովտացի Յուդան[10] է։
Ներսն է գըլուխն եւ սըրունքներն դէպ ի դուրս։

Միւս երկուքէն՝ որոնց գըլուխը ցածն է,
Այն որ կախուած է սեւ բերնէն՝ է Բրուտոս[11],
Տես թէ ինչպէս կը գալարուի՝ անշըշունչ։

Միւսն որ մարմնով կը թըւի է Կասիոս։
Բայց կը սկըսի գիշերն[12], եւ պէտք է մեկնինք
Այսուհետեւ, զի մենք տեսանք ամէն բան»։

Ուզածին պէս՝ պըլլըւեցայ իր վըզին,
Ընտրեց անի նըպաստաւոր ժամն ու տեղն,
Ու երբ թեւերը[13] բացուեցան բաւական,

Փաթթըւեցաւ անոր մազոտ կողերուն.
Յետոյ բուրդէ բուրդ ան իջաւ դէպ ի վար
Թաւ մազերուն մէջէն եւ սառ պատեանին[14]։

Երբոր հասանք մենք հոն[15] ուր կողը՝ ազդրին
Հաստակեկ տեղւոյն վըրայ ճիշդ դուրս կը ցըցուի,
Մեծ ճիգերով եւ տագնապով[16] առաջնորդն

Հոն ուր էին սրունքները՝ գլուխը դարձուց,
Եւ մազերէն բըռնեց ելլող մէկու մ՚պէս,
Այնպէս որ ինձ կը թուէր նորէն դժոխք դառնալ։

«Աղէկ բըռնէ, զի այսպիսի սանդուխով
Հարկ է աճքան չարիքներէ հեռանանք»,
Ըսաւ վարպետն ինձ՝ հեւալով ոգեսպառ։

Յետոյ քարի մը ծակէն դուրս ելաւ ան,
Եւ զիս դըրաւ եզերքին վրայ որ նըստիմ,
Յետոյ ցուցուց ինծի իր անցքը խոհեմ։

Վեր վերցնելով աչուիս տեսնել կարծեցի
Արուսեակն[16] ինչպէս որ ձըգած էի զայն,
Եւ ես անոր սրունքները վերը տեսայ։

Թէ ես որչափ տագնապեցայ այն առեն
Թող մըտածէ ոամիկն՝ որ չի հասկընար[17]
Թէ ինչպիսի կէտէ մ՚անցած էի ես։

«Ելի՛ր կանգնէ, ըսաւ վարպետս, ոտքի վրայ,
Ուղին երկայն է եւ ընթացքը դըժնէ.
Եւ մէկ ու կէս ժամ է ելած է արեւ[18]»։

Հոն ուր էինք՝ պալատական սրահ մը չէր.
Այլ ի բընէ աղջամըղջուտ տեղ մըն էր՝
Որու գետինը խորտաբորտ էր ւանկոյս։

«Այս անդունդէն տակաւին դուրս չըպըրծած,
Վարպետ, ըսի, երբոր ոտքի ելայ ես,
Փիչ մը խօսէ ինձ եւ պատրանքըս ցըրուէ։

Ո՞ւր է սառոյցն[19], եւ ի՞նչպէս ան գըլխիվար
Տընկուած է, ի՞նչպէս այնքան քիչ ժամու մէջ
Երեկոյէն առաու անցաւ արեգակն[20]»։

Եւ ան ինծի. «Դուն տակաւին կեդրոնէն
Անդին ըլլալ կը կարծես ուր բըռնեցի
Երկիրս ծակող դըժխեմ որդին[21] մագերէն։

Հոն եղար դուն այնչափ՝ որչափ իջայ ես,
Բայց երբ դարձայ ես՝ դուն անցար այն կէտէն[22]
Ուր կը ձըգուին ամէն կողմէ ծանրութիւնք։

Կիսագունտին տակը հասած ես դու արդ,
Որ հակադիր է ծածկողին մեծ ցամաքն[23],
Որու կէտին տակ բարձրագոյն սպանուեցաւ

Մարդն որ ծընաւ եւ ապրեցաւ անարատ։
Դրած ես ոտքերդ փոքրիկ գունտի մը վըրայ
Որ է ներհակ ձիւտէքքայի երեսին[24]։

Հոս[25] առաւօտ է՝ իրիկուն է երբ հոն,
Եւ աս՝ որուն մազերն եղան մեզ սանդուխ,
Թաղուած է դեռ, այնպէս ինչպէս էր առաջ[26]։

Այս կողմէն[27] վար գըլորեցաւ երկընքէն.
Երկիրն որ հոս առաջուց դուրս էր ցըցուած[28],
Անկէ վախէն ծովուն մէջ գինքն ըսքողեց,

Եւ քաշուեցաւ դէպ ի մեր գունտն, եւ գուցէ,
Որ անորմէ փախչի, թողուց հոս այս վիհն
Ու վեր սլացաւ՝ կազմելու լեռն[29] երեւցող»։

Տեղ մը կայ վարն՝[30] Բեզգեբուղէն հեռաւոր
Այնչափ որչափ կը տարածուի 'ր գերեզմանն՝
Որ ոչ աչքով՝ այլ է ձայնովը ծանօթ

Փոքր առուակի մը որ հոն վարը կ'իջնէ
Ժայռին ճեղքէն՝ զոր անիկա է կըրծած
Ողորտապտոյտ եւ վայրահակ ընթացքովը[31]»։

Պայծառ աչխարհը դառնալու համար մենք,
Մտանք առաջնորդս ու ես ծածուկ այն ճամբէն,
Եւ առանց քիչ մ'հանգիստ ընել խորհելու,

Ելանք մենք վեր, ինքն առաջին, ես երկրորդ։
Այնպէս որ ես տեսայ բաներ գեղեցիկ
Զոր կը ցուցնէ երկինք ծակէ[32] մը կըլոր,

Ուրկէ ելանք մենք որ աստղերը տեսնենք[33]։

ՅԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Ա. ԵՐԳ

Տ. 1–12. ԱՆՏԱՌՐ.— Տանդէ կը համարի որ մարդկային կեանքը ճամբորդութիւն մ'ըլլայ, եւ կը պատմէ՝ որ այս ճամբորդութեան մէջտեղը հանդիպով իմացեր է որ մոլորած է ուղիղ ճամբէն եւ մտեր է մութ անտառի մը մէջ, որուն սարսափները կը նկարագրէ, աւելցընելով որ մըտած պահուն քնաթաթախ է եղեր, որով չէ իմացեր թէ ինչպէս մտեր է։ Անձնական այլաբանական իմաստով ըսել կ'ուզէ՝ որ ժամանակ մը մեղանչական կեանք մ'անցընելէ ետքը, Յորելինական տարին, որ է տեսիլքին կեդծեալ թուականը, արթնցեր է իր մեղանչական քունէն, եւ ըրեր է առաջին փորձերը իր դարձին. հմմտ. Քառ. ԻԳ 76, եւ այլն, 113, եւ այլն։ Իսկ ընդհանրական այլաբանական իմաստով ըսել կ'ուզէ որ մարդ՝ մէկդի թողլով հաւատքն ու անմեղութիւնը, հմմտ. Առք. Իէ, 127, եւ այլն, կը կորսուի՝ առանց իմանալու՝ կրքերու եւ ախտերու մէջ, եւ կը մնայ հոն մինչեւ որ աստուածային շնորհքը արթնցնէ զինքը։

1. Կէս ճամբան, 35րդ տարին, այսինքն է 1300ին. Տանդէ՝ ծնած ըլլալով 1265ին, 1300ին ճիշդ 35 տարեկան էր։ Մարդուս կեանքը 70 տարի կը դնէ՝ ըստ Աստուածաշնչի։

2. Այս կենաց սխալուտ անտառը կամ մեղանչական կեանքը. հմմտ. Քառ. ԻԳ, 115–119։

3. Երանուհին պիտի ըսէ յետոյ Քաւ. Լ, 115. եւն։

Տ. 13–30. ՀԵՇՏԱԿԱՆ ԼԵՌԸ. — Այնպիսի մութ եւ վտանգաւոր տեղ մը լինալէն զարհուրած՝ աչքերը վեր կը բարձրացընէ, եւ կը տեսնէ բլուրը՝ որուն ոտքը հասեր է, եւ որ լուսաւորուած է արեւուն ճառագայթներէն. ուստի կը մխիթարուի եւ կը փորձէ վեր ելլել։

4. Հեշտական լեռը տ. 77, կամ լեառն Տեառն, ինչպէս կը կոչէ սուրբ գիրքը (հմմտ. Ծնունդք ԻԲ, 14, Սաղ. ԺԵ, 1. ԻԴ, 3. Երեմ. ԼԱ, 23, եւն)։

5. Մութ անտառը. հմմտ. Դժոխք, ԺԵ, 90։ Տես նաեւ Արք. ԺԷ, 63։

6. Մոլորակ կը կոչէ Արեւը՝ ժամանակին աստղաբաշխութեան համեմատ։ Դարձեալ Արեւը պատկեր է Աստուծոյ. Արք. ԻԵ, 54։

7. Մեղաց եւ տգիտութեան. հմմտ Հռովմ. ԺԳ, 12. Ա. Թես. Ե, 5։

8. Նաւաբեկեալը։

9. Անտառը։

Տ. 31–60. ԵՐԵՔ ԳԱԶԱՆՆԵՐԸ. — Մինչդեռ Քերթողը կը սկսի զառիվերն ելլել, երեք գազաններ կ'արգիլեն զինքը, եւ ետ կը մղեն։ Առաջինն է յովազ մը, երկրորդը առիւծ մը, երրորդը մատակ գայլ մը։ Այս երեք գազաններն առնուած են անշուշտ Երեմիայէն Ե, 6։ Այս երեք գազաններուն մէջ՝ բոլոր հինները՝ առանց բացառութեան՝ կը հասկնան. շուայտութիւն, հպարտութիւն եւ ագահութիւն։ Արդի քաղաքական մեկնիչները կը տեսնեն անոնց մէջ երեք պետութիւններ, Փլորենտիա, Գաղղիա եւ Հռովմ, որոնք վռնդեցին Քերթողին խաղաղութիւնը։

10. Աւագ ուրբաթ, 25 մարտ. կամ 5 կամ 8 ապրիլ 1300։

11. Խոյ կենդանակերպը։ Հինները կարծեցին որ աշխարհս ստեղծուած ըլլայ գարնան, երբ Արեւը Խոյի մէջ

կը գտնուի, եւ թէ նոյն օրը (25 մարտ) տեղի ունեցած ըլլայ Քրիստոսի մարդեղութիւնն ու մահը։

12. Ստեղծեց։ Արարչութիւնը շարժում է։

13. Երկնային մարմինները։

14. Բայց իմ յոյսս այնքան զօրաւոր չեղաւ՝ որ...

15. Այսինքն՝ դէմքը։

16. Ագահը։

17. Մութ անտառը։

Տ. 61–69. ՎԻՐԳԻԼԻՈՍ. — Փախչելով ակամայ՝ դէպ ի անտառը, Քերթողը պատկեր մը կը տեսնէ, եւ չի գիտեր դեռ թէ արդեօք մարդ է ոսկրով եւ միսով, թէ պարզ ըստուեր։ Վիրգիլիոսն է, որ ղրկուած է օգնութեան՝ որպէս զի առաջնորդէ իրեն։ Տանդէ անոր օգնութիւնը կը խնդրէ, եւ Վիրգիլ կը յորդորէ զինքը որ ուրիշ ճամբայ մը բռնէ որպէս զի կարենայ ազատիլ, ընտրածը ուղիղ չէր։ Վիրգիլ՝ որ կ'ազատէ Քերթողը մութ անտառէն եւ կ'առաջնորդէ զինքը մինչեւ երկրաւոր Դրախտը, նշանակ է կայսերական իշխանութեան, որուն պարտքն է առաջնորդել մարդկային ազգը ժամանակաւոր երջանկութեան։ Տանդէ այլ եւ այլ պատճառներէ դրդեալ ընտրեց իրեն առաջնորդ Վիրգիլիոսը. միջին դարու մէջ Վիրգիլիոսի վրայ ամենամեծ համարում ունէին իբրեւ գիտնական, եւ զինքը մինչեւ մոգ ըրին, եւ քրիստոնէութեան մարգարէ կը համարէին, հմմտ. Քաւ. 64–73։ Դարձեալ Վիրգիլ միայն Հռովմէական Նուիրական կայսրութիւնը չէ որ երգեց, այլ եւ մեռելներու թագաւորութիւնը, նկարագրած ըլլալով Ենէասի էջքը դէպ ի անմահական աշխարհը։

18. Յուլիոս Կեսարու. — Թէեւ ուշ, 29 տարի ետքը ծնունդէն Կեսարու, որ՝ սպանուելով 44ին (Ն. Ք. գՔ.), որ ժամանակ Վիրգիլիոս հազիւ 26 տարու էր, եւ զուցէ Հռոմ ալ տեսած չէր դեռ, որով եւ չկրցաւ պատուել

զինքը՝ ինչպէս սովոր էր պատուել քաջակորով մարդերը։

19. Ենէաս։

20. Դէպ ի վայրենի անտառը։

21. Անուշակ նոյն ոճը իր քնարերգական քերթուածներուն. Քաւ. ԻԴ, 57։

22. Էգ գայլը։

Տ. 100–111. ՔԵՐԾԷԻՆ ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԻՒՆԸ։—Էգ գայլը պիտի շարունակէ ընել իր կոտորածները երկրի վրայ, մինչեւ որ Քերծէն գայ եւ տանի դժոխքը ձգէ զայն եւ ազատէ հեգ Իտալիան։—Քերծէի մասին հազարումէկ զուշակութիւն կ'ընեն մեկնիչները. եւ ամենէն աւելի արժանահաւատները կը խոստովանին թէ չեն գիտեր Քերծէին ով ըլլալը. եւ երկու մեկնութիւն կու տան իբրեւ հաւանական. Քրիստոս, կամ պապ մը եւ կամ կայսր մը։

23. «E sua nazion sarà tra Feltro e Feltro».

«Եւ իր ազգը պիտի ըլլայ Ֆելդրոյի եւ Ֆելդրոյի միջեւ»։—Այս մասին եւս անթիւ մեկնութիւններ կան, բայց ապահով ճամբան է՝ խոստովանիլը Պոքաչիոյի հետ թէ չենք գիտեր ո՛վ է այդ անձը։

24. Դուստր Վոլսկեանց Մետաբոս թագաւորին, քաջամարտիկ օրիորդ. հմմտ. Ենեակ. Է, էջ 322.—ԺԱ. էջ 497, եւն։—Ա. տպագրութեան մէջ Ինիաս, Ինիական գրուած էր, որ ուղիղն է, եւ այնպէս ալ գործածած է Եւսեբեայ Քրոնիկոնին ոսկի թարգմանիչը, նոյնպէս Բագրատունին Իլիականին մէջ։ Բայց Ենեականի աշխարհաբար թարգմանութեանս մէջ սովորական դարձած ձեւը գործածեցի։ Ենեականի կոչումները այս տպագրութեան մէջ իմ թարգմանութեանս վրայէն են։

25. Տրովացի երիտասարդ, մեռաւ պատերազմելով Վոլսկեանց դէմ. Ենեակ. Թ։

26. Թագաւոր Հռուտուլաց, զոր սպաննեց Ենէաս, Ենեակ. ԺԲ։

27. Տրովացի, բարեկամ Եւրիալոսի. որուն հետ մեռաւ. Ենեակ. Թ։

Տ. 112–136. ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ՃԱՄԲԱՆ.—Վիրգիլ՝ ըսելէն ետքը Տանդէի՝ թէ բռնած ճամբան սխալ է, կ'իմացընէ թէ պէտք է անցնիլ Դժոխքէն եւ Քաւարանէն. եւ կը խոստանայ առաջնորդել։ Եւ եթէ ուզէ Քաւարանէն երանելեաց թագաւորութիւնը ելլել, երանելի հոգի մը պիտի առաջնորդէ զինքը հոն։ Քերթողը հաճութիւն ցոյց կու տայ խորհրդաւոր ճամբորդութեան ձեռնարկելու։

28. Դժոխքին մէջէն. հմմտ. Դժոխք, Գ. 8։ Քաւարանը՝ մէկն է երեք հոգեւորական թագաւորութիւններէն, բայց չի տեւեր յաւիտենական։

29. Կ'ուզեն որ հոգիներն ալ մեռնի, որպէս զի չզգան տանջանքները։

30. Քաւարանի մէջ եղողները։

31. Երանուհին։

32. Եւ յիրաւի Վիրգիլ կը թողու Տանդէն՝ երբ Երանուհին կ'երեւայ. հմմտ. Քաւ. Լ, 43, եւն։

33. Աստուած, հմմտ. Արք. ԺԲ, 40. ԻԵ, 41։

34. Զպաշտեցի զինքը ինչպէս որ պէտք էր. հմմտ. Դժոխք, Դ. 58։

35. Կը հրամայէ ամբողջ տիեզերքին, եւ իր անմիջական վարչութիւնը հոն է։ «Երկինք աթոռ իմ են, եւ երկիր պատուանդան ոտից իմոց»։

36. Այդ թագաւորութեան համար։

37. Այս վտանգէս՝ ժամանակաւոր չարիքներէն,— աւելի մեծէն՝ յաւիտենական չարիքներէն։—Հասարակօրէն սուրբ Պետրոսի դուռ ըսելով՝ Արքայութեան դուռը կը հասկըցուի, բայց Քաւարանի դրան համար է հոս. թէեւ այս դուռը տանդէական շէնքին համեմատ՝ է նաեւ Արքայութեան դուռը. հմմտ. Քաւ. Թ. երգը։

Բ ԵՐԳ

1. Մարտին. պէտք է տոկայ կրկին դժուարութիւններու. նախ՝ ստիպուած է դժնդակ եւ տաժանելի ճամբէ մը ուղեւորիլ. դարձեալ պէտք է ինքզինքը բռնադատէ որ չըլլայ թէ դատապարտեալ հոգւոց վրայ խղճայ, կարեկցի։

2. Հանճար. շատերը կը հասկընան բուն ներշնչող ոգին։ Բայց հաւանական չ'երեւիր որ Քերթողն ինքզինքը ուզած ըլլայ կոչել. աւելի գաղափարական հանճարը, հանճարը ընդհանրապէս։

3. Կ'ըսես. Ենէականին մէջ. Զ։—Սիլուիոս. Ենէակ. Զ։—Հայր. Ենէաս։

4. Ամէն չարեաց թշնամին։

5. Հմմտ. Ենէակ. Զ. խրախուսած ըլլալով զանիկա՝ պատերազմելու Տուռնոսի դէմ եւ յաղթելու, եւ նոյն այդ յաղթութիւնը պատճառ եղաւ շինութեան Հռոմ քաղաքին, ուր յետոյ պապութեան աթոռը հաստատուեցաւ։

6. Հմմտ. Ենէակ. Զ։

7. Գընաց հոն, այսինքն յարքայութիւն։— Անօթ ընտրութեան. հմմտ. Գործք Առ. Թ. 15։ Պօղոս առաքեալ երրորդ երկինքը յափշտակուեցաւ, եւ կ'ըսէ. «եթէ մարմնով՝ եւ եթէ առանց մարմնոյ՝ ոչ գիտեմ, Աստուած գիտէ». Բ. Կոր. ԺԲ, 2, եւ այլն։

8. Բերել. արքայութենէն, արծարծելով քրիստոնէական յոյսը՝ երբ ալ ըլլալ՝ հոն ժամանելու համար։

9. Սկիզբն. մէկ կողմանէ վասն զի առանց հաւատքի անկարելի է հաճոյ ըլլալ Աստուծոյ, Առ Եբր. 6. միւս

կողմանէ՝ վասն զի հաւատք առանց գործոց մեռեալ են. Յակ. Բ. 26։

10. Առկախ. տարակոյսի մէջ. Լիմպոս գտնուած հոգիները երանելի չեն, վասն զի առանց յուսոյ են, եւ ոչ ալ դատապարտուած՝ վասն զի չարչարանք չունին. (Դըժոխք. Դ. 24, եւ այլն), ուրեմն կը գտնուին միջին վիճակի մը մէջ, ընդմէջ երանութեան եւ դատապարտութեան։

11. Կին. Երանուհի. Տես տող 70։

12. Աստղ. Արուսեակ, կոչուած ժողովուրդէն մերթ աստղ գեղեցիկ, եւ մերթ նաեւ դերանունաբար աստղ։ Ըստ այլոց աստղ գրուած է հոս հաւաքական նշանակութեամբ, իբր՝ աստղեր։ Ուրիշները արեւը կ'իմանան։ Որոշելը դժուարին է։

13. Ինծի, ոչ բախտին, որ իրաւցընէ շատ բարեկամ չեղաւ Քերթողին։

14. Երանուհի (Beatrice). Քերթողին առաջին սիրուհւոյն կեղծ անունն է։ Տես Նոր կեանք (Vita Nuova)։ Կատակերգութեան մէջ, Երանուհի իսկապէս այլաբանական անձ է։ Ոմն կը համարի զինքը խորհրդանշանակ աստուածաբանութեան, ոմն ներգործական իմացականութեան (Intelligenza attiva), այլ ոմն՝ հոգւոյ, որ սիրոյ թեւերով առ Աստուած կը դիմէ, ուրիշ մը կըրօնաւորական իմաստութեան՝ բարոյական եւ քաղաքական, մէկ ուրիշ մը հայեցողական կենաց, դարձեալ ուրիշ մը՝ Յայտնութեան, կատարիչ (perficiente) Շնորհաց, Եկեղեցւոյ, եւ այլն, եւ այլն։ Երկրաւոր Դրախտէն, որ խորհրդանշանն է այս կենաց երանութեան, Երանուհի կ'առաջնորդէ Տանդէն դէպ ի երկնաւոր Դրախտը, որ պատկերն է յաւիտենական կենաց երանութեան։ Վերջնոյս ալ առաջնորդն է եկեղեցական իշխանութիւնը։ Ուրեմն Երանուհի յայտնի կերպով խորհրդապատկերն է եկեղեցական իշխանութեան, Քերթողին գաղափարական

Պապին։ Բայց որովհետեւ եկեղեցական իշխանութիւնը պիտի ուղղէ զմարդ դէպ ի հոգեւորական երջանկութիւնը, ըստ յայտնեալ վարդապետութեան, ուրեմն երկրի վրայ աստուածաբանութեան ներկայացուցիչը ան է։ Որով Երանուհին, որովհետեւ նշանակ է հոգեւորական իշխանութեան, է նոյնպէս խորհրդապատկեր յայտնեալ գիտութեան։

15. Լուսնական։

16. Դժոխք։

17. Հրդեհ. Երանուհին կը խօսի դատապարտելոց եւ դժոխքին վրայ ընդհանրապէս, եւ ոչ սոսկ Լիմպոսին վրայ։

18. Տիկին. Սուրբ Աստուածածին, համմտ. Արք. ԼԳ, 16, եւ այլն, որ է նշանակ, ինչպէս կ'ազդեն հին մեկնիչք, կանխաժաման (preveniente) Շնորհաց։ Երկնքի երեք օրհնեալ կանայք՝ հակադրութիւն են մթին անտառին երեք անիծեալ գազաններուն։ – Տանդէ՝ բոլոր Դժոխք քերթուածին մէջ կը լռէ Սուրբ Կուսին եւ Քրիստոսի անունները, վասն զի ամենասուրբ ըլլալով անոնք, պիտի պղծուէին արտասանուելով հոն վարը՝ մեղքին տեղը։

19. Լուչիա. հաւանաբար Սիրակուսայի վկայուհին։ Ըստ ոմանց Սուրբ Լուչիա Ուպալտինի, կարդինալին քոյրը. Դժոխք Ժ. 120։ Այլաբանաբար՝ Լուսաւորիչ Շնորհք։

20. Ջերմեռանդ. Լուչիա, Սիրակուսացին, պաշտպան է աչացաւի. Տանդէ ալ երկու անգամ աչքի ցաւ քաշեց, որով՝ դիպուածով յատկապէս ջերմեռանդ էր անոր։

21. Հռաքէլ. երկրորդ դուստր Լաբանու, եւ կին Յակոբ Նահապետին. նշանակ հայեցական կենաց. մինչդեռ Լիա, իր երէց քոյրը, նոյնպէս կին Յակոբայ, է պատկեր գործնական կենաց։

22. Գովեստ. Սուրբ Աստուածաբանութիւնը միշտ իր հետ ունենալով գործակից եւ կատարիչ շնորհքը, կը գովէ զԱստուած ճշմարտապէս եւ ոչ կեղծեօք, կա՛մ գործնա-

կան կրթութեան մէջ, եւ կամ հայեցողական հանգստեան մէջ։

23. Ելաւ. Քերթողը բոլորովին ուսման տուած էր ինքզինքը, որպէս զի կարենայ արժանաւոր կերպով խօսիլ Երանուհւոյ վրայ։

24. Մահ. հոգեւորական։

25. Հեղեղ. մթին անտառը, ծովէ մ'աւելի մրրկայոյզ. շատերը Ախերոն գետը կը հասկնան, որ ծովու հարկատու չէ, եւ դժոխքը կը թափի, որուն ափը դեռ հասած չէր Տանդէ, այլ քիչ մը հեռու էր։ Բայց հատուածը՝ ove il mar non ha vanto, կը նշանակէ յայտնի կերպով թէ ուր ծովը պարծենալու բան մը չունի, այսինքն նուազ մրրկոտ է քան զայն, եւ ո՛չ թէ հեղեղը անոր (ծովուն) հարկատու չէ։

26. Կարճ ճամբան. «Ո՞վ ելցէ ի լեառն Տեառն... Որ սուրբ է սրտիւք». Սաղ. ԻԳ. 3։ Որով հարկ է ուրիշ ճամբայ մը բռնել, այս ինքն է զղջման եւ ապաշխարութեան, մինչեւ որ իր դատաստանը ազատ, ուղիղ եւ առողջ ըլլայ։ Քաւ. ԻԷ, 140։

27. Երանելեաց քով երթալու. Դժոխք. Ա. 121, եւ այլն։

28. Գիշերային սառ. գիշերը՝ պատկեր է տգիտութեան եւ մոլորութեան. Հռովմ. ԺԳ. 12. Ա. Թես. Ե, 5. սառը՝ պակասութիւն հաւատոյ եւ սիրոյ. Յայտ. Գ. 15, 16։ Որով նմանութիւնը բաւականէն աւելի խօսուն է։

29. Երեքէն ո՞րն է օգնողը. Երանուհին, ինչպէս կը տեսնուի յաջորդ տողերէն։ Միւս երկուքն ալ իր վրայ խնամ կը տանէին, բայց Երանուհին միայն երկնքէն լիմպոս իջաւ։

30. Իր խօսքերուն. համմտ. Արք. Դ. 95։ Այս ճշմարիտ խօսքերը յայտնապէս 61–66 տողերուն խօսքերն են, ուր Տանդէ կը խոստովանի իր մոլորութիւնները։

Գ ԵՐԳ

1. Դուռն է խօսողը։ — Բաղդ. դժոխքն ընդհանրապէս, եւ առանձնակի՝ դժոխքին ստորնագոյն մասը։

2. Արդարութիւն. կը նկարագրէ ամենասուրբ Երրորդութիւնը։ Զօրութիւնն՝ է Հայր Աստուած. իմաստութիւնը՝ է Բանն կամ Որդին, սէրը՝ Սուրբ Հոգին։ Հմմտ. Ս. Թովմ. Բով. Աստ. Մասն Ա. խնդիր ԾԵ. յօդուած 6։

3. Արարածներն. Դժոխքը սատանաներուն համար ստեղծուեցաւ. հմմտ. Մատթ. ԻԵ, 41, երբ Արուսեակն ինկաւ երկինքէն. հմմտ. Դժոխք ԼԴ, 121 եւ այլն, մարդուս ստեղծումէն առաջ։ Դժոխքէն առաջ ուրիշ յաւիտենական իրեր ալ ստեղծուեցան. երկինքը, հրեշտակները, երկիրս՝ ըստ նիւթին. իսկ ապականացու իրերը, զոր օրինակ երկրիս ձեւը, մոլորակները, անասունները, մարդիկ, եւ այլն, յետոյ ստեղծուեցան։

4. Գրուած. որմէ՞։ Իր դէպ ի դժոխք ուղեւորութեան միջոց՝ դեւերը կը ջանան միշտ զինքը ետ դարձնել. ուստի կրնանք հետեւցնել որ նոյն իսկ դեւերը գրած ըլլան այս բառերը, որոնք յիրաւի գիւական ճշմարտութիւն մը կը բովանդակեն։ Գէթ Տանդէի համար, նոյնպէս եւ այն շատերուն՝ Դժ. Դ 61, թողէք ամէն յոյսք ամենեւին ստոյգ չէ։

5. Ըսխ. Երգ Ա. 114, եւ այլն։

6. Բարին. Աստուծոյ ծանօթութիւնը եւ դէմ յանդիման տեսութիւնը։

7. Աստեղազուրկ. բոլոր դժոխքին մէջ աստղ չի տեսնուիր.

հմմտ. Դժ. ԼԴ. 139. հոս մասնաւոր կերպով յիշուած է, վասն զի մարդոց այս տեսակը (հեղգ, թոյլ, վատ, անգործ) չի նայիր աստղերու, չունի ոչ մի գաղափարական, ոչ կրօնական, ոչ բարոյական եւ ոչ քաղաքական։

8. Սոսկում. այն սարսափելի ժխորին եւ մթագին գոյնով գրուած բառերուն համար։ Ոմանք error կը կարդան, բայց սխալ է, ուղիղն է orror։

9. Անպարսաւ. առանց գործելու գործեր՝ որ զիրենք վատահամբաւ, անուանարկ ընեն, եւ ոչ ալ գործեր՝ որ զիրենք գովասանքի արժանացնեն։

10. Այսինքն չէզոք. կը համարի որ երբ Արուսեակը ապստամբեցաւ Աստուծոյ դէմ, մի քանի հրեշտակներ չէզոք մնացած ըլլան, ուզելով տեսնել կռուին ելքը, ու այնպէս որոշել ընելիքնին։ Այսպիսի գաղափար մը յայտնած է երրորդ դարուն մէջ Կղեմէս Աղեքսանդրացի. Յաճախ. 7։ Չի գիտցուիր թէ ի՛նչ աղբիւրէ առած է զայն Տանդէ։

11. Երկինք զանոնք մերժեց միանգամ ընդ միշտ. «Եւ անկաւ վիշապն մեծ... եւ հրեշտակք նորա ընդ նմա անկան» Յայտ. ԺԲ. 9։ Բայց դժոխքը զիրենք կը մերժէ շարունակ, վասն զի ուրիշ ամէն վիճակի նախանձորդ ըլլալով՝ հոն վարը պիտի երթային եթէ իրենց հրամայուէր։

12. Այս տողին բնագիրն է. «Chè alcuna gloria i rei avrebber d'elli». Alcuna անորոշ ածականը՝ Տանդէի մեկնիչներուն խումբը՝ երկուքի բաժնած է. ոմանք կը հասկնան՝ հաստատական իմաստով, որ կը նշանակէ իմն, ինչ, մը. ոմանք ալ բացասական՝ ոչ մի, ինչ, եւ այլն. բայց Տանդէի գործոց մէջ alcuno ոչ երբեք niuno կամ nessuno (ոչ ոք, ոչ մի) իմաստով գործածուած է. որով ճշգագոյն է հաստատական իմաստով

թարգմանել, ինչպէս որ ըրինք ալ: Դարձեալ, եթէ խոր դժոխքը զանոնք չ'ընդունիր, պատճառն է' որպէս զի այս դեւերը որ հոն դժոխքին խորն են, սրտի այս գոհութիւնը չունենան' տեսնելու մի եւ նոյն տեղը եւ հաւասար պատժով դատապարտուած զանոնք' որոնք չմեղանչեցին իրենց պէս: Բացասական հասկցողներն ալ կ'ըսեն, որ խոր դժոխքի յանցաւորներն ալ չեն ընդունիր զանոնք իրենց մէջ, իբրեւ թէ անոնց ներկայութիւնը իրենց նուաստութիւն ըլլար:

13. Զուեհն. անդիի աշխարհք գացողներէն ոչ ոք չունի այդ յոյսը. բայց ասոնք ուրախութեամբ պիտի յափշտակէին: Գիտնալով իրենց բացարձակ ոչնչութիւնը, մեծ մխիթարութիւն մը պիտի ըլլար այս ծոյլերուն եւ վատերուն համար, եթէ կարենային յուսալ' օր մը ոչընչանալու:

14. Կոյր. մութ. վասն զի կը գտնուի անաստղ օդի մը մէջ:

15. Ուրիշ ամէն. կը նախանձին ուրեմն նոյն իսկ խոր դժոխքը եղողներուն վիճակին. կ'ուզեն հոն երթալ, բայց ան զիրենք չ'ընդունիր:

16. Գթութիւն. վասն զի չ'ընդունիր զանոնք ոչ Արքայութիւնը եւ ոչ Քաւարանը, եւ ոչ իսկ ստորին դժոխքը: Յօժարակամ պիտի երթային հոն, բայց կը մերժէ:

17. Շատերը կը կարծեն որ Կեղեստինոս Ե պապն ըլլայ: Նիկողայոս Դ. պապին մահուընէն ետքը, որ տեղի ունեցաւ 4 ապրիլի 1292, յետ երկու տարի աթոռը պարապ մնալու, վերջապէս ընտրուեցաւ, 1294ի յուլիս 5ին, Պետրոս Մորոնեան անապատաւորը, որ կոչուեցաւ Կեղեստինոս Ե. բայց արդէն 79 տարեկան ծերունի մ'ըլլալով, անվարժ աշխարհի եւ խանդակաթ իր անապատին' հոն քաշուեցաւ, քահանայապետութենէն հրաժարելով հինգ ամիս ետքը' 13 սեպտեմբեր 1294: Ոմանք կ'ըսեն' թէ իր յաջորդը Վոնիփակիոս Ը տուած ըլլայ հրաժարելու:— Այլք կը համարին Դիոկղետիանոս' որ ծերութեան ատեն հրաժարեցաւ կայսրութենէն: Պոքաչչիոյ կը խոստովանի, «Ստոյգ չի գիտցուիր թէ որո՛ւ համար կ'ըսէ»: Ուրիշ հեղինակաւոր մեկնիչ մ'ալ երկայն գովեստ մ'ընելով Կեղեստինոս Ե. պապին վրայ, կը կոչի հասարակաց եւ ռամկին կարծեաց դէմ, դնելով զայն ամբոխին այն անտեղի խօսքերուն կարգը, որոնք լսուելու արժանի չեն, եւ ինքը Եսաւը կ'իմանայ' որ քանի մը ոսպով անդրանկութիւնը Յակոբին ծախեց. հմմտ. Ծնունդք ԻԵ, 29, եւ այլն: Տանդէի ըսածէն այն կ'իմացուի, որ այնպիսի անձի մը վրայ կը խօսի, զոր տեսած ու ճանչցած ըլլայ այս կենաց մէջ, մինչդեռ հաւանական չի թուիր որ Տանդէ տեսած' ճանչցած ըլլայ անձնապէս Կեղեստինոս Ե.ը: Բայց ինչ որ ալ կարծիք ունենայ Տանդէ Կեղեստինոսի հրաժարման վրայ, ոչ մի կերպով կարելի չէ հաւանիլ, որ Տանդէ զանիկա յիշատակած ըլլայ վատաց խումբին գլխաւորներուն մէջ, որոնք հաճոյ չեն ոչ Աստուծոյ եւ ոչ ալ իր թշնամեաց: Ուրիշներ' ուրիշ անձեր կը կարծեն. բայց ինչ որ ալ ըսեն կամ ընեն, շատ անստոյգ բան մըն է, որուն պարզապէս գուշակութիւն անունը կըրնանք տալ: Քանի որ Տանդէն լռեր է անձին անունը, պէտք ենք խոստովանիլ թէ չենք ճանչնար:

18. Սատանաներուն: Վատերը անարգուած են ոչ միայն բարիներէն, այլ նաեւ չարերէն:

19. Այսինքն թէ երբեք կենդանի մարդու գործ չգործեցին, գործով չյայտնեցին թէ կենդանի են:

20. Գետ. Ախերոն, կամ ցաւոց գետ, որմէ անցնելով հոգիք, ըստ հին դասական հեղինակաց' դէպ ի դժոխոց տանջանքները կ'երթան. հմմտ. Վիրգ. Ենեակ. Ե. Զ. Է. Թ:

21. Ախերոն գետը. հմմտ. Հոմ. Ոդ. ժ, 513։ Վիրգ. Ենեակ. Զ։

22. Փարան. նմանութիւն Վիրգիլեայ նկարագրածին. Ենեակ. Զ։

23. Կենդանի. կրկին իմաստով. դեռ մարմինէն չբաժնուած, եւ չդատապարտուած. հմմտ. ս. 127, եւ այլն։

24. Մեռած. լուծուած մարմինէն եւ դատապարտուած։

25. Ձամբէ. գուցէ Փաւ. Բ. երկին ճամբան ու թեթեւ նաւը կ'ակնարկէ։

26. Խոնջ. մարմնէն նոր բաժնուած ըլլալնուն համար.— Մերկ. ինչպէս զգեստէ, նոյնպէս ամէն օգնութենէ... աստուածային շնորհքէ։

27. Տժգունեցան. օդային մարմիններըՙ ունին նիւթական մարմնոյն ոչ միայն ձեւը, այլ նաեւ գոյնը. հմմտ. Փաւ. Գ. 31, եւ այլն. Իւ, 79–107։

28. Աստուած. զգրոցական վարդապետութեան համաձայն, թէ դատապարտեալըՙ այնչափ աւելի կը նախատէն զԱստուած, որչափ աւելի հարուստուած ըլլան Անոր արդարութենէն. հմմտ. Ս. Թով. Բով. Աստ. Մաթն Բ. Բ, 13, 4, Գարժեալ կ'անլիծեն անոնք նախածնողները, ըսլոր մարդիկ, տեղը եւ ժամանակը յորում, եւ սերմըՙ որմէ սերեցան եւ ծնան։ Գաղափարը առնուած է Յովհաչ գրքին. Գ. 3, եւ այլն, եւ Երեմիայեն Ի. 14, եւ այլն։ Կ'անլիծեն մարդկային ցեղը, վասն զի սկիզբ ընտրէին անաստուն ըլլալՙ որուն հոգին կը մեռնի մարմնոյն հետ։ Պիտի ընտրէին հուսկ բնաւ ծնած չըլլալ, կամ անբան ծնանիլ։

29. Վասն զի ամէնքը մի եւ նոյն աստեն չէին բաժնուած մարմինէն, այլ մէկը առաջ, եւ մէկը վերջը եկած էր. որով հարկ էր որ խմբուէին։

30. Ախերոնի ափը կը սպասէ այն ամենուն՝ որ Աստուծմէ երկիւղ չունին։ Մի որ չ'երկնչիր Աստուծոյՙ

դատապարտուած է, եւ ամէն դատապարտուած կը սպասուի այն ափէն։

31. Յանձնեն rende. զրչագրաց մեծամասնութիւնըՙ նոյնպէս բազմաթիւ տպագրութիւններ այսպէս կը կարդան։ Ուրիշներ կը կարդան vede (մինչեւ որ) տեսանի։

32. Ափեն. դէպ ի նաւակ։

33. Զերդ թռչունն. հմմտ. Վիրգ. Են. Զ.։— Հրապոյր, զինքն որսալու համար լարուած ցանց։

34. Նոր խռնմբ. մինչեն հաշուով կը մեռնին երկրիս վրայ ամէն մի վայրկեան 50 հոգի, որոնք ամէնքը սատանային իշխանութեան տակը չեն երթար, եթէ ուրեմն այդ անցուդարձի առեն նոր խռնմբ մը կը հաւաքուի, ըսել է որ այդ երթեւեկը քանի մը վայրկեանի մէջ կը կատարուէր։

35. Բարի. կենդանի հոգի, տող 88, չդատապարտուած։

36. Լմնցաւ. Վիրգիլիոսի խօսքերը. ս. 121–129։— Խաւարչուտ վասն զի չկայ հոն ոչ արեւ եւ ոչ աստղ. եւ դարձեալ խաւարչային՝ մեզաց մթութենէն։

37. Ինկայ. հանգչած այդը (Գ. 4) քիչ շատ տեւական քուն մը կ'ենթադրէ։ Տանդէ արթննալով քունէն՝ ինքզինքը Ախերոնի միւս ափը կը գտնէ։ Ինչպէս հոն հասաւ։ Գրեթէ սովորական դարձած կարծիք է, որ Չրեշտակ մը տարած ըլլայ, կարծելովՙ զոր հաստատուած կը կարծէնՙ համաձայն անցքով Դժ. թ. 64, եւ այլն, ինչպէս նաեւ Փաւ. թ. 42, եւ այլն, անցքով։ Բայց առաջնոյն մէջ յայտնապէս յիշատակուած է հրեշտակը, երկրորդին մէջ կը պատմուի թէ ինչպէս Լուչիա, Փերթողը՝ քնացած առեն վեր վերցուցեր։ Ինչո՞ւ այս տեղ ոչ մի յիշատակութիւն չ'ըլլուիր Չրեշտակին։ Կայ հով, փայլակ, որոտում, բայց Չրեշտակի ոչ մի առորոգելի։ Յերաւի, ըստ կըզբան Փարան չուզեց անցընել Փերթողը, բայց յետոյ հանդարտեցաւ, լսելով Վիրգիլի խօսքերը, եւ 97–99

տողերը ենթադրել կու տան՝ որ յիրաւի զինքն անցուցած ըլլայ։ Եթէ, յետ ըսելու թէ Գարոն հանգստացաւ, ուզած ըլլար Տանդէ ակնարկել սովորականէ տարբեր ուրիշ անցքի մը՝ կատարուած Հրեշտակի ձեռքով, յիրաւի պէտք էինք սպասել երկրաշարժէ, հովէ, փայլակէ եւ Վերթողին քըմբուխենէն աւելի բանի մը։ Այլաբանաբար, Յովհ. Գ. 8, «Զի հոգի՝ ուր կամի շնչէ, եւ զձայն նորա լսես, այլ ոչ գիտես ուստի գայ կամ յո երթայ. այնպէս եւ ամենայն ծնեալն ի հոգւոյն»։ Վերթողը կը նկարագրէ հոս իր ի հոգւոյ ծննդեան սկիզբը։

Դ ԵՐԳ

1. Որոտ մը. Ամանք կը համարեն գժոխային շշուկ մը, ճիչերու անհուն ժխորը, տ. 9. ամանք բնաւ նշանակութիւն չեն տար այս անցքին։ Իսկ այլք ստոյգ որոտում մը կը կարծեն՝ որ տեղի ունեցեր է վերոյիշեալ փայլակէն ետքը (Երգ. Գ. 134), եւ կը բացատրեն. «Գժոխքի դաշտը սարսափելի կերպով կը ցնցուի, կարմրաշող փայլակ մը այն մթին օդը կ'ակօսէ, Վերթողն զգայազուրկ կ'իյնայ, հրեշտակը կ'իջնէ, զանիկա իր բազկացը մէջ կ'առնէ, կը տանի Աստուծոյ միւս ափունքը եւ անդրեւոյթ կ'ըսէ՝ որոտման շաչիւնէն դեռ ան չարթնցած»։ Սակայն Տանդէ հրեշտակի եւ ստոյգ որոտման վրայ վանկ մ'ալ չ'ըսեր, եւ եթէ իր աչքը կրցաւ հանգստանալ, սակայն եւ այնպէս արթննալը երազութեամբ չեղաւ։

2. Ելոյ. ինկած էր, Գ. 136, եւ քնացած էր, տ. 4, այնչափ, որ կրցած էր իր աչքը վերբռնանալ տեսողական կարողութիւնը՝ որ կորսուած էր շառափայլ լոյսին յանկարծակի փայլատակելէն։

3. Սովոր եւ. զինքը քաջալերած էր անառակին մէջ, Ա. 91 եւ այլն. զառիվերին վրայ, երբոր կը տարակուսէր ճամբան շարունակելու, Բ, 43 եւ այլն. գժոխքին դրան մուտքին քով, Գ, 13 եւ այլն. Գարոնին ասձեւ Գ, 127, եւ այլն, եւ այլն։

4. Կարեկցոտթիւն. աւելի վարը՝ արգիլուած, հոս ոչ, վասն զի այս պարունակին մէջ չարագործները չեն ընդնակիր։

5. Կը ստիպէ. փութալու։

Տ. 25–45։ ԱՆՄԵՂՆԵՐԸ։ Լիմպոսի մէջ են, ուր չկան դրական պատիժներ, այլ սոսկ ժխտական. զրկանք երանութենէ, որով հառաչանք եւ վիշտք առանց մարտիրոսութեան։ Մեռելոց ստուար եւ մեծ խումբեր՝ առանց մկրտութեան, ոչ ուրիշ բանի համար աքսորուած երկինքէն, բայց որովհետեւ հաւատք չունէին։ Սուրբ Օգոստինոս. «Զմեզ, ո՜վ Աստուած, քեզի համար ստեղծեցիր. եւ մինչեւ ի քեզ չհանգչի, անհանգիստ է սիրտը»։ Հանդերձեալ աշխարհին մէջ այս երանութիւնը յաւիտենական է։

6. Լսածս. վասն զի տեսնելն անկարելի էր, չափազանց մութ ըլլալով։

7. Դուռն, porta, ուրիշներ կը կարդան parte մասն։

8. Ինչպէս որ պէտք էր չհաւատացին գալիք Մեսիային. Առք. ԼԲ, 24։ Հմմտ. Ս. Յովհ. ԺԳ. 6։ Գործք Առ. Դ. 12։

9. Յուսալոյս. ուրեմն իրենց վիճակն յաւիտենական է, երբեք յոյս չունին, երբ ալ ըլլայ՝ երանելեաց քովը երթալու։

10. Քօղարկեալ. վասն զի ուզած էր ակնարկել զՔրիստոս՝ առանց անունը տալու։

11. Նոր. յիսուն տարիէն աւելի էր որ հոն կը գտնուէր. մեռած ըլլալով 20 սեպտ. Քրիստոսէ 19 տարի առաջ։

12. Զօրաւոր. Քրիստոս։ Չէր ճանչնար զինքը երբ դժոխք իջաւ, ուստի եւ անունը չի տար։ Եւ դարձեալ կը զգուշանայ Տանդէ Դժոխքին մէջ անոր անունը տալու։

13. Հնազանդ. Թէպէտ եւ օրէնդիր իր ազգին, սակայն հնազանդ Աստուծոյ, որով եւ կոչուեցաւ ծառայ Աստուծոյ. հմմտ. Յեսու. Ա. 1, 2, 7, եւ այլն։

14. Իսրայէլ. Յակոբ.— Հօր. Իսահակ։

15. Ծառայեց անոր համար եօթը տարի, եւ յետոյ դարձեալ եօթը տարի։ Հմմտ. Ծնունդք ԻԹ, 18–20. 27. 30։

16. Ձեր փրկուած. Արքայութիւն չէին մտներ. վասն զի փակ էր ըստ միջնադարեան աստուածաբանութեան, Ադամայ անկումէն մինչեւ Քրիստոսի մահը։ Հմմտ. Թով. Աք. Բով. Աս. Մասն Գ. Խնդ. 69։

17. Վիճակէն. դժոխային ուրիշ գաւառներու բնակիչներուն ունեցած վիճակէն, որոնք ամէնքը լոյսէ զրկուած են։

18. Շնորհն. Աստուածաբանները կ՚ըսեն որ թէպէտեւ մէկը մահացու մեղաց մէջ ըլլայ, սակայն եթէ բարի գործ մ՚ըրած է, թէպէտեւ դժոխք երթայ, բայց այն բարի գործին համար՝ անոր պատիժները կը մեղմանան։

19. Ձայն. ոչ ամենուն մէկէն, ապա թէ ոչ պէտք էր ըսել պատուեցէք, այլ խմբէն մէկուն ձայնը, որ միւս երեք քերթողներուն դառնալով կ՚ըսէ. Վիրգիլիոս կը դառնայ պատուեցէք զանիկա։

20. Մեկնած. Տանդէին օգնելու համար Դժ. Բ, 52 եւն։

21. Ստուեր. այն քերթողներուն՝ որոնք Տանդէի համար վեհագոյն էին։ Հոմերոսը անուամբ միայն կը ճանչնար, վասն զի յունարէն չէր գիտեր, եւ դեռ չէին թարգմանուած քերթուածները։ Որատիոս, Ովիդիոս եւ Լուկանոս իրեն ծանօթ էին։

22. Տխուր. վասն զի դրական ցաւեր չէին կրեր։— Զուարթ. վասն զի երանելի չէին։

23. Սուր. զէնքերը երգելուն համար։ Յունական հարթ քանդակներու (bassorilievo) մէջ Իլիականը նկարուած է կնոջ դէմքով, ձեռքին մէջ սուր մը բռնելով։

24. Որատիոս. (Կուինտոս–Փլակկոս) հռչակաւոր լատին քերթող, ծնած Քրիստոսէ 68 տարի առաջ. ունի Գեղօններ, Երգիծաբանութիւններ, Թուղթեր եւ Արուեստ Քերթողական, զոր թարգմանեց Բագրատունին։

25. Ովիդիոս. (Պուբլիոս–Նազոն), հոյակապ լատին քերթող, ծնած Քրիստոսէ 43 տարի առաջ, ունի Այլա-

կերպոչիւններ ու ուրիշ գործեր։

26. Լուկիանոս. (Մ. Աննէոս–) լատին քերթող. ծնած 39ին եւ մեռած Ներոնի ձեռքով 65ին (Քրիստոսէ ետք). գլխաւոր գործն է Փարսաղիա քերթուածը, որ տասը գրքերէ կը բազկանայ, որոնց մէջ գեղեցիկ կերպով կը նկարագրէ Կեսարու եւ Պոմպէի միջեւ եղած քաղաքական պատերազմները, թէպէտեւ ոչ միշտ ճշմարիտ։

27. Անունով ամէնն ալ լինճ հաւասար են, լինճի պէս քերթող են։

28. Ադիկ. գիս պատուելով լաւ կ'ընեն, վասն զի ամէնքնիս քերթող ենք, եւ լինճի ըրած պատիւնին իրենց կ'երթայ։

29. Իշխանիճ. Հոմերոսի. ուրիշներ իշխաններու կը կարդան, որ են հինգ բանաստեղծները։

30. Խօսելու. չորսերը տեղեկութիւն ուզեցին Տանղէի վրայ, եւ Վիրգիլիոս տուաւ։

31. Վեցերորդ. մարգարէութիւն՝ որ կատարուեցաւ։

32. Լոյսը. վերը յիշուած կրակին լոյսը։

33. Լռել. վասն զի խօսելով պիտի սխալուի ինքզինքը գովել։

Տ. 106–114 ԼԻՄՊՈՍԻ ՊՂԵԱԿԸ։ Սարոսը կը հասնին պղեակի մը, որ խորհրդապահակեր է մարդկային իմաստութեան, կամ զուցէ փառքի տաճարին։ Պղեակը շրջապատուած է եօթնապատիկ քարէ պարիսպներով, խորհրդանշանք եօթը առաքինութեանց, այսինքն է չորս բարոյական. զգաստութիւն, արդարութիւն, զօրութիւն եւ ժուժկալութիւն. եւ երեք հայեցողական. իմացականութիւն, գիտութիւն եւ իմաստութիւն։ Դարձեալ պատապարուած է գեղեցիկ վտակով մը, հաւանօրէն խորհրդանշան ճարտասանութեան, որուն միջոցաւ եօթն առաքինութիւնները կը սացուին եւ մարդիկ կը համոզուին, հմմտ. Դժ. Ա, 79, 80։ Անթաց ոտքերով կ'անցնին գետէն, վասն զի

մեծամեծ եւ ազնիւ հանճարներուն պէտք չեն ճարտասանական համոզումներ՝ վերը յիշուած առաքինութիւնները անոնց գործադրել տալու համար։ Եօթը գնեղէ կը մտնէ, որք են եօթն ազատական արուեստները. քերականութիւն, տրամաբանութիւն, հռետորութիւն, երաժշտութիւն, քաւաբանութիւն, երկրաչափութիւն եւ աստղաբաշխութիւն։ Կը հասնին դալարագեղ մարգագետին մը՝ ուր կը բնակին հնութեան մեծամեծ հոգիները։

34. Եօր դաներէ. եօթը պարիսպներէն իւրաքանչիւրն իր դուռն ունէր։

Տ. 115–129։ Վեց քերթողները կը մեկուսանան կողմ մը՝ ուրկէ արգիլուած էր նայիլը, եւ հոն կը ցուցուին Տանղէի մեծամեծ հոգիներն այն մարդոց՝ որոնք գործակցեցան հռոմէական կայսրութեան. ինչպէս նաեւ Սալատինը առանձին, հռոմէական կայսրութեան հետ գործ մը չունենալուն համար։

35. Էլեկտրա. դուստր Ատլասայ, մայր Դարդանոսի՝ որ հիմնադիր եղաւ Տրոյիոյ. հմմտ. Վիրգ. Ենեակ. Ը. – Ըհկերօք. Տրոյացիք, որ իրմէ սերած էին, յորս Հեկտոր եւ Ենէաս, մին պաշտպան հանդիսացաւ Տրոյիոյ, եւ միւսը Իտալիա փոխադրեց ազգութիւնը։ Սակայն Ենէասէն կեսար կը ցասկէ։

36. Կամիլլա. հմմտ. Դժ. Ա, 107. Վիրգ. Ենեակ. ԺԱ։

37 Պինթեսիլէ. Քաղուհի Ամազոնաց, որուն յաղթեց Աքիլլէս. հմմտ. Վիրգ. Ենեակ. Ա, եւ այլն։

38. Լաւինիա. արքայ Լաւինի, անոր Ենէասի. Վիրգ Ենեակ Լ, ԺԱ։

39. Լաւինիա. կին Ենէասի. հմմտ. Վիրգ. Ենեակ. Զ. Է։

40. Բրուտոս. Լուկիոս Յունիոս Բրուտոս, առաջին ըղեաշխ, զոր պէտք չէ շփոթել Մարկոս Յունիոս Բրուտոսի, կեսարու սպանչին հետ, որ վերը արուեստակին բերանն մէջն է։ Դժ. Ղ. 65։ – Տարկուինիոս Գոյոզ, վեր-

ջին Թագաւոր Հռովմայ։ — Լուկրետիա. տիկին հռովմայեցի նշանաւոր իր գեղեցկութեամբ եւ առաքինութեամբ, կին Լուկիոս Տարկուինիոս Կոլլատինոսի։ Հրապուրուելով Քսեստոս Տարկուինիոսէն՝ որ էր որդի Տարկուինիոս Գոռոզի, ինքզինքն սպաննեց հետեւեալ օրը՝ չդիմանալով անպատուութեան, հօրը եւ ամուսնոյն պատմելով եղածը, եւ երդուընցընելով զանոնք որ իր վրէժն առնեն։ Ասկից սկսաւ Տարկուինեանց հալածանքը եւ այս եղաւ սկիզբը Հռովմայ Հասարակապետութեան։ — Յուլիա. դուստր Յուլիոս Կեսարու եւ կին Պոմպէի։ — Մարկիա. կին Կատոնի. հմմտ. Քաւ. Ա, 76։ — Կոռնելիա. դուստր Սկիպիոնի Ափրիկեցւոյն եւ մայր Գրակքոսեանց. հմմտ. Արք. ԺԵ, 129։

41. Սալատին. Սուլդան Եգիպտոսի եւ Ասորւոց. 1137–1193, անուանի քաջութեամբ եւ վեհանձնութեամբ։

Տ. 130–150։ ԻՄԱՍՏԱՍԷՐՆԵՐԸ։ Աւելի հեռուն կը տեսնէ գիտունները, եւ կը թուէ նախ տեսական իմաստասէրները, բնագէտները, ճարտարախօսները եւ գեղագէտները։ Տանդէ եւ Վիրգիլ զատուելով միւս չորսէն՝ ճամբանին կը շարունակեն։

42. Վարպետ. Արիստոտէլ, «վարժապետ մարդկային բանին»։

43. Քով. Արիստոտէլէն ետքը իրենք ըլլալով ամէնէն անուանի իմաստասէրները։

44. Դիմոկրիտոս, աբդերացի, որ կը վարդապետէր թէ երկիրս կազմուած է հիւլէներու կոյր համախմբումէն։

45. Դիոգինէս. անուանի շնական իմաստասէր Սինոպեցի։

46. Անաքսագորաս, հռչակաւոր ուսուցիչ Պերիկլեսի.— Թալես՝ Միլեացի։

47. Էմպեդոկլէս. յոյն իմաստասէր։ — Հերակլիտոս՝ Եփեսացի. — Զենոն. ստոյիկեան։

48. Դիոսկորիտէս. յոյն բժիշկ՝ Կիլիկիոյ Անարզաբա քաղաքէն. գրած է խոտերու եւ տնկոց յատկութեանց եւ ձեւերուն վրայ։

49. Որփէոս կամ Որփեւս. անուանի երաժիշտ եւ քերթող յոյն։ Տուլլիոս. Կիկերոն.— Լինոս. հին յոյն բանաստեղծ հմմտ. Վիրգ. Հովուերգ. Դ, 56. Զ, 67։

50. Պտղոմէոս. անուանի աշխարհագէտ եւ աստղաբաշխ.— Եւկլիդէս. նշանաւոր յոյն չափագէտ։

51. Հիպոկրատէս. յոյն բժիշկ։— Աւիկեննա. արաբ բժիշկ։ — Գաղենոս. բժիշկ Պերգամացի՝ ի Փոքր Ասիա։

52. Աւերրոէս. արաբ իմաստասէր, նշանաւոր մեկնիչ Արիստոտէլի. կը կոչուի Աւէրրուէ, կամ Աւէրրոէ, եւ անունն է Ապ'իւլ–Վէլիտ Մուհամմէտ իպն Ահմէտ իպն Մուհամմէտ իպն Ռոշտ էլ–Մալիքի. ծնած է ի Կորդովա (Սպանիա) 1126ին եւ մեռած է 1198ին։

53. Կը մղէ. կը մտրակէ առաջ երթալու։ Ըսելիք շատ բաներ ունիմ, բայց ամէնքը չեմ կրնար։

54. Վեց. Հոմերոս, Որատիոս, Ովիդիոս, Լուկանոս, Վիրգիլիոս եւ Տանդէ։

55. Մրրկին պատճառաւ. Դժ. Ե, 29 եւ այլն։ — Զկայ. ուր չկան գիտութեամբ եւ առաքինութեամբ փայլ ունեցող բնակիչներ, ոչ կրակ, ոչ աստղ, եւ ոչ ուրիշ լուսատու բան մը։

Ե ԵՐԳ

Տ. 1–24. ՄԻՆՈՎՍ, ԴԺՈԽՔԻՆ ԴԱՏԱՒՈՐԸ։ Կ'իջնեն վար երկրորդ պարունակին մէջ, ուր կը գտնուին հեշտասէր մեղաւորք։ Մուտքին քով կեցած է Մինովս, Կրետէի իմաստունը, որ արդէն գրաւած էր իր տեղը՝ իբրեւ դատաւոր՝ հեթանոսական դժոխքին մէջ. հմմտ. Վիրգ. Ենէակ, Զ, 432։ Մինովս աւելի գազանային ու դիւային է քան զՔարոն. կեցած է զարհուրելի կերպով, կը կրճտէ ակռաները, երկայն ագի մը կը շարժէ, որով կընայ ինքզինքը ինն անգամ պատել, դժոխքի պարունակներուն թուոյն համեմատ։ Տանդէ կ'ընծայէ նաեւ անոր արդարութեան անստերիւր զգացում մը, որով կարող կ'ըլլայ նշանակել իւրաքանչիւր մեղաւորի՝ իրեն յարմար պատիժը։ Անտեղեակ Տանդէի ճամբորդութեան պատճառին՝ կ'ուզէ ետ դարձընել զինքը, ինչպէս ըրաւ Քարոն, եւ ինչպէս պիտի ընեն յետոյ ուրիշ դեւեր, բայց լսելով Վիրգիլիոսի խօսքերը, կը հանդարտի եւ ուրիշ ընդդիմութիւն չ'ըներ։

1. Նեղ. Տանդէի դժոխքը բոլորշի անդնդախոր վիհ մըն է, որ միշտ նեղնալով՝ մինչեւ երկրիս կեդրոնը կը հասնի։

2. Մինովս. դիցաբանական թագաւոր Կրետէի. հմմտ. Հոմ. Իլ. ԺԳ, 450. ԺԴ. 322։ Ոդիս. ԺԱ, 321 եւ այլն։ Հերոդ. Գ, 122. Է, 170։ Թուկ. Ա, 4, 8։ Վիրգ. Ենէակ. Զ։ Մինովս խորհրդանշան է գիտակցութեան։

3. Ըսեյնոշն, լսեյնոշն. կը խոստովանին իրենց բոլոր մեղքերը։— Կը լսեն իրենց վճիռը Մինովսէն, եւ ապա

վար կը գլորուին իրենց նշանակուած պարունակին մէջ, Մինովսի հրամանները կատարող ուրիշ դեւերէն։

4. Որո՞վ. Առկախ ձգած ըլլալով Մինովս իր սարսափելի պաշտօնը, հոս չէ այլ եւս նշանակ գիտակցութեան, այլ սոսկ դեւ մը, որ նախանձոտ (միւս դեւերուն նման) իր թագաւորութեան, չ'ուզեր որ ուրիշ ոք՝ հոն մտնէ կամ պտըտի, եթէ չէ առաջնորդուած դեւերէն եւ անոնց ծառայութեան մէջ։

Տ. 25–45։ ԲՂՋԱԽՈՀՔ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԷՍ։ Բղջախոհք, ըլլա՛ն անոնք որ բուռն հեշտախտութեամբ մեղանչած են, ըլլա՛ն անոնք որ տկարութեամբ կամ անկարգ սիրով մեղանչած են, յափշտակուած են՝ աղջամուղջ խաւարներու մէջ՝ շարունակաբար հոլովուելով կատաղի հովէ մը եւ կու լան դառնապէս։ Խաւարը՝ պատկեր է իմացականութեան մթննալուն, որ յառաջ կու գայ կրքերէն, կատաղի հովը կը պատկերէ մրրիկն ու կատաղութիւնը կրքերուն եւ յողդողդ խղճերուն, որք կը յուզեն եւ կը ձգեն մարմնասէր մեղաւորները. դառնագէտ արտասուքը ամենայարմար բացատրութիւնն է տարփածուաց. հմմտ. Վիրգ. Ենէակ. Զ։

5. Կը լռէ. զուրկ է. հմմտ. Գժ. Դ. 151։ Այս բառը կը գործածէ թերեւս ակնարկելու համար՝ թէ հոն չի լսուիր Գաւառներու նուագաւոր ներդաշնակութիւնը. հմմ. Գժ. Ա. 60։

6. Չի դադրիր. հմմտ. տ. 96. կամ ըսել կ'ուզէ որ յաւիտենական է, ունենալով հանգերձ երբեմն երբեմն փոքր հանգիստ մը, կամ ծովին ցռեկը 96րդ տողին մէջ, բացատրութիւն մ'է շնորհուած ի պատիւ Տանդէի։

7. Աւերակին. ժայռին ճեղքումը Քրիստոսի մահուան տեն պատահած երկրաշարժէն յառաջ եկած է (հմմտ. Գժ. ԺԱ, 31–45. ԻԱ, 112 եւ այլն), ուրկէ երկու քերթողները կրցան Լիմպոսէն բղջախոհներու պարունակն

իջնել։ Արդ՝ երբ հոգիները մրրկէն քշուելով այն աւերակին առջեւ կը հասնին, ցաւերնին կը շատնայ, յուսահատներու պէս կը հայհոյեն, մտքերնին գալով Քրիստոսի մահուան բարիքները, զոր ընդունած են ուրիշ շատեր։

Տ. 42–46. ԲՂՋԱԽՈՀՔ՝ ՈՐ ՄԵՂԱՆՉԵՑԻՆ ԱՆԿԱՐԳ ՀԵՇՏԱԽՏՈՒԹԵԱՄԲ, ԿԱՄ ՇԱՄԻՐԱՄԻ ԽՈՒՄԲԸ։ Ինչպէս յայտնի կը տեսնուի 85րդ տողէն, Քերթողը կը դնէ հոս ալ՝ ինչպէս ուրիշ տեղեր իր դժոխքին մէջ՝ դատապարտուածները խումբ խումբ, մեղաց ծանրութեան համեմատ։ Հոս երկու խումբեր կան. առաջնոյն գլուխը՝ որ ցած վաւաշոտութեամբ մեղանչեցին, կեցած է Շամիրամ. երկրորդին գլուխը՝ որ սիրոյ համար մեղանչեցին, կեցած է ազնուական եւ չուառ Դիդէն։ Վիրգիլիոս կը յիշէ յական յանուանէ երկուքն ալ եւ ուրիշ հին բղջախոհներ։

8. Սուլդան. Բաբելոնի Սուլդանը յԵգիպտոս։

9. Կ՚իշխէ. հիմայ, այսինքն է 1300ին։

10. Միւսը. Դիդէ՝ հմմտ. Վիրգ. Ենէակ. Ա եւ Դ. Արք. Ը, 9. Թ, 97։ Սպաննեց. հմմտ. Քաւ. ԺԴ, 62. 133. ԺԵ. 107. ԺՉ. 12. Ի, 90, 115. ԼԳ, 44. Արք. ԺԷ, 32։

11. Դրժելով. խոստացած էր հաւատարիմ մնալ Սիքէոսի՝ իր ամուսնոյն, նաեւ անոր մահուընէն ետքը, եւ յետոյ սիրահարուեցաւ Ենէասի, եւ յուսախաբ ըլլալով ինքզինքն սպաննեց։

12. Կղէոպատրա. հռչակաւոր Թագուհի Եգիպտոսի, որ նախ Յուլիոս Կեսարու եւ ապա Անտոնիոսի կին եղաւ. հմմտ. Սուետ. Օգոստ. 17. Կիկ. առ Ատտ. 14, 20, 2։

13. Հեղինէ. կին Մենելաւոսի՝ արքային Սպարտայի, որ առեւանգուելով ի Պարիսէ, պատճառ եղաւ տրովական մարտին. հմմտ. Հերոդ. Բ, 112. Հոմ. Իլ. Գ, 40

եւ այլն. 156, եւ այլն. 171 եւ այլն. 426։ Ոդիս Դ, 260, եւ այլն. Վիրգ. Ենէակ. Զ, եւ այլն։

14. Յաղթըւած. Աքիլլէս՝ անյաղթելին ի մարտի սիրահարուելով Պոլեսինեայի (հմմտ. Դժ. Լ, 17), ամուսնանալու ատեն սպաննուեցաւ. հմմտ. Վիրգ. Ենէակ. Զ։

15. Պարիս. երկրորդ որդի Պրիամու, որ առեւանգեց Հեղինէն։

16. Տրիստան. ասպետ Բոլորշի սեղանոյն (Tavola rotonda), տարփածու Իսոլդայի, կնոջ Կոռնուալլիոյ Մարկոս Թագաւորին, որմէ սպաննուեցաւ։

Տ. 73–142. ԲՂՋԱԽՈՀՔ՝ ՈՐ ՄԵՂԱՆՉԵՑԻՆ ՍԻՐԱՀԱՐՈՒԹԵԱՄԲ, ԿԱՄ ԴԻԴԷԻ ԽՈՒՄԲԸ։ Ինքզինքը գտնելով Քերթողը, երկու հոգի կը տեսնէ, որոնք իր ուշադրութիւնը կը գրաւեն, նախ՝ որ միացած են իրարու հետ, եւ երկրորդ՝ որ ուրիշներէն աւելի երագութեամբ կը շարժին։ Կը փափաքի խօսիլ անոնց հետ, եւ Վիրգիլիոս կերպը կը ցուցնէ անոր։ Կը թախանձէ զանոնք զիրենք զօդող սիրոյն համար։ Անմիջապէս կու գան, եւ կը յայտնեն իրենք զիրենք պատրաստ՝ լսելու եւ խօսելու։ Այդ երկուքն են՝ Ֆրանչէ՛սգա տա Ռիմինի եւ Պօղոս Մալադէսդա՝ իր տագրը եւ հրապուրիչը։ Ֆրանչէսգա կը պատմէ իր ապօրինաւոր տարփանաց եւ ողբերգական մահուան խղճալի պատմութիւնը։ Առաջին հոգին է որ կը խօսի Տանդէի հետ։ Լսելով սոյն սրտաճմլիկ պատմութիւնը կարեկցութենէն կը մարի Քերթողը եւ մեռելի պէս կ՚իյնայ։

17. Միասին. հովէն քշուած հոգիները իբրեւ ընկեր չեն երթար, այլ կը հետեւին մրրկին բռնութեան. մերթ իրարու վրայ, ինչպէս ամպ ամպի վրայ, մերթ բաժնուած եւ ցիրուցան օդին մէջ՝ հոսողէն օդին մէջ նետուած ցորենի պէս, մերթ մէկ մէկու ետեւ. երկու հոգի միայն իրարմէ չեն բաժնուիր, կարծես զօդուած իրարու հետ՝ անտեսանելի կերպով մը։ Եղական դէպքը իրեն կը ձգէ

Փերթողին ուշը։

18. Թէրեէ. ոչ մի ընդդիմութիւն չըրին իրենց կրից թափոյն, որով եւ չեն կարող ընդդիմանալ հովին բռնութեան։

19. Արգելք. եթէ Աստուած թոյլ կու տայ։

20. Ինչպէս. հմմտ. վէրգ. Ենեակ. Ե, եւ այլն. — Աղաւնի. նշանակ անկեղծութեան. հմմտ. Ս. Մատթ. ժ, 16. առաքինութիւն՝ զոր կը զործածէ Ֆրանչէսգա իր պատմութեան մէջ, բայց իր կենաց մէջ չզործածեց, մատնելով ամուսինն ու նները ինքը՝ հարս ու մայր ըլլալով։

21. Այրէր մեզ. եթէ Աստուծոյ շնորհաց մէջ ըլլայինք։ Պիտի ուզէր աղօթել, բայց զիտէ որ Աստուած չի լսեր։

22. Կը յուս. տես ծան. 6։

23. Երկիրն. Չռաւեննա։

24. Եւ ծնայ. դուստր Կուիտոյ Կրասերին կամ Երէցին ի Պոլենտոյ (Polenta), որ էր Չռաւեննայի, որ մեռաւ 1310ին։ Ֆրանչէսգայի ծննդեան տարին անծանօթ է։ 1275ին հարսնացաւ Ձիանչիողոյ Մալաղէսդային, որուն համար կ'ըսեն թէ ոգեղ ու կազ էր, բայց շատ քաջ։ Այս ամուսնութենէն Ֆրանչէսգա աղջիկ մ'ունեցաւ Գոնզոթաիա անուամբ։ Կ'ըսուի թէ Ֆրանչէսգա խաբուած ըլլայ, կարծելով որ Պօղոսին՝ Ձիանչիողոյի եղբօրը կը հարսնանայ, մինչդեռ հարսանեաց յաջորդ օրը կը տեսնէ որ Ձիանչիողոյի հարս է զացեր։ Չաւանական չ'ենթէր, վասն զի արդէն իսկ 1269ին, Պօղոս ամուսնացած էր եւ հայր երկու որդւոց։ Ֆրանչէսգա հօրաքոյր էր Պոլենտացի Կուիտոյ Նովելլոյին, որուն քով անցուց Տանդէ ի Չռաւեննա իր կենաց վերջին օրերը։

25. Աչն կողմն. Փերթողին օրերը՝ Չռաւեննա ծովէն երեք քիլոմեթր հեռու էր. քաղաքին քովէն կ'անցնէր Բառորենոյ գետը, ու պարիսպներուն մէջէն կ'անցնէր Բառեննա, երկու առաջներ Պադոս (Փոյ) գետին. մօտիկ

դրացի էր եւ Բրիմարոյի Պադոսը (Po di Primaro)։

26. Աղնիւ. Պօղոս՝ ամուսին եւ հայր էր, Ֆրանչէսգա՝ կին եւ մայր. երկուքն ալ բաւական տարեց — եւ ազնիւ սիրտ?

27. Ախ. Պօղոս Մալաղէսդա, եղբայր Ձիանչիողոյի, ծնած 1250ին, խիստ զեղեցիկ եւ բարեկազմ, յարմար աւելի անզործութեան քան աշխատութեան։

28. Կերպը. մատնուած ամուսինը յանկարծակիի բերելով երկու ընացողները, խոչընդոտեց զանոնք, որով ժամանակ չունեցան ապաշխարելու, եւ յանկարծակի սպանուելով՝ մեռան մահացու մեղաց մէջ, մինչդեռ ընդհակառակն Գոռնիցցա՝ ապաշխարելու ժամանակ ունեցաւ. հմմտ. Այր. Թ, 32, եւ այլն։ Բնական է ուրեմն, որ այն եղանակը՝ որով իր զեղեցիկ մարմինը իրմէ խլեցին, զինքը վշտացընէ։ Երկու սիրահարներուն ողբերգական մահը տեղի ունեցաւ ընդ մէջ 1285ին եւ 1289ին։

29. Պարտք կը դնէ. արդեօք անձնական վորձով կը խօսի հոս Տանդէ։ Առած մը՝ որ միշտ ճիշդ չէ, վասնզի կան շատ սիրահարներ՝ որ փոխադարձ չեն սիրուիր։

30. Նոյն մռնոշան. սպանութեան միասին, մի եւ նոյն կերպով,

31. Կայենի խորշն. եղբայրասպաններու պարունակը. Դժ. ԼԲ։

32. Ձրաշողին. խաբուած ամուսնոյն՝ Ձիանչիողոյին։

33. Աճոնց. Ֆրանչէսգա կը խօսի նաեւ Պօղոսին կողմանէ։

34. Կախ. կարեկցութենէն։

35. Երբ. չի կրնար անմիջապէս պատասխանել. եւ երբ կը պատասխանէ, խօսքը Վիրգիլիոսին է՝ուղղեր, այլ կը խօսի ինքն իրեն երբեւ զառանցանաց մէջ։

36. Քայլ. բռնական մահ եւ յաւիտենական դատապարտութիւն։

37. Ըստ. Ֆրանչէսգա իր պատմութեան մէջ բաց մը թողած է. իր սիրահարուելուն եւ մահուան միջեւ ամբողջ պատմութիւն մը կայ։ Տանդէ կը փափաքի գիտնալ թէ ինչպէս երկու շնացեալները տագր եւ նու կըրցան իրարու միտքն հասկնալ։

38. Վարանոտ. տարակուսանքի մէջ էին, վասն զի դեռ իրարու չէին հաղորդած իրենց տարփանքները։

39. Լանսըլոյ, Լանչիլոդդոյ, (Lancelot, Lancilotto) դիւցազն Բոլորշի Սեղանին վէպերուն, որ սիրահարուեցաւ Ճինեւրա թագուհւոյն։

40. Կալէոյ. Կալէոդդոյ (Galléhaut, Galeotto) Լանչիլոդդոյի վէպին մէջ՝ Ճինեւրայի եւ Լանչիլոդդոյի միջեւ եղած սիրոյ միջնորդին անունն է։ Իմաստն է՝ ինչ որ եղաւ Կալէոդդոյ՝ Ճինեւրայի եւ Լանչիլոդդոյի համար, նոյնը եղաւ մեզի՝ գիրքը եւ իր հեղինակը։ Վասն զի այն գրքին ընթերցմամբ իմացան իրարու միտքը, գիրքը միջնորդի պաշտօն կատարեց անոնց սիրոյն։

41. Իմկայ. կարեկցութենէն։ – Ֆրանչէսգա ու Ռիմինիի դրուագը՝ Աստուածային Կատակերգութեան ամէնէն գեղեցիկ էջերէն է. բայց կարելի պիտի չըլլայ ժխտել, որ հոս՝ Տանդէ Պօղոսի եւ Ֆրանչէսգայի շնութիւնը բարոյապէս գեղեցկացուցած չըլլայ, որ շատ չի յարմարիր իրեն նման մէկու մը որ «իմաստասիրութեան ծոցը սընած էր»։ Ինչո՞ւ այս աստիճան կերպարանափոխութիւն իրաց. հարկաւ պատճառ մը պիտի ըլլայ, եւ զօրաւոր պատճառ մը անտարակոյս. բայց մեղք որ այդ պատճառը մեզ անծանօթ է։ Այսչափը ստոյգ է, որ Ֆրանչէսգայի դրուագին մէջ, Գեղեցկագիտական գեղեցիկը, (Bello estetico) շատ առատ է, իսկ Բարոյական գեղեցիկը (Bello morale) կը պակսի բոլորովին։

Զ ԵՐԳ

Տ. 1–33. ՈՐԿՐԱՄՈԼՔ ԵՒ ԻՐԵՆՑ ՊԱՏԻԺԸ։ Սթափելով իր թմրութենէն, Քերթողն ինքզինքը երրորդ պարունակին մէջ կը գտնէ։ Իր անցքը երկրորդ պարունակէն դէպ ի երրորդը՝ խորհրդաւոր է, ճիշտ ինչպէս նաեւ Գաւթէն՝ առաջին պարունակը։ Համեմատէ Երգ Գ. 136 տողը՝ Ե, 142ին հետ. Դ, 1ը եւ յաջորդները՝ Զ, 1ին եւ յաջորդներուն հետ. Դ, 7ը՝ Զ, 7ին հետ, եւ այլն։ Երրորդ պարունակին մէջ կը պատժուին որկրամոլք, որոնք պառկած կը կենան՝ տանջուելով ջրոյ, ձեան եւ կարկուտի ցուրտ եւ գարշելի անձրեւէն, խուլնալով եւ յօշոտուելով Կերբերոսէն, եւ շան պէս կ'ոռնան։ Ամենախօսուն պատկեր մ'է պատիժը այս մեղաւորներուն, որոնց Աստուածը իրենց փորն է (հմմտ, Փիլիպ. Գ, 19), որոնց նախատիպարն է Կերբերոս, եւ որոնք մերկանալով իրենց մարդկութենէն՝ զգեցած են շնութիւն։ Դարձեալ կը պատժուին այն ամէն զգայարանքները՝ զորս չափազանց գոհացուցին. ճաշակելիքը՝ տիղմով, հոտոտելիքը՝ գարշահոտութեամբ, տեսանելիքը՝ մթով, լսելիքը՝ Կերբերոսի հաջիւններով, շօշափելիքը անձրեւով եւ ըզկտուելով դժոխային շունէն։

1. Տխրութեամբ. հմմտ. Դժոխք Ե, 117։

2. Կերբեր-ոս. Երեք եւ երբեմն աւելի գլուխներով հրէշային շուն, պտուղ զուգութեան Եքիդնայի եւ Տիփոնի, ըստ հին դիցաբանութեան պահապան դժոխոց։ Հմմտ. Վիրգ. Մշակ. Դ, 483. Ենեակ. Զ։

3. Պառնէշ. Կերբերոսի սարսափելի ժանիքներէն ա-

զատելու համար շարունակ կը դառնան, ցուցնելով կողմերնէն այն մասը՝ ուր ցաւը նուազ է, այսինքն բաւական ատեն անցած է առաջին խածուածքէն վերջը, նման վաշխառուներուն. Դժոխք, ԺԷ, 47 եւ այլն։

4. «Մի ոք... պիղծ իբրեւ զԵսաւ, որ ընդ միոյ կերակրոյ զանդրանկութիւնն վաճառեաց»։ Թուղթ առ Եբր. ԺԲ, 16։

5. Այսպէս կը կոչէ նաեւ Արուսեակը. Դժոխք, ԼԴ, 108։ Սուրբ գրոց մէջ՝ որդը պատկեր է խղճի խայթերուն՝ որոնք մեղաւորները կը կրծեն։ Որկրամոլք կը ծառայեն որովայնի, որ է ճարակ որդանց — եւ որդը՝ զիրենք յաւիտեան կը չարչարէ։

6. Անշարժ. կը դադար բարկութենէն, եւ գուցէ աւելի որկրամոլութենէն։

7. Վիրգիլիոսի բրածը կը նմանի Սիբիլլային բրածին. Վիրգ. Ենէա Զ, եւ այլն։

8. Քաղցէն, կերակրոյ համար։ Հմմտ. Վիրգ. Ենէակ. Զ։

9. Գզուըրտելով. այնպիսի ագահութեամբ կը լափէ, որ կարծես կը կռուի կերակրոյն հետ։

10. Չիակկոյ. Ciacco. Փլորենտացի նշանաւոր որկամոլ, ժամանակակից Տանդէի. որ իր գոյքերը վատնելէն վերջը՝ սկսաւ հացկատակութիւն ընել, եւ ժառանգեց Չիակկոյ անունը՝ որ խոզ կը նշանակէ։ Կան մեկնիչներ որ Չիակկոյ մականունը Ճիա՛քոմոյ բառին համառօտութիւնը կը համարին, բայց հաւանական չէ։

11. Ծնած էիր. Տանդէ ծնաւ 1265ին. Չիակկոյ մեռած կը համարուի 1286ին։

12 Ոտնիս. քաշած վիշտերդ այնքան փոխեր են դէմքիդ գիծերը, որ ամենեւին չեմ յիշեր զքեզ տեսած ըլլալ։

13. Քաղաքդ Փլորենտիա։ — Լի. — հմմտ. ա 74։

14. Բաղդատմամբ դժոխային կեանքին՝ որ լի է ցաւերով։

15. Ընչից, մարմնոյ եւ հոգւոյ։

16. Երկփեղկուած. 1300ին՝ որ է Տանդէի տեսութեան տարին, Փլորենտիա բոլորովին Կուէլֆեան էր. բայց սակայն երկու կուսակցութեանց կը բաժնուէր՝ Սեւերուն եւ Ճերմակներուն. որոնցմէ վերջինները Կուէլֆեաններուն ամենէն տաքգլուխներն էին։ Սպիտակներուն գլուխը կեցած էր Վիէրի Չէրքեանց. խիստ հարուստ մարդ, բայց նոր ազնուականացած եւ վատասիրտ. իր ընտանիքը դեռ նոր եկած էր Փլորենտիա՝ Վալ տի Սիէւէէն, եւ այս պատճառաւ գուցէ Քերթողը անոր կուսակցութիւնը կը կոչէ վայրագ, վայրենի, անտառային (selvaggia)։ Սեւերուն գլուխն էր Գորսոյ Տոնադի, ոչ այնչափ հարուստ բայց հին ազնուականութեամբ. եւ իրենց ընտանեաց փոխադարձ նախանձուն պատճառաւ, քաղաքացիք պառակտուեցան։ Յետ երկայն բանակռուութեանց, գլխաւորաբար հասարակաց ամենաբարձր պաշտօններու մասին, երկու կուսակցութիւնները զարնուեցան իրարու հետ. եւ Գլխաւորները, որոնց մէջ նաեւ Տանդէ, խաղաղութիւնը պահելու համար, քանի մը նշանաւորներ երկու կողմանէ ալ՝ քաղաքէն քշեցին, Գորսոյ Տոնադի եւ Կուիտոյ Գաւալգանդի, Տանդէի բարեկամը։ Աքուասպարտա ծիրանաւորը ղրկուեցաւ քաղաքացիները խաղաղելու համար, բայց չյաջողեցաւ Ճերմակներուն յամառութեան պատճառաւ, որոնց ձեռքն էր այն ատեն իշխանութիւնը, եւ բոլոր Սեւերը չէին աքսորուած, թէեւ զրկուած ամէն պաշտօնէ։ Իսկ Գորսոյ Տոնադի՝ Հռովմէն՝ ուր գացած էր, ղրկեց ի Փլորենտիա բաւական զօրութեամբ Կարոլոս Վալուա, Փիլիպպոս Գեղեցիկին եղբայրը՝ իբրեւ խաղաղարար, բայց նպատակն էր Սեւերուն գլուխ կենալ։ Այս դէպքը պատահեցաւ 1301ին. նոյն տարւոյն նոյեմբերի 1ին, Ճերմակները յիմարաբար թոյլ տուին որ Կարոլոս քաղաք մտնէ. եւ ան իսկոյն հրամայեց որ

Սեւերը քաղաք դառնան. եւ Ճերմակներէն շատերն աքսորեց, որոնց հետ նաեւ Տանդէն, կողոպտելով անոնց պալատներն ու ստացուածքներն։

17. Վոնիփակիոս Ը. հմմտ. Արք. ԺԷ, 49, եւ այլն։ Ուրիշներ Կարոլոս Վալուան կը համարին։

18. Պարծի. Սեւերուն կուսակցութիւնը պիտի զօրանայ Ճերմակներուն վրայ։

19. Միւս կողմը. այսինքն Ճերմակները։— Բնռ. մերժում հասարակաց պաշտօններէ, աքսոր, գրաւում ընչից եւ այլն։

20. Երկուք. ոմանք կը համարին որ Տանդէ եւ Կուիտոյ Գաւալգանդի՝ Տանդէի բարեկամն ըլլան. ուրիշներ՝ ուրիշներ կը կարծեն։ Պոքաչչիոյ կ՚ըսէ. «Թէ որոնք են այս երկուքը, գուշակելը շատ ծանր բան է»։

21. Փարինադա. Ուպերդեան. զինքը կը գտնէ յետոյ հերետիկոսաց պարունակին մէջ. Դժոխք Ժ, 32 եւն։

22. Թեկկիայոյ, Ալտոպրանտի. կը գտնէ յետոյ Սոդոմականաց պարունակին մէջ. Դժոխք ԺԶ, 41։

23. Ռուստիգուչչի. կը գտնէ Սոդոմականաց պարունակին մէջ. Դժոխք ԺԶ, 44։

24. Արրիկ, կամ Հենրիկ. կ՚երեւի թէ Քերթողը մոռցեր է զանիկա, վասն զի յիշատակութիւն չ՚ըներ վրան ոչ մի տեղ։

25. Մոսքա, Լամպերտեանց. կը գտնէ յետոյ խռովութիւն սերմանողներուն մէջ՝ յիններորդ պարունակին. Դժոխք ԻԸ, 106։

26. Բարեգործ. այս տողին բառական թարգմանութիւնն է. Եւ ուրիշներ որ հանճարնին գործածեցին բարիք ընելու։ Դժուարին է ըսելը, թէ այս խօսքերը եւ թէ 79րդ տողին արժանաւոր բառը լո՞ւրջ կերպով ըսուած համարելու ենք թէ հեգնական։ Ոմանք կը համարին թէ Տանդէ լրջութեամբ կը խօսի, եւ կը հասկնայ

բարկութիւն մը սոսկալի քաղաքական, անմասն ամենեւին քրիստոնէական բարոյականէ։ Բայց այն ատեն ինչո՞ւ համար տեղեկութիւն խնդրել Չիակկոյէն դժոխքին մէջ եւ կոչել զանոնք աւելի սեւ հոգիներ։ Ուրիշներ հեգնութիւն կը համարին, բայց գէթ Փարինադայի գրուածը (Դժոխք Ժ) չի նպաստեր այս կարծեաց։

27. Քաղցրիկ. բաղդատմամբ դառն աշխարհին՝ որ է դժոխքը։

28. Ցիչեցուր. նոյն բանը կը փափաքին եւ ուրիշ դատապարտեալներ. Դժոխք ԺԳ, ԺԵ, ԺԶ, եւ այլն։

29. Անոր հետ. գլխուն հետ։ Դեռ չինկած՝ գլուխը ծռած ըլլալով, հարկաւ ինկած էր երեսին վրայ ցեխին մէջ, յորում կը պառկի՝ ինչպէս ուրիշներ այս պարունակին մէջ։ Երեսնին՝ դէպ ի խորը ցեխին մէջ խրած ըլլալով, բնականաբար չեն կրնար տեսնել ոչ մի բան, որով կոյր են։ Այլաբանութիւն՝ որ շատ յստակ է։ Որկրամոլը՝ կոյր է ամէն բանի որ չէ ցեխ։

Է ԵՐԳ

Տ. 1–15. ՊՂՈՒՏՈՆ, ՊԱՀԱՊԱՆ ԶՈՐԲՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿԻՆ։ Իւրաքանչիւր պարունակի քով կը գտնեն դիցաբանական անձ մը, պատկեր հոն պատժուած ախտին։ Կերբերոս կեցած է որկրամոլներուն վրայ, Պղուտոն ագահներուն եւ շռայլներուն։ Ամէն պարունակի պահապան կը ջանայ արգիլել քերթողին ճամբորդութիւնը։ Նոյնը կ'ընէ եւ Պղուտոն, կատաղութիւնը դուրս պոռթկալով տարօրինակ եւ անհասկանալի բառերով։ Վիրգիլ կը յիշեցընէ անոր երկնքի կամքը, եւ Պղուտոն կը քաշուի որ անցնին։

1. Բաբէ. 9րդ տողէն կը հետեւի, որ այս խօսքերը կատաղութենէ ըսուած խօսքեր են. 5, 6, 10–12րդ տողերէն կը հետեւի՝ որ այս խօսքերուն նպատակն է ահաբեկել քերթողը։ 3րդ տողէն կը հետեւի որ Վիրգիլիոս հասկցած ըլլայ Պղուտոնի այս տարօրինակ լեզուն, եւ ոչ հասկըցաւ, ըսել է որ՝ է, կամ կրնայ ըլլալ մարդկային որ եւ է լեզու մը։ Գիտցածնիս այսչափ է, Պղուտոնի այս ծածկաբանութեան խմաստը գուշակել ուզելը նեռուած աշխատութիւն մըն է, որուն ապացոյց են հազար ուժգին տեսակ մեկնութիւնները, որոնց երկուքը իրարու չեն նմանիր. ոմանք կը կարծեն. «Ո՛վ սատան, ո՛վ սատան դեւ, ինչ նոր ու զարմանալի բան է որ այս նոր հիւրերը հոս են եկեր»։ Ուրիշներ կը կարծեն որ երրայեցերէն ըլլայ եւ կը հասկընան. «Փախէ՛, սատանայի բերան, բոցեր փախէ»։ Ուրիշ մեկնութիւն. «Ո՛վ սատան, ո՛վ սատան, գլուխ եւ իշխան դեւերու, ինչ բան է այս»։ Կան ալ որ յունարէն կը հասարին. Παπαῖ σατᾶν. παπαῖ, σατᾶν ἃ λίπε, որ է. «Ո՜հ, ապստամբներ, ո՜հ, ապստամբներ, ա՜հ, կորսուեցէք», ոմանք ալ գաղղ. կը հասարին եւ կը կարդան. Paix, paix! Satan, paix, paix! Satan! Allez–paix, եւ ուրիշներ Pas paix Satan, Pas paix Satan, à l'épée.

2. Աւենգաէտ. որ ամէն բան գիտցաւ, նաեւ դեւերուն լեզուն։ Վիրգիլիոս պատկեր է մարդկային իմաստութեան։ Գ. երգին մէջ ըսաւ. «Ո՛վ դու որ կը պատուես ամէն արուեստ եւ գիտութիւն», եւ Ը. ին մէջ, տ. 7, կը կոչէ զայն «ծով ամէն գիտութեան»։

3. Գայլ. պատկեր ագահութեան։

Տ. 16–66. ԱԳԱՀՆԵՐ ԵՒ ՇՌԱՅՆԵՐ։ Զորրորդ պարունակը կը հասնին։ Հոս ահագին բազմութիւն մը հոգիներու, որոնք՝ դէմ ընդդէմ երկու խումբ կազմած՝ կուրծքով բեռներ կը գլորեն. իրարու կը զարնուին, գիրար կը նախատեն եւ կը կռուբային ազաղակներով։ Գլորուածքայ կոյտերնին անոնց կը յիշեցընեն դրամի ահագին դումարները, զոր ագահները դիզեցին եւ պահեցին չափազանց նախանձայուզութեամբ, եւ շռայլները վատնեցին։ Կարծեցին անուն մը վաստկիլ, ոմանք իրենց հարստութեամբ, ուրիշներ իրենց առատաձեռնութեամբ, եւ ընդհակառակը անճանաչելի մնացին։

4. Ակիլլայի եւ Քարիբդեսի միջեւ, Մեսինայի նեղուցին մէջ, ուր Յոնիոյ եւ Տիւրենեան ծովերուն ջուրերը իրարու կը բախին եւ կը փշրին։

5. Խոռոճ. ագահութիւն եւ շռայլութիւն աշխարհիս ամենէն աւելի տարածուած ախտերն են։

6. Ակէ. ագահները. ակէ. շռայլները։

7. Կը բռնեա. երկու խումբը ճամբայ ելլելով, հարեւով կուրծքով ահագին կոյտերը, կը հասնին իրարու

եւ կը զարնուին. եւ նոյն զարնուած կէտէն ետ կը դառնան, ըսելով շռայլները ագահներուն. ինչ կը սեղմես ագահօրէն. եւ ագահները շռայլներուն. ինչ կը վատնես։

8. Կէտ. մեծ պարունակին կէսը կը գրաւեն ագահները, միւս կէսը շռայլները. եւ միշտ անդադար շարժման մէջ ըլլալով հանդերձ, չեն կարող սակայն անցնիլ ոչ ագահները՝ շռայլներուն կէս պարունակին մէջ, եւ ոչ շռայլները ագահներուն կէս պարունակին մէջ։ Պարունակին մէջ տեղը իրարու կը զարնուին, գիրար կը նախատեն, եւ ետ կը դառնան՝ ագահները գլորտըկելով՝ շռայլներուն ձեռքով մինչեւ այն կէտը գլորտըկուած ծանրութիւնները, եւ շռայլներն ալ ագահներուն ձեռքով գլորտըկուած բեռները առնելով կը սկսին գլորտըկել։ Որով այն բեռները պարբերական յաւիտենական շարժման մը մէջ են, եւ յաւիտենապէս շռայլներէն՝ ագահներուն, եւ ագահներէն շռայլներուն կ'անցնին։

9. Կ'ոռնայ. ինչ կը սրփռես, եւ այլն։

10. Գոց. ագահները. — խուզուած. շռայլները, խառն. առածի մը համեմատ. փառնեղ մինչեւ մազերը (dissipare sino a' capelli).

11. Տանդէի ժամանակ կարծիք էր որ ամէն երկինք կամ երկնային գունտ կը շարժէր Հրեշտակի մը ձեռքով։ Այսպէս եւ բախտը երկնային հրեշտակ մը կը կարծէին։

12. Այնպէս որ այս կանոնաւոր շարժմամբ՝ ամէն մի երկինք՝ իր լոյսը կը սփռէ դէպ ի միւսը. եւ ամէնքը իրենց բնական լոյսը իրարու կը ցոլացընեն՝ ներդաշնակ համեմատութեամբ։

13. Վարիչ. նմանապէս եւ երկրաւոր հարստութիւններուն եւ պատիւներուն կարգեց կանոնաւորիչ հրեշտակ մը, որ մերթընդմերթ ազգէ ազգ կամ ընտանիքէ ուրիշ ընտանիք փոխանցէ իշխանութիւնները եւ հարստութիւնները, առանց մարդկային խելքը կարենալ արգելք մ'ըլլալու։

14. Անոնք, որոնք իմաստուն կը կոչուին, պէտք էին զինքը գովել, գիտնալով թէ ինչպէս նախախնամօրէն կը հոգայ ան մարդկային իրերը։

15. Արարածոց. ուրիշ հրեշտակներու հետ։

16. Կը խոնարհի. կէս գիշերն անցած է. —երբ մեկնեցայ. (Գժ Ա, 136, եւ Բ. 1). մինչեւ հոս ճամբորդութիւնը վեց ժամ տեւած է։

17. Ստիքս. յուն. ατύγος, որ կը նշանակէ ատելութիւն տխրութիւն եւ նաեւ սոսկում։

Տ. 109–130. ԲԱՐԿԱՑՈՏՔ. Ստիքսի սեւ աղմուտին մէջ խրուած կը մնան բարկացոտները, որք քէն, որք շատ իրենց մեղքերուն ծանրութեան համեմատ, ընդհանրապէս անճանաչելի՝ զիրենք ծածկող ցեխէն։ Անոնք որ մասամբ ծածկուած են՝ իրարու կը զարնուին եւ կը ըմասամբ ... գզքտեն զիրար կատաղի կերպով. անոնք որ բոլորովին խրած են՝ կը կարկաչեն խօսքեր եւ հառաչներ։ Ստիքս, պատկեր է բարկութեան։

Ը ԵՐԳ

1. Ա յսինքն շարունակելով նախընթաց երգին մէջ ըս-
կըսած բարկացոտներուն պատմութիւնը։

2. Ո՛րիչ մ'ալ. Պղուտոնի քաղաքին մէջ երկու աշ-
տարակներ կան, մէկը՝ Սաթքսի արտաքին ափին վրայ,
եւ միւսը ներքին, որոնց վրայ պահպանութիւն կ'ընեն
սատանաները։ Երբ նոր հոգի մը հասնի՝ որ պիտի անց-
նի Սաթքսէն, արտաքին աշտարակը լոյս մը կը դնէ
իմացընելու համար ներքինին՝ որ նաւակը ղրկէ, եւ ներ-
քինն ալ ուրիշ լոյս մը կը դնէ իմացընելու համար թէ
հասկըցած է։ Այդ երկու լոյսեր պրուած են, վասն զի
երկու հոգի են եկողները. լոյսերուն թիւը՝ համեմատա-
կան է եկողներուն թիւին— Դիտելու բան է նաեւ որ
այն բոցը՝ որ այնչափ փոքր կ'երեւի քերթողին, կը
ցուցնէ դժոխայինն այս պարունակներուն ահագին լայ-
նութիւնը։

3. Ծովուռն. Վիրգիլիոսին։

4. Զար հոգի. միայն մէկուն՝ Վիրգիլիոսին կը խօսի,
վասն զի կը տեսնէ որ միւսը՝ Տանդէն՝ սուտը չէ։

5. Փլեգիաս. դիցաբանական անձ մըն է։ Բարկանա-
լով Ապողոնի՝ որ պղծեր էր իր Քորոնիս աղջիկը (մայր
Ասկղեպիոսի), աստուածին դեղփեան տաճարին կրակ
տուաւ՝ այրեց. (հմմտ. Պինդար. Պիւթեական. Գ. 8։ Վիրգ.
Ենեակ. Ջ. եւ այլն)։ Նեռահար սպաննուելով Ապողոնէն՝
դժոխքը նետուեցաւ։ Փլեգիաս՝ յունարէն φλέγω, այրել
բայէն կ'ելլէ։ Ոմանք վինքը Պղուտոնի քաղաքին նա-

խագահ կը համարին, ուրիշներ՝ պահապան հինգերորդ
պարունակին։

6. Բարկութիւնը ներսը խառացեր էր, դուրս չկարե-
նալ պոռթկալուն համար։

7. Տանդէի մարմնոյն ծանրութեան պատճառաւ, որ
միւս հոգւոց մարմիններուն պէս օդային չէր։

8. Փոխանակ ըսելու նաւակը. մասը ամբողջին տեղ։

9. Որոնց մարմինները օդային ըլլալով՝ ծանրութիւն
չունէին, որով նաւը թեթեւ կերթալով կը սահէր կ'երթար.
մինչդեռ հոս՝ Տանդէին պատճառաւ՝ աւելի խոր ակօս-
ներ կը բանայ։

10. Փիլիպպոս Արճենդի, Իր Գաւիէչչո՛ւլի Ասի-
մարի ազնուական ընտանիքէն, ամենահարուստ եւ հզօր
մարդ եւ չափէ դուրս բարկացոտ։ Արճենդի մականունը
առացած կը համարին՝ իր ձիերուն արծաթ (argento,
արճենդօ) պայտ զարնելէն։ Տանդէն իր վրէժը կը հանէ
իր այս կատաղի թշնամիէն որ կը հակառակէր միշտ իրեն
հայրենիք վերադառնալուն, դնելով զայն Սաթքսի ցե-
խերուն մէջ։

11. Տարաժամ. ժամանակէ դուրս. դեռ չմեռած։

12. Երկընցուց. ձեռքերը կ'երկընցնէ որպէս զի նաւա-
կը շրջէ. եւ Պոքաչչիոյ կ'ըսէ թէ խիստ ուժով մարդ է
եղեր Արճենդին, Իր չար միտքը իմանալով զգօն՝ ուշիմ
Վիրգիլիոսը՝ կը հրէ զանիկա։

13. Ցանկոտ հոգի. Alma sdegnosa. Sdegnosa բա-
ռը կը նշանակէ թարկացոտ, բայց ազնիւ բարկացոտ.
խառացիք զանազանութիւն կը դնեն ira եւ sdegno
բառերուն մէջ. որոնք երկուքն ալ բարկութիւն կը նշա-
նակեն. սա տարբերութեամբ՝ որ առաջինը ընդհանրա-
պէս անխտ է. երկրորդը՝ յաճախ ազնուութիւն հոգւոյ.
որուն համար Վիրգիլիոս կը գովէ Տանդէն՝ իր գնդե-
ցիկ բարկութեան համար։

14. Արճենդին։

15. Իր անձին դէմ. չկարենալով դէմ դնել այնչափ հոգւոյ՝ կատագութենէն ինքզինքը կը խածնէր։

16. Պղուտոնի քաղաքը. փոխանակ իսալերէն Dite (լատ. Dis) բառը հայերէն գրերով գնելու, լաւ համարեցանք հիներուն գործածած բառը գնել. ինչպէս կ'ըսէ եւ Գեր. Եղուարդ Հիւրմիւզ՝ Ենէականին մէջ։

Noctes atque dies patet atri janua Ditis.

Պլուտեայ դրունք նըսեմասաւուերք բաց են ըզցայգ եւ ըզցերեկ. (Զ. լատ. 126. հայ. 133)։

Perque domos Ditis vacuas et inania regna.

Ընդ սին սահման ամայիս ընդ արքունիսըն Պլուտոնի. (անդ. լատ. 268. հայ. 274) եւ այլն։

Իսկ Բազրատունին Մշակականաց մէջ ման կը քարգմանէ.

Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis.

Եւ ի կիրճսըն տենարեան յանդընդախոր դրունըս մահու (Դ. լատ. 467. հայ 464)։

17. Հովիտ. վեցերորդ պարունակն է, զատուած հինզերորդէն փոսերով եւ պարիսպներով, որով քաղաքի ձեւ մը առնելով՝ կը կոչուի դժոխապետին անունով քաղաք Դիտէի կամ Պղուտոնի։

18. Տանդէ երկու դժոխք կը դնէ. վերին եւ սորին. վերնոյն մէջ կը պատժուին անժուժկալութեան մեղքերը, ինչպէս վերջը պիտի ըսէ ԺԱ. երգին մէջ. իսկ սորին դժոխքին մէջ անարդարանալի չարութեան մեղքերը։

19. Այսինքն՝ ճամբորդութիւնը զոր յանդգնութեամբ, յիմարութեամբ յանձն առեր է ընել, ձեռնարկեր է—փորձէ թէ արդեօք կրնա՞յ մինակ եւ դառնալ անկէ։

20 Եօթն անգամ. կա՛մ գուցէ որոշեալ թիւ մը անորոշի տեղ կը գործածէ, ինչպէս Առակաց գրքին մէջ, ԻԴ, 16. «Եօթն անգամ յաւուր անկցի արդարն», կա՛մ պէտք

է հասկնալ այն վտանգները՝ որոնցմէ ազատեցաւ. երեք գազանները, Փարան, Մինոս, Կերբերոս, Պղուտոն, Փլեգիաս եւ Փիլիպպոս Արճենդի։

21. Ոչ ոք այոն. պիտի դառնա՞յ թէ ոչ. վասն զի դեւերը ըսին Վիրգիլիոսին. Դուռ հոս պիտի մնաս, Վիրգիլիոս ալ իրեն ըսաւ թէ Զքեզ պիտի չդողդոմ. կամ, պիտի կարենա՞յ յաղթել դեւերուն ըմբոստութեան. այո թէ ոչ՝ կը կռւին իր գլխուն մէջ։

22. Դժոխքին դուռն է. կ'ակնարկէ Յիսուսի յաղթականն կերպով Լիմպոս իջնելը, որուն դէմ դրին բոլոր դեւերը. բայց Յիսուս փշրեց կործանեց այն դռները, եւ անկէց ի վեր առանց փականքի՝ բաց մնացին։

23. Չրեշաակը՝ որ անցնելով դժոխքի դռնէն, առանց առաջնորդի պէտք ունենալու՝ կը կարէ կ'անցնի պատրաստակները, գալու բանալու այն դռները։

Թ ԵՐԳ

1. Գոյնը. Վիրգիլիոս՝ որ բարկութենէն վհատեր, ժժգուներ էր, դեւերը չկարենալ համոզելուն համար, տեսնելով Տանդէի ժժգունութիւնը՝ զոր ունեցեր էր ան իր եա դառնալը տեսնելով, իսկոյն փոխեց իր նոր գոյնը, այսինքն՝ ժժգունութիւնը, եւ իր սովորական զուարթութիւնը առացաւ, Տանդէի վհատութիւնը չափաւորելու համար:

2. Թէ ոչ. Լռութիւն, ճարտասանական ձեւ. աւելորդ աշխատութիւն է ջանալ դրական իմաստ հանել ասկէ, ինչպէս կ'ընեն մեկնիչներէն ոմանք:

3. Պարտրկեց. մեղմացուց սկսած խօսքը, թէ ոչ.... հետեւեալ խօսքերով. Հզօր է մեր զօրավիգն... որոնք տարբեր՝ միխթարական էին՝ առաջին տարակուսական խօսքերէն:

4. Ընդհատ խօսքը. թէ ոչ...:

5. Ատիճան. պարունակ, որ է լիմպոսը:

6. Կրճատ յոյս. տես Դժոխք. Գ. տ. 41, 42:

7. Երիքրոն. թեսաղացի կախարդ, զոր կը յիշատակէ Լուկանոս իր Փարսաղիա քերթուածին (Զ) մէջ: Կը կարծուէր թէ ան հոգիները իրենց մարմիններուն կը կոչէր, ապագան իմանալու համար. եւ կը պատմուի թէ անգամ մը նոյն բանն ըրած ըլլայ՝ Մնծին Պոմպէի Փըսեստոս որդւոյն թախանձանօքը, իմանալու համար թէ ինչ վերջ պիտի ունենայրին իր հօրը եւ Յուլիոս Կեսարու միջեւ եղած քաղաքական պատերազմները: Ոմանք ժամանակագրական սխալ կը նկատեն այս դէպքին մէջ. այլք կ'ըսեն թէ սխալ չկայ. վասն զի Վիրգիլիոս 30

տարի՛ միայն ետքը մեռաւ վարսաղեան պատերազմէն, երբ նոյն կախարդը կրնար՝ թէպէտ պառաւած՝ դեռ ողջ ըլլալ, եւ այնպէս երդուընցնել Վիրգիլիոսի հոգին՝ որ դեռ նոր բժշուած էր մարմինէն, նոր մեռած էր:

8. Հոգի մը. թէ ո՛վ է աս՝ դեռ ոչ մի մեկնիչ չէ կըրցած գուշակել:

9. Ամենապատ երկինք. առաջին շարժուն կոչուածը, որ իր մէջ կը պարունակէ միւս պարունակները:

10. Առանց բարկութեան. ուր չենք կրնար մտնել առանց բարկութեան՝ դեւերուն դիմադրութեան պատճառաւ:

11. Միտքս չէ. Վիրգիլիոս դեռ ուրիշ խօսքեր ըսեր է, բայց չի յիշեր, ուշ դրած չըլլալուն համար:

12. Թագուհիոյն. Պերսեփոնէ, կին՝ Պղուտոնի սանդարապետին:

13. Երիննեայք. դժոխոց երեք ժանտ կատաղիները, վրէժխնդիր անօրէնութեանց, եւ երեք էին. Մեգերա՝ որ կը թարգմանուի մախացող. Ալէկտով՝ անդադար, եւ Տիսիփոնէ՝ վրէժխնդիր, եւ կը համարուէին Գիշերոյ եւ Ախերոն գետին աղջիկները: Կը նկարագրուէին՝ ձեռքերնին չահ բռնած, եւ մազի տեղ՝ օձեր իրարու հիւսուած իրենց գլխուն վրայ. կը կոչուին նաեւ հակասական ձեւով, Եւմենեայք, այսինքն բարեկամք:

14. Մեդուսա. Գորգոնեայք կը կոչուին Փորկոսի եւ երեք դստերքը, Մեդուսա, Ստենով եւ Եւրիալէ. որոնց աչքը եւ ականները հասարակաց էին. եւ կարգաւ իրարմէ կ'առնէին կը զործածէին զանոնք: Պերսէոս անոնց դէմ ելլելով՝ անոնց աչքն ու ականները հանեց, թափեց. եւ Աթենասայ այծենապատ վահանով ամրացած՝ Մեդուսայի գլուխը կարեց, որ տեսնողները կը քարացնէր: Չմմա. Հոմ. Իլ. Ե, 741. Ը, 349:

15. Գէշ բրինձ. եթէ Թեսէոսէն վրէժին առած ըլլայ, ոչ ոք պիտի համարձակէր հոս գալու:—Ըստ վի-

ցարանութեան, Թեսէոս՝ Պիրիթոոսի հետ մէկտեղ դըժոխքը իջաւ՝ Պերսեփոնէն յափշտակելու համար. Պիրիթոոս յօշատուեցաւ Կերբերոսէն. Թեսէոս գերի մնաց դժոխքին մէջ, մինչեւ որ եկաւ ազատեց զինքը Հերակլէս, հմմտ. Վիրգ. Ենէակ. Զ։

16. Վեր. աշխարհ. եթէ անգամ մը տեսնես, քար պիտի կտրիս, եւ պիտի չկարենաս ետ՝ աշխարհ դառնալ։

17. Միտք ունիք. Տանդէի պահանջած առողջ միտքը դեռ ոչ ոք ունեցեր է՝ կարենալ գոհացուցիչ կերպով մեկնելու սոյն այլաբանութիւնը. եղածները՝ գուշակութեան պէս բաներ են, զորս աւելորդ կը համարիմ դնել։

18. Հակառակորդ տապերէ. յայտնի է որ երբ օդը տեղւոյ մը մէջ տաքնայ եւ հետեւաբար ծաւալը աւելնայ, հաւասարակշռուելու համար՝ կը հոսի մերձակայ տեղերուն վրայ. ուրեմն զունտին մէկ մասին տաքութիւնները պէտք են ծագում տալ հովերուն, որոնց փչմունքը կ'իմացուի միւս մասէն։

19. Բղջէ դուրս. porta fuori. ընտիր ձեռագիրք այսպէս կը կարդան. ուրիշներ porta fiori. կը վարէ ծաղիկներու. Պրունոնէ Պիանքի՝ Տանդէի հմուտ մեկնիչներէն մին՝ կ'ըսէ այս վերջիններուն համար. Ma Dio perdoni loro il mal gusto. բայց Աստուած ներէ իրենց՝ յոռի ճաշակը։

20. Ոմանք կը համարին որ Արամազդայ որդին, Հերմէսը ըլլայ. այլք՝ Ենէասը կը կարծեն. այս կարծեաց անտեղութիւնը ինքնին յայտնի է. «Մեզ կը թուի, կ'ըսէ, Սքարդածինի, որ երկնքէն դրկուած մը ուրիշ բան չի կրնար կոչուիլ, բայց եթէ երկնքի հրեշտակ մը»։

21. Աւելցուց. ըստ Դպրոցական աստուածաբանից, դատապարտելոց պատիժները եւ մանաւորապէս դեւերունը՝ մինչեւ վերջին դատաստանին օրը՝ կրնան աւելնալ։

22. Գերծուած. այս գերծումը պատահեցաւ Կերբերոսին՝ երբոր Հերակլէսի դժոխքը մտնելուն՝ ուզեց դէմ կենալ. բան մը՝ որ ճակատագրէն ուզուած էր. վասն զի դիւցազը՝ անոր կոկորդէն բռնելով շղթայի զարկաւ եւ դռնէն դուրս քաշեց. հմմտ. Վիրգ. Ենէակ. Զ, եւն։

23. Առանց . . . խօսելու. հրեշտակը չի խօսիր Փերթողներուն հետ, նման այն մարդուն՝ որուն սիրտը կ'եփի շուտով լաւագոյն տեղ մը դառնալու. ինչպէս Բ երգին մէջ տ. 71, Երանուհին կ'ըսէ Վիրգիլիոսին. «Կու գամ տեղէ մը՝ ուր դառնալ կը ցանկամ»։

24. Վիճակն. կացութիւնը եւ որակը մեղաւորներուն եւ պատիժներուն։

25. Առլ. քաղաք Բրովանսի, Հռոնի ձախ եզերքին վրայ, ուր մեծ պատերազմ մը տեղի ունեցաւ քրիստոնէից ընդդէմ անհաւատից. — Բոլա, քաղաք Իստրիոյ. — Գառներոյ կամ Գուառներոյ. ծովածոց Ադրիական ծովուն՝ Իստրիոյ եւ Դալմատիոյ միջեւ։

26. Գերեզմանք. թէ ինչ է պատճառը՝ որ Առլի մէջ այնչափ գերեզմաններ կան՝ որոնք երկիրը խորտուբորտ կ'ընեն, կը պատմուի, որ Մեծն Կարոլոս պատերազմելով հոն անհաւատներուն դէմ, եւ բազմաթիւ քրիստոնեաներ մեռած ըլլալով, աղօթեց Աստուծոյ որ անոնք կարենան ճանչցուիլ անհաւատներէն, որպէս զի թաղեն զանոնք. հետեւեալ առտուն՝ գերեզմաններու մեծ բազմութիւն մը գտնուեցաւ եւ իւրաքանչիւր մեռելի ճակտին վրայ գրուած մը, որ կը ցուցնէր անոր անունն ու մականունը. եւ այսպէս իմանալով՝ այն գերեզմաններուն մէջ թաղեցին զանոնք։—Նոյնպէս Բոլայի մէջ կան 700ի չափ գերեզմաններ, եւ կը պատմուի թէ ժամանակաւ՝ Սկլաւոնիայէ եւ Իստրիայէ հոն կը բերէին կը թաղէին ծովափին մօտ։

27. Երկար. այն շիրիմները այնպէս հրավառ էին, որ ոչ մէկ արհեստաւոր, դարբին թէ ձուլիչ, անկէ աւելի

հրաշէկ երկաթ չեն ուզեր աշխատելու համար։

28. Նմանը իր նմանին հետ. Արիանոսք առանձին, Պեղագեանք առանձին, եւ այլն։ — Որ քիչ ու շատ. հերձուածին յատկութեան եւ յամառութեան աստիճանին համեմատ։

29. Դէպ ի աջակողմ. մինչեւ հոս միշտ դէպ ի ձախ եկած էին. եւ հիմայ պարունակը կտրել անցնելու համար աջակողմ կը դառնան։ Այս դժոխային ճամբորդութեան մէջ միշտ դէպ ի ձախ կ'երթան Քերթողք, երկու անգամ միայն այս կանոնէն կը զարտուղին. առաջինը հոս եւ երկրորդը երբ դէպ ի Գերիոն կ'երթան (Դժոխք ԺԷ, 31)։ Անտարակոյս այս ալ իրեն այլաբանութիւնը պիտի ունենայ, բայց դիւրին չէ գուշակելը։

30. Բարձր որմերուն եւ տանջանաց մէջն. այսինքն է բոցավառ շիրիմներուն եւ բարձր պատնէշներուն մէջ. մասը ամբողջին տեղ։

Ժ ԵՐԳ

1. Տես Երգ Թ. ծան. 30։

2. Ձոր՝ մօտ Երուսաղէմի, ուր ըստ սուրբ գրոց՝ վերջին դատաստանը պիտի ըլլայ. հմմտ. Յովէլ Գ. 2–12։

3. Իմաստասէր աթենացի, որ կ'ուսուցանէր թէ մահուամբ կը կորսուի ամբողջ մարդը, հոգի եւ մարմին, հասարակաց կարծեաց հակառակ։

4. Ֆարինադան տեսնելու. հմմտ. Դժ. Զ. 79։

5. Ոչ թէ մտածումներս քեզմէ ծածկելու, այլ շատախօսութեամբ զքեզ չձանձրացնելու համար. եւ առաջին անգամը չէ որ զիս առ այն (քիչ խօսելու) կը յորդորես. հմմտ. Դժ. Գ. 51. 76, Թ. 87։

6. Փլորենտիա։

7. Պատերազմելով Փլորենտիոյ Կուէլֆեանց դէմ, որոնցմէ 10 000 հոգի մեռան։

8. Ֆարինադա, Ուպերդեանց ազնուական ընտանիքէն, քաջասիրտ մարդ եւ գլուխ Փլորենտիոյ Կիպելլինեանց։ Ի Մոնտաբերդի՝ Արպեա գետին մօտ, որ կը հոսի Սիենայի քովէն, արիւնահեղ պատերազմով մը յաղթեց Կուէլֆեան բանակին (սեպտ. 1260), եւ յաղթանակաւ Փլորենտիա մտնելով, ուրկից նախ աքսորուած էր, արտաքսեց բոլոր Կուէլֆեանները, որոնց մէջ էին նաեւ Տանդէի նախնիքը։ Բայց երբ Կիպելլինեանք՝ այն յաղթութեամբ շփացած՝ որոշեցին կործանել Փլորենտիան, դէմ կեցաւ ան հռովմէական քաջասրտութեամբ, եւ միայն իրեն շնորհիւ ազատեցաւ Փլորենտիա։ Տանդէ իրաւունք

կու տայ մեծանձն քաղաքացիին, բայց չի ներեր անհաւատին։

9. Վիրգիլիոսին, տ. 39, Քէ Ֆարինադային, տ. 42։

10. Առաջին անգամ 1248ին, Փրեդերիկոս Բ.ի օգնութեամբ. երկրորդ, 1260ին, ինչպէս ըսինք, տես ծան. 8։

11. 1248ի աքսորութէն վերջը, Կուէլֆեանք դարձան ի Փլորենտիա 1251ի յունուարին, Կիպելլինեանց 1250ի հոկտ. 20ի պարտութենէն յետոյ։ Եւ երկրորդէն դարձան 1266ին՝ Մանֆրեդի Բագաւորին պարտութեամբն ու մահուամբը, Բայց այս վերջին դարձը չտեսաւ Ֆարինադան, զի մեռած էր 1264ին։

12. Բայց ժերինները, Կիպելլինեանք, աքսորուելէն ետքը հայրենիք դառնալու արուեստը չսորվեցան։—Հոս Տանդէին պատասխանը՝ կուէլֆեան է, եւ կարծես հեգնական. բայց գեղեցիկ հնարք մըն է, որպէս զի աւելի եւս հեգնական եւ դառն ըլլայ այն՝ զոր քիչ մը վերջը պիտի պատասխանէ իրեն Ֆարինադան, գուշակելով առաջուց անոր աքսորուիլը։

13. Գաւալգանդէ, Գաւալգանդեանց ազնուական ընտանիքէն, հայր հռչակաւոր Կուիտոյ Գաւալգանդէին։

14. Քանի որ հանճարով քեզմէ վար չի մնար, եւ մեծ բարեկամդ է։

15. Ծնած ի Փլորենտիա 1250, մեռած հոն 1302, Տանդէի առաջին բարեկամը, ինչպէս կ'ըսէ ինքը իր Նոր կեանքին մէջ. քնարերգակ քերթող եւ իմաստասէր, Իրեն առ Վիրգիլիոս ունեցած անարգանքին պատճառը՝ առեղծուած մըն է. ոմանք կ'ըսեն, Քէ՝ վասն զի Կուիտոյ լատիներէն չէր սիրեր... Քէ՝ վասն զի Կուիտոյ աւելի կը սիրէր իմաստասիրութիւն քան բանաստեղծութիւն (ինքը քերթո՞ղ...), Քէ՝ վասն զի Վիրգիլիոս խանդավառ երգիչ էր կայսրութեան (Վիրգիլիո՞ս ալ Կիպելլինեան), եւ այլն։

16. Պատիժէն իմացաւ որ անհաւատ է, խօսքերէն՝ Քէ հայր է Կուիտոյին եւ հանճարեղ։

17. Ինչո՞ւ ածեցաւ կոր. գործածեցիր, ինչպէս կ'ընեն երբ կը խօսուի մեռածներուն վրայ. ուրեմն մեռած է ան։

18. Ուշանալուն պատճառը կ'ըսէ յետոյ տ. 94, եւն։

19. Ֆարինադան. տես տ. 24։

20. Տես տ. 51։

21. Բոցավառ։

22. Պերսեփոնէ (=Լուսին), հին Պղուտոնի դժոխոց Բագաւորին, համմ. Դժ. Թ. 44. իմաստն է. Ցիսուն լուսին՝ լրումն լուսնի, որ է ըսել յիսուն ամիս չանցած (չորս տարի եւ երկու ամիս), պիտի իմանաս Քէ ո՛րչափ դժուար է աքսորեալին՝ Փլորենտիա դառնալ։ Ցիրաւի 1304ին, Թուական՝ որուն ակնարկութիւն կ'ընէ այս տողերով, Տանդէ խիստ լաւ գիտէր զայն, վասնզի Սպիտակներուն Փլորենտիա դառնալու ջանքերն ի գերեւ ելլելով։

23. Փլորենտացիք։

24. Իմ սերնդեանս. զաւակներուս։

25. Կ'ակնարկէ Մոնտաբէրտիի կռիւը. տես ծան. 8։

26. Եթէ զօրաւոր պատճառներ չունենայի, պիտի չըշարժէի ուրիշներուն հետ՝ ընելու այն կոտորածները. բայց մինակ էի ի Հեմրոլի, ուր ամէն ոք հաւանեցաւ որ կործանուի Փլորենտիա, եւ ես ճակատաբաց պաշտպանեցի զայն. տես եւ ծան. 8։

27. Հետաքրքիր են։

28. Ուրեմն Գաւալգանդէ չէր գիտեր իր Կուիտոյ որդւոյն մերժաւոր մահը։

29. Գատապարտեալք։

30. Վերջին դատաստանէն ետքը, երբ այլ եւս ապագայ ժամանակ պիտի չըլլայ։

31. Գաւալգանդէի պատասխանը ուշացնելուն համար. տես տ. 67–72։

32. Գաւալգանդէին.— Կուիտոյ դեռ կ'ապրէր տեսլեանս կեղծեալ Թուականին, մեռաւ 1302ին։

33. Տես ս. 70։

34. Նկատմամբ դատապարտելոց տեսնելուն։

35. Որդի Հենրիկոս Ջ կայսեր, եւ Թոռն Շլեկամօրուսին։ Քաջ էր եւ մեծանձն, պաշտպան գիտնականաց, եւ ինքն խակ գիտնական, բայց կրօնից մասին անտարբեր։ Ունեցաւ երկայն եւ դառն կռիւներ Հռովմայ արքունեաց հետ, որոնք ծանօթ են պատմութենէ։

36. Հոկտաւիանոս Ուգալտեանց, որ մեծ ազդեցութիւն ունէր Հռովմայ արքունեաց մէջ, եւ այնչափ յարեալ էր Կիպելլինեանց, որ կը պատմուի թէ անգամ մը բերնէն այս խօսքը ելած ըլլայ. «Եթէ հոգի մը կայ, ես զայն կը կորսնցնեմ Կիպելլինեանց համար»։

37. Ֆարինատայի խօսքերը, որոնք իր աքսորը կը մարգարէանային։

38. Երանուհին։

39. Մինչեւ հիմայ պարսպին քովէն կը քալէին։

ԺԱ ԵՐԳ

1. Աւելի անգութ կերպով տանջուող հոգիներու խումն ամբոխի մը վրայ։

2. Վէր վերցուած էին կափարիչը. հմմտ. Դժ. Թ. 121 ժ. 8։

3. Փոխինոսի մոլորցուցած Անաստասը՝ պապը չէ, այլ համանուն Յունաց կայսրը։ Տանդէ այս ծանր սխալանաց մէջ լինկած է՝ Պոլոնիացի Եղբայր Մարտինոսի ժամանակագրութենէն։— Փոխինոսի հերետիկոսութիւնը յայտմ կը կայանար. կը համարէր թէ Քրիստոս նախ սոսկ մարդ եղած ըլլայ, եւ ապա իր վարուց արդիւքեամբը արժանացած Աստուծոյ որդի ըլլալու։

4. Փոքրիկ՝ բաղդատմամբ վերին դժոխոց պարունակներուն. վասն զի, ինչպէս ըսուեցաւ, երթալով կը նեղնան, եւ որչափ նեղնան՝ այնքան պատիժները կը ծանրանան։

5. Ջորս անցար։

6. Այսինքն նորէն չհարցնես թէ ինչ մարդիկ են, պատիժին ինչ է, եւն, ինչպէս ըրեր էր. Դժ. Գ. 33, 73. Դ. 74. Ե. 50, 51. Է. 37, 38. Թ. 124։

7. Վախճանը, նպատակը ամէն չարութեան՝ որ երկնից աւելութիւնը իր վրայ կը հրաւիրէ՝ (կը ստանայ) է անիրաւութիւն. եւ ամէն այդպիսի նպատակ՝ կը քշուառացընէ զուրիշները՝ բռնութեամբ կամ նենգութեամբ։ Այս է բառ առ բառ քարգմանութիւնը այդ տան, որուն մէջ կարելի չեղաւ անիրաւութիւն բառը գործածել։

8. Երեք տեսակ. Աստուած, իր անձը եւ ընկերը.

9. Ինքզինքն սպաննելով։

10. Վատնելով.

11. Կը սպաննէ ինքզինքը. ձեր երկրէն կ'ըսէ Վիրգիլիոս, վասն զի Տանդէ ողջ է.

12. Աշխարհիս մէջ. փոխանակ իրենց հարստութիւնները ուրախ զուարթ վայելելու, անմիտ շռայլութեամբ վատնելով, կամ անձնասպան եղան եւ կամ ապրեցան կեանք մը՝ որ մահուան նման էր։

13. «Ասաց անզգամն ի սրտի իւրում թէ ոչ գոյ Աստուած». Սղմ. ԺԳ. 1.

14. Երրորդը, որով միւսներէն աւելի նեղ.

15. Սոդոմացիք, սոդոմականք.—Գահօր՝ մայրաքաղաք Կեռսիի՝ Կիյէնի նահանգին մէջ, ուր Տանդէի օրով կը վխտային վաշխառուք. եւ Գահօրացի ըսելով վաշխառու կ'իմանային.

16. Վերջինը, այսինքն՝ չվստահողներուն դէմ.

17. Միւս կերպով, այսինքն նենգութիւն ընելով վստահողներուն դէմ, ոչ միայն կ'անարգուի տիեզերական սէրը՝ զոր բնութիւնը կ'ուզէ որ ըլլայ ամէն մարդոց միջեւ, այլ եւ այն որ վերջէն կ'աւելնայ, այսինքն է ազգականութեան կապը, որմէ յառաջ կու գայ մարդոց մէջ մասնակի ընտանութիւն մը, վստահութիւն մը.

18. Բարկացոտները.

19. Մարմնասէրք.

20. Որկրամոլք.

21. Շռայլներն ու ագահները.

22. Արիստոտելինը, զոր քուկդ ըրիր ուսումնասիրելով։

23. Պղուտոնի քաղքէն դուրս, վարի պարունակներուն մէջ.

24. Ով արեւակ, լոյս իմաստութեան, որ ամէն մթագնեալ մտքերը կը լուսաւորես, այնպէս կը գոհացը-

նես զիս՝ երբ իմ տարակոյսներս կը լուծես, որ գիտնալու չափ կը սիրեմ տարակուսիլ, որպէս զի լսեմ քու իմաստուն պատասխաններդ.

25. Հմմտ. տ. 50.

26. Իմաստասիրութիւնը՝ շատ տեղեր կը սորվեցընէ թէ ինչպէս բնութիւնը յառաջ կու գայ աստուածային մտքէն եւ իր արուեստէն։ Ըստ Պղատոնականաց, արուեստը նախ Աստուծոյ մտաց մէջ է, յետոյ բնութեան, եւ ապա մարդուս մտաց մէջ.

27. Արիստոտելին.

28. Արուեստը դուստր է բնութեան, բնութիւնը դուստըր է Աստուծոյ. ապա ուրեմն նմանութեամբ արուեստը թոռ կրնայ ըսուիլ Աստուծոյ.

29. Բնութենէն եւ արուեստէն. Ծննդոց գրքի խօսքերն ասոնք են. «Եւ առ Տէր Աստուած զմարդն զոր արար, եւ եդ զնա ի դրախտին փափկութեան գործել զնա եւ պահել... քրտամբք երեսաց քոց կերիցես զհաց քո»։

30. Վաշխառուն Աստուծոյ գծածէն տարբեր ճամբայ կը բռնէ. Չ'ընդունիր իր ուտելիքը եւ չի բազմացըներ իր հարստութիւնը՝ երկրագործութեամբ, ճարտարութեամբ եւ կամ վաճառականութեամբ, այլ դրամով եւ ուրիշներու քրտինքով.

31. Կեցած էին Անաստաս պապին դամբանին քով. տես տ. 6.

32. Ձկանց համաստեղութիւնը.—Սայլը. մեծ Արջը.—Արգեստես. հով հիւսիսային արեւմտեան, եւ նաեւ այն կողմը՝ ուրկէ կը փչէ։—Այս խօսքերով ըսել կ'ուզէ որ արշալոյսը կը սկսի։ Տանդէ տասը ժամ անտառին մէջ անցուց. մթնշաղին դժոխք մտաւ. կէս գիշերին՝ ագահներուն պարունակը. Պղուտոնի քաղաքը կը մտնէ՝ արեւագալին. Եւ ահա առաջին օրը լմնցած է։

ԺԲ ԵՐԳ

1. Տես տող 12, 19, եւ այլն։

2. Մեկնիչներէն ոմանք՝ Ռովերեդոյի մօտ, Պարգոյ լերան աւերակը կը հասկնան, որ մինչեւ հիմա կը տեսնուի. Ադիճէ (Աթեսիս) գետը՝ որ ժամանակաւ գուցէ անկէց կ'անցնէր, լեռը փորած ըլլայ եւ այդ փլուզումը տեղի ունեցած։ Ուրիշներ՝ Ռիվոլիի մօտ՝ Քիուզայի աւերակը կը կարծեն, որ փլաւ 1310ին. եւ փրթածը՝ ինկաւ այն ատեն ճիշդ Ադիճէի մէջ։ Ադիճէ՝ Դիրոլէն կը բղխի եւ Իտալիա իջնելով՝ կ'անցի Վերոնայի մէջէն, եւ Վենետեան մարգագետինը կտրելով, կը թափի Ադրիական ծովը։—Գրենդոյի այս կողմէն. Գրենդոյ (Տրիտենդոն) քաղաք Դիրոլի, Իտալիոյ սահմանագլուխը. Ադիճէ իր ընթացքը կ'ոլորէ Գրենդոյի մերթ այս մերթ այն կողմէն. այս կողմէն ըսելով, ըսել կ'ուզէ Իտալիոյ կողմէն, Գրենդոյէն դէպ ի վար, դէպ ի վեր կամ այն կողմէն՝ Աւստրիա կը հասկցուի։

3. Հոս ալ alcunoյի եւ nessunoյի խնդիր կայ. շատերը կը հասկընան, որ եւ իցէ անցք մը, դէշ աղէկ. եւ ոմանք ոչ մի անցք, վերջին բառին նշանակութեամբ. ստոյգը առաջինն է. վասն զի եթէ ոչ մի անցք չկար, ի՞նչպէս վար իջան մեր ճանապարհորդները։

4. Այս հրէշը՝ է Մինոտաւրոս. կէս մարդ եւ կէս ցուլ, ծնեալ Կրետէի Մինովս թագաւորին Պասիփայէ կնոջմէն։

5. Թեսէոս, Աթէնքի Եգէոս թագաւորին որդին, որ խրատուած Պասիփայէի եւ Մինովսի Արիադնէ դստերէն՝

որով եւ Մինոտաւրոսի քրոջմէն, ասեղներու կծիկովը՝ սպաննեց մարդացուլը Դեդալոսի շինած բաւիղին մէջ, ուր բանտած էր զինքը Մինովս։

6. Անցքը բռնած էր ինքը Մինոտաւրոս։

7. Վասն զի Տանդէ ողջ էր. որով եւ ծանր։

8. Մինոտաւրոսի։

9. Տես Թ. Երգ. տող 22 եւ ծանօթութիւնը։

10. Վիրգիլիոս իր մեռնելէն քիչ վերջը դժոխքը իջաւ, այսինքն Քրիստոսի Լիմպոս իջնելէն կէս դար առաջ։

11. Քրիստոսի, որ վերագոյն պարունակին, այսինքն Լիմպոսի մէջ եղած հոգիները ազատեց։

12. Եմպեդոկլէս կը պնդէր թէ աշխարհս տարերաց անմիաբանութենէն առաջ եկած ըլլայ. ուստի եթէ տարերք միաբանէին իրարու հետ, կամ եթէ միանային նըման մասնիկները նմաններուն հետ, աշխարհս իր նախնական անկերպարան վիճակին պիտի դառնար։

13. Այն կէտին, Քրիստոսի մահուան վայրկենին երբ երկիր սասանեցաւ, եւ ժայռերը պատռեցան։

14. Տես Դժ. երգ ԻԳ, 43-45, ԻԴ, 19 եւ այլն։

15. Փլեգեթոն, որուն ալիքները բոցեղէն էին։

16. Տես Դժ. երգ ԺԱ, 30։

17. Փոսին։

18. Կենտաւրոսք՝ ծնած Իքսիոնէ եւ ամպէ, որուն տըւած էր Արամազդ՝ Հերայի առերեւոյթ կերպարանքը. Առ խորհրդանշան են գազանային եւ անկարգ կենաց. Առ մեզ կը կոչուի նաեւ Մարդացուլ կամ Ցուլկապարիկ, դարձեալ եւ Ձիացուլ։

19. Նեսոսը, ինչպէս քանի մը տող վարը կը տեսնուի. Կենտաւրոսներէն մէկն էր, որ տեսնելով Հերակլէսի Դէյանիրա կինը՝ Եւենոս գետին եզերքը, որովհետեւ քաջ լուղորդ էր, անցոյց միւս կողմը, եւ փորձեց յափըշ-

տակել։ Հերակլէս խոցեց զինքը Հիդրայի արիւնով թաթախուած նետով մը։ Մեռնելու ատենը, իր վրէժը լուծելու համար, Նեսոս իր արիւնաշաղախ զգեստը Դէյանիրայի տուաւ, ըսելով թէ անոր մէջ զօրութիւն կար՝ իր ամուսինը ուրիշ կանանց սէրէն ետ կեցնելու։ Հաւատաց միամիտը, եւ զայն Հերակլէսին ղրկեց. որ երբ հագաւ, կատղեցաւ եւ մեռաւ։

20. Քիրոն՝ միւս կենտաւրոսներուն նման՝ չէ որդի Իքսիոնի եւ ամպի, այլ Կռոնոսի եւ Ովկիանու դստեր Փիլլիրայ յաւերժահարսին, որուն հետ զուգեցաւ ձիու կերպարանքով, եւ ծնունդ տուին մարդ ձիախառն հրէշի մը. դաստիարակ եղաւ Աքիլլէսի, ինչպէս եւ Հերակլէսի, Ասկղեպիոսի եւ այլոց։

21. Փողոս, ուրիշ կենտաւրոս, որ Պիրիթոսի եւ Իպպոդամէի հարսանեաց ժամանակ, Լապիթայց դէմ պատերազմողներուն առաջինը եղաւ՝ օրիորդը յափշտակելու համար, բայց Թեսէոս վանեց զինքը։

22. Քիրոն այնչափ մեծ էր, որ Վիրգիլիոս անոր կուրծքը կը հասնէր, ուր որ կը միանան մարդու եւ ձիու բնութիւնները։

23. Միայն անոր, վասն զի այս շնորհքը Աստուած միայն իրեն կ՚ընէ։

24. Իր փրկութեան։

25. Երանուհին։

26. Տանդէ։

27. Որ ուրիշներուն հասուցին։

28. Անգութ բռնաւոր՝ Թեսաղիոյ Փերէա քաղաքէն, որուն բռնաւորութիւնները մանրամասն կը նկարագրէ Յուստինոս։ Ուրիշներ կը կարծեն Մակեդոնացին, բայց ընդունելի չէ։ — Դիոնեսիոս՝ բռնաւոր Սիրակուսայի, որ այնչափ նեղեց Սիկիլիան։ — Նոյն անուամբ երկու բռնաւորներ եղած են միեւնոյն կղզիին մէջ, հօս առաջ-

նոյն վրայ է խնդիրը, որ վայրագ եւ անգութ բռնաւորներու իբրեւ տիպար համարուած է հիներէն։ Թէպէտ եւ կրտսերն ալ շատ անգութ էր։

29. Ածծոլինոյ կամ Էծծէլլինոյ, Ռոմանոյ գիւղէն, կայսերական փոխանորդ տրեւիսեան գաւառին մէջ, եւ խուժադուժ բռնաւոր Պատաւիոնի։ Սպաննուեցաւ 1259ին։ Օպիծծոյ, մարզպետ Ֆէրրարայի եւ Անգոնա գաւառին. անգութ մարդ՝ զոր 1293ին իր որդին Ածծոյ Ը. խեղդեց, անոր համար քերթողէն ուրջու կոչուած է փոխաբերական իմաստով, իբրեւ խորթացած որդի։ — Ստուգիւ կ՚ըսէ, Տանդէ, ցուցնելու համար թէ իրաւցընէ կատարուած է այն, զոր ոմանք տարակուսի տակ կը ձգեն։

30. Տանդէ Վիրգիլի կը դառնայ, հարցընելու համար, իսկ ան կ՚ըսէ. մեր ճամբորդութեան այս մասին մէջ ինքը Նեսոսը պիտի ըլլայ քու առաջին վարպետդ ու առաջնորդդ, եւ ես երկրորդ վարժապետդ։

31. Մինչեւ հօս բռնաւորները. արդ կը սկսին մարդասպանները։

32. Կուիտոյ (Գուիդոն), կոմս Մոնֆորի, որ իր հօր Սիմոնի վրէժը լուծելու մամար, զոր սպաննած էին ի Լոնտոն՝ Եդուարդ թագաւորին հրամանաւ, խողխողեց թագաւորին Հենրիկոս եղբայրը։ Սոյն ոճիրը գործուեցաւ 1270ին ի Վիդերպօյ, եկեղեցւոյն մէջ, խորանին առջեւ, եւ այն վայրկեանին՝ երբ քահանան կը բարձրացընէր սուրբ զոհը. անոր համար կ՚ըսէ Տանդէ՝ Աստուծոյ գիրկը։ — Եդուարդ դնել տուաւ եղբօրը սիրտը՝ ոսկի բաժակի մը մէջ՝ սեան մը վրայ՝ Թամիզի վրայ ձգուած Լոնտոնի կամուրջին գլուխը։ — Գուիդոնի ստուերը առանձին կը դնէ, իր եղերան եզական ամպարըշտութեան համար։ (Հմմտ. եւ Դժ. Դ. 129, ուր Սալատինն ալ առանձին կը դնէ)։

33. Տանդէն՝ Նեսոսի շալակը. իսկ Վիրգիլ՝ թռչելով։

34. Հոնաց Թագաւորը, որ հինգերորդ դարուն մէջ Իտալիա ասպատակեց եւ կործանեց Ակուիլէան։ Իր գործած զարհուրելի արիւնահեղութեանց համար՝ կոչուեցաւ պատուհաս Աստուծոյ։ — Պիւռոս, Թագաւոր Եպիրոսի որ Հռովմայեցւոց եւ Յունաց հետ երկայն ատեն պատերազմեցաւ. ահաւոր էր ոչ միայն իր թշնամիներուն, այլ նաեւ հպատակներուն։ — Կան ալ որ Աքիլլէսի որդին կը համարին։ — Քսեստոս. ոմանք Մեծին Պոմպէի որդին կը համարին, որ հօրը մահուընէն յետոյ գրաւեց Սիկիլիան եւ Սարտենիան, եւ այն ծովերուն մէջ գլուխ եղաւ ծովային աւազակներուն։ Ուրիշներ՝ Տարկուինոս Գոռոզի որդին, որ բռնաբարեց Լուկրետիան։

35. Ռինիէր՝ Գորնեդոյ փոքրիկ քաղաքէն, Տանդէի օրով նշանաւոր աւազակ Հռովմայ ծովեզերեայ կողմերը։ Ռինիէր Փացցօ. Փլորենտինոյ Փացցի ազնուական ընտանիքէն, որ Վալտարնոյի ճամբաներուն վրայ անդադար կը կողոպտէր եւ կը սպաննէր։

36. Նեսոս, խօսքը լմնցնելով ետեւ կը դառնայ եւ կ՚անցնի կերթայ՝ միայն։

ԺԳ ԵՐԳ

1. Տես նախընթաց երգը, տ. 139։

2. Այն վայրի գազանները՝ որոնք կ՚ատեն բաց եւ մշակուած տեղերը, եւ որոնք կը բնակին Չէչինա գետին եւ Գորնետոյ քաղաքին մէջտեղերը, իրենց բնակութեան համար՝ չունին աւելի փշոտ եւ խիտ թուփեր։— Գորնետոյ, փոքրիկ քաղաք, մօտ ի Չիվիդավեքքիա։— Չեչինա փոքրիկ գետ, որ անցնելով Վոլդերանեան գաւառէն՝ կը թափի Միջերկրական ծով։ — Գորնետոյի եւ Չեչինայի միջեւ՝ ժամանակաւ կային թաւ թփուտներ որոնց մէջ կը գտնուէին այծեամներ, վարազներ, եւն։

3. Արպեայք՝ յափշտակող երեք ճիւաղ քոյրեր էին, օրիորդի դէմքով եւ վիզով, եւ ծովու եւ երկրի աղջիկներ կը համարուէին։ Անոնցմէ մէկը, Կեղենով, գուշակեց Տրովացւոց, թէ՝ դեռ Իտալիա չհասած՝ քաղցերնէն պիտի լափէին սեղանները։ Տես Ենէակ. Գիրք Գ. եւ գուշակութեան կատարումը՝ Գիրք Է։ — Ստրոփատեանք՝ Յոնիական ծովուն կղզիներէն են, որոնք այժմ Սդիվալի կը կոչուին։ Ենէասայ առաջնորդութեամբ հոն ցամաք ելան Տրովացիք, բայց Արպեայք զիրենք անմիջապէս հալածեցին, յափշտակելով անոնց կերակուրները եւ աղտեղելով սեղանները։ Հմմտ. Ենէակ. Գիրք Գ։

4. Դեռ աւելի առաջ չգացած անտառին մէջ, գիտցիր որ եօթներորդ պարունակին մէջ ես, ուր կը պատժուին անոնք՝ որ բռնութիւն ըրած են իրենց անձանց եւ ինչքերուն (տես Դժոխք երգ ԺԱ, տ. 40–45), եւ հոն պի-

տի ըլլաս, մինչեւ տեսնես երրորդ շրջանակին ահաւոր հրեղէն աւազուռը։

5. Վիրգիլ Եճեականի (Գիրք Գ.) մէջ կը պատմէ Քէ Պոլիդորի մարմնոյն վրայ շիւղեր բուսած էին, զորս երբ վերցուց Ենէաս, արիւնեցան։—Այս տողը մեկնիչներէն շատերը կը կարդան... Cose, che daran fede al mio sermone. որ է մեր քարզմանածը, այսինքն, այնպիսի բաներ պիտի տեսնես, որոնք պիտի արդարացնեն իմ՝ Պոլիդորի եւ այլոց մասին գրածներս իմ քերքուածիս մէջ։ Ուրիշներ կը կարդան... cose che torrien fede al mio sermone. այսինքն, բաներ՝ զորս երբ ջնջի ըսեի, պիտի չհաւատային։

6. I' credo ch'ei credette ch'io credesse. արուեստակութիւն բառերու, զոր կը գործածեն նաեւ Բեղրարքայ եւ Աղիոստոյ, եւ զոր առհասարակ կը սազտանեն մեկնիչք, եւ կը զգուշացընեն չհետեւիլ։

7. Այսինքն՝ դուն որ կը կարծես Քէ այդ տունկերուն մէջ մարդ պահուըտած ըլլայ, երբ վերցնես անոնցմէ որեւէ ճիւղ մը՝ պիտի իմանաս որ կը խաբուիս, պակաս կը մտածես։

8. Եճեականին (Գիրք Գ.) մէջ գրածը կ'ակնարկէ։

9. Բիէր տէլլէ Վինեէ, կապուացի, հանճարեղ եւ հըմուտ օրէնսգէտ. էր քարտուղար Փրեդերիկոս Բ կայսեր, որուն այնչափ սիրելի եղաւ իր առաքինութիւններով, որ առանց իր խորհուրդին բան մը չէր գործուեր արքունեաց մէջ։ Բայց նախանձոտ եւ չար պալատականներէն համբաստանուելով իբրեւ մատնիչ, վերահասուն կայսրը կուրցուց զինքը։ Եղած նախատինքին չկարենալով համբերել, ինքզինքը սպաննեց 1294ին։—Անոր սրսին կրկին բանալիներուն, այսինքն սրսին ու կամքին այնպէս տէր եղայ, համոզելով (բանալով) եւ համոզումը փոխել տալով, միտքը փոխելով (գոցելով), որ իր մտերմութենէն զամէնքը դուրս ձգեցի. միայն ես եղայ իրեն մտերիմ խորհրդակից։

10. Այսինքն կեանքս. ըսել կ'ուզէ, Քէ այն մեծ հաւատարմութիւնը՝ զոր ան ունէր առ Փրեդերիկոս, երբոր ձեց անոր դէմ Կուէլֆեանց կատաղութիւնը եւ պալատականներուն նախանձը, որ եւ եղաւ պատճառ իր մահուան։

11. Պալատական նախանձը, որ հասարակաց չարիք մը եւ սեփական ախտ մըն է արքունեաց, իր վաւաշոտ աչքերը երբեք կայսեր պալատէն չհեռացուց։

12. Փրեդերիկոս Բ։

13. Մատնիչի գարշելի անունէն եւ իմ զայրութէս ազատելու համար, ես որ արդար, անմեղ էի, անարդարութիւնը ըրի ինծի դէմ, սպաննելով ինքզինքս։

14. Նոր. վասն զի դեռ 51 տարի անցած էր Բիէրի մահուընէն։ Դատապարտեալի մը երդումը արժէք մը չունի անձին համար. բայց այս տողերէն կը տեսնուի՝ որ Տանդէ զինքը անմեղ կը կարծէր։

15. Իբրեւ կայսր, մեծ զօրավար, քաղաքագէտ, վեհանձն եւ լուսամիտ, սիրող գրականութեան. մանաւանդ Քէ ինքն իսկ գրագէտ. իբրեւ քրիստոնեայ՝ ոչ։ (Համմ. Դժոխք ժ. տ. 119)։

16. Թող պատիւս տեղը բերէ, ջնջէ նախանձին կեղտը։

17. Երանի՜ Քէ, կը փափաքիմ որ այս մարդը՝ Տանդէն՝ ազատ կամքով, առանց կուսակցական խնդիրներու ուզածդ ընէր, նորոգէր յիշատակդ։

18. Պարունակը։

19. Տեսակ մը կամրահատ ցորեն, որ շատ ցօղուններ կ'արձակէ։

20. Արեւայք անոնց տերեւները կ'ուտեն. ուտելով անոնց ցաւ կու տան, վասն զի զգայուն են. եւ ցաւին անցք կը բանան, վասն զի հոգին՝ այն կերուած տեղե-

րէն դուրս կու տայ իր ցաւը՝ ողբերու հետ։

21. Ուրիշ հոգիներուն պէս, մենք ալ մեր մարմինները պիտի երթանք գտնենք. բայց պիտի չմիանանք անոնց հետ, վասն զի բռնութեամբ բաժնեցինք զայն՝ զոր Աստուած միացուցեր էր. եւ Աստուած չի միացըներ զայն երկրորդ անգամ։

22. Որսորդին։

23. Լանոս Սիենացին է՝ ժառանգ մեծափարթամ կալուածներու, որ քիչ ժամանակի մէջ վատնելով ամէն բան՝ յետին ծայր աղքատութեան մէջ ինկաւ։ Էր այն Սիենացիներէն, որոնք 1280ին օգնութեան գացին Փլորենտացւոց՝ Արետինեանց դէմ։ Սիէնա դարձած ատեննին ինկան՝ Դոբբոյի մօտ՝ Արետինեանց լարած որոգայթին մէջ, եւ շատերը սպաննուեցան։ Լանոս՝ թէեւ ազատեցաւ, բայց իր թշուառութեան չկարենալով հանդուրժել, նետուեցաւ թշնամիներուն մէջ եւ սպաննուեցաւ։

24. Յակոբոս, Բատուացի ազնուական, Սուրբ Անդրէացի (da Sant' Andrea) կոչուած, իր համանուն կալուածին անունովը։ Անհուն հարստութեան ժառանգ՝ քիչ ժամանակի մէջ կը վատնէ ամէն բան։ Իր յիմարութիւններուն մէջ ի միջի այլոց՝ կը պատմուի որ մեծ եւ գեղեցիկ հրդեհ մը տեսնելու համար, կրակի տուած ըլլայ իր ամարանոցներէն մին։ Դարձեալ Բրենդա գետին վրայէն Վենետիկ եկած ատեն, արծաթ եւ ոսկի կը ձգէ եղեր գետին մէջ։

25. Հեգնական են այս տողերը. Դոբբոյի կռիւը՝ արդնընկէց խաղ կը կոչէ։

26. Փլորենտիա քաղաքէն էի, որ իր առաջին պաշտպանը՝ որ էր Արէս, (պատերազմի աստուածը), փոխեց Յովհաննէս Մկրտիչի հետ. որով անիկա (Արէս), վասն զի վրդովուեցաւ իր տաճարէն, զայն (Փլորենտիա) միշտ իր արուեստով (պատերազմով) թշուառ պիտի ընէ, պի-

տի աւերէ։ Այս խօսող թուփը՝ Ռոքքոյ տէ Մոցցի ազնուականը կը համարին, որ սպառելով իր հարստութիւնը՝ աղքատութեան ձեռքէն ճողոպրելու համար ինքզինքը կախեց։ Ուրիշներ՝ Լոդդոյ տէլլի Ակլի անուն անձը, որ ինքզինքը կախեց նոյն պատճառաւ։

27. Կ՚ակնարկէ Առնոս գետին Հին կամուրջին վրայ գտնուած Արէսին կոտրտած արձանը։ Աւանդութիւն կար այն ատեն ժողովուրդին մէջ որ Արէսի արձանը էր Փլորենտիոյ համար այն՝ ինչ որ էր Պալլադիոնը՝ Տրոյիոյ համար։

28. Սխալ է թէ Ատտիլաս կործանած ըլլայ Փլորենտիան, վասն զի ան երբեք չանցաւ Ապեննինեանները։ Իսկ այն որ աւերեց, թէ եւ ոչ բոլորովին, էր Տոտիլաս. հիները՝ պատմական գրոց նուազութենէն՝ շփոթած են յաճախ Տոտիլասը Ատտիլասի հետ։ — Փլորենտիոյ վերստին կանգնումը՝ կամ լաւ եւս ընդարձակուիլը, տեղի ունեցաւ երբ Մեծն Կարոլոս Իտալիա իջաւ։

29. Տանս մէջ կախուեցայ, տանս գերաններէն մին ինծի կախաղան ըրի։

ԺԴ ԵՐԳ

1. Տես նախընթաց երգը, տ. 140–142։

2. Հառաչելէն եւ ողբալէն։

3. Կատոն, երբ Պոմպէոսի բանակին մնացորդը կ'առաջնորդէր Լիբէական անապատին մէջէն. տես Լուկանոս, Թ։

4. Կը պատմուի (Մեծն Աղեքսանդրի առ Արիստոտէլ կարծեցեալ թուղթին մէջ), որ Աղեքսանդր Հնդկաստանի մէջ տեսած ըլլայ բոցեր, որոնք ամպերէն գետին կը թափէին առանց մարելու, եւ հրամայած իր զինուորներուն որ կոխկռտեն մարեն զանոնք՝ ուրիշ նոր բոցեր չըտեղացած։

5. Պղուտոնի քաղաքին. հմմտ. Դժ. Ը. 82 եւն։

6. Կապանեւս, թոռ Ադրաստոսի, մին եօթը թագաւորներէն՝ որոնք պաշարեցին Թեբէ քաղաքը, Էտէոկլէսի ձեռքէն առնելու եւ Պոլինիկէի տալու համար։ Արամազդէն շանթահարուեցաւ իր ամպարշտութեան համար։

7. Ինչպէս որ ողջութեանս զոռոզ եւ աննուաճելի էի, մեռած ալ նոյնպէս եմ։

8. Հեփեստոսը։

9. Կիկլոպները։

10. Ետնայի։

11. Հովիտ Թեսաղիոյ, ուր տեղի ունեցաւ Հսկաներուն պատերազմը՝ ընդդէմ Արամազդայ, ըստ առասպելին։

12. Կատաղութենէդ զատ՝ քեզի յարմար պատիժ չկայ։

13. Փլեգեթոն։

14. Վիտերպոյէն երկու մղոն հեռաւորութեամբ լճակ մը կայ ծծմբոտ եւ եռացող ջրով՝ որ Պուլիքամէ կը կոչուի։ Անկէց գետակ մը կ'ելլէր, որուն ջուրը բոզերը իրենց մէջ կը բաժնէին՝ աղբիւրէն քիչ մը հեռու, երբոր արդէն պաղած էր։

15. Դժոխքին։

16. Այսինքն մանրամասն ըսէ ինծի թէ ինչո՛ւ այդչափ զարմանալի է այդ գետակը։

17. Հմմտ. Վիրգ. Ենէակ. Գ։

18. Արամազդի։ Ոսկեդարն էր։ Հմմտ. Վիրգ. Ենէակ. Ը. եւ այլն։

19. Կամ Կիբելէ, կին Կռոնոսի եւ մայր Ողիմպական աստուածներուն. եւ որովհետեւ իր ամուսինը կը կըլլէր իրմէ ծնած զաւակները, Արամազդը գաղտուկ Իդա լեռը սնուցանել տուաւ, եւ որպէս զի մանկան ճիչերը չլսուէին, մեծամեծ աղմուկներ հանել կու տար Կուրետեանց, բարձրաձայն աղաղակներ, իբրեւ ուրախութեան եւ խնջոյքներու։ Կռոնոս՝ որ կը կլլէր կը լափէր իր զաւակները, նշանակ է ժամանակի, որ կ'ապականէ կ'աւերէ ինչ որ իրմէ կը ծնանի եւ առաջ կու գայ։

20. Սոյն մեծ ծերը՝ է պատկեր կայսրութեան, միապետութեան, եւ որ առնուած է Նաբուգոդոնոսորի երազին մէջ տեսած արձանէն։ Ոսկիին եւ արծաթին, պղինձին, երկաթին եւ խեցիին մէջ պատկերացած են կառավարութեան զանազան տեսակները։ Ոսկիին մէջ՝ որ լաւագոյնն է մետաղներէն՝ կայսերական միապետութիւնը, լաւագոյն տեսակը (ըստ Տանդէի) ամէն քաղաքական վարչութեան, եւ միայն կարողը՝ մարդկային ազգը արդարութեան եւ երջանկութեան մէջ պահելու. արծաթը պատկեր է՝ թագաւորական վարչութեան. պղինձը՝ ազնուապետութեան, երկաթը՝ բռնակալութեան, եւ խեցին՝ ռամկապետութեան։ Այս արձանը կը դնէ Կրետէի մէջ,

վասն զի ամենէն հին թագաւորութիւնը Կրետէի մէջ եղաւ, որ երջանիկ ըրաւ մարդիկ։ Ծերը դարձուցած է դէպ ի Տամիադա՝ քաղաք Եգիպտոսի, վասն զի Եգիպտոսի եւ արեւելքի մէջ եղան ամենահին կայսրութիւնները Եգիպտացւոց, Ասորւոց, Պարսից, եւն. կը նայի Հռովմայ իբրեւ իր հայելիին, վասն զի Հռովմ եւ արեւմուտք անցաւ, եւ դեռեւս իր իրաւունքն է երկրիս կայսրութիւնը, աշխարհական միապետութիւնը։ Բայց ի ոսկիէն, կ'ըսէ, միւս բոլոր մետաղներէն արցունքի շիթեր կը կաթկըթին, որոնք երկրիս խորն իջնելով կը կազմեն դժոխքին գետերը, ցուցնելու համար, որ ամէն քաղաքական վարչութիւններէն, բաց ի կայսերական միապետութենէն, առաջ կու գան չարիքներ եւ թշուառութիւններ, որոնք թափել կու տան մարդկութեան շատ արցունքներ թէ՛ այս եւ թէ միւս կեանքին մէջ։

Ուրիշներ կը կարծեն որ ժամանակին ըլլայ պատկեր սոյն յաղթանդամ արձանին. ուսերը դարձուցած է դէպ ի անցեալը՝ Տամիադա կամ արեւելք. կը նայի ապառնիին՝ Հռովմայ կամ արեւմուտքին։ Իսկ մետաղներուն մէջ պատկերացած են աշխարհիս այլ եւ այլ դարերը. ոսկեդար, արծաթի դար, եւն։ Իւրաքանչիւր մաս, ոսկիէն զատ, արցունք կը հեղու, վասն զի ամէն դար, բաց ի ոսկիէն, ապականեցաւ ախտերով։

21. Դժոխքին յատակը, կամ երկրին կեդրոնը, ուրկէ ալ վար չ'իջնուիր, այլ հարկ է վեր ելլել։

22. Բայց դուն գիտնալով որ Փլեգեթոն (φλέγω այրել) հրաբորբոք՝ բոցեղէն կը նշանակէ, այն արիւնաներկ ջուրին բորբոքումը զոր քիչ առաջ տեսար՝ պէտք է լուծէր տարակոյսներէդ մէկը։

23. Քաւարանին մէջ։

24. Որոնք չեն այրիր աւազներուն նման։

ԺԵ ԵՐԳ

1. Տես երգ ԺԴ. տ. 82, 83։

2. 3. Քաղաքներ Ֆլանտրայի։

4. Գետ Իտալիոյ, որ Ադրիական ծովը կը թափի։

5. Քիարէնթանա՝ Ալպեանց այն մասն է, ուրկէ կը բղխի Պրենդա գետը։ – Իմաստն է՝ դեռ ձիւները չհալած։

6. Երբոր լուսնի լոյսը տկար է։

7. Փլորենտացի, բազմահմուտ վարժապետ Տանդէի։ Կուէլֆեան կուսակցութեան կը պատկանէր, բայց Մոնտաբերդիի պարտութենէն յետոյ Փարիզ գնաց, ուր շարադրեց գաղղ. լեզուով Գանձ անունով գիրք մը։ Ծնաւ 1220ին, մեռաւ 1294ին՝ Փլորենտիոյ մէջ՝ ուր դարձած էր երբ Կուելֆեանք նորէն զօրացան։

8. Տանդէ 35րդ տարին մարդկային կենաց լրումը կը համարի։ Երբ ինքը անտառին մէջ մոլորեցաւ՝ 1300ի մարտի 24ին, դեռ երկու ամիս կը պակսէր իրեն՝ 35 տարեկան ըլլալու։

9. Դէպ ի լեռը ելլելու համար։

10. Վիրգիլիոս։

11. Կամ աշխարհ ըսել կ'ուզէ, կամ երկինք. տես եւ Ա. երգը։

12. Երբ Տանդէ ծնաւ՝ արեւը Երկուորեակներուն մէջ էր. հմմտ. Արք. ԻԲ. 110, եւն, եւ ժամանակին աստղաբաշխները՝ երկուորեակները գիտութեան եւ հմտութեան նշան կը համարէին։ Հմմտ. Դժ. ԻՋ. 23, եւն։ Եթէ ջանքով եւ խոհեմութեամբ մշակես հանճարդ զոր ունիս, մեծ

փառքի պիտի հասնիս։

13. Մարգարէացայ, գուշակեցի երբ վերը՝ աշխարհի մէջ էի։

14. Շուտ՝ ո՛չ՝ նկատմամբ իրեն, վասն զի ծեր մեռաւ, այլ Տանդէի։

15. Փլորենտացիք։

16. Ֆիէզոլէ, հին ետրուրական քաղաք, երեք մղոն հեռու Փլորենտիայէն, Փլորենտացիք անկէ առած են իրենց ծագումը։

17. Այսինքն առաքինի մարդը չարագործներուն մէջ չի կրնար կենալ։

18. Երկու աւանդութիւն կայ Փլորենտացւոց կուրութեան մասին, եւ են ասոնք։ Փլորենտացիք անխորհուրդ կերպով ընդունեցան Բիզացիներէն կրակէ աւրուած երկու պորփիւրէ սիւներ, զորս՝ որպէս զի աւրուածը չերեւի, պատած էին ծիրանագոյն չուխայով, եւ զոր շատ ուշ իմացան Փլորենտացիք։ Դարձեալ կոյր ըսուեցան, վասն զի խաբուեցան Տոտիլայէն՝ հրապուրուելով անոր շողոքորթութիւններէն՝ եւ քաղաքին դռները բացին անոր առջեւ։

19. Սեւերն ու Ճերմակները պիտի փափաքին զքեզ իրենց մէջ ունենալ, բայց պիտի չհասնին իրենց փափաքին։ Հմմտ. Արք. ԺԷ. տ. 69։

20. Փլորենտացիք՝ Ֆիէզոլէէն սերած՝ թող իրենք զիրենք ուտեն, ինչ կ'ուզեն ընեն, բայց չդպչին, եւն։ Կ'ըսուի թէ Փլորենտիա կառուցուած ըլլայ Հռովմայեցի գաղթականութենէ մը, եւ յետոյ բազմացած Ֆիէզոլացիներէն. եւ Տանդէ ինքզինքը կը համարի հռովմէական ընտանիքէ մը սերած, եւ իր վարքը գրողները Ֆըրանճիբանի ընտանիքը կը համարին։

21. Տեսնելով որ քու սիրուն դէմքդ այդպէս տգեղցեր է։

22. Հանճարով, գիտութեամբ։

23. Ինչ որ մարգարէացաք իմ կեանքիս մասին կը գրեմ, կը դրոշմեմ մտքիս մէջ, եւ մէկալին՝ Ֆարինադայի ըրած գուշակութեան քով կը պահեմ, որպէս զի մեկնել տամ Երանուհիին, եւն։

24. Ինչ կ'ուզէ թող ընէ բախտը, ինչ կ'ուզեն թող ընեն մարդիկ, Աստուած ինչ որ կ'ուզէ ան կ'ըլլայ։

25. Վասն զի Վիրգիլ Տանդէի ձախ կողմէն կը քալէր եւ քիչ մ'առջեւէն, ուստի կը դառնայ՝ որ հետը խօսի։

26. Առակ. իմաստն է. «Ո՛վ որ իմաստնոց առածը լաւ կը նօթագրէ՝ կը նշանակէ, լաւ՝ օգտակար կերպով կ'ունկնդրէ»։

27. Սողոմականութեամբ, արուագիտութեամբ։

28. Հռչակաւոր լատին քերական, որ ծաղկեցաւ եօթներորդ դարուն մէջ։

29. Նշանաւոր իրաւագէտ Փլորենտացի, որդի անուանի Ագորսիոյին, մեռաւ ի Պոլոնիա 1239ին։

30. Անդրէաս Մոցեան՝ եպիսկոպոս Փլորենտիոյ, որ եպապէն՝ Փլորենտիոյ (ուրկէ կ'անցնի Առնոս գետը) եպիսկոպոսարանէն փոխուեցաւ Վիչենցայի (ուրկէ կ'անցնի Պաքիլիոն գետը) եպիսկոպոսարանը, ուր եւ մեռաւ՝ թողլով հոն իր գէ՛շ լարուած ջիղերը, զոր հարկ չկայ բացատրել։

31. Իր գրած գիրքով. հմմտ. Ծան. 7։

32. Ժողովրդական հանդէս, որ տեղի կ'ունենար Մեծ պահոց առաջին կիրակին,—Կ'ըսէ. Տէր Պրունեդդոն այնչափ արագ կը վազէր, որ այն դաշտին մէջ վազողներէն անոր կը նմանէր՝ որ կը յաղթէ, կը շահի, եւ ոչ անո՛ր որ կը յաղթուի, կը կորսնցնէ։

ԺԶ ԵՐԳ

1. Ուլթերորդին։

2. Վասն զի հրաման չունէին կենալու։ Հմմտ. Նախընթաց երգը. տ. 47, եւն։

3. Իրենց ողբերը, ճիչերը։

4. Որպէս զի չկենան. տես վերը ծան. 2։

5. Որովհետեւ Տանդէ վերը ափին վրայ կեցած էր, եւ իրենք ալ վարը աւազին վրայ անուաձեւ կը դառնային, ստիպուած էին դառնալու առեննին, իրենց երեսը դէպ ի Տանդէն դարձընելու համար, ծռել վիզերնին՝ ոտքերնուն հակառակ ուղղութեամբ. եւ կը դառնային շարունակ, ապա թէ ոչ հարիւր տարի անշարժ պիտի մնային կրակին տակ։

6. Գեղեցիկ եւ իմաստուն տիկին, դուստր Մ. Պելլինչիոն Պերդիի (հմմտ. Արք. ԺԵ, տ. 112. ԺԶ, տ. 69), փլորենտացի Սաւինեան ազնուական ընտանիքէն։ Ամուսնացաւ կոմս Գուիտոն երէցին հետ, որմէ սերեցան բոլոր միւս Գուիտոն կոմսերը։ Գուիտոնէն եւ Կուալտրատայէն, ի միջի այլոց, ծնաւ եւ Մարգովալտոյ, եւ ասկէ Կուիտոյ (Գուիտոն) Կուէրրա, եւ ասով եղաւ թոռ Կուալտրատային։

Կուիտոյ Կուէրրա ամենահմուտ պատերազմական արուեստի մէջ, ի Պէնէվէնդոյ՝ Կարոլոսի եւ Մանֆրետի միջեւ մղուած պատերազմին մէջ՝ ինքն համարուեցաւ Կարոլոսի յաղթութեան գլխաւոր պատճառը։

7. Փլորենտացի, Ատեմարեանց ազնուական ընտանիքէն. քաջակորով ասպետ, իմաստուն եւ ռազմահմուտ։

8. Եթէ փլորենտացիք մտիկ ըրած ըլլային իրեն, Մոնտափերդիի զարհուրելի պարտութիւնը չէին կրեր, հետեւաբար եւ Կուէլֆեանց աքսորը։

9. Հարուստ եւ պատուաւոր ասպետ փլորենտացի, որ կնոջը դաժանութեան պատճառաւ թողուեր՝ ու ինքզինքը սոդոմականութեան տուեր է։

10. Կը սկսի պատասխանել Ռուստիգուչչիին հարցումներուն. տես տ. 18։

11. Դժոխքին։

12. Արքայութեան, այն խորհրդաւոր լերան՝ առ որ կ՚երթայ։

13. Փլորենտացի քաջ եւ ազնուական ասպետ, որ դեռ նոր մեռած էր։

14. Եկամուտ ի Փլորենտիա.—Քիչ ժամանակի մէջ վաշխառութեամբ եւ ուրիշ ապօրինի միջոցներով դիզուած հարստութիւններ։

15. Երանի քեզի, եթէ ուրիշ անգամներ ալ կարենաս՝ ինչպէս հիմայ՝ այսպէս դիւրութեամբ եւ անվտանգ ըսել ճշմարտութիւնը. ինչ որ կը զգաս։—Կը գովեն քերթողին անկեղծութիւնը, բայց չեն գուշակեր որ միշտ բախտաւոր ըլլայ ան այսինքն՝ կարենայ անվտանգ արտայայտել զայն։

16. Մոնդոնէ կամ աւելի անոր մէկ ճիւղը, որ կը կոչուի Աքուաքէթա։—Մինչդեռ բոլոր միւս գետերը որ կան Բոյի եւ Մոնդոնի միջեւ՝ Ապեննինեանց ձախ կողմէն՝ կը խառնուին Բոյի հետ, եւ առանձին ընթացք մը չունին, ասիկա, չի խառնուիր, այլ ուղղակի կ՚երթայ մինչեւ ծով։

17. Մոնդոնի անունը կ՚առնէ, եւ կը պահէ զայն մինչեւ թափած տեղը՝ Հռաւեննայի մօտ։ Քիչ հեռու այն կէտէն՝ ուր այս գետը կը գահավիժի մռնչելով դէպ ի վար, կը գտնուի Սուրբ Բենեդիկտոսի վանքը Ալպեանց

մէջ. ուր, կ'ըսէ, հազար հոգիներ կրնային բնակիլ, մինչդեռ սակաւաթիւ կրօնաւորներ կան։

18. Ումանք կը համարին գօտին սուրբ Ֆրանչիսկոսի կարգին՝ որուն եղբայրութեան զրուած էր Տանդէ եւ առանց ուխտելու ելած։ Ումանք ալ կը համարին սր նեն-գութեան հակապատկեր առաքինութիւն մը նշանակէ. ուրիշներ՝ դիւրին չէ գուշակելը կ'ըսեն եւ կ'անցնին։

19. Չմմա. Դժ. Ա. 32–43։

20. Չոս խրատ կու տայ Տանդէ որ պէտք չէ անհաւատալի բաներ պատմել՝ թէեւ ճշմարիտ ըլլան անոնք, վասն զի ճշմարտութիւն մը որ սուտքեան կերպարանք ունի, կրնայ ամչցընել պատմիչը՝ զանիկա ստախօս եւ բեւեռնելով առանց իր յանցանքին։—Կ'ըսէ զայս որպէս զի ընթերցողը հաւատք ընծայէ այն չհաւատալի բանին՝ զոր պիտի պատմէ։

21. Մարմնոյն վերի մասէն, կուրծքն ու բազուկները. վարէն՝ կողերն ու սրունքները։

ԺԷ ԵՐԳ

1. Գերիոն՝ որ է պատկեր նենգութեան, որուն չէ կարող դիմադրել ոչ մի բան։ Գերիոն՝ ըստ դիցաբանութեան՝ է որդի Բրիսաորի։ Բայց Տանդէ՝ Գերիոնի նկարագրին մէջ կը հետանայ դիցաբանութենէ, եւ իր Գերիոնը կը նըմանի դժոխային մարախի մը, կամ աւելի անոնց քաղաւորին, Դիժոխոց Հրեշտակին։ Չմմա. Յայտն. Թ. 7–11։

2. Վասն զի նենգը՝ որպէս զի դիւրաւ սոզոսկի ուրիշներու հոգւոյն մէջ եւ կարենայ խաբէութիւնը ծածկել՝ արդարութեան կերպարանքը կը զգենու։

3. Դուստր Իգմոնի Լիւդացւոյ, ճարտար օրիորդ զոյն զգոյն գործեր գործելու մէջ, զոր սարդի փոխեց Աթենաս։

4. Դանուբի եզերքը։

5. Բռնաւորներէն վերջը կու գան վաշխառուները, որոնք դրացի են նենգաւորներուն, վասն զի վաշխառութիւն եւ նենգութիւն շատ մօտ են իրարու։

6. Գերիոնին։

7. Իւրաքանչիւրին իր ընտանեաց զինանշանը։ Հանճարեղ գիւտ՝ որով առանց երկար խօսքերու կը ծանօթացընէ այն դատապարտեալները։

8. Փակին վրայ նայելով, դեռ եւս կը յայտնեն իրենց դրամի տարապայման սէրը։

9. Փլորենտացի Ճիանֆիլիացցի ընտանիքին զինանշանն է, որ էր կապոյտ առիւծ մը դեղին միջոցի վրայ։

10. Փլորենտացի Ուպերթաքի ընտանիքին զինանշանը, որ էր ճերմակ սագ մը կարմիր միջոցի վրայ։

11. Բատուացի Սքրովինեի ընտանիքին վիճանշանը, որ էր ճերմակ մկնոցի վրայ՝ յղի մատակ խոզ մը։

12. Որով կրնաս աշխարհ դառնալ ու պատմել ըսելիքներս։

13. Այս խօսողը՝ Հռինալտոյ Սքրովինեին է։

14. Հեղնական. այս ասպետը Փլորենտացի Յովհաննէս Պուլամոնդէն է, այն ժամանակի ամենէն մեծ վաշխառուն։ Իր վիճանշանը կը բազկանար Թուչունի երեք կտուցներէ։

15. Վիրգիլիոս։

16. Գերիոնին։

17. Հոս Գերիոնի շալակին վրան. ութերորդ պարուճակէն իններորդը կ'իջնեն Անտէոսի ձեռքով. Դժ. ԼԱ, 130, եւն, եւ հուսկ պլլուելով Աբուսեակին կողերուն վրայ կ'իջնեն վար կեդրոնը. ԼԴ. 73, եւն։

18. Վասն զի ողջ է, որով եւ ծանր։

19. Ինչպէս կ'ընէ լողացողը. տես ԺԶ երգը, ս. 131։

20. Որդի արեգական. խնդրեց հօրմէն որ կառքը ինքը քշէ օր մը, հայրը հաւանեցաւ, բայց ձիերն իմանալով որ անվարժ ձեռք մը կը քշէր զիրենք, շեղեցան ճամբէն եւ երկինքը այրեցին, որով կազմուեցաւ Ծիր կաթինը, որ հիմա ալ կ'երեւի կ'ըսէ Տանդէ։

21. Որդի Դեդալոսի. Կրետէի Մինոս թագաւորը հայր ու որդի բանտարկեց Դեդալոսի շինած բաւիղին մէջ. ուրկէ ազատելու համար՝ Դեդալոս իրեն եւ իր որդւոյն մոմէ թեւեր շինեց. բայց Իկարոս արեւուն շատ մօտենալով, թեւերն այրեցան։

22. Թուչնաձեւ զորձի մըն է կարմիր մորքով (logoro) որով թուչնորսները եւ կը կանչեն որսական թուչուննները. հոս առանց թուչնորսէն կանչուած, կամ որս մ'ըրած ըլլալու։

23. Կատաղած ու խոժոռ, վասն զի Տանդէ ու Վիրգիլիոս որս չէին իրեն։

ԺԸ ԵՐԳ

1. Բարդ բառ. պոլճիա (bolgia), որ կը նշանակէ տեսակ մը պարկ կամ պայուսակ, եւ (male), որ կը նշանակէ չար՝ չարիք։

2. Սոյն ջրհորը կը նմանի անիւի մը գունտին, ինչպէս որ անիւին շառաւիղները՝ շրջապատէն կու գան կը միանան անիւին գունտին, հոս ալ քարաժայռէն ցցուած ժայռերը՝ որոնք իբրեւ կամուրջ կը ծառայեն մեր ճամբորդներուն, եւ զորս Տանդէ կը նմանցնէ ամրոցներու կամուրջներուն, ամէն կողմէ կու գան կը միանան ջրհորին վրայ։

3. Այս հովիտը բոլորշի ւիծով մը երկուքի բաժնուած է որոնց մէջ կը քալեն մեղաւորները հակառակ ուղղութեամբ։ Անոնք որ դէպ ի Քերթողները կ'երթան, ուրիշներու համար կ'ին մոլորեցնողները, կաւատներն են, եւ անոնք որ Քերթողներուն զացած ուղղութիւնով կ'երթան, իրենց համար կ'ին մոլորցնողներն են։

4. 1300ին։—Վոնիփակիոս Ը, Սուրբ Հռեչտակ Ամբոցին կամուրջը՝ ամբողջ երկայնութեամբը՝ երկուքի բաժներ է պատով մը կամ տախտակամածով, որպէս զի մէկ կողմէն անցնին դէպ ի Սուրբ Պետրոս գացողները, եւ միւս կողմէն՝ դարձողները, եւ երթան դէպ ի Ցանիկոդոս լեռը։

5. Այսինքն՝ հարուածին։

6. Հո՛ս, ինչպէս եւ ուրիշ քանի մը տեղեր, սահպուեցանք՝ իտալական շեշտերուն համեմատ անդամատել։—

Վենետիկոյ Գաչիանիմիկոյ՝ պոլոնեացի, որ ընչաքաղց արծաթասիրութենէն դրդուած՝ իր (la bella Ghisola) չքնաղ Կիզոլա անուն քոյրը յորդորեց՝ Էսթէի Օպիծծոյ Բ մարզպետին կամքը կատարելու։

7. Ասկէ կը տեսնուի, որ այլ եւ այլ կերպով կը պատմուի եղեր գարշելի գործը։

8. Երկու գետեր են՝ որոնց միջեւ է Պոլոնեա քաղաքը։

9. Սիբա, պոլոնեացիներուն այո՛ն է. ըսել կ'ուզէ որ դժոխքին մէջ շատ աւելի պոլոնեացի կայ, քան բուն Պոլոնեայի մէջ։

10. Որդի Եսոնի, Թեսաղիոյ թագաւորին, առաջնորդ Արգոնաւորդաց։ Իր երիտասարդութեան ատեն սիրեց Լեմնոսի թագաւորին Իսիփիլէ աղջիկը, որ՝ իր հօրը կեանքը ազատելու համար՝ այն կղզիին կիները, որոնք երդուընցած էին սպաննել բոլոր արուները՝ խաբեց։ Թողլով Իսիփիլէն, Արգոնաւորդաց հետ Կողքիս գնաց Ոսկեգեղմը յափշտակելու։ Մեդէա, նշանաւոր վհուկ, սիրահարուած անոր, սորվեցուց անոր՝ Ոսկեգեղմին պահապան վիշապն սպաննելու կերպը. եւ յափշտակելով Ոսկեգեղմը՝ Մեդէայի հետ մէկտեղ՝ գնաց Կորնթոս, եւ յափրանալով Մեդէայէն եւ իր անգթութիւններէն, Կրէոնի Կրեուսա աղջկան հետ ամուսնացաւ, եւ որ իր նախանձորդին մոգական արուեստներուն երեսէն՝ քիչ ատենէն մեռաւ։

11. Աստղիկ բարկանալով Լեմնոս կղզիին կիներուն վրայ, վասն զի ալ չէին մեծարեր զինքը, պատժեց զիրենք այծու հոտով (odor hircinus), որով իրենց ամուսինններն ու սիրահար ը խորշէին իրենցմէ. որուն վրայ կիները, երդուընցան միաբան սպաննելու կըղզիին բոլոր արուները։

12. Այսինքն՝ իրենք իրենց համար։

13. Շողոքորթները։

14. Լուցքացի ազնուական ընտանիքէ, ամենամեծ շողոքորթ։

15. Հոս ներկայացուած Թայիսը՝ Տերենտիոսի Ներքինիին բոզն է, որուն՝ իր Տրասոն սիրահարը՝ Գնատոն կաւատին ձեռքով՝ ղրկած էր գերուհի մը։ Իմանալով Տրասոն՝ որ Թայիսին շատ հաճելի անցեր է նուէրը՝ կը հարցընէ կաւատին. Իրաւցընէ շա՞տ շնորհակալ եղաւ Թայիս ինծի. (Magnas vero agere gratias Thais mihi?), խիստ շատ, ահագի՛նս (Ingentes), կը պատասխանէ կաւատը։ Քերթողը կը համարի որ նոյն ինքն Թայիսէն տրուած ըլլայ այս պատասխանը, վասն զի Թայիսի մէջ պատկերացած կիները այսպէս սովոր են ընել, եւ դարձեալ՝ կաւատը Թայիսին խօսքերն էին՝ որ կ'ըսէր։

ԺԹ ԵՐԳ

1. Սիմոն Մոգ Սամարացի, որ Փիլիպպոս Առաքեալէն մկրտուելէն ետքը՝ դրամ տուաւ Ս. Պետրոսին՝ Ս. Հոգւոյն պարգեւներն ընդունելու համար (Հմմտ. Գործք. Ը. 9, եւն)։ Անկէ յետոյ նուիրական բաները դրամով վաճառելը Սիմոնականութիւն կոչուեցաւ։

2. Այսպէս կը կոչէ՝ վասն զի դատապարտեալները թաղուած են։

3. Այսինքն՝ կամուրջին ամենաբարձր կէտը՝ որ փոսին կեդրոնին ուղղահայեաց է. տես եւ նախընթաց երգը տ. 109–111։

4. Այսինքն՝ երկաթագոյն, տես ԺԸ երգ, տ. 2։

5. Եկեղեցի Փլորենտիոյ։

6. Այսինքն՝ մկրտող քահանաները կենալու համար։ Երբ հանդիսաւոր մկրտութիւն մ'ընէին (որ այն ատեն ընկղմամբ կը կատարուէր), մկրտողը՝ որպէս զի խռնուած ամբոխէն չնեղուի եւ աւելի մօտ ըլլայ աւազանին՝ մանուկն ընկղմելու համար, կը մտնէր այն ծակին կամ ջրհորին մէջ՝ մինչեւ մէջքը։

7. Խորտակեցի այդ ջրհորիկներէն մին՝ խեղդուելու մօտ մանուկ մ'ազատելու համար, եւ այս ըսածս թող անսուտ վկայութիւն մ'ըլլայ, եւ ցուցնէ ամենուն՝ որ ես նուիրական բաներն արհամարհելու համար չէր որ ըրի։

8. Հին ժամանակներու զարհուրելի տանջանքներուն մէջ այս ալ կար, որ չարագործը գլխիվար ծակի մը մէջ կը մխէին, այնպէս՝ ինչպէս որթերը տաշտաթաղ կ'ընեն,

եւ յետոյ քիչ քիչ հող կը լեցընէին ծակին մէջ եւ կը խեղդէին։ Եւ մարդասպանը՝ այնպէս գամուած՝ սովոր էր ստէպ կանչել խոստովանահայր աբեղան, որպէս զի մահը ուշանայ, վասն զի դահիճները կը դադրէին հող նետելէ. եւ աբեղան ականջը ծակին կը մօտեցընէր՝ լըսելու համար խոստովանութեան մնացորդը։

9. Դատապարտեալը որ Տանդէի հետ կը խօսի՝ է Նիկողայոս Գ պապը, որ Հռոմայ Օրսինի ընտանիքէն էր։ Կը կարծէ որ իր հետ խօսողը՝ Վոնիփակիոս Ը.ն ըլլայ, ուստի կ'ըսէ. «Դո՞ւն ես» եւն։ Գիրքը՝ այսինքն մարգարէական գիրքը, որուն մէջ մենք դատապարտեալքըս կը նախատեսենք ապագան.... վասն զի այդ գրքին համեմատ՝ դուն պէտք էիր մեռնիլ 1304ին, եւ ոչ 1300ին։

10. Եկեղեցին, եւ յետոյ անիրաւութեամբ կառավարեցիր։– Պատմութիւնը Տանդէի այս կարծեաց չափազանցութիւնը կը դատապարտէ։

11. Այսինքն՝ Վոնիփակիոսը։

12. Այսինքն՝ պապ եղայ։

13. Վասն զի Օրսա (Orsa) էգ արջ ըսել է, եւ Օրսատթի (Orsatti) արջու ձագեր, քոթոթներ։– Ազգականներ, եւն։

14. Ծակը քսակ կը կոչէ։

15. Ուրիշ պապեր։

16. Վոնիփակիոս։

17. Ոչ անմիջապէս վերջը. վասն զի Վոնիփակիոսին յաջորդեց Բենեդիկտոս ԺԱ բարի պապը, որ քանի մ'ամիս ապրեցաւ։

18. Կղեմէս Ե.—Նիկողայոս Ը. պապին մահուընէն մինչեւ Վոնիփակիոս Ը.ի մահը 23 տարիի միջոց մը կայ. վասն զի առաջինը մեռաւ 1280ին, եւ երկրորդը 1303ին։ Մինչդեռ Վոնիփակիոս Ը. էն մինչեւ Կղեմէս Ե. ի մահը 11 տարի. վասն զի վերջինս մեռաւ 1314ին։

Արեւմուտքէն, վասն զի Կղեմէս Ե Կուսաքոնեայէն էր, որ Հռոմայ արեւմտեան կողմը կ'իյնայ։

19. Որդի Սիմոն Բ.ի եւ եղբայր Ոնիայ՝ Հրէից քահանայապետներուն. Գնեց քահանայապետութիւնը Անտիոքոս Թագաւորէն, սուրբ քաղաքին մէջ ներմուծեց հեթանոսական սովորութիւններ, եւն, հմմտ. Բ Մակ. Գ, 7–27. Ե. 5–10. Գ Մակ. Դ, 17, եւն.

20. Անտիոքոս, Թագաւոր Ասորւոց։

21. Փիլիպպոս Գեղեցիկը, որ էր Թագաւոր Գաղղիոյ։ Կղեմէս Փիլիպպոսի շնորհիւ ստացաւ քահանայապետութիւնը, որուն ի փոխարէն՝ աթոռը Ավինեոն փոխադրեց, եւ հաւանեցաւ ջնջել Տաճարականները։

22. Նիկողայոս՝ հպարտացած իր հարստութեան վրայ, ուզեց Անճեոյի Կարոլոս Ա. Թագաւորէն իր դուստրը՝ իր մէկ թոռանը համար. Երբոր ժխտեց՝ մերժեց զինքը Հռոմայ Ծերակոյտի անդամ ըլլալու պատուէն եւ միացաւ Բրոչիտացի Յովհաննէսին եւ Արագոնացւոց հետ՝ Սիկիլիան անկէ խլելու.

23. Աւետարանիչը. հմմտ. Յայտնութեան ԺԷ գլուխը, հասկընալու համար այս տողերը. Առաքեալը կը խօսի հեթանոս Հռոմայ վրայ. Տանդէ, ուրիշ շատերու հետ՝ քըրիստոնեայ Հռոմը կը հասկընայ։

24. Հռոմ, Յայտն. ԺԷ, 18. Տանդէ՝ Սուրբ Գահը.

25. Ժողովուրդներ, ազգեր եւ լեզուներ. անդ. 15.

26. Յայտն. լեռներ. 9։

27. Սեղբեստրոս. Տանդէի ժամանակ պատմական դէպք մը համարուած էր, որ Կոստանդիանոս նշանաւոր պարգեւ մը, օժիտ մը տուած ըլլայ պապին.

Ի ԵՐԳ

1. Այսինքն՝ ծանր.

2. Գուշակներն են, որոնք որովհետեւ ուզեցին ապագան գուշակել, արդ գլուխնին դարձած կը կրեն, եւ դէպ ի ետեւ կը քալեն։

3. Ցիմար կը կոչէ զանոնք՝ որ արդիւնքներուն միայն ուշ դնելով, պատճառը չեն փնտռեր։

4. Գթութիւնը՝ չգթալն է հոս.

5. Թեբէն պաշարող եօթը Թագաւորներէն մին, որ գուշակ ըլլալով, գուշակած էր որ պիտի մեռնէր այն պաշարման ատեն, ուստի եւ պահուըտած. բայց յայտնուելով՝ կամայ ակամայ գնաց. եւ երբ հոն քաջութեամբ կը պատերազմէր, երկիրը բացուելով իր ոտքերուն տակ կլլեց զինքը.

6. Այս խօսքերը հեգնական են։

7. Կը դատէ.

8. Թեբացի, հին ժամանակաց ամենէն երեւելի ըղձապատումներէն մէկը.—Դիցաբանները կ'ըսեն, որ գաւազանով մը դպչելով իրարու պլլուած երկու օձերու, որձութենէն էգ դարձած ըլլայ. եւ եօթը տարի վերջը, վերստին դպչելով նոյն օձերուն, ստացած ըլլայ իր նախնական կերպարանքը.

9. Տիրեսիասի փորին կոթընողը՝ Արոնտաս տոսկանացի նշանաւոր գուշակն է, որ Լունիճիանայի լեռներուն մէջ կը բնակէր.

10. Դուստր Տիրեսիասի, նշանաւոր կախարդ.

11. Թեբէ, հայրենիք Բակքոսի՝ Կրէոնի ձեռքով նուաճուած։

12. Այժմ՝ կը կոչուի Կարտայի լիճ։

13. Այսինքն՝ իրաւասութիւն ունին։ — Այն կէտը՝ ուր երեք եպիսկոպոսները կրնան օրհնել, է այն՝ ուր Թինեալկա գետին ջուրերը՝ Կարտայի լիճին մէջ կը թափին։ Այս գետին ձախ կողմը կը վերաբերի Տրիտենտոնի, աջը՝ Պրեշիայի, եւ ամբողջ լիճը՝ Վերոնայի թեմին։

14. Կամ Կովեռնոլօ, որ աւան մըն է Մինչիոյի աջակողմը։

15. Մոգական արուեստը, կախարդութիւնը գործադրելու համար։

16. Ինչպէս սովոր էին ընել հինները, երբ նոր քաղաքի մը կ՚ուզէին անուն դնել։

17. Բինամոնդէ Պուոնաքոսսի Մանտուացին համոզեց Ալպերդոյ Գազալոտի կոմսը՝ որ կը տիրէր Մանտուայի, տարագրել մերձակայ ամրոցներուն մէջ այլ եւ այլ ազնուականներ, հաւաստելով որ ժողովուրդը բարեացակամ եւ յարգող ընելու միջոց մըն էր այս։ Այս խորհրդով Բինամոնդէն՝ որ կ՚ուզէր տիրանալ քաղաքին՝ Գազալոտին վար ձգելով, նպատակ ունէր հեռացընել այն ազնուականները՝ որոնցմէ վախ ունէր թէ կրնային արգելք ըլլալ իր խորհրդին իրագործմանը։ Երբ անոնք հեռացան, Գազալոտիի ձեռքէն առաւ քաղաքը, եւ հոն մնացած ազնուականները բոլոր սուրէ անցուց։ Որով Մանտուայի բնակիչները նուազեցան։

18. Այսինքն՝ առանց լոյսի՝ ազդեցութիւն մը պիտի չունենան։ — Եւ յիրաւի բողոքներ կային՝ որ Մանտուայի հիմնադիրը՝ Եսթուրեանց Մարկոն իշխանը եղած ըլլայ՝

19. Երբ Տրոյան պաշարելու գացին։

20. Եւրիպիլոս եւ Կալքաս հմայողներն էին, որոնք

հաստատեցին, որոշեցին վայրկեանը՝ որուն մէջ յունական նաւատորմիղը, որ համախմբուած էր Աւլիսի նաւահանգըստին մէջ, պէտք էր կտրել չուանները եւ բանալ առագաստները։

21. Հմմտ. Ենէակ. Բ։

22. Սկովտիացի, երեւելի աստղաբաշխ եւ մոգ եւ բժիշկ Փրեդերիկոս Բ կայսեր, որուն նուիրեց աստղաբաշխական իր մէկ գիրքը։

23. Փլորենտացի նշանաւոր աստղաբաշխ։

24. Փարմացի հնակարկատ, որ թէպէտ անուսում, ինքզինքը գուշակութեան տուաւ, եւ գէշ աղէկ համբաւ վաստըկեցաւ։

25. Այսինքն լուսինը մտնելու վրայ ըլլալով, Սպանիայէն անդին ծովուն կը դպչի։ — Սեվիլիա՝ քաղաք է Սպանիոյ։ — Ռամիկը կը կարծէր որ լուսնին բիծերը Կայէնն է, որ կը բարձրացընէ փուշերու խուրձ մը ի պատիժ Աստուծոյ անպիտան բաներ պատարագած ըլլալուն։

26. Լրումն լուսնի էր։

ԵՐԳ ԻԱ

1. Malebranche, բարդ բառ, male, չար, անիրաւ, եւ branca, ճանկ։ Այս անունը կու տայ սոյն հովտին սատանաներուն, որոնց պաշտօնն է չարչարել խաբեբաները։

2. Հզնական է, ըլլալով Պոնդուրոյ խաբեբաներուն չարագոյնը։

3. Գլուխն ու ոտքերը կը թաղուին եւ կռնակը դուրս կ'ելլէ։

4. Փրկչին դէմքը՝ որ կը պահուի եւ կը յարգուի Լուքքայի մէջ Նուիրական դէմք (Volto santo) անունով։

5. Գետ որ կ'անցնի Լուքքայի մօտերէն։

6. Ողորմութիւն։

7. Բարդ բառ Malacoda։

8. Երթալս ի՛նչ օգուտ անոր, ատով պիտի ազատի՞ մեր ձեռքէն։

9. Բիզացիները ջուրէ նեղուելով, ամրոցը՝ զոր կը պաշարէին Լուքքացիք Փլորենտացիներուն հետ՝ յանձնեցին, պայմանաւ որ իրենց կեանքին չդպչէին։ Երբ դէպ ի Բիզայի սահմանները երթալու համար կ'անցնէին այնքան թշնամիներուն մէջէն՝ որոնք կախ՝ կախ՝ կը պռոայէին, վախցան որ դաշինքը չպահեն։ Այս դէպքին մէջ՝ որ 1290ին պատահեցաւ, մաս ունեցաւ եւ Տանդէ իբրեւ ժիւռոր զինուոր, Փլորենտիոյ Հասարակապետութենէն ղրկուած յօգնութիւն Լուքքացւոց։

10. Սուտ կը խօսի սատանան, վասն զի այս հովտին

բոլոր կամուրջները փլած են. հմմտ. ԻԳ երգը։

11. Ուրբաթ. հիմակուան ժամէն հինգ ժամ եաքը (որ է ըսել կէսօրէն 3 ժամ եաքը, վասն զի ժամը՝ յորում սատանան կը խօսի շաբաթ օրուան առաւօտեան 10 է) 1266 տարին լրացաւ անկէ ի վեր որ այս կամուրջը փլաւ. ըսել կ'ուզէ վերջապէս որ Ֆրեսատոսի մեռնելէն 1266 տարի անցեր է, երբոր վէմք պատառեցան, եւ այն շարժումին արդիւնքները զգացուեցան նաեւ Դժոխքին մէջ։

12. Ջիւթերուն։

13. Չոս ալ սուտ կը խօսի։

14. Ոմանք, կ'ըսէ Ֆրապիչչելի մեկնիչը՝ կը մեղադրեն Տանդէն այս եւ նման տգեղ բացատրութեանց համար. բայց վարպետներուն պատուէրները եւ արուեստը կը պահանջեն որ շարժուձեւերն ու խօսքերը յարմար ըլլան այն անձանց՝ առ որս կ'ուղղուին, եւն։

ԻԲ ԵՐԳ

1· Արետինք–Արեցցոյ քաղաքին բնակիչները. Խօսքը ասոնց կ'ուղղէ Տանդէ, վասն զի իր օրով անոնց երկիրը շատ նեղուեցաւ թշնամի սուրհանդակներէ. որոնց մասնակցեցաւ Տանդէն ալ երկու անգամ.

2· Որ կը յայտնուի.

3· Որ կ'երեւի երկինքը.

4· Առակաւոր ըսուածք, որ կը նշանակէ թէ ընկերութիւնը տեղւոյն համեմատ կ'ըլլայ· եկեղեցւոյ մէջ մարդիկ ընկեր ունին սուրբերը, եւ գինետան մէջ՝ որկրամոլները· այսպէս դժոխքին մէջ ալ սատանաները։

5· Ելլելիք փոթորիկին ձեռքէն, որուն նշանը կու տան դելփինները՝ ցատկելով եւ ջուրէն դուրս երեւալով.

6. Ջիամբոլոյ Նաւարրացին է, որդի շռայլ մարդու մը, որ իր բոլոր ժառանգութիւնը վատնելով՝ զինքը մերկ կը ձգէ. Պարոնի մը քով մօրմէն ծառայութեան դրուելով, իր ճարտարութեամբ այնպէս սիրելի կ'ըլլայ Նաւարրայի Թիպալտոս երկրորդ թագաւորին, որ իր բոլոր մեծ գործերը՝ անոր ձեռքը կը յանձնէ· բայց ան չկրնալով սանձել իր ընչաքաղցութիւնը՝ իր տիրոջ պաշտօններն ու գործերը դրամով կը վաճառէ.

7· Լատին ըսելով իտալացի կը հասկընայ.

8. Սարտենիա կղզիէն.

9. Սարտենիացի, գրուած եղբայրութեան մը բայց չի գիտցուիր թէ ո՛ր կարգին։ Բիզացի Վիսքոնդի Նինոյի (Հմմտ. Քաւարան Ը. տ. 46, եւն), որ էր կառավարիչ

կամ նախագահ Կալլուրայի դատաւորութեան ի Սարտենիա, սիրելի դառնալով, զեղծաւ անով, շահավաճառ ընելով հասարակաց պաշտօններն ու գործերը. Իր տիրոջ թշնամիները ձեռք անցընելով զանոնք ազատեց, բայց յայտնուելով յետոյ իր անհաւատարմութիւնը՝ կախուեցաւ. Այն ժամանակները՝ չորս դատաւորութեան կը բաժնուէր Սարտենիա կղզին եւ էր Բիզացւոց ձեռքը· եւ էին, Կալլուրա, Լոկոտորոյ, Գալլիարի եւ Արպորէա.

10. Առանց դատաստանի եւ կամ վճռի.

11. Լոկոտորոյի դատաւորութեան կառավարիչը։

12. Եթէ ինքզինքդ ձիւթին մէջ նետես, ետեւէդ պիտի չվազեմ, այլ պիտի թռչիմ.

13. Ափին ծայրէն իջնենք եւ քիչ մը անդին միւս կողմը երթանք· այնպէս որ ափը ըլլայ վահան, այսինքն ծածկէ զմեզ Նաւարրացիին կանչելիք մարդերէն։

14. Գանեացցոն· հմմտ. տ. 106.

15. Ալիքինոն· հմմտ. տ. 112, եւն.

16. Նաւարրացիին վախը աւելի արագ հանդիսացաւ քան Ալիքինոյի թեւերը.

17. Նաւարրացին.

18. Ալիքինոյի.

19. Գանգապրինան.

20. Տանապետը իր միւս ութ ընկերներով։

ԻԳ ԵՐԳ

1. Դեւերուն։

2. Տանդէի օրով մուկին եւ գորտին առակը Եզովբոսի կը կարծուէր, բայց հեղինակը անստոյգ է։ — Առակը այս է. Գորտին մէկը ուզելով խեղդել մուկ մը, առաջարկեց անոր որ զինքը շալակը առնելով փոսէ մը անցընէ. եւ երբ իր չար խորհուրդը կատարելու վրայ էր, յարձակեցաւ վրան ուրուր մը եւ զինքն ու մուկը լափեց։

3. Մօ, լատ. modo բառին համառօտութիւնը՝ որ կը նշանակէ արդ. — issa, կրճատուած լատ. այս բառերէն. hac ipsa ora, որ կը նշանակէ նոյնպէս արդ։ — Այս երկու բառերն այնքան նման չեն մէկ մէկու որքան գորտին ու մուկին եւ Ալիքինոյի եւ Գանգալինայի դէպքերը։

4. Գորտը մեքենայեց մուկին դէմ, ինչպէս Գանգալինան՝ Ալիքինոյի դէմ։ — Գորտ եւ մուկ որս եղան ուրուրին, դեւերն ալ ձիւթին։

5. Հմմտ. Երգ ԻԱ, 127-132։

6. Վասն զի սպասեցին՝ որ գոհացընեն իրենց հետաքրքրութիւնը, այսինքն հարցումներ ընեն։

7. Այսինքն, ես ալ ճիշտ նոյն բանը մտածեցի։

8. Կեղծաւորներն են։

9. Գուլոնիա՝ քաղաք Գերմանիոյ։ — Այն տեղի կրօնաւորաց գործածած տեսակէն։

10. Փրեդերիկոս Բ կայսրը՝ քրէական յանցաւորներուն կապարէ մեծ զգեստ մը հագցընելով, կ'այրէր զիրենք։

11. Փիլոնները։

12. Կրողներուն՝ կեղծաւորներուն։

13. Սրբուհի Մարիամու ասպետական կարգին գրուողները՝ որովհետեւ դիւրակեցիկ կեանք մը կ'անցընէին, վայելող (godente) եղբայրներ բուեցան։ — Երբ Փլորենտիա քաղաքը յուզուած էր կուէլֆեան եւ կիպելլինեան կուսակցութեանց երեսէն, գլխաւոր քաղաքացիները խորհեցան երկու իշխանութիւն հաստատել, մէկը կուէլֆեան, եւ միւսը կիպելլինեան, որպէս զի երկու կողմերն ալ հաւասարակշիռ ըլլալով, մէկը միւսը չնեղէր։ Որով 1266ին Գադալանոսը Կուէլֆեանց համար եւ Լոտերինկոն Կիպելլինեանց համար ընտրեցին, իբրեւ չէզոք մարդիկներ։ Բայց ասոնք փոխանակ հասարակաց բարին մտածելու, հակեցան Կուէլֆեանց կողմը, եւ բոլոր Կիպելլինեանները փախան քաղաքէն։ Փախչողներուն մէջ էր Ուպերտեան՝ Փլորենտացի ազնուական ընտանիքը, որուն տուները՝ որոնք կը գտնուէին Կարտինկոյ ճամբուն մէջ, բոլոր հրկէզ եղան։

14. Կայիափա քահանայապետն է։

15. Աննա։

16. Որուն մէջ որոշեցին որ Քրիստոս մեռնի, եւ որ ժանտ սերմ մը եղաւ Հրէից, վասն զի Տիտոս եկաւ ջընջեց սրբեց Երուսաղէմը։

17. Վասն զի չէր գիտեր այդ դէպքերը, իր մահուընէն ետքն ըլլալով։

18. Վիրգիլիոս։

19. Այսինքն Զարագին։ Հմմտ. Երգ ԻԱ, 106, եւն։

20. Պոլոնեայի Համալսարանին մէջ, ուր Աստուածաբանութիւն կը սորվէր։

ԻԴ ԵՐԳ

1. Փետրուարի կէսին։
2. Այսինքն՝ գիշերահաւասար։
3. Ձիւնին։
4. Վասն զի շուտ կը հալի։
5. Դեռ Դժոխք չմտած. հմմտ. Երգ Ա. 61, եւն. գ. 20։
6. Կեղծաւորներուն. տես Երգ ԻԳ. 61։
7. Chelidri. — Երկակենցաղ օձեր. — Iaculi նետօձ, որ ծառերուն վրայէն որսին շալակը կը նետուի. — Farei, երկոտնեան օձեր. — Cencri, գունաւոր օձեր, որոնք միշտ գալարուելով կը քալեն, երբեք շիտակ։ — Anfesibene, երկու գլխով օձեր, մին մէկ ծայրը, միւսը մէկալ ծայրը։
8. Այսինքն՝ Եգիպտոս։
9. Elitropia. — Հիները կը կարծէին որ արփյասպին՝ որ է կարմիր բիծերով կանանչ քար մը, զօրութիւն ունենայ զինքը վրան ունեցողը անտեսանելի ընելու։
10. Պահուըտելու։
11. O եւ I գիրերը միւս ամէն գիրերէն աւելի շուտ կը գրուին։
12. Մարմնոյն ծակտիներուն։
13. Վասն զի պոռնկորդի էր։
14. Ինքզինքը գրաստ ընելով՝ բնակութեան տեղն ալ որջ կ'անուանէ։
15. Որով պէտք չէր հոս գտնուիլ, այլ եօթներորդ հովտին մէջ։
16. Բիստոյայի Սուրբ Յակոբ եկեղեցւոյն։

17. Սոյն գողութեան դատաստանը գրեթէ երկու տարի տեւելով, երբ անմեղը՝ որ էր Ռամբինոյ անուն մէկը՝ դատապարտուելու վրայ էր, Վաննի Ֆուչչիի գողակիցներէն մէկը Վաննի տէլլա Մոնա ճշմարտութիւնը երեւան հանեց։ Այն ատեն ազատուելով Ռամբինոն, Ֆուչչին եւ Վաննի տի Միրանէ կախուեցան եւ ձիու պոչի կապուելով՝ քաշքշուեցան փողոցներուն մէջ։
18. 1300ին՝ Բիստոյա բաժնուեցաւ Սեւերու կուսակցութեան. եւ 1301 մայիսին Բիստոյայի Ճերմակներու կուսակցութիւնը՝ օգնութեամբ Փլորենտիոյ Ճերմակներուն, բոլոր Սեւերը քշեցին եւ անոնց տուները կործանեցին։
19. 1301ի մայիսին Սեւերը արտաքսուեցան Բիստոյայէն, եւ նոյն տարւոյն Ամենայն Սրբոց տօնին օրը Կարոլոս Վալուա մտաւ Փլորենտիա։ — պիտի փոխէ մարդիկը. Գորսոյ Տօնադի որ տարագրուած էր, դարձաւ Փլորենտիա, իր կուսակիցներով, եւ այս անգամ Ճերմակները քշուեցան։ — Բարիք. կառավարութիւնը Ճերմակներէն Սեւերուն անցաւ։
20. Լունիճիանայի մէջ։ — մրրիկ՝ Մորոյէլլոյ Մալասբինա, մարզպետ Ճիովակալլոյի, ընտրուած սպարապետ եւ առաջնորդ Փլորենտիոյ Սեւերուն իրենց պատերազմին Բիստոյայի դէմ։
21. Մալասբինա։ — ամպերով. Սեւերով։
22. Արուներուն ոտքերը կը կարէին, եւ էգերուն քիթերը։
23. Մալասբինա։
24. Վասն զի Տանդէ Ճերմակ կուսակցութենէն էր։

ԻԵ ԵՐԳ

1. Գնելով բթամատը ցուցամատին եւ միջնամատին միջեւ։

2. Տանդէի օրով կը կարծուէր որ Բիստոյա Կատիլինայի բանակին մնացորդներէն հիմնուած ըլլայ։

3. Կապանեւս. համմ. ԺԴ երգ, տ. 46։

4. Maremma, ճահճախառն ընդարձակ անտառախիտ երկիր մը Տոսկանայի մէջ ուր հին ատեն կը վխտային օձերը։

5. Վասն զի Կենտաւրոս՝ կէս մարդ եւ կէս ձի է։

6. Կակոս, զարհուրելի աւազակ մըն էր, եւ կը բնակէր Աւենտինեան լեռը այրի մը մէջ։

7. Միւս Կենտաւրոսներուն հետ՝ որոնք կը կենան բռնաւորաց պարունակին մէջ (ԺԲ. տ. 55, եւն), վասն զի գողնալու ատեն ասիկա նենգութիւն գործածեց, անոնք բռնութիւն։

8. Այս երամակը Հերակլէսին էր, զոր կորզած էր Սպանիոյ Գերիոն թագաւորին ձեռքէն, եւ Իտալիայէն անցնելու ատեն զայն Աւենտինեան լեռը տարած էր արածելու, ուր էր եւ Կակոսի անձաւը։ Կակոս աւազակեց անկէ չորս ցուլ եւ չորս կով, եւ որպէս զի գողօնը ծածկէ, զանոնք ագիներէն ետ ետ քաշելով իր այրը տարաւ։ Բայց Հերակլէս անոնց ի խնդիր ելլելով, անոնց բառաչելէն իմացաւ նենգը եւ լախտովը զարկաւ սպաննեց Կակոսը։

9. Հարուած։

10. Փլորենտացի Դոնատեան ընտանիքէն։ — Այս հարցումով Քերթողը կ'ուզէ հասկցնել որ Ջիանֆան միւս երեքին աչքերէն աներեւոյթ եղեր է, վերստին օձի փոխուելով, որ քիչ վարը պիտի փաթթուի եւ նոյնանայ Անճելոյ Պրունելլեսքիի հետ։

11. Այսինքն՝ ազդրերուն։

12. Այս անձը՝ ինչպէս պիտի ըսէ երգին վերջը՝ Ֆրանչէսքոյ Կուէրչիոյ փլորենտացիին հոգին է։

13. Այսինքն՝ պորտը։

14. Լուկանոս Փարսաղիա քերթուածին Թ. գրքին մէջ կը պատմէ որ Կատոնի բանակէն զինուոր մը՝ Սաբելլոս անունով՝ Լիբիայէն անցնելու ատեն խայթուելով օձէ մը՝ քիչ ժամանակի մէջ մոխիր դարձեր է։ Նասիդիոս, ուրիշ զինուոր, խայթուելով թունաւոր օձէ մը (aspide), այնպէս ուռեցաւ, որ զրահովը մէկտեղ պայթեցաւ։

15. Ովիդիոս Այլակերպութեանց Գ. գրքին մէջ կը պատմէ Փիւնիկիոյ Ագենոր թագաւորին՝ Կադմոս որդւոյն օձի փոխուիլը։ Եւ Ե. գրքին մէջ Արեթուսայի (որ էր դուստրը Ներէոսի եւ Դորիսի, եւ նաժիշտ Անահիտի) աղբիւր փոխուիլը։

16. Նոր օձին։

17. Երեքէն՝ երրորդին, որ դեռ չէր այլակերպուած, Բուչչիոյ Շանքաթոյ։

18. Տանդէէն տեսնուած երեքը են՝ Անճելոյ (կամ Անիելոյ) Պրունելլեսքի, Պուոզոյ Տոնատի եւ Շանքաթոյ։ Յետոյ եկաւ Ջիանֆան վերստին օձի կերպարանքով, եւ նետուեցաւ Անճելոյի վրայ, եւ երկուքը մէկտեղ՝ ճիւաղ խառնագազան մ'եղան։ Վերջը հասաւ՝ կապոյտ եւ սեւ փոքր օձի մը կերպարանքով՝ Կուէրչիոյ Գաւալգանդին, որ Պուոզոն օձի փոխեց, եւ ինքը մարդու փոխուեցաւ։ Ճիւաղը, որ կազմուած էր Ջիանֆայէն եւ Անճելոյէն, որուն համար կ'ըսէ Քերթողը թէ երկու (ըլլալով

հանդերձ) եւ ոչ իսկ մեկ դեմք մը, պատկեր մը կ'երեւար, դանդաղ քայլերով զացած էր։ Պուզոն, հազիւ օձի վոխուած, փախած էր հովտին մէջէն՝ շչելով։ Որով մարդկային զէմքով միայն Բուչչիոյ Շանքաքոն, եւ ուրիշ մը՝ որուն համար կու լայ Կավիլլէ։ Այս վերջինը՝ զոր կը ծանօթացընէ մեզի Քերթողը շրջաբանութեամբ, էր Ֆրանչէսքոյ, Գաւալզանդի ազնուական ընտանիքէն, որ իր զոզութեանց համար Կավիլլեի (վերին Վալտառնոյ) բնակչաց առելութիւնը գրգռելով իր դէմ, սպաննուեցաւ անոնցմէ։ Եւ իր ազգականները՝ անոր մահուան վրէժը խնդրելու համար, չարդ առին Կավիլլէի բնակիչներուն, որոնք երկար առեն լացին արդիւնքները այն վրէժխնդրութեան։

ԻԶ ԵՐԳ

1. Դառն եւ անարգական հեգնութիւն մը։
2. Չոչկաւոր կ'ըլլաս, համբաւդ կը տարածուի։
3. Նախընթաց երգին մէջ յիշուածները։
4. Մեկնիչը երկու կերպով կը կարդան այս տողը. E tu in grande onranza non ne sali. Դուն ալ չեզի մեծ պատիւ չես հարմարիր գանոնք. որ է մեր քարգմանածը։ Ուրիշներ։ E tu in grande onoranza ne sali. հակառակը միւսին, այսինքն՝ քեզի պատիւ կը համարիս։
5. Կը կարծէին հինները որ առտուան դէմ տեսնուած երազները սոյդ ըլլան. ուստի ըսել կ'ուզէ. «Եթէ ես՝ ինչպէս կը կարծեմ՝ ճշմարիտը երազեցի, պիտի զգաս», եւ այլն։
6. Ոմանք Բրատոցինները կը հակընդան, որ այն առեն հպատակ էին Փլորենտացւոց եւ զժգոհ անոնցմէ. ուրիշներ՝ Բրատոցի Նիկոզայոս ծիրանաւորը, որ 1304ին քանադրեց եւ նզովեց Փլորենտացիները։
7. Թշնամիներդ։
8. Տեսնելով թէ ինչպէս կը պատժուին անոնք՝ որոնք զեղծանելով իրենց հանճարով՝ չար եւ նենգաւոր խորհուրդներ առին։
9. Միւսներուն պէս հանճարս ի չար գործածելով, զեղծանելով։
10. Արեւը, ամառ առեն։
11. Իրիկուան զէմ։
12. Ուր որ է իր դաշտը կամ այգին։

13. Եղիսէ մարգարէն։ Համմ. Դ. Թագ. Գ. 23, 24։

14. Պոլինիկէ։ Զիրար սպաննող երկու եղբայրներուն դիակները երբ մի եւ նոյն խարոյկին վրայ դրին, բոցը երկուքի բաժնուեցաւ. նշանակելով թէ իրենց ատելութիւնը՝ մահերնէն ետքն ալ դեռ կը տեւէր։

15. Դիոմեդէս եւ Ոդիսեւս, նշանաւոր յոյն զօրավարներ, որ Տրոյիոյ պաշարման ատեն ոչ միայն զէնք, այլ եւ նենգ ու խորամանկութիւն գործածեցին։

16. Միասին կը պատժուին, ինչպէս միասին գացին տրովացւոց դէմ իրենց բարկութիւնը թափելու։

17. Փայտէ ձին, որուն միջոցաւ Յոյները Տրոյա մըտան եւ Ենէաս անկէ դուրս ելաւ եւ գնաց Լատիոն եւ Հռոմը հիմնեց. համմ. Ենեակ. Բ։

18. Դէիդամէա՝ դուստր էր Լիկոմեդէս թագաւորին, որուն արքունիքին մէջ կը գտնուէր երիտասարդ Աքիլլէս, կանացի զգեստով, ուր դրկած էր զինքը Թետիս իր մայրը՝ պահելու համար զայն Յոյներէն որ զանիկա կը փնտռէին տանելու համար Տրոյիոյ պաշարման։ Ոդիսեւս՝ վաճառական ձեւանալով, Լիկոմեդէսի ընտանեաց զանազան կանացի զարդեր ներկայացուց, որոնց մէջ դրած էր ճարտարութեամբ տէգ մը եւ վահան մը։ Զէնքերը տեսնելով, մատնեց ինքզինքը Աքիլլէս, եւ հետեւելով Ոդիսեւսի, թողուց Դէիդամէան՝ զոր արդէն մայր էր ըրած։

19. Տրոյիոյ մէջ Պալլասի Աթենասի արձան մը կար, եւ կը կարծէին թէ անոր պահպանութենէն կը կախուէր քաղաքին փրկութիւնը, զոր Ոդիսեւս եւ Դիոմեդէս նենգութեամբ գողցան։

20. Որով վէս եւ ամբարտաւան։

21. Քերթուածիս մէջ զձեզ երգելով։

22. Այսինքն՝ Ոդիսեւս։—Պլինիոս եւ Սոլինոս կը պատմեն թէ Իթակեցին մեռած ըլլայ Ովկիանոսի մէջ նաւելու ատեն։

23. Վասն զի մեռնելէն շատ ժամանակ անցեր էր։

24. Վհուկ կին մը, դուստր Արեգական եւ Պերսիդէ Յաւէրժահարսին՝ որ մարդերը անասունի կը փոխէր կախարդութեամբ։ Ոդիսեւսի ընկերներն ալ անասունի փոխուած ըլլալով, երբոր գնաց Ոդիսեւս անոր քով ստիպելու որ նորէն զանոնք իրենց առաջին կերպարանքին դարձընէ, սիրահարուեցաւ եւ տարիէն աւելի մնաց քովը։ Համմ. Հոմ. Ոդիս. Ժ, 210։ Վիրգ. Ենեակ. Է։—Քաւ. ԺԴ. 42։

25. Կիրկէոս լերան վրայ։ Ենէաս զայն Կայետա կոչեց, իր Կայետա դայեակին անունով, որ հոն մեռնելով հոն ալ թաղուեցաւ։ Համմ. Ենեակ. Է. 1, եւն։

26. Տելեմաքի։—Ծերունի հօր, Լայերտէսի։

27. Միջերկրականին, որ աւելի մեծ է Յոնիական ծովէն։ Համմ. Վիրգ. Մշակ. Գ. 527, եւն։

28. Եւրոպեան եւ ափրիկեան. մէկ ափէն մինչեւ ըՍպանիա, միւսէն՝ մինչեւ Մարոք։

29. Կ'ակնարկէ որ շատ ժամանակ անցուցեր են Միջերկրականը կտրել անցնելու համար։

30. Ճիպրալդար։

31. Համմ. Դժոխք, Ի. 126։

32. Քաղաք Մարոքի, Ճիպրալդարի դիմացը։

33. Արեւուն ընթացքին համեմատ քալելով, այսինքն է՝ արեւելքէն արեւմուտք։

34. Միւս կիսագունտին՝ զոր անբնակ կը կարծէին։

35. Հակարջային։

36. Երեսէն, մակերեւոյթէն։—Կ'ուզէ ըսել որ հասարակածէն անդին անցած էին։

37. Հինգ անգամ լրումն լուսնի եղած, եւ հինգ անգամ ալ լուսինը նորած էր. այսինքն հինգ ամիս անցեր էր։

38. Երբոր լուսինը լուսաւորուած է տակէն, այն ատեն տեսանելի է մեզի։

39. Ովկիանոսին մէջ։

40. Ոմանք կը համարին Տանդէի Թաւալեանի լեռը, ուրիշներ Ատլանդեան ովկիանոսին մէջ լեռ մը՝ զոր յիշատակեր են Պղատոն եւ հին աշխարհագիրներ. եւ ուրիշներ պարզապէս Քերթողէն ստեղծուած լեռ մը։

41. Ուրախութիւննիս։

42. Աստուած։ Ոդիսեւս կը լռէ Աստուծոյ անունը, կամ վասն զի այնպէս կը պահանջէ իր զառապարտեալի վիճակը, եւ կամ վասն զի չճանչցաւ ճշմարիտ Աստուածը։

ԻԷ ԵՐԳ

1. Հմմտ. վարը տ. 21։

2. Պղնձէ ցուլ մըն էր, զոր շինեց Պերիլլոս Աթենացին՝ Փալարիսի, Ակրագանդայի բռնաւորին համար։
Եւ ցուլը այնպիսի կերպով մը շինուած էր, որ երբ մէջը մարդ մը դնելով, տակէն կրակ վառէին, չարչարուողին ճիչերը՝ սոյգ ցուլի մը մռնչիւններուն նմանութիւնը կ՚առնէին։ Փալարիս առաջին փորձը՝ նոյն ինքն զայն շինողին վրան ըրաւ. ասոր համար է որ կ՚ըսէ Քերթողը՝ թէ խրատացի էր որ առաջին անգամ մռնչէր ճիչերով անոր որ զայն շինեց էր։

3. Այսինքն՝ բոցին.

4. Ձայները հազիւ թէ իրենց համար ելք մը գտան բոցին ծայրէն, տալով անոր (բոցին ծայրին) այն թրթռումը՝ զոր տուած էր իրենց՝ լեզուն անցած ատեննին։

5. Վիրգիլ ըսեր է Ոդիսեւսի. «*Issa* ten va, più non t'*adizzo*». Issa (արդ) եւ adizzo (գրգեմ) բառերը լոմպարտերէն են։

6. Կը կարծէ որ նոր դատապարտեալ մըն է եւ կ՚երթայ վար, դեռ աւելի խորը։

7. Այս երկու տողերուն բնագիրն է.

«Ch'io fui de' monti là intra Urbino

E il giogo di che Tever si disserra».

Բառ առ բառ.

«Զի ես եղայ այն լեռներէն՝ (որոնք են) ընդ մէջ Ուրբինոյի եւ այն գագաթին ուրկէ Տիբերիս կը ժայթքէ»։

խօսողը Մոնթէֆէլդրոյէն է, որ կը գտնուի լերան մը վրայ՝ ի մէջ Ուրպինոյի եւ Ապեննինեանց այն կատարին՝ ուրկէ Տիբերիս գետը կը բղխի։ Բառ առ բառ կարելի չեղաւ թարգմանել։

8. Բոլենդայի ընտանիքը որ կը տիրապետէր Ռաւեննայի եւ Չերվիայի, իբրեւ զինանշան ունէր կէս ճերմակ արծիւ մը կապոյտ միջոցի, եւ կէս կարմիր ոսկի միջոցի վրայ.— Չերվիա. երկիր՝ մօտ Ռաւեննայի։

9. Ֆորլի, որուն՝ 1300էն քիչ առաջ տիրապետեց Օրտէլաֆֆի ընտանիքը։— Երկայն ատեն քաջութեամբ դիմացաւ 1282ի պաշարումին, երբ Մարտինոս Դ. պապը Գաղղիացիներէ եւ Իտալացիներէ կազմուած բանակ մը ղրկեց Ռոմանեայի Կիպելլինեանց դէմ, որ նոյն ինքն Տանդէի հետ խօսող Կուիտոյէն չարաչար յաղթուեցաւ։

10. Օրտէլաֆֆի ընտանիքին իշխանութեան տակ, որուն զինանշանն էր կանաչ առիւծ մը, կէսէն վեր՝ ոսկեգոյն միջոցի վրայ, կէսէն վար երեք կանաչ եւ երեք ոսկեգոյն երիզներով։

11. Դաւիթ կ'անուանէ Մալաթեսթան եւ Մալաթեսթինօն, իր անդրանիկը՝ իրենց զարհուրելի բռնաւորութեան համար. հմմտ. Դժոխք ԻԸ, 76, եւն։

12. Ռիմինեցի ազնուական ասպետ, զոր՝ վասն զի Կիպելլինեան էր՝ անգթաբար խողխողեցին։

13. Իրենց հպատակներուն, Ռիմինիի մէջ։

14. Ֆայէնցա քաղաքը, Լամոն գետին քով, եւ Իմոլա, Սանդէռնոյ գետին։ Սպիտակաբոյծ կորիւն, այսինքըն է Մայինարտոյ Բականի, որուն զինանշանն է կապոյտ առիւծի ձագ մը՝ ճերմակ միջոցի վրայ, որ եղանակէ եղանակ իր կուսակցութիւնը կը փոխէ, Կուէլֆեան կամ Կիպելլինեան կ'ըլլայ։

15. Չեզենա, որուն քովէն կը վազէ Սավիոյ գետը։

16. Ապեննինեան։

17. Այս խօսողը՝ ինչպէս ըսուեցաւ արդէն՝ Մոնդէֆէլդրոյի Կուիտոն է, քաջակորով եւ հանճարեղ մարդ, որ Ռոմանեոյ այլ եւ այլ քաղաքներուն տիրապետեց. բայց երբ ծերացաւ՝ յոգնած աշխարհային փոթորիկներէ՝ կրօնաւոր եղբարց զգեստը հագաւ 1297ին։ Հարցուելով Վոնիփակիոս Ը.էն թէ ինչպէս կրնար Բրենեստէն Գոլոննացիներուն ձեռքէն խլել, խորհուրդ տուաւ իրեն (ինչպէս կ'ըսէ Տանդէ, բայց պատմութենէ չէ, եւ ո՛չ ալ հաւանական) շատ բան խոստանալու, եւ քիչ բան կատարելու։ Եւ այս խորհուրդը ունեցաւ իր արդիւնքը, եւ քահանայապետը հասաւ իր փափաքին։

18. Վոնիփակիոս Ը.

19. Ծիրանաւորներն ու քրիստոնեայ կղերը։

20. Ուր կը բնակէին Գոլոննացիները 1297ին։

21. Ոչ կրօնական նախանձայուզութեամբ։

22. Վերջին քրիստոնեայ ստացուածք ի Պաղեստին, 1291ին Սարակինոսաց ձեռքը ինկած. Իմաստն է. Վոնիփակիոս Ը. ի թշնամիները՝ Ակրին խլողները չէին, եւ ոչ ալ Հրեաները՝ որ վաճառականութիւն կ'ընեն Արեւելքի մէջ։

23. Հմմտ. Արք. ԺԲ. 112, եւն։

24. Այս դէպքը սուտ կը համեն այժմ։

25. Գոռոզութենէն, հպարտութենէն։

26. Կապելու եւ արձակելու։

27. Կեղեստինոս Ե.ի, որ հրաժարեցաւ քահանայապետութենէն. Հմմտ. Դժոխք, Գ, 59։

28. Պապին խօսքերը համոզեցին զիս թէ անհնազանդութիւնը մեծագոյն չարիք մըն էր, քան չար խորհուրդ մը տալը։

29. Իր ընդունած կարգին հիմնադիրը։

30. Հմմտ. Դժոխք Ե, 4, եւն։

31. Տես վերը, տ. 41–42։

32. Կրակը։

ԻԸ ԵՐԳ

1. Պատմելու եւ կրկին պատմելու։

2. Հին ատեն Աբուլիա, Նաբոլիի գաւառին մէջ, ուր շատ արիւնահեղ պատերազմներ տեղի ունեցան։

3. Բուլիացւոց եւ Հռովմայեցւոց պատերազմներն ըսկըսան Հռովմայ 420 թուականին, եւ երկայն ատեն տեւեցին, մինչեւ որ վերջապէս նուաճուեցան Բուլիացիք։

4. Երկրորդ պունիկեան պատերազմը 15 տարի տեւեց, եւ այդ ընթացքին մէջ Հռովմայեցիք գարհուրելի պարտութիւն մը կրեցին Աննիբաղէն, ուր՝ մեռած Հռովմայեցի ասպետներուն մատանիներէն՝ երեքուկէս գրիւ լեցուեցան։

5. Ցոյներն են, զորս Կ. Պոլսի Ալեքսիս կայսրը ղրկեց Գալապրիան եւ Բուլիան նուաճելու համար, որոնք Նորման Ռուպերդոյ Կուիսքարտոյէն՝ որ նոր տիրացած էր այն գաւառներուն՝ յաղթուեցան եւ ջնջուեցան։

6. Կ'ակնարկէ Պէնէվէնդոյի պատերազմը, արդիւնք Բուլիացիներուն մատնութեանը, որոնք կը պահպանէին Չեբերանը, եւ թողուցին որ Անժուի Կարոլոս Առաջինը քաղաքը մտնէ։ — դեռ կ'ըսէ. վասն զի Տանդէի օրով այսինքն 35 տարի վերջը այն պատերազմէն՝ հերկելու ատեն կը գտնուէին ինկածներուն ոսկորները։

7. Թալեաքոցցոյի մօտ՝ տեղի ունեցաւ պատերազմը ընդ մէջ Անժուի Կարոլոս Առաջինին՝ արդէն տիրացած Բուլեայի եւ Սիկիլեայի, եւ Գորրատինոյի՝ մեռնող Մանֆրէտիի թոռան, որ եկած էր Գերմանիայէն։ Ծերունին Ալարտոս Վալերեան, ասպետ զաղղիացի, որ խորհուրդ

տուաւ Կարոլոսի որ պատերազմի միայն բանակին երկու երրորդ մասով, եւ միւս երրորդը պահէ թշնամիին վրայ խոյանալու համար՝ երբ պատերազմէն ետքը աղին անգլին ցրուին անոնք, պատճառ եղաւ Կարոլոսի կատարեալ յաղթութիւն մը տանելուն։ Այս պատերազմը տեղի ունեցաւ 1268ին։

8. Հերետիկոս անապատական մըն էր, որ կը քարոզէր թէ ամէն բան պէտք էր հասարակաց ըլլալ Քրիստոնէից մէջ, մինչեւ իսկ կիները։ Հալածուելով 3000է աւելի խումբէ մը՝ երկայն ատեն զօղութեամբ կ'ապրէր եւ յետոյ քաշուելով Նաւարրայի եւ Վերչէլլիի միջեւ գտնուած լեռներուն մէջ, անպաշար մնալով եւ ձիւներէն արգիլուելով, ձերբակալուեցաւ Նաւարրացիներէն իր Մարգարիտ ընկերուհիին հետ զոր Քոյր ի Քրիստոս կ'անուանէր, եւ այն ժամանակաց բարբարոս սովորութեան համեմատ՝ այրուեցան 1307ին։

9. Վասն զի Եղբայր Տոլչինոն ինքզինքը քաջութեամբ կը պաշտպանէր։

10. Բիէր տա Մէտիչինա, Գաղղանի ընտանիքէն, գժտութիւն ձգեց Պոլոնեացւոց եւ Բոլենդացի Կուիտոյին եւ Ռիմինիցի Մալաթէսթինոյի միջեւ, ուրկէ շատ չարիքներ առաջ եկան։

11. Լոմպարտիոյ, որ Վերչէլլիի սահմաններէն՝ երկու հարիւր մղոնէ աւելի միջոցով՝ կը տարածուի հակելով մինչեւ Մարգապոյ, որ դղեակ մըն էր Հաւեննայի մօտ, այժմ աւերակ։

12. Քաղաք։ — Կուիտոյ եւ Անճիոլելլոյ Ֆանոյ քաղաքին պատուաւոր ազնուականներէն էին։ Հրաւիրուելով Ռիմինիի անգութ բռնաւորէն՝ Մալաթէսթինոյէն (Քեր-Ռիմինիի անգութ բռնաւորէն՝ Մալաթէսթինոյէն (Քեր…

բռնաւորին հրամանին համեմատ, նաւավարներէն ծովը ձգուեցան։ Կը կարծուի որ սոյն դէպքը տեղի ունեցած ըլլայ 1304ին։

13. Վասն զի Մալաթէսթինօյ միականի էր։

14. Ռիմինիի։

15. Կուրիօն. տես վարը։

16. Ծովափնեայ բարձր լեռ մը Քաթոլիքայի մօտ՝ ուրկէ զարհուրելի եւ վտանգաւոր հովեր կը փչեն։ Նաւավարները սովոր էին դեռ չանցած լերան առջեւէն՝ ուխտեր, աղօթքներ ընել որպէս զի անվնաս անցնին։ Ուստի կ'ըսէ, բռնաւորը այնպէս պիտի ընէ որ հարկ պիտի չըլլայ ուխտ, աղօթք ընել՝ վասն զի պիտի չհասնին մինչեւ այն կէտը՝ ուր Ֆոքարայի հովը կը փչէ։

17. Ռիմինին։

18. Կուրիօն, որ աքսորուած ըլլալով Հռոմէն, Յուլիոս Կեսարու կասկածը, տատամսութիւնը՝ զոր ունէր, թէ արդեօք պէ՞տք էր, թէ ոչ, պատերազմիլ հայրենեաց դէմ, հաւաստելով, որ ով որ ամէն բան պատրաստած էր գործ մը կատարելու, միշտ վնասուեցաւ սպասելով։

19. Մոսքա Ուպերդեանց, զոր Տանդէ փափաքած էր տեսնել։ Դժոխք, Զ, 80, ան՝ որ երբ Ամէտէյները եւ իրենց ազգականները ժողովի նստած էին մտածելու համար թէ ինչ կերպով վրէժնին խնդրեն Պուօնտէլմոնդէէն, առաջարկեց սպաննել զանիկա, ըսելով. Վախճան մ'ունի եղած բանն, կատարուած բանը նպատակ մ'ունի։

20. Պուօնտէլմոնդէի մահուան պատճառաւ՝ Տոսկանացւոց մէջ զժտութիւններ եւ քաղաքական պատերազմներ տեղի ունեցան։

21. Վասն զի բոլոր Ուպերդեանք՝ ո՛րը մահուամբ, ո՛րը աքսորով, որը ինչքերու յափշտակութեամբ՝ կրեցին հարուածը այդ խօսքերուն։

22. Իր ցեղին ջնջումին ցաւը՝ դժոխքի պատիժին վրայ դիզելով։

23. Հռչակաւոր քերթող եւ քաջակորով մարտիկ, դերակոմս եւ տէր Բարձրբերդի (Altaforte) դղեակին՝ Կուասգոնեայի մէջ։ Գրգեց իր տէրը ապստամբելու հօրը դէմ. բայց երիտասարդը քիչ ատենէն մեռաւ, որուն մահը լացաւ Պերդրամ երգի մը մէջ, որուն իւրաքանչիւր տան վերջին տողը գրաւ e' l'jove rei engles (մատաղատի անգղիացի թագաւորը)։

24. Սերար. վասն զի, ըստ Արիստոտելի, ապրելու մէջ առաջինն է՝ եւ մեռնելու մէջ՝ վերջինը։

25. Որովհետեւ երկրի վրայ հայրը որդիէն բաժնեցի, հոս գլուխս զատուած կը կրեմ իրմէնէս. որով ակնընդական օրէնքը՝ որ գործուած յանցանքին համեմատ պատիժ կ'ուզէ, կը կատարուի վրաս.—ինչպէս բոլոր Դժոխքին մէջ։

ԻԹ ԵՐԳ

1. Ըսել կ'ուզէ թէ կէսօր է. վասն զի երբ լրումն լուսնի է, լուսինը հորիզոնին վրայ է լուսինը, կէս գիշերին՝ զենիթին վրայ, հետեւաբար կէսօրին ալ նատիրին վրայ, այսինքն է՝ ճիշտ ոտքերուն տակը անոր՝ որ կեցած է երկրիս մէջտեղը։

2. Վասն զի՝ ըլլալով այն առեն կէսօր, գիշերը չըհասած՝ պէտք էին պտըտած ըլլալ Դժոխքին բոլոր մընացած մասն ալ։

3. Էր որդի Պէլլոյ Ալիկիէրիի եւ հօրեղբօրորդի Տանդէի հօրը։ Վիճաբան եւ կռուասէր մարդ մըն էր. եւ կռուի ընռնելով Սաքէդդինեքէն մէկուն հետ՝ սպաննուեցաւ անկէ։

4. Պերդրամ Պորնիոցին. հմմտ. նախընթաց երգը. 118։

5. Տանդէի օրով պատուի օրէնքները կը պահանջէին որ ազգական մը ուրիշ ազգականի մը եղած նախատինքներուն վրէժխնդիր ըլլայ։ Ասոր համար է որ կ'ըսէ թէ ձերին բարկացած ըլլայ, վասն զի իր ազգատոհմէն ոչ ոք-դեռ իր բռնական մահուան վրէժը չէր խնդրած։

6. Lamenti saettaron me diversi,
 Che di pietà ferrati avean gli strali.

Զիս, ականջներս խոցեցին արտասովոր ողբերու սլաքները՝ որոնք երկաթի տեղ պատուած էին գթով. աւելի պարզ, որոնք (սլաքները) երկաթապատ էին գթով. կամ աւելի բառ առ բառ՝ գթապատ էին երկաթարար. սլաքները պատուած էին գթով. երկաթի տեղ՝ գութը,

կարեկցութիւնը կը պատէր սլաքները։ Մարդ չի գիտեր ինչպէս բացատրէ։ Աքարդաձինի կ'ըսէ. «Pietà (գութ) կրնայ նշանակել հոս dolore (ցաւ), որով կրնայ հասկըցուիլ որ այն ողբերը տրտայայտութիւնն էին անհուն ցաւի մը։ Եւ կամ ըսել կ'ուզէ, որ այն ողբերը այնքան ազդու էին՝ զօրաւոր էին, որ սիրտը ի գութ կը շարժէին, կամ կը թափանցէին մինչեւ սիրտը եւ զայն կարեկցութեան կը դրդէին»։ – Յանդուգն փոխաբերութիւն մը։

7. Գաւառ Արէցցոյի եւ Բերուճիայի միջեւ, Տանդէի օրով ճահճային եւ վատառողջ։ – Մարեմմա (հմմտ. Դժ. ԺԳ, 7 եւն. ԻԵ, 19. Քաւ. Ե, 134, եւն) այն ատեն գրեթէ անբնակ եւ խիստ վատառողջ։ – Սարտենեա կղզին ալ նոյնպէս վատառողջ էր։

8. Քիմիագործները (alchimista), որոնք ի զնաս ընկերին՝ կը խարդախեն մետաղներն ու դրամները։

9. Եգինէ՝ կղզեակ մը Պելոպոնէսի մօտ, ուր զարհուրելի ժանտախտի մը երեւէն՝ բոլոր մարդիկ ու անասունները մեռան։ Բայց Արամազդ (ըստ առասպելին) լսեց կղզեակին Էակոս թագաւորին աղօթքներուն, եւ շէնցուց կղզին՝ մրջիւնները մարդու փոխելով, որոնք Միրմիդոնք ըսուեցան, վասն զի μυρμήξ յունարէն մրջիւն ըսել է։

10. Ոչ ձիապանը՝ որուն կը սպասէ տէրը, եւ ոչ ծառան որ չուզելով արթուն կեցած է եւ արագութեամբ կ'ընէ իր գործը որ երթայ պառկի, այնչափ փութով չէին քսեր քերոցը, եւն։

11. Վիրգիլիոսի խօսքերը։

12. Կրիֆֆոլինոյ տ'Արէցցոյ քիմիագործ, որ Սենացի Ալպերտ անուն մէկն համոզեց թէ գիտէր թռչելու արուեստը։ Ալպերտ դրամ տուաւ անոր որ իրեն ալ սորվեցնէ. բայց երբ իմացաւ խաբուած ըլլալը, ամբաս-

տանեց զէնքը Սենայի եպիսկոպոսին որ որդւոյ տեղ դը-
րած էր Ալպերտը, եւ որ դատապարտեց զանիկա իբրեւ
մեռելաշնմայ՝ այրուելու։

13. Ալքիմիա՝ մետաղներն ոսկի դարձընելու՝ կար-
ծուած արհեստն էր։

14. Vano բառը՝ զոր կը գործածէ Տանդէ՝ կը նշա-
նակէ հոս թէ՛ դատարկ (դարտակ) եւ թէ սնապարծ։

15. Քափոքքիոյ, որ կոթընած էր Կրիֆֆոլինոյի։

16. Հեգնական է։ — Տանդէի օրով, Սենացի խումբ մը
հարուստ երիտասարդներ, բոլոր իրենց ստացուածքները
ծախելով, 230 հազար ֆիորին դիզեցին. եւ 20 ամսուան
մէջ՝ շռայլօրէն ապրելով, մսխեցին լմնցուցին ամէն ինչ,
որով մերկ մնացին։ Ադրիքքան ալ այդ խումբէն էր։
Նոյնպէս Նիկողայոսը, որ աւելի անուն հանեց՝ ամենա-
փափուկ կերակուրներ հնարելու իր ուսումնասիրութեամ-
բը։ Ինքը հնարեց նաեւ փասխաններու եւ ուրիշ խորո-
վածներու մեխակներ եւ ուրիշ զանազան համեմներ դը-
նելը, որ ճարուշտ սովորութիւն կամ գործածութիւն ըս-
ուեցաւ։ — Քաչեա տ'Աշեան՝ տէր գեղեցիկ եւ մեծ այգի-
ներու։ — Ապպալիարոյ. հմուտ եւ խելացի մարդ, բայց
ագքառ, որով միւսները իրենց ինչքերը, սա ալ իր խել-
քը շռայլեց։

17. Այսինքն՝ Սենայի. եւ նոյն փոխաբերութեամբ,
Նիկողոսի սովորութիւնն ալ սերմ կը կոչէ։

18. Յամբաստանք ընելու, չարախօսելու։

19. Մետաղները նենգեցի, խարդախեցի, կապկաբար
նմանցընելով հարազատին։

Լ ԵՐԳ

1. Սեմելէ՝ դուստր Կադմոսի, Թեբէի հիմնադրին՝
սիրուեցաւ Արամազդէն, եւ ծնաւ Բաքքոսը։ Որով նա-
խանձոտ Հերան ատելութիւն սկսաւ տածել ոչ միայն
Սեմելէի դէմ, այլ բոլոր Թեբացւոց։

2. Ատամաս՝ Թեբէի թագաւորը՝ Հերայի վրէժխնդ-
րութեամբ՝ այնքան անմիտ, խելայեղ գտնուեցաւ, որ
տեսնելով իր Ինով կինը՝ քոյր Սեմելէի, որ իր երկու
որդւոցը ձեռքէն բռնած՝ իրեն կու գար, զայն մատակ
առիւծ կարծեց....

3. Որդին, Մելիկերտոս։ Հմմ. Ովիդ. Աշակ. Գիրք Գ։

4. Պրիամոս։

5. Պրիամոսի կինը, որ Պրիամոսի մահուընէն ետքը
գերուեցաւ Յոյներէն Պոլիքսենա դստերը հետ։ Երբ տե-
սաւ նախ եւ առաջ իր դստեր փողոտուիլը իբրեւ զոհ
Աքիլլէսի գերեզմանին վրայ, եւ հանդիպելով յետոյ,
Թրակեան ափանց վրայ, Պոլիդոր որդւոյն դիակին՝ որ
սպաննուած էր Պոլինեստորէն, յուսահատութենէն սկը-
սաւ շան պէս ոռնալ։

6. Հմմտ. Նախընթաց երգը, տ. 136։

7. Ճիաննի Սքիքքիին ստուերը։

8. Այսինքն է՝ Կրիֆֆոլինոն։ Հմմտ. Նախընթաց եր-
գը. տ. 109։

9. Դուստր Կիպրոսի Կինիրոս թագաւորին։

10. Ճիաննի Սքիքքին, որ էր ամենաճարտար՝ անձե-
րը խարդախելու մէջ։ Երբ Պուոզոյ Տոնատի՝ հարուստ

մարդը մեռաւ, Սիմոն Տոնաղի՝ իր հեռաւոր ազգականը, մերձաւոր ազգականներէն ժառանգութիւնը խլելու համար, Սքիքքին մահուան անկողինին մէջ մտցուց։ Եւ անիկա ճարտար կերպով Պուոզոն ձեւանալով, կտակը թելադրեց, եւ Սիմոնը ժառանգ ըրաւ։ Որով եւ Սիմոնէն ստացաւ ի պարգեւ՝ իր խումբին, երամակին ամենէն գեղեցիկ ճայիկը, որ՝ ըստ հին մեկնիչի մը՝ կը կոչուէր Տիկին Դոռինա։

11. Մէկը տեսայ որուն վիզը ճողած, նիհար, եւ փորը խոշոր ըլլալով, վինի պէտի նմանէր, եթէ....

12. Ադամ վարպետ Պրեշիացի՝ ճարտար էր մետաղներ թափելու եւ անոնց վրայ աշխատելու մէջ։ Սադրանոք կոմսերուն Ռոմենայի՝ դղեակի մը մէջ որ աւերակ է հիմա, խարդախեց ոսկի ֆիորինը։ Բռնուելով եւ դատուելով Փլորենտիոյ կառավարութենէն, այրուեցաւ հասարակաց ճամբուն վրայ՝ նոյն դղեակին դիմացը։

13. Գաւառ վերին Վալտարնոյի, Ապեննինեանց մէջ, Տուբբարիա եւ Առնոս հեղեղատներուն միջեւ, մինչեւ Արէցցոյի սահմանագլուխը։

14. Փլորենտեան ոսկի ֆիորինը՝ զոր կը նենգէր Ադամ վարպետ, մէկ կողմն ունէր շուշան մը, եւ միւս կողմը Յովհաննէս Մկրտչի պատկերը։

15. Որոնք դրդեցին զինքը այդ նենգութիւնն ընելու։

16. Աղբիւր Ռոմենայի։

17. Կոմսերէն. եւ է Ակինոլֆոն։

18. Մէկ ունկի ոսկիին քսանըչորսերորդ մասը։ Փլորենտեան ֆիորինը քսանըչորս կերատ զուտ ոսկի էր։

19. Ինչպէս որ երբ ձմեռը ձեռքը լուայ մէկը՝ շոգի կ'ելլէ, նոյնպէս այն պառկողներուն մարմնոյն վրայէն շոգի կ'ելլէ, կ'արտաշնչեն։

20. Պետափրէսի կինը, որ ուզեց մոլորեցնել Յովսէփը, եւ յետոյ ամբաստանեց եւ զրպարտեց. համմտ. Ծնունդք ԻԹ, 6–23։

21. Զեւացնելով իբր թէ հալածուած իրեններէն, ապաւինեցաւ ի Տրոյա, Պրիամոս թագաւորին քով, զոր եւ նենգութեամբ համոզեց՝ որ փայտէ ձին ներս քաղաք ընդունի։ Քերթողը զինքը Տրովացի կը կոչէ, ոչ թէ վասն զի Տրովացի էր, այլ թէ Տրովայէն ստացաւ իր վատ համբաւը։

22. Սինոնը։

23. Երբ հարցուց քեզի Պրիամոս թէ ինչ նպատակաւ շինած էին Յոյները փայտէ ձին, եւ շինողը ո՞վ էր։

24. Յանցանքդ։

15. Տենդէն, ինչպէս ըսաւ տ. 99։

26. Այսինքն ջուրը։

27. Կը փափաքի բանի մը՝ որ ըլլայ իր փափաքածին պէս, իբր թէ այնպէս եղած չըլլայ՝ մինչդեռ իրօք այնպէս է,. այսինքն՝ կը փափաքի որ երազ ըլլայ, մինչդեռ իրապէս երազ է։

ԵՐԳ ԼԱ

1. Ութերորդ պարունակին կեդրոնը, ոչ գիշեր էր, ոչ ցորեկ, այլ երկուսին վերջալոյսին պէս բան մը։

2. Այսինքն աչքերս որ ձայնին ետեւէն կ'երթային՝ հակառակ ուղղութեամբ այն տեղւոյն՝ ուրկէ ձայնը կու հար, դարձուց կէտի մը վրայ, որ է ըսել, ուր տեղէն որ կու գար։

3. Ռոնչիսվալլէի (Ռոնսվօ) աղետաւոր պարտութենէն յետոյ, ուր Կանոյի մատնութեամբ 30 հազար քրիստոնեաներ խողխողուեցան, երբ Մեծն Կարոլոս կորսնցուց սուրբ ձեռնարկը, այսինքն՝ արաբները Սպանիայէն վանելու ձեռնարկը, Օռլանտոն այնպէս ահաւոր կերպով չնչեցուց իր փողը։ Տուրպինոս կը պատմէ որ այն ձայնը լսուած ըլլայ ութ մղոն հեռաւորութենէ։

4. Աչքը։

5. Ջրհորին։

6. Փոքրիկ դղեակ Սենայի մօտ. կեցած են դեռ թէեւ կիսաքանդ իր գրեթէ բոլորշի պատերը. եւ իր աշտարակները՝ որոնք դրուած են մէկ մէկէ 50ական բազուկ միջոցով։

7. Վան ֆի Արամազդին որոտումը կը յիշեցնէ անոնց կայծակը՝ որ շանթահարեց զիրենք Փլեգրայի մարտին մէջ։

8. Պղնձէ շոճիի մեծ (10 թիզ—3 ուկէս բազուկ) պտուղ մը, որ Տանդէի օրով Վատիկանի կամարակապ գաւթին մէջ կը գտնուէր, եւ հիմա՝ Իննովկենտիոս Ը·ի

պալատը տանող պարտէզին մէջ է։

9. Ֆրիզիա, գաւառ Գերմանիոյ, ուր մարդիկ բարձրահասակ կ'ըլլային։

10. Այսինքն է՝ վիզէն։

11. Իր անհասկանալի խօսքերովը, զոր բացատրելու համար մեկնիչներն ի զուր կը յոգնին։

12. Փիալտէս կամ Էփիալտէս, մին՝ Արամազդի դէմ պատերազմ բացող հսկաներէն, որոնք շանթահարուեցան անկէ։

13. Ուրիշ հսկայ, զոր կը փափաքի տեսնել զուցէ Վիրգիլի սոսկալի նկարագրութիւնը կարդացած ըլլալուն. հմմտ. Ենեակ. Ժ։

14. Անտէոս կամ Անտեւս, հսկայ, որ Հերակլէսի հետ կռուի բռնուելով, սպաննուեցաւ անկէ։

15. Այս տողը կրնայ ուրիշ կերպով ալ հասկցուիլ.

.... che scotesse una torre così forte,

այսինքն così forte բառերը՝ աշտարակին տալով. Որ ցնցէր՝ այնքան (կարի) պնդակազմ, ամուր, յաղթամարմին աշտարակ մը....

16. Հովիտը՝ ուրկէ կը հոսի Բագրադա գետը, եւ ուր Սկիպիոն յաղթեց կարքեդոնական բանակին, կ'ըսէ Լուկանոս, (տարբեր ուրիշներէն) էր այն երկիրը՝ որուն վրայ կը թագաւորէր Անտէոս. այսօր Թունիզի թագաւորութեան մասն է։

17. Լուկանոս կ'ըսէ որ Անտէոս լաւ որսորդ է եղեր առիւծներու։

18. Արամազդին դէմ։

19. Հմմտ. Դժ. ԺԲ, 42. ԺԷ, 108։

20. Ուրիշ հսկաներ։

21. Տանդէն. այսինքն՝ կրնայ քու անունդ յիշել աշխարհի մէջ։

22. Աշտարակ մըն է ի Պոլոնիա, խիստ ծռած։ — Ա-հելի պարզ. Եթէ մէկը կենայ աշտարակին տակը՝ հա-կած կողմէն, եւ վեր նայի՝ երբ ծռած կողմին հակա-ռակ ուղղութիւնով ամպ մ'անցնի վրայէն։

23. Զարհուրելի լինձի համար։

24. Արուսեակն ու մանիչները։

ԼԲ ԵՐԳ

1. Իններորդ պարունակին, որ բաղդատմամբ միւս-ներուն նեղ է։

2. Պարունակները։

3. Մուսաները։ — Ամփիոնէ՝ որդի Արամազդի եւ Անտիոպէի՝ կիթառի անուշ ձայնով (որուն համար կ'ըսէ Տանդէ՝ Քէ Մուսաները օգնեցին) քարերուն կիթերուն լեռնէն վար իջնել կու տար. եւ անոնք իրենք իրենցմէ իրարու քով գալով՝ կազմեցին Թերբէի պարիսպը։

4. Զրհորին պատին ուրկէ վար իջեր էր՝ Անտէոսի ձեռքով։

5. Դոն գետը, ի Ռուսիա։

6. Լեռներ՝ Սերքիոյի եւ Մագրայի միջեւ։

7. Լեռ Սքանտինաւիոյ։

8. Ըսել կ'ուզէ ամառ առեն։

9. Այս իններորդ պարունակը՝ ուր կը կենան մատ-նիչները՝ բաժնուած է չորս շրջապատներու կամ կար-գերու. առաջինին մէջ Կայինեան (Caina) կոչուած՝ կա-յէնէն՝ որ իր եղբայրը սպաննեց, կը կենան մատնիչներն իրենց արենակիցներուն. երկրորդին մէջ՝ Անտենորեան (Antenora) Անտէնորէն, որ՝ ըստ մէկ քանի հին գրիչ-ներու՝ ծախեր է Տրովադան Յոյներուն՝ կը կենան հայ-րենեաց մատնիչները. երրորդին մէջ Պտղոմեան (To-lomea) կոչուած, Եգիպտոսի Պտղոմէոս Քազաւորէն, որ սպաննեց Պոմպէոսը, կը կենան մատնիչներն իրենց բա-րեկամներուն. չորրորդին մէջ Յուդայեան (Giudecca)

կոչուած՝ ապիրատ Յուղայէն՝ որ մատնեց զՔրիստոս, կը կենան մատնիչներն իրենց բարերարներուն։

10. Ակռաներով հանելով այն ձայնը՝ զոր սովոր է հանել կարապը՝ կտուցին ստորին եւ վերին մասերն իրարու զարնելով։

11. Որ չըլլայ թէ տեսնուին ու ճանչցուին. հմմտ. վարը տ. 94։

12. Ակռաներն իրար զարնելով.—Աչքերը՝ արցունք թափելով։

13. Փոքրիկ գետ մը՝ որ կ'անցնի Բրատոյի քովէն եւ Առնոյի մէջ կը թափի։—Ալպերտ իրենց հայրը՝ ազնուական Փլորենտացի՝ Պիզենցիոյի մէջ ունէր ընդարձակ կալուածներ։ Իր երկու որդիները՝ Ալեքսանդր եւ Նաբոլէոն՝ իր մահուընէն ետքը՝ գժտելով իրարու հետ հայրենական ժառանգութեան խնդրով, մատնութեամբ զիրար սպաննեցին։

14. Այսինքն՝ մէկ մօրէ։

15. Մօրտրէք, որդի Մեծն Բրիտանիոյ Արթուր թագաւորին, ուզեց կորզել թագաւորութիւնը հօրմէն եւ ըսպաննել զանի մատնութեամբ. եւ երբ հանդիպեցաւ անոր եւ պիտի սպաննէր, Արթուր կանխեց քան զինքը եւ այնպիսի ուժգնութեամբ թզցուց տէգը դէպ ի անոր կուրծքը, որ (կ'ըսէ պատմութիւնը) «տէգին բացուածքին ետեւէն անցաւ՝ վէրքին մէջէն՝ արեգական ճառագայթ մը այնպէս որոշակի, որ Ճիրֆլէ տեսաւ զայն»։

16. Բիստոյացի, որ սպաննած է շատերն իր ազգականներէն։

17. Փլորենտացի, որ իր մէկ թոռը՝ որուն խնամակալ էր՝ սպաննեց անոր ժառանգութիւնը ինքը շորթելու համար։

18. Վալտարնոցի, որ մատնութեամբ սպաննեց իր Ուպերդինոյ ազգականը։

19. Վալտարնոցի, որ դրամով վաճառեց Բիանդրէ-

վինեի դղեակը Սեւերուն, եւ յետոյ նորէն վաճառեց Ճեր-
մակներուն։ Որ գիս չըմեղէ. ծածկելով իմ մատնութիւնս
իր այնչափ անօրէն մատնութեամբ։

20. Կայինեան շրջապատէն՝ Անտենորեանը կ'անցնի։
Հայրենիք մատնելը՝ ազգական մատնելէն վեր է։

21. Եթէ չես ի զար շատցնելու պատիժը՝ զոր կը կը-
րեմ մատնութեանն համար զոր ըրի ի Մոնդ' Աբերդի···
տես վարը տ. 106։

22. Մատնիչները չեն ուզեր որ աշխարհի մէջ վրանին խօսուի։

23. Փլորենտացի է. Մոնդ' Աբերդի պատերազմին մէջ՝ կաշառուելով Կիպելլինեաններէն՝ Փացեան Յակոբի՝ որ Փլորենտեան դրօշակը կը բռնէր՝ կտրեց ձեռքը մատնութեամբ, որուն վրայ Կուէլֆեան բանակը խառնակեցաւ եւ փախաւ՝ չորս հազար հոգւոյ կոտորած մը կրելով։

24. Պուոզոյ Տուէրեան՝ Գրեմոնացի։ 1265ին Մանֆրէտի թագաւորը եւ Լոմպարտիոյ Կիպելլինեանները՝ ընտիր բանակով մը զինքը Փարմայի մօտ կեցուցին՝ որ գաղղիական բանակին մուտքը արգիլէ. բայց կաշառուելով՝ ո եւ է դիմադրութիւն չըրաւ եւ թողուց որ արձակ համարձակ անցնին Գաղղիացիք եւ աւերեն Գրեմոնան։

25. Թեսաւրոս Պէքքերեան (դեսպան—legato) Աղեքսանդր չորրորդ պապին ի Տոսկանա։ Կ'ըսուի թէ դաւադրութիւն ըրած ըլլայ՝ տէրութիւնը Կուէլֆեանց ձեռքէն առնելու եւ Կիպելլինեանց տալու. որուն համար Կուէլֆեանք՝ կտրեցին անոր գլուխը սուրը Ապողինարի հրապարակին մէջ։

26. Փլորենտացի ազնուական, կիպելլինեան կուսակցութենէն։ Երբ երկու կուսակցութիւնները զարնուեցան ի Փլորենտիա, Յովհան թողուց Կիպելլինեանները եւ Կուէլֆեաններուն կողմն անցաւ, որոնք յաղթեցին յետոյ։

27. Կանոն կամ Կանելլոն, Մեծն Կարոլոսի բանակին մատնիչը. հմմտ. Նախընթաց երգին երրորդ ծանօթութիւնը։

28. Թէպալտելլոյ՝ Գայէնցացի, որ իր հայրենիքը մատնեց։

29. Կը տեսնէ երկու հոգի՝ մէկը երկրորդ եւ միւսը երրորդ շրջապատին սահմանին վրայ. վասն զի մէկը մատնեց հայրենիքը, եւ միւսը նախ հայրենիքը եւ ապա բարեկամութիւնը։ — Այնպէս իրարու կպած են՝ որ մէկուն գլուխը միւսին գլխարկ կը կարծէ։ — Թէ ո՛վ են ասոնք, պիտի ըսէ յաջորդ երգին մէջ։

30. Տիդէոս Կալեդոնիոյ թագաւորը, եւ Մենալիպպոս Թեբացին, Թեբէի պարիսպներուն տակ կատաղօրէն պատերազմելով, մահացու կերպով զիրար վիրաւորեցին։ Տիդէոս Մենալիպպոսէն աւելի ապրելով, բերել տուաւ անոր գլուխը, եւ մեծ կատաղութեամբ մը սկսաւ կրծել։

31. Ըղեղը եւ գլխուն միւս մասերը։

32. Լեզուն։

ԻԳ ԵՐԳ

1. Ուկոլին, կոմս Տոնորատիքոյի, Բիզացի ազնուական եւ կուէլֆեան կուսակից. Ուպալտինեանց Հռուգերիոս (Ռուճճիէրի) արքեպիսկոպոսին խորհրդակցութեամբ՝ իր փեսան՝ Նինոյ Վիսքոնդի քշեց Բիզայէն՝ որուն տէր դարձած էր, եւ ինքն անցաւ անոր տեղը։ Բայց արքեպիսկոպոսը, կա՛մ նախանձէն, կա՛մ կուսակցական ատելութենէ եւ կա՛մ վրէժխնդիր ըլլալու համար իր մէկ թոռանը՝ զոր սպաննած էր Ուկոլին, խաչը բարձրացնելով եւ մոլեգին անհուն ամբոխով մը եւ օգնութեամբ Կուալանդներու, Սիզմոնտներու եւ Լանֆրանքներու, որոնք Բիզացի ազնուական ընտանիքներ էին, յարձակեցաւ Ուկոլինի տուներուն վրայ եւ ձերբակալեց զինքը իր երկու որդիներով Կադդոս եւ Ուկուչչիոնէ, եւ երկու թոռներով Բրիկադա եւ Անսելմիկ։ Եւ հաւատացնելով ամբոխին՝ թէ դրամով (որ ստոյգ չէ պատմութենէ) ծախած է Փլորենտացւոց եւ Լուքքացւոց քանի մը ամրոցներ, զանի՝ յիշուած որդիներովն ու թոռներովը, իբրեւ մատնիչ՝ փակել տուաւ Կուալանդներուն աշտարակին մէջ, եւ եօթն ամիս վերջը անոր բանալիները Առնոս գետը նետել տուաւ, որպէս զի կերակուր չտարուի, եւ այնպէս մեռնէին անօթութենէ, ինչպէս որ մեռան ալ։

2. Այսինքն՝ անգութ եւ կատաղի։

3. Իտալերէն բառն է muda, որ է այն մութ սենեակը՝ ուր կը դնեն թռչունները՝ իրենց փետուրները փոխելու համար։ Հոս փոխաբերութեամբ դրուած է աշտարակի տեղ։

4. Այս՝ զոր կը կրծեմ, Հուզեր, առաջնորդ եւ պահ ա՛ն երեւար անձիւ ամբոխին, որոնք կը հալածէին զայլն ու ձագերը (զինքը եւ իր որդիներն ու թոռները) դէպ ի Սան Ճիւլեան լեռը, որուն պատճառաւ Բիզացիք չեն կրնար տեսնել Լուքքան՝ լեռը երկու քաղաքներուն միջեւ ըլլալով։

5. Բիզացիներուն համար կ՚ըսէ։

6. Այսինքն է գայլն ու ձագերը։

7. Վասն զի որդիներն ալ տեսած էին երազ մը՝ նըման իրենց հօրը տեսածին։

8. Սեւեռած, զարհուրած, յուսահատ։

9. Ըսել կ՚ուզէ որ անօթութիւնն ու ցաւը կը մրցէին զինքը մեռցընելու, եւ մրցանակը անօթութիւնը տարաւ։ Կան մեկնիչներ որ կը հասկնան. «Անօթութիւնը աւելի զօրաւոր զանուեցաւ քան ցաւը, վիշտը, եւ սպառեց զիս ուտելու զաւակներուս մարմինը»։ Ուրիշ մեկնիչներ այս մեկնութեան անտեղութիւնը ակնյայտնի կը ցուցնեն, եւ զարձեալ պատմութենէ կը նշաւակուի։ Այն տեսնի ժամանակագիրները կը պատմեն՝ որ ութ օր վերջը բանտը բացուեցաւ, եւ հինգ զժբախտներն ալ մեռած գտնուեցան, առանց ո եւ է խածուածքի։

10. Հուզերի։

11. Որոնք (ակռաները) Հուզերի կառափը կրծելու տեսեն պինդ, զօրաւոր եղան ինչպէս շան ակռաները։

12. Այսինքն՝ Իտալիոյ ուր Սին (Si) կը հնչէ՝ Սի, այլ ըսել է։

13. Փլորենտացիք եւ Լուքքացիք։

14. Երկու կղզեակներ տոսկան (Տիւրենեան) ծովուն մէջ՝ մօտ Առնոսի գետաբերանքին։

15. Բիզայի Նոր Թեքէ անունը կու տայ, վասն զի Թեքէ հռչակաւոր էր իբրեւ եղեռնասէր եւ անզուլի քաղաք։

16. Այսինքն երրորդ շրջապատը, Պտղոմեան, ուր դա-

տապարտեալներուն զլուխը ծռած չէ դէպ ի առջեւնին, ինչպէս էր Կայինեան եւ Անտենորեան շրջապատներուն մէջ, այլ դէպ ի ժաեւ, կռնակնուն վրայ է ծռած։

17. Դատապարտեալներուն արցունքը սառելով, արգելք կ՚ըլլայ անոնց արտասուելուն, եւ ցաւը (այսինքն է արցունքը) արգելքի հանդիպելով վեր եկած ժամանակ՝ նորէն ետ կը դառնայ։

18. Այս չարամտութեամբ կը խօսէ Տանդէ դատապարտեալը, հաւատացնելով անոր՝ իբր թէ կը սոսկար հոն երթալէ, մինչդեռ կ՚երթար իր ուզելովը։

19. Վայելող եղբայրներէն, Գժտուած ըլլալով Մանֆրէտի եւ իր Ալպէրիկդոյ որդւոյն հետ եւ ուզելով վերցընել զանոնք մէջտեղէն, անոնց հետ հաշտուիլ ուզել ձեւացուց եւ մեծաշուք կերպով կոչունքի հրաւիրեց զանոնք։ Երբ սկսան պտուղ ըներել, իր կարգադրութեան համեմատ, եկան քանի մը սրիկաներ եւ սպաննեցին երկուքն ալ։

20. Աստիճաւոր ըսուածք, որ կը նշանակէ տոկոսով, առատութեամբ ընդունիլ չարիք մը՝ որ կատարուած է։

21. Պարկանեղէն մէկը՝ որ մկրատովը մարդոց կեանքին թելը կը կարէր։ — Ջրած՝ մարմնէն դուրս։

22. Ճենովացի, որ 1275ին սպաննեց մտաներեմութեամբ Միքէլ Սանքէ իր անեղը խլելու համար անկէ Լոկոտորոյի դատաւորութիւնը. բայց իր ոճիրէն քիչ կամ ոչինչ պատուղ քաղեց։ Սանքէ Միքէլէն վրայ տես Դըժոխք ԻԲ, 88։

23. Կը կարծուի որ իր թոռն ըլլայ։

24. Եւ տմարդի գտնուիլը դէպ ի ան՝ մարդավարութիւն եղաւ. վասն զի այնպիսի եղեռնագործ մը չէր արժանի ազնուութեան։

25. Եղբայր Ալպերիկոսը։

26. Պրանքա տ՚Օրեան։

ԼԴ ԵՐԳ

1. Vexilla regis prodeunt Inferni.

Բնագիրը լատիներէն ըլլալով, մենք ալ գրաբար թարգմանեցինք, որ ըսել է. «Դժոխքի թագաւորին դրօշակները դէպ ի մեզ կը յառաջեն»։

2. Արուսեակը։

3. Ասոնք՝ որ բոլորովին թաղուած են սառոյցին մէջ՝ իրենց բարերարներուն մահիճներն են։

4. Արուսեակը, որ իր ապաւամբութենէն առաջ՝ էրքնադագեղ էր ամէն հրեշտակներէ աւելի։

5. Դիցաբանական անուն Դժոխքի թագաւորին։

6. Գան հակառները արուսեակին թեւերուն։

7. Ամբողջ հասակը, բարձրութիւնը։

8. Այսինքն է Եքովպիայէն, որ է ըսել՝ սեւ։

9. Երեսին։

10. Որ մահանց իր վարդապետը՝ Յիսուս։

11. Բրուտոս եւ Կասիոս, որոնք սպաննեցին մատնութեամբ իրենց բարերարն ու տէրը։

12. Շաբաթ օրուան գիշերն է։ Ուրեմն Քերթողները 24 ժամուան մէջ պատեցան ամբողջ Դժոխքը, տես նաեւ Աբքայութեան վերջին ծանօթութիւնը։

13. Արուսեակին։

14. Սառուցեալ լիճին։

15. Վասն զի հասած էին երկրիս կեդրոնը, այսինքն է՝ այն կէտը, ուր կեդրոնախոյս եւ կեդրոնաձիգ զօրութիւնները իրենց մեծագոյն ասպճանին մէջ էին՝ ժամա-

նակին կարծեաց համեմատ։—Կեդրոնը հասնելուն՝ վիրգիլ գլխիվար կը դառնայ, երթալու համար դէպ ի միւս կիսագունտը, եւ Տանդէ՝ այլաբանական մարդ, կարծելով որ միւս կիսագունտը հասնելու համար հարկ ըլլայ միշտ իջնել, տեսնելով որ իր Առաջնորդը կ'ելլէ, եւ չըմտածելով որ գլխիվար դարձաւ ան՝ կը համարի որ նոյնն ալ ժոխք կը դառնայ։

16. Երկրիս կեդրոնին մէջ մխուած ըլլալով Արուսեակ, իր անհեղեղ մարմնոյն կէսը (գլուխն ու կուրծքը) մեր կիսագունտին մէջ են, եւ միւս մէսը (կոդերն ու սրունքները) միւսին։

17. Որ կեդրոնը անցած ըլլալով՝ չէի կրնար իջնել այլ եւս, այլ պէտք էի ելլել։

18. Օրը չորս մասերու կը բաժնուէր. երրորդ, վեցերորդ, ինններորդ եւ երեկոյեան, Ուրեմն երբ կ'ըսէ Տանդէ

E già il sole a mezza terza riede

Արեգակն արդէն իր ընթացքին երրորդ մասին վրան է, ըսել կ'ուզէ որ գրեթէ մէկ ու կէս ժամ է արեւը ելած է։

19. Կոկիտոսը։—Ա. Արուսեակը։

20. Վասն զի կեդրոնէն անցած ըլլալով եւ հակազիր կիսագունտին մէջ դանուելով, Արեւը որ հոն կը մանէր, հոս կ'ելլէր։

20. Արուսեակին,—Ծակող. վասն զի մարմնոյն կէսը մէկ, եւ միւս կէսը՝ միւս կիսագունտին կը վերաբերի։

21. Կեդրոնէն։

22. Արդ դուն հասար երկնային կիսագունտին տակը՝ որ հակադիր է մեր կիսագունտին, որ խուփի մը կամ կափարիչի մը պէս կեցած է մեծ ցամաքին (gran secca) վրայ, այսինքն է երկրին, եւ որուն (մեր կիսագունտին) ամենաբարձր կէտին տակ՝ սպաննուեցաւ Աստուածամարդը, որ ծնաւ եւ ապրեցաւ անմեղ։—Կ'երեւակայէ Տանդը,

դէ որ Երուսաղէմը հիւսիսային կիսագունտին մէջ տեղը դրուած ըլլայ։ Հմմտ. Եզեկիէլ Ե, 5։

23. Որ կը կազմէ ներհակ, հակադիր կողմը Ճիւաէքքային (Յուդայական շրջապատին)։ Տես վերը ս. 85։

24. Հարաւային կիսագունտին տակ։—Հմմ. հիւսիսային։

25. Այնպէս է, ինչպէս տեսար դուն գայն՝ միւս կիսագունտին մէջ։

26. Հարաւային կիսագունտին կողմէն։

27. Եւ երկիրը որ առաջ հոս Ջուրէն դուրս ցցուած էր, ծովը իրեն քօղ ըրաւ, ծածկուեցաւ ծովուն մէջ սուսկումէն Աբուսեահակին՝ որ խընալով երկինքէն, կաւ զար իր վրայ գահավիժելու։

28. Բաւարանի լեռը, որ կը տեսնուի ասկէ։

29. Վիրգիլիոս խօսքը լմնցուցած ըլլալով, Տանդէ կը սկսի խօսիլ ընթերցողին, եւ կ'ըսէ. Հոն վարը, անցնելով երկրիս կեդրոնը, տեղ մը կայ անդնդային՝ հեռու Աբուսեահակէն, եւ այնչափ ընդարձակ որչափ իր գերեզմանը (Պժոխքը) որ (այդ տեղը) մութ ըլլալով, աչքով չէ կարելի տեսնել. այլ կը յայտնուի առուակի մը (Լեթէ) մրմունջով, որ կ'իջնէ հոն քարի մը ծակէն՝ զոր կրծած է իր յաւիտենական ընթացքովը.... Լեթէն՝ որ կ'ընէ իր այդ յաւէժական ընթացքը, կը կորզէ մաքրուած հոգիներէն մեղքին յիշատակը, Բաւ. ԼԴ, 91, եւ մեղքերը բոլոր կեդրոնին մէջ կը բերէ, ինչպէս կ'ընեն միւս կողմէն եւ Պժոխքին գետերը. որով ամէն մեղքերն ալ կը դառնան իրենց սկիզբին, աղբիւրին որ է Աբուսեահակը։

30. Լեթէի ողորտապոյտ եւ վայրահակ ընթացքն ի վեր։

31. Ճեղքը կամ ծակը զոր գործած է Աբուսեահակ երկինքէն իյնալու առեն. Լեթէէ բղխած ճեղքը. տես վերը, ս. 151։

32. Երեք Գերքուածներն ալ ատղեր բառով կ'աւարտին։

ԿԱՐԵՒՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Է.	ՏՈՂ.	ՍԽԱԼ.	ՈՒՂԻՂ.
63	13	անտեղի	ատեղի
107	10	վերքեր	վէրքեր
151	15	ձուքին	ձիւքին
161	2	ափին	արփին
228	23	Մելանիպպի	Մենալիպպի